

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Миланка П. Убипарип

**АРХИЕПИСКОП ЈЕВСТАТИЈЕ I У СТАРОЈ
СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ**

докторска дисертација

Београд 2024.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Milanka P. Ubiparip

**ARHIEPISKOP JEVSTATIJE I U STAROJ
SRPSKOJ KNJIŽEVNOSTI**

doktorska disertacija

Beograd 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Milanka P. Ubiparip

**ARCHBISHOP JEVSTATIJE I
IN EARLY SERBIAN LITERATURE**

Doctoral Dissertation

Belgrade 2024.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Миланка П. Убипарип

**АРХИЕПИСКОП ЭВСТАТИЙ I
В СТАРОСЕРБСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

Докторская диссертация

Белград 2024.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

проф. др Ирена Шпадијер, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

- 1.
- 2.
- 3.

Датум одбране:

Архиепископ Јевстатије I у старој српској књижевности

Сажетак

Докторска дисертација доноси целовит приказ књижевног лика архиепископа Јевстатија I – химнографског и хагиографског – у старој српској књижевности. Химнографски лик сагледан је у традицији српскословенског рукописног наслеђа Службе светом архиепископу Јевстатију I, изворног песничког дела намењеног литургијском прослављању националног светитеља. Истраживањем су обухваћени сви познати преписи песничког састава (шест), уобличени у периоду од треће четвртине XIV до средине треће деценије XVI столећа. Одлике писаног наслеђа Службе сагледане су целотиво, анализом извора, применом метода класификације и периодизације. Испитани су: време и место настанка преписа, палеографске и ортографске одлике, као и текстуално окружење Службе. Посебна пажња посвећена је праћењу одступања у структури и садржини Службе, у контексту измена изворног књижевног дела усклађених са одредбама богослужбеног устава (Јерусалимски типик). Пратили смо начин укрштања изворне књижевности са песништвом Претпразновања Богојављења (празнује се истог дана када и архиепископ Јевстатије – 4. јануара). Резултати ових испитивања, за које су коришћене текстолошка и компаративна метода, понудили су одговоре на питања о трајању и изменама оригиналног књижевног састава који прате развој култа светог архиепископа.

Истраживања су утврдила постојање две традиције литургијског прослављања – светогорске и традиције епископија Српске цркве. Представљени су токови њиховог развоја и одлике у измењеном текстуалном окружењу Службе (минеј и зборник мешовитог састава). У завршном делу рада доноси се приређено издање свих преписа Службе. Химнографски лик сагледан је и у светлу српскословенске песничке традиције, с посебним освртом на елементе „додира“ са Службом архиепископу Арсенију (одабир мотива, елементи књижевноуметничког поступка). Реконструишу се и тумаче, након новог увида, поетичке одлике стваралаштва архиепископа Данила II (Бањског), састављача службе Арсенинију. Њему се, након стилистичких и поетичких испитивања, приписује и Служба Јевстатију I. Заједничко ауторство двају песничких дела изводи се применом аналитичко-синтетичког метода којим се утврђују главне одлике песничког лика светог српског архијереја, уобличеног у поезији архиепископа Данила II.

Хагиографски лик Јевстатија I испитан је анализом два извора – Пролошког и Опширног житија. У раду се доноси историја проучавања и издање Пролошког житија; објашњавају се разлози његова састављања, осветљени са аспекта ширења култа светог. Опширно житије посматра се у контексту примене главних начела поетике књижевног стварања архиепископа Данила II, његовог састављача. Посебно се испитују мотивска структура, композиција и структура Житија. Рад доноси преглед свих сродних елемената примењених у обликовању књижевног лика архиепископа у два различита жанра, химнографском и хагиографском.

Литерарни јунак, архиепископ Јевстатије I, шести је поглавар самосталне Српске цркве и значајна историјска личност друге половине XIII столећа. Био је хиландарски игуман и епископ зетски; као црквени поглавар, имао је важну улогу у збивањима одлучујућим за историју управљања Српском државом (државни сабор у Дежеву, 1282). Договор постигнут на сабору определио је и нове токове културноисторијског и духовног развоја. До сада готово непримећен у науци, књижевни лик Јевстатија I, у раду је приказан у књижевноисторијском контексту, али и

у контексту примене књижевнотеоријских начела у стваралаштву архиепископа Данила II, архијереја и ствараоца чија су књижевна дела постала литерарни узор развоја српскословенске химнографске и хагиографске књижевности, не само до краја XIV столећа, него и у периоду након губитка државне самосталности, током вишевековног трајања српскословенске писмености.

Кључне речи: српска средњовековна књижевност, химнографија, хагиографија, литургијско прослављање, српскословенско рукописно наслеђе, богослужење у XIII и XIV столећу, архиепископ Јевстатије I, архиепископ Арсеније, архиепископ Данило II

Научна област: српска књижевност

Ужа научна област:

српска средњовековна књижевност

УДК број:

821.163.41.09"13/15"

271.222(497.11)-36:929 Јевстатије Српски, свети

821.163.1.09

Archbishop Jevstatije I in Early Serbian Literature

Summary

This PhD dissertation brings a comprehensive literary profile of Archbishop Jevstatije I – hymnographic and hagiographic – in early Serbian literature. His hymnographic profile is considered in the context of the tradition of Serbian manuscript heritage of the Service to the Holy Archbishop Jevstatije I, an original work of poetry intended for the liturgical veneration of the national saint. The research includes all known copies of this work (6), formulated from the third quarter of the 14th century to the middle of the third decade of the 16th century. The characteristics of the written heritage of the Service are assessed comprehensively by analyzing the sources and applying the methods of classification and periodization. The dissertation looks into the time and place of the creation of the copies, their paleographic and orthographic features, and the textual milieu in which they appear. It pays particular attention to tracing departures from the usual structure and contents of the Service in the context of modifying the contents and composition of the original literary work to comply with the regulations of the Jerusalem Typikon. It traces the intersections between original literature and the poetry of the Forefeast of Theophany, celebrated on the same day as Archbishop Jevstatije (January 4th). The results of this research, which employed the textological and comparative methods, have provided answers to questions concerning the time span and changes in the original literary works that developed with the holy archbishop's cult.

This research has identified two traditions of liturgical celebration – the Athonite tradition and the tradition of the bishoprics under the Serbian Church. The dissertation describes the developmental arcs of these two traditions and their characteristics in the Service's changed textual milieu (in the menaion and in a miscellany). The final part includes a critical edition of all copies of the Service. The saint's hymnographic profile is assessed in the light of the Serbo-Slavonic poetic tradition, focusing on commonalities with the Service to Archbishop Arsenije I (selection of motifs, elements of the literary-artistic process). After a new assessment, the research reconstructs and interprets the poetic characteristics of the opus of Archbishop Danilo II (of Banjska), the author of the Service to Arsenije. Based on stylistic and poetic research, the same author is credited with having penned the Service to Jevstatije I. The shared authorship of these two works of poetry is inferred by applying an analytical-synthetic approach to identify the principal characteristics of the poetic profile of a Serbian archbishop saint that emerged in Danilo II's poetry.

The hagiographic profile of Jevstatije I was explored by analyzing two sources – the Prologue Vita and the Extensive Vita. The dissertation includes a historical overview of the research and editions of the Prologue Vita and explains the reasons for its writing, elucidating them in the context of the cult's growing popularity and spread. The Extensive Vita is considered in the context of the application of the chief principles in the literary poetics of its author, Archbishop Danilo II, focusing on the motif structure, composition, and structure of the Vita. The study reviews all similar elements implemented in the shaping of an archbishop's literary profile in two different genres – the hagiographic and the hymnographic.

The protagonist, Archbishop Jevstatije I, was the sixth head of the independent Serbian Church and a prominent historical figure in the second half of the 13th century. He was the *hegoumenos* of Hilandar and bishop of Zeta; as head of the church, he played an important role in events decisive for the history of governance of the Serbian medieval state (the state council at Deževa, 1282). That event marked the end of a tumultuous period in the development of the independent Serbian state and ushered in a new era in its political governance. The agreement reached at the council traced new arcs in cultural-

historical and spiritual development. This study shows the literary profile of Jevstatije I, hereto almost unnoticed in scholarship, in its literary-historical context and the context of applying literary-theoretical principles in the opus of Danilo II, an archbishop and creator whose literary works became exemplars in the development of Serbo-Slavonic hymnographic and hagiographic literature, not only until the end of the 14th century but also in the period after the state lost its independence, during the centuries-long existence of Serbo-Slavonic literacy.

Keywords: medieval Serbian literature, hymnography, hagiography, liturgical veneration, Serbo-Slavonic manuscript heritage, church services in the 13th and 14th centuries, Archbishop Jevstatije I, Archbishop Arsenije, Archbishop Danilo II

Field of Study: Serbian literature

Specialist Subject: Serbian medieval literature

UDC:

821.163.41.09"13/15"

271.222(497.11)-36:929 Jevstatije the Serbian, saint

821.163.1.09

САДРЖАЈ

I Увод

1.1 Историја питања.....	2
1.2 Архиепископ Јевстатије I.....	6

II Свети архиепископ Јевстатије I у старој српској црквеној поезији

2.1 Рукописно наслеђе.....	11
2.1.1 Служабни минеј за јануар Руска национална библиотека (Санкт Петербург), Основна збирка рукописних књига, Ф.п.I.69.....	12
2.1.2 Служабни минеј за јануар Народна библиотека „Кирил и Методиј“ (Софија), број 521.....	16
2.1.3 Минеј за јануар Народна библиотека у Београду, Стара збирка, број 1.233.....	18
2.1.4 Зборник служби и житија и триод цветни Филозофски фалуктет, Одсек за српску књижевност (Нови Сад) Легат професора Ђорђа Сп. Радојичића.....	20
2.1.5 Србљак и Требник Пећка патријаршија, инвентарни број 78 (Мошин 85, Вуксан 85).....	23
2.1.6 Празнични минеј за фебруар – август, друга четвртина XV века и Србљак 1525. година Народна библиотека Србије (Београд), Рс 18.....	24
2.2 Структура Службе светоме архиепископу Јевстатију I	
2.2.1 Служба из Руске националне библиотеке.....	29
2.2.2 Служба из Народне библиотеке у Софији.....	30
2.2.3 Служба из Старе збирке Народне библиотеке у Београду.....	30
2.2.4 Служба из Легата Ђорђа Сп. Радојичића.....	31
2.2.5 Служба из збирке Пећке патријаршије.....	32
2.2.6 Служба из Народне библиотеке Србије.....	33
2.2.7 Упоредни преглед структуре и састава свих преписа Службе.....	34
Упоредни преглед Служби из минеја.....	35
Упоредни преглед Служби из зборника.....	42
2.2.8 Структура и састав Службе – ка закључку.....	50
2.3 Елементи структуре Службе светоме архиепископу Јевстатију I	
2.3.1 Увод.....	54
2.3.2 Упоредни преглед свих преписа Службе из минеја.....	57

2.3.3	Упоредни преглед свих преписа Службе. из зборника.....	60
2.3.4	Химнографски репертоар за празник Претпразновања Богојављења у Служби светоме архиепископу Јевстатију I	
2.3.4.1	Опште напомене.....	64
2.3.4.2	Празник Претпразновања Просвештенија (Богојављења Господњег) у српскословенској рукописној традицији.....	65
2.3.5	Паримије у Служби светоме архиепископу Јевстатију I	
2.3.5.1	Опште напомене.....	78
2.3.5.2	Паримије и српскословенско црквено песништво.....	79
2.3.5.3	Паримије у рукописној традицији	
	Службе Светоме архиепископу Јевстатију I.....	80
2.3.6	Ипакој на јутрењу	
	Службе Светоме архиепископу Јевстатију I.....	83
2.3.7	Катавасије у песмама канона Светоме архиепископу Јевстатију I.....	88
2.3.8	Завршна богослужбена рубрика у Служби Светом архиепископу Јевстатију I	
2.3.8.1	Опште напомене.....	90
2.3.8.2	Завршне богослужбене рубрике у службама српским владарима и архиепископима.....	91
2.3.9	Ирмоси трећег гласа у песмама канона	
	Службе Светоме архиепископу Јевстатију I	
2.3.9.1	Опште напомене.....	99
2.3.9.2	Ирмоси у песмама канона	
	Службе Светоме архиепископу Јевстатију I.....	104
2.3.10	Ка закључку.....	111
2.4	Текстолошка анализа Службе.....	116
2.4.1	Ка закључку.....	134
2.5	Химнограф и његово дело : стил и уметнички поступак у Служби Светоме архиепископу Јевстатију I.....	137
2.5.1	Служба Светоме архиепископу Јевстатију I и српскословенско химнографско наслеђе.....	145
2.5.2	Ка закључку.....	149
2.6	Служба светом архиепископу Арсенију	
2.6.1	Песник и његово дело : обликовање Службе (могућа реконструкција)..	153
2.6.2	Служба Светоме архиепископу Арсенију I	
	и Служба Светоме српском архиепископу Јевстатију I.....	156

III Свети архиепископ Јевстатије I у старој српској житијној књижевности

3.1	Прошлошко житије Светог архиепископа Јевстатија I	
3.1.1	Ђуро Даничић	
	о Прошлошом житију Светог архиепископа Јевстатија I.....	162
3.1.2	Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић	
	о Прошлошом житију Светог архиепископа Јевстатија I.....	166
3.1.3	О минеју за децембар-фебруар	

са Пролошким житијем Светог архиепископа Јевстатија I.....	173
3.2 Опширно житије Светог архиепископа Јевстатија I	
3.2.1 Увод.....	178
3.2.2 Рукописно наслеђе Житија Светог архиепископа Јевстатија I.....	181
3.2.3. Структура Житија Светог архиепископа Јевстатија I	
3.2.3.1 Композиција и мотивска структура.....	188
3.2.3.2 Архиепископ Јевстатије I – Свети јерарх Српске цркве и хагиографски јунак.....	199
3.2.4 Свети Српски архиепископ Јевстатије I хагиографски и химнографски лик.....	202
IV Закључак	206
Издање Службе Светоме архиепископу Јевстатију I	215
Извори и Литература	266

Г У В О Д

1.1 Историјат питања

Архиепископ Јевстатије I, у поворци светих архијереја Српске цркве и књижевних јунака, следбеник Саве Српског и архиепископа Арсенија, остао је до наших дана скоро неприметан за науку о старој српској литератури. Потпунијем књижевнотеоријском сагледавању књижевног лика није допринело ни постојање два поетски јасно оделита књижевна дела посвећена штовању – службе и опширног житија. Изостала су и савеобухватна књижевноисторијска испитивања иако је, већ почетним научним интересовањем за поменута књижевна дела, утврђена хронолошка блискост прославних састава посвећених Јевстатију I. Нарочито подстицајно могло је бити сазнање да је Опширно житије Јевстатијево саставни део знаменитог *Зборника житија краљева и архиепископа српских* те да је, несумњиво, настало из пера архиепископа Данила II, који је и своје име оставио у уводном и завршном одељку поменутог дела.

Служба светом српском архиепископу Јевстатију I ушла је у преглед корпуса нашег средњовековног изворног стваралаштва већ у првом периоду проучавања старе српске књижевности. Средином XIX века, први је о овом саставу говорио Ђуро Даничић у својим лекцијама, пред студентима Велике школе. У до тада познатом рукописном наслеђу, само је један рукописни минеј Народне библиотеке имао ово дело. Ђуро Даничић је посебно нагласио време настанка преписа, блиског, тврдио је, времену настанка протографа Службе (самог дела) као и периоду састављања Службе посвећене Светоме Сави. Иако му је име њеног састављача остало непознато, а језик до тада јединог извора није био српски, Ђ. Даничић није имао дилему у српско порекло оба књижевна састава, и службе и житија, као ни у широко заступљено штовање архиепископа Јевстатија I. И у време штампања Даничићевих лекција знало се само за поменути препис Службе архиепископу Јевстатију (са пролошким житијем).¹

Стотинак година касније, припремајући издање српског Србљака, Ђорђе Трифуновић је начинио прва испитивања стилских одлика и симболике у Служби.² Уочена слична места у Служби и Житију, наметнула су логичан закључак. Аутор Службе је, заправо, писац Житија, архиепископ Данило II (Бањски), чије име читамо већ у првим редовима Житија. Тако је Даниловом књижевном опусу, сачињеном од неколико житија сабраних у Зборнику и Службе архиепископу Арсенију, прикључено још једно дело, такође посвећено архиепископу. Време састављања Службе и даље је било недовољно прецизно одређено. Широко постављеним хронолошким границама обухваћено је неколико првих деценија XIV века. Било је то време ратних сукоба, поменуто у Служби, чији је очевидац могао бити и њен састављач, архиепископ Данило II. Издање Службе Ђ. Трифуновић је приредио према препису из треће деценије XVI века (Народна библиотека Србије, Рс 18), иако је скренуо пажњу на постојање, до тада непознатог примерка из рукописне збирке Народне библиотеке „Кирил и Методиј“ у Софији.³

Још једно издање Службе на савременом српском језику сачинио је Дамњан Петровић, крајем девете деценије XX века.⁴ Том приликом Д. Петровић је сабрао дотадашња сазнања о Даниловом ауторству и начину његовог рада као и о хронологији настанка дела.⁵ На крају рада дао је и кратак приказ рукописног наслеђа невеликог обима – свега два преписа Службе из

¹ Ситнији списи 1925 : 316–317.

² Трифуновић 1970а : 295–296.

³ Србљак 1970а : 50–75.

⁴ Ово издање приређено је према преводу Димитрија Богдановића, који је објављен у другој књизи Србљака (Србљак 1970а). Издање Службе вид. Данило 1988 : 301–322.

⁵ Данило Други 1988 : 26–45.

зборника мешовитог састава. Подстакнут сазнањима о новом, трећем препису, данас у саставу необично састављеног рукописног конволута, Томислав Јовановић је припремио прво издање Службе на српскословенском језику, према до тада познатим преписима, којих је било три и ниједан није био старији од краја XV столећа.⁶

Иако је још Ђуро Даничић, средином XIX столећа, скренуо пажњу на препис Пролошког житија Јевстатију I, а Анатолиј Аркадјевич Турилов подсетио на Даничићев спомен овог кратког хагиографског састава, наша наука, до данас, није за то показала значајније интересовање. Даничићева запажања била су, у своје време, веома подстицајна за Илариона Руварца, који, ако је судити према сачуваној преписци са Љубомиром Стојановићем и Љубомиром Ковачевићем, никад од њих није добио посебно тражени препис овог састава. За потребе представљања историјског и књижевног лика архиепископа Јевстатија I у Православној енциклопедији, А. А. Турилов је сачинио кратак преглед сродних места, упоредивши Пролошко са Опширним житијем овом српском архиепископу, али није објашњавао узроке уочених разлика.

Опширно житије Јевстатију I, посматрао је први, у контексту општег погледа на елементе прозе архиепископа Данила II, Ђорђе Трифуновић. Иако је још Ђуро Даничић приредио издање *Зборника краљева и архиепископа српских*, чији је саставни део и поменути прозни састав, сложено питање овог, саставом јединственог дела наше старе књижевности, дуго је за српску медијавистику остало несавладиво.⁷ Додатне тешкоће у његову проучавању стварала је повремена појава потпуно недоступних појединих његових преписа, који су се сматрали загубљенима. Стога о Житију Јевстатијевом, као самосталном књижевном делу, проналазимо само једну студију, с опрезом састављену, посвећену реконструкцији мотивске структуре, а настале из пера Љиљане Јухас-Георгиевске.⁸ Ауторка је посматрала Опширно Житије и у контексту испитивања мотивске структуре Житија архиепископа Јоаникија, доказавши висок степен сродности у избору мотива, који су развијани у складу са потребама обликовања одређеног књижевног лика двојице светих архиепископа Српске цркве.⁹ Крајем прве деценије овог столећа Данилов зборник је још једном приређен за штампу. Ослоњено на прво публикавање Зборника, подухват Ђуре Даничић, ово издање пропраћено је детаљном граматичком обрадом текста и, у засебној књизи, фреквенцијским речником – незаобилазним алатима у будућим испитивањима језика и стила житијних састава у Зборнику.¹⁰

*

Предмет нашега испитивања ће бити књижевни лик архиепископа Јевстатија I у српској средњовеновној књижевности. Посебну пажњу посветићемо испитивању српскословенског рукописног наслеђа химнографског и хагиографског састава, које је од нарочитог значаја за реконструкцију хронологије Даниловог рада на састављању књижевних дела посвећених

⁶ Још је Јевгенија Гранстрем 1953. године, у археографском опису једног служабног пергаментног минеја из рукописне збирке Руске националне библиотеке навела, у опису садржаја, да се на последњим страницама књиге налази Служба Јевстатију I. У издању Службе на српскословенском језику овај препис није уврштен ни у критички апарат, иако је старији од свих до тада познатих. Још један препис из служабног минеја за јануар, такође из XIV столећа, данас у рукописној збирци Народне библиотеке у Софији, поменуо је Ђорђе Трифуновић у напоменама о Служби. Вид. Гранстрем 1953 : 110.

⁷ Ђуро Даничић је припремио издање Зборника према три преписа: ПБ 45 (Библиотека Српске Патријаршије), ПБ 51 (Библиотека Српске Патријаршије) и Народна библиотека у Варшави, 10780. Варшавски препис налазио се у Лавову у време припреме издања Зборника. Вид. одељак о рукописној традицији Даниловог зборника, у на почетку друге целине дисертације.

⁸ Јухас-Георгиевска 2008 : 37–64.

⁹ Љ. Јухас-Георгиевска је изабраним методом – праћењем елемената књижевног поступка, избора одговарајућих мотива, те средствима њихова развоја – извела убедљив закључак о ауторству Јоаникијевог житија, прикључивши га, коначно, корпусу прозних састава архиепископа Данила II.

¹⁰ Архиепископ Данило II 2010; Архиепископ Данило II 2010а.

Јевстатију I. Како бисмо приказали портрет књижевног јунака, наша пажња биће усмерена, на две жанровски јасно одређене области – химнографско и хагиографско наслеђе које баштини слику светог Јевстатија I у временском трајању од око два столећа и то на простору, не само српске државе и епархија Српске цркве, него и на подручјима њенога ширега духовног утицаја. Дисертација ће имати две главне целине – прва ће дати приказ светог српског архиепископа Јевстатија I у химнографској књижевности, док ће га друга представити у хагиографској литератури.

Прва главна целина у раду биће посвећена Служби светоме, главном химнографском саставу посвећеном штовању Јевстатија I. Ово песничко дело биће обухваћено двама, донекле засебним, токовима испитивања – резултати првога ће бити уобличени у форми детаљног приказа сачуваног рукописног наслеђа Службе, док ће у другом бити представљена њена садржина, за сваки од сачуваних предлога засебно. Ретко примењеним у проучавању наше средњовековне литературе – аналитичким археографским испитивањем главних елемената рукописне књиге, заснованим на испитивању писма и ортографије, књижевног украса, садржаја као и тумачењем записа писара и белешки из каснијег времена – биће обухватићено целокупно познато и сачувано рукописно наслеђе Службе.¹¹ Кодиколошким и археографским одликама сваког извора биће придружен детаљан приказ текстуалног окружења за сваки препис Службе.

Данас познато, рукописно наслеђе Службе светом српском архиепископу Јевстатију I, сведеног је обима. Досадашња истраживања заснивала су се на три преписа, са страница зборника мешовитог састава, док су незапажене остале напомене о постојању још два – из служабних минеја за јануар – као и испис химнографског састава сачињен руком Светозара Матића из једног минеја Народне библиотеке у Београду, који је страдао у немачком бомбардовању Београда 1941. године. Српскословенско рукописно наслеђе Службе пратићемо с посебним освртом на структуру садржине и тип рукописне књиге.

Други ток – испитивање главних елемената садржине – сматрамо неопходним, будући да Службу светом српском архиепископу Јевстатију I ваља посматрати као сложену песничку структуру, намењену богослужбеном прослављању архијереја Српске цркве, чију потку, у есхатолошко-сотериолошком (али и жанровском) смислу, чине поједини, одабрани, псалтирски стихови и старозаветна читања, те јеванђељски и апостолски одломци. Овај ток нашег истраживања важан је стога што поменути елементи представљају одраз актуалног богослужбеног поретка, обликованог према важећем црквеном типичу, па ће тумачењем њихова присуства у саставу Службе, бити могуће реконструисати „живу“ богослужбену праксу штовања светог Јевстатија I, у време настанка сваког сачуваног преписа, као и степена његова литургијског прослављања на одређеном простору, у одређеном временском периоду. Како се свети Јевстатије I прославља 4. јануара, трећег дана Претпразновања Просвештенија (Богојављења), посебно је важно питање присуства песничтва овог празника у саставу Службе српском светоме јер се његовим разматрањем могу реконструисати одређене етапе у обликовању изворног песничког дела намењеног литургијском прослављању националног светитеља као и могућност његове богослужбене усаглашености са развојем његовог култа. Појава и могуће измене у избору поменутих литургијских целина, одређених црквеним уставом, сливених у јединствену и сложену форму, заједно са изворним стваралаштвом, Службу светом српском архиепископу Јевстатију, важни су елементи у откривању најстаријег песничког слоја, чије

¹¹ Овакав приступ успешно је применила Ирена Шпадијер у књижевнотеоријском и књижевноисторијском испитивању песничких и прозних састава посвећених Светом Петру Коришком (Шпадијер 2014) и Службе Симеону Мироточивом Саве Српског (Шпадијер 2019б).

почетке ваља тражити у првим деценијама XIV stoleћа, када је у богослужбеној пракси Српске цркве дошло до смене црквеног устава.

Неопходни кораци у сложеном испитивању рукописног наслеђа Службе, биће предузети ради разрешења главних филолошких, односно текстолошких питања, посебно на лексичко-синтаксичкој равни. Завршни део прве главне целине дисертације биће обликован као јединствени поглед на стил и уметнички поступак, у чијој је основи драгоцени пласт досадашњих сазнања из области поезике и теорије средњовековног књижевног стварања.¹²

Изабрани приступ праћења особених поетских решења отвориће ново поље нашег истраживања – трагање за местима „доира“ Службе светом српском архиепископу Јевстатију I са претходно обликованим сложеним песничким саставима посвећеним штовању архијереја Српске цркве. Нарочита пажња биће посвећена Служби светом архиепископу Арсенију, која је, извесно, песничко дело архиепископа Данила II. Упоредним испитивањем Службе Јевстатију I и Службе Арсенију додатно ћемо расветлити питање ауторства обеју служби, нарочито са становишта изабраног уметничког поступка примењеног у обликовању лика светих архиепископа.

Друга велика целина дисертације посвећена је светом Јевстатију I у српскословенској хагиографској традицији, која, осим Опширног, познаје и кратко, Пролошко житије. У нашем раду, пажљиво ћемо пратити занимање Ђуре Даничића, Илариона Руварца и Љубомира Ковачевића за овај састав. Нарочиту пажњу посветићемо рукописном минеју на чијим се страницама налазио овај хагиографски састав као и прегледу мотивске структуре, у поређењу са сродним местима у Опширном житију.

Приликом прегледа и анализе рукописног наслеђа Опширног житија архиепископу Јевстатију I применићемо особени приступ кодиколошко-археографског приказа сваког сачуваног преписа главног хагиографског састава посвећеног штовању овог српског архиепископа. Посебну пажњу посветићемо текстуалном окружењу Опширног житија. Испитаћемо поједине елементе хагиографског стваралаштва – композиције и мотивске структуре прозног прославног састава – као и додир неких одлика са сродним, одабраним елементима уметничког поступка и стила у главном песничком саставу посвећеном прослављању Јевстатија I.

Трагање за одговорима на питања о хронологији обликовања поетског и прозног састава намењеног штовању светог архиепископа Јевстатија I, трајању ових састава у богослужбеној пракси, елементима интерполације у њихову саставу, различитог обима и, до нашег испитивања, непознатог порекла, биће истовремено и пут откривања историје штовања овог архијереја наше Цркве, од XIV до средине XVI stoleћа.¹³ Стога ћемо се у раду бавити и реконструкцијом његовог главног тока. Ова још недовољно проучена тема заслужује посебну пажњу, нарочито када се има на уму да је архиепископ Данило II, аутор Опширног житија и, нема сумње, Службе Јевстатију I,

¹² Неопходно полазиште у раду, предузетом ради расветљавања важних питања књижевне теорије, поезике и стилистике средњовековне књижевности у химнографском стваралаштву посвећеном Јевстатију I, били су прегледи византијске и словенске традиције ових питања: Аверинцев 1982 и Лихачов 1972. За основе историје старе српске књижевности: Трифуновић 2009. Важни за испитивање поменутих одлика наше теме били су: Мулић 1975; Шпадијер 1996; Шпадијер 1997; Станчев 2017, 43–55. Корисно усмерење у разматрању питања стила дале су студије: Виноградов 1977 и Виноградов 1980.

¹³ Павловић 1965 : 79-81; Поповић 2009; Поповић 2013; Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014; Поповић 2016; Поповић 2019 Поповић 2009; Тодић 1991 : 5–21; Тодић 1998а : 189–204; Тодић 1998б; Тодић 1998в : 225 0150250; Тодић 2006 01502007 : 59–77; Тодић 2016 : 133–77. Корисне су биле студије о штовању архијереја и литургијском песништву у руској традицији. Вид. Голубинский 1998 и Спасский 2008.

поред личности архиепископа Арсенија, „изабрао“ још само архиепископа Јевстатија, за књижевног јунака и химнографског и хагиографског дела.

1.2 Архиепископ Јевстатије I

Архиепископ Јевстатије I, шести поглавар самосталне Српске цркве, игуман хиландарски и епископ зетски, сабрат даровитог српског књижевника Доментијана и књижевни јунак архиепископа Данила II, значајна је историјска личност средине и првих деценија друге половине XIII столећа. Непосредно учешће у очувању православне духовности у манастиру Хиландару, те потоње управљање Зетском епископијом, важном за очување јединственог простора Српске архиепископије (административно дефинисаног и уређеног још у време добијања аутокефалности), а посебно, његова важна улога у збивањима одлучујућим за историју управљања државом у завршним деценијама XIII столећа – догађаји су који одређују историјски портрет архиепископа Јевстатија I, чији значај до нашег времена још увек није у правој мери сагледан.

Нешто више од једног и по столећа, главни и, још увек, једини извор сазнања о Јевстатијевом животу јесте житије архиепископа Данила II. Време живота и рада архиепископа Јевстатија у средишту је важног периода у историји Српске цркве и духовности чија је почетна хронолошка граница одређена првим годинама владавине краља Уроша I (Великог), а завршна почетним годинама Милутиновог управљања Српском државом. Разборити српски краљ, унук Стефана Немање, обезбедио је услове за значајан привредни успон државе и континуирани развој писмености, која је своје исходиште баштинила у светосавској духовности.¹⁴ Средишта српског културног и духовног живота онога времена, била су не само административни центри епископија, него и значајни манастири на широком простору архиепископије. У једном од њих, манастиру светог Арханђела Михајла, на Превлаци, замонашио се и започео своје духовно стасавање млади Јевстатије.¹⁵ Одлучујући импулс духовног раста добио је управо из тог окружења, које је неговало свест о значају књиге и писмености. Његов духовни учитељ био је чувени зетски епископ Неофит, исти онај јереј што се нарочито старао о преписивању књига, од којих је најзначајнија – Богданов препис Номоканона светога Саве (1261–1262). Неофит је бринуо и о духовности монашког подмлатка, па је једну групу младих монаха, међу којима је био и Јевстатије, послао у Свету земљу, а истицао се и ктиторством у својој епархији (црква Светог Петра у Богдашићима у Боки Которској). У оваквој средини, природно и очекивано, неговала се и љубав према Светој Гори и Хиландару, где ће Јевстатије дуго боравити након обиласка Свете земље и њених значајних хришћанских светилишта.¹⁶

Атмосфера светосавске духовности очувала се и за време краткотрајне владавине краља Драгутина, чији је сведок, у својству преданог следбеника, био и Јевстатије, тада већ епископ зетски. У годинама владавине Урошевог старијег сина, Јевстатије је стао на чело Српске цркве и преузео „престо светога Саве“, како сведочи животописац, архиепископ Данило II.¹⁷ Као главни јереј Српске цркве, Јевстатије је имао значајну улогу на сабору у Дежеву, којим је заокружен један буран период српске државе и започето ново раздобље са краљем Милутином на њеном челу.

¹⁴ О владавини краља Стефана Уроша I вид. детаљну студију Иване Коматине (Коматина 2021). О зидном сликарству XIII столећа вид. Тодић 1998 : 215–221; Војводић 2005; Војводић 2013 : 257–265.

¹⁵ Архиепископ Данило 2020 : 180.

¹⁶ О Јевстатијевим светогорским данима вид. Живојиновић М. 1998 : 110–111.

¹⁷ Архиепископ Данило 2020 : 187–188.

Договор постигнут у Дежеву није само изменио дотадашње околности трајања и природу државне политике него је определио и нове токове културноисторијског развоја.

Јевстатије је столовао у Жичи, првом седишту српске архиепископије. О њој се „неослабно бринуо...хотећи је показати обилну у сваком довољству“ како надахнуто казује Јевстатијев животописац.¹⁸ У жичком храму Христа Спаса, Јевстатије је себи припремио и гробницу у коју је и положено његово тело, вероватно 1286. године. Током прве половине наредног столећа, у истом храму су сахрањена су још два црквена великодостојника, дуго именом непозната, заборављена у вишевековним сложеним условима опстанка православних храмова на простору некадашње средњовековне српске државе. Тек недавно предузетим испитивањем фунерарне функције Спасове цркве у Жичи, утврђено је да су у поменуте гробнице сахрањени српски архиепископи Јевстатије II и Сава III. Током прве половине XIV столећа, црквени поглавари су сахрањивани и у Пећи, у цркви Светих апостола. Ту су тада положена тела три српска архијереја - Саве II, Никодима и Данила II, а нешто раније и мошти архиепископа Арсенија.¹⁹

Појава сахрањивања црквених поглавара у истом храму, била је основ широко прихваћеној претпоставци о сложеном програму црквеног седишта, у којем је, судећи према примењеној пракси, фунерарна његова функција нарочито негована. Како су се архијерејски гробови налазили у две засебне цркве, ова појава послужила је као потврда о премештању седишта Српске цркве из Жиче у Пећ, чији је катедрални храм виђен као заједничка гробница српских архиепископа, својеврсни маузолеј црквених поглавара. Ипак, сложено питање премештања седишта Српске цркве, које се хронолошки везивало за крај XIII и прве деценије XIV столећа, није разрешено, све до идентификовања свих надгробних обележја српских архијереја у поменутим манастирима. За коначно разрешење овог питања значајну улогу имали су и уломци надгробних споменика, у прошлости документовани цртежима.²⁰

Дуго у науци разматрано питање о замисли да црквени поглавари буду сахрањивани у истом храму, који је, при том и главно црквено седиште, разрешила је Даница Поповић.²¹ Она је резултатима свеобухватних испитивања својих претходика придружила детаљно сагледан и објашњен значај форме и семантике клесане декорације надгробних споменика српских архиепископа у Жичи и Пећи.²² Понуђено решење веома је убедљиво – како су у истом временском периоду архиепископи Српске цркве сахрањивани у два засебна храма, у жичкој Спасовој цркви и у храму Светих апостола у Пећи, право на стицање гробнице на одређеном локалитету није било условљено вршењем дужности поглавара Српске цркве, него је почивало на ктиторским заслугама појединца за предузете обимније радове на обнови, проширењу или изради живописа цркве. „Мапа“ архиепископских гробница у Спасовој цркви у Жичи и њеном метоху, манастиру у Пећи, не сведочи о званичном премештању црквеног седишта из Жиче у Пећ, крајем XIII и у првим деценијама XIV столећа, него о несталном месту пребивања српских архиепископа, које се мењало у складу са њиховим потребама и услед бурних, а често, и веома неповољних историјских збивања.

¹⁸ Архиепископ Данило 2020 : 190.

¹⁹ Поповић М, Поповић Д. 2013 : 27–47 и Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 83–109.

²⁰ Историју проучавања надгробних споменика у Жичи вид. Поповић М, Поповић Д. 2013 : 31–38; Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 99–105.

²¹ Критичка размишљања о претпоставци да су Свети апостоли у Пећи подигнути с намером да буду заједничка гробница црквених поглавара вид. Марковић 2009 : 133–134; Војводић 2013 : 247–266; Војводић у: Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 251–266. О идентификацији гробова црквених поглавара у Жичи вид. Поповић М, Поповић Д. 2013 : 27–47; Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 100–105.

²² О цветној симболици у декорацији надгробних споменика вид. Поповић 2009 : 69–81.

Језгровитим исказом у Јевстатијевој Житију, архиепископ Данило II нарочито истиче посвећеност овог црквеног великодостојника уређењу Спасове цркве, очувању њеног угледа и неговању њеног значаја у хијерархији српских монументалних споменика. Оваквим својим ангажовањем Јевстатије је стекао ктиторско право сахране у Жичи, где је још за живота саградио и гробницу.²³ Иако је још почетком XX столећа гробницу пронашао Владимир Петковић, ово запажање остало је занемарено скоро цео један век, док није, приликом детаљних археолошких ископавања, она коначно идентификована и описана.²⁴

Судећи према казивању Јевстатијевог животописца, који је посебну пажњу посветио опису сахране, поступним излагањем упечатљивих догађаја који су јој претходили, Жича се може сматрати местом обликовања и изворишта култа светога архиепископа. На овакав закључак упућује неколико речитих показатеља. Јевстатијево тело положено је у „мраморну раку“, о чему сведочи архиепископ Данило у Житију што су потврдила најновија археолошка испитивања остатака гробнице Изглед гробнице и надгробног обележја (саркофага) сведоче о унапред осмишљеној намери нарочитог штовања архиепископа након смрти у самој Жичи. Затим, из Житија сазнајемо како је Јевстатије поседовао дар прозорљивости те је наслутио своју смрт а, потом, сазвао и сабор, што је посебна врлина личности предодређене за стицање светости. Чудесна својства моштију, најављена, прво, необичним догађајима око гроба, а затим објављена телесним исцељењем, након што се Јевстатије јавио у сну болесноме, потврда су поступног обликовања култа светога архиепископа, чија је важна етапа довршена у храму где му је тело првобитно било и положено. Казивање о постхумним чудима, непосредној потврди светости његовог јунака, Данило II довршава сведочењем о непропадљивом телу, откривеном након отварања гробнице, које је, након неопходних припремних радњи изложено „на виђење“. Тако је пећки епископ довршио приказ култа светога архиепископа у храму о којем се, нарочито, за живота старао, оживевши, истовремено, сакрална својства жичког храма, уобличена још чудотворствима моштију Стефана Првовенчаног.²⁵

Складно компонован одељак Житија о чудесном објављивању Јевстатијевих моштију, претходи кратком казивању о њиховом преносу из Жиче у Пећ.²⁶ Нема сумње да овај догађај није био део фунерарног програма у ужем смислу, будући да је чин „излагања“ моштију пропраћен, како напомиње Данило, литургијским прослављањем светога архиепископа. Казивањем о завршним активностима предузетим ради штовања светога, животописац заокружује целовит приказ сложеног процеса обликовања светачког лика, који је, успостављањем праксе појачког прослављања, стекао и своје богослужбене, литургијске одлике. Стога завршни кратки одељак у Житију, о измењеном месту чувања моштију, има значај саопштења, осмишљеног с намером да се забележе непосредни узроци преноса. Наиме, Жича је страдала у нападу најамничке војске бугарских великаша Дрмана и Куделина, већ почетком последње деценије XIII столећа (1291/1292) а, потом, и у походу видинског господара Шишмана, само неколико година након Јевстатијеве смрти. Како бележи Данило II, архиепископ Јаков је организовао пренос Јевстатијевих моштију у Пећ.²⁷ Будући да се архиепископ Јаков упокојио, вероватно, у пролеће 1292. године, пренос Јевстатијевих моштију догодио се убрзо након поменутог страдања Жиче. Тако би се поменуто страдање најстаријег седишта архиепископије и пренос Јевстатијевих моштију могли сместити у веома кратак временски оквир, чије се трајање одмерава низом од свега неколико месеци.

²³ Архиепископ Данило 2020 : 191.

²⁴ Поповић М, Поповић Д. 2013 : 33–35 и Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 100–102.

²⁵ Поповић 2009 : 77–79.

²⁶ Архиепископ Данило 2020 : 193.

²⁷ Архиепископ Данило 2020 : 192.

Штовање светог архиепископа Јевстатија I, развијано у неколико главних етапа, могло је већ у Жичи бити пропраћено и изворним књижевним стваралаштвом, које би предстаљало његову литургијску компоненту. Међутим, према данас доступном писаном наслеђу песничких прославних састава посвећених архиепископу Јевстатију I, нажалост, није могуће сагледати почетне етапе у развоју његовога штовања. Овде мислимо, најпре, на почетне химнографске саставе, на пример, прве стихире и тропар, који су могли бити главни носиоци годишњег литургијског прослављања светог у Жичи. Не можемо искључити могућност да су они касније могли бити уграђени у састав Службе светоме архиепископу Јевстатију I, какву данас познајемо. Пљачке и пустошења која су задесила жички манастир последњих година девете деценије и на самом почетку завршне деценије XIII столећа могли би бити главним разлогом њихове, и данас непознате, судбине. Не би требало сметнути с ума да се отварање Јевстатијеве гробнице и прво литургијско прослављање десило само неколико година пре непланираног преноса моштију у Пећ. Можда у овој згуснутости догађаја, важних за потпуно обликовање штовања, треба видети могућност настанка најстарије, жичке традиције богослужбеног прослављања Јевстатија I, која је могла кратко време трајати и без сложеног химнографског састава, као што је самостална служба светоме.

II СВЕТИ АРХИЕПИСКОП ЈЕВСТАТИЈЕ I
У СТАРОЈ СРПСКОЈ ЦРКВЕНОЈ ПОЕЗИЈИ

2.1 Рукописно наслеђе Службе

Познато је пет сачуваних преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I (даље ССАЈ) који потичу из раздобља од треће четвртине XIV века до средине треће деценије XVI века. Два најстарија исписана су у служабним минејима за јануар, док су остала три сачувана на страницама зборника хетерогене садржине:

1. Служабни минеј за јануар из треће четвртине XIV века, из Основног рукописног фонда Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу, F I п 69 (даље ОФ РНБ).
2. Служабни минеј за јануар из седме деценије XIV века, из рукописног фонда Народне библиотеке „Кирил и Методиј“ у Софији, број 521 (даље НБКМ).
3. Зборник служби и житија и триод цветни из треће деценије XV века, из Легата Ђорђа Сп. Радојичића на Катедри за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду (даље ФФ НС).
4. Србљак и требник из осме – девете деценије XV века из библиотеке Пеђе патријаршије, инвентарни број 75 (даље ПЕЋ).
5. Празнични минеј за фебруар – август, друга четвртина XV века и Србљак, 1525. година из рукописног фонда Народне библиотеке Србије, број 18 (даље НБС).

Служба је била исписана и у служабном минеју за јануар из 1390. године који се налазио у старој збирци Народне библиотеке у Београду. Кодекс је изгорео у нацистичком бомбардовању Београда 1941. године. Библиотекар Народне библиотеке, Светозар Матић, начинио је у току 1929. године исписе две службе из овога минеја – Светоме Сави и Светоме архиепископу Јевстатију I – које је тридесетак година касније продао Архиву САНУ, где се данас чувају под бројем 13 319. Пошто је кодекс уништен, а испис сачињен скоро доследним поштовањем ортографије и језика Службе, сматраћемо га извором првога реда.²⁸

Поред шест српскословенских преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I, познат је и један препис на рускословенском језику, настао првих година XIX века. Кодекс са текстом службе данас се чува у рукописној збирци Архива САНУ, број 86 (2а–19а). Служба, међутим, није објављена у Србљаку арадског владике Синесија Живановића у Римнику (1761), нити у његову прештампаном издању у Млецима код Димитрија Теодосија (1765). На рускословенском језику, штампа је први Митрополит Михајло у Србљаку (1861). У XX веку, два пута је издавана – поново на рускословенском језику, у дванаестотомном издању Епархије шумадијске и Епархије

²⁸ На постојање Матићевих исписа пажњу нам је скренуо професор Ђорђе Трифуновић. Овом приликом изражавамо искрену захвалност на уступљеним копијама грађе, које нам је професор Трифуновић несебично предао. Посебну захвалност дугујемо за осмишљавање теме овога рада.

банатсте Српске Православне Цркве²⁹, а онда на српскословенском језику у фонетској транскрипцији као и у преводу на савремени српски језик³⁰.

2.1.1 Служабни минеј за јануар Руска национална библиотека (Санкт Петербург) Основна збирка рукописних књига, Ф.п.І. 69³¹

Најстарији данас познати препис Службе светоме архиепископу Јевстатију I налази се на кр, заједно са химнографијом за све дане месеца јануара, који се чува у Основном рукописном фонду Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу. Рукопис је исписан, вероватно у току треће четвртине XIV века (датирање је извршио Анатолиј Аркадјевич Турилов).³² У исписивању кодекса учествовала су, вероватно, три писара Има 285 пергаментних листова величине 275 x 195 mm. Служба Јевстатију I је исписана на завршним листовима (278a–285b). У исписивању свих служби у књизи учествовала су, вероватно, три писара. Кодекс је, претпостављамо, био део обимне збирке од дванаест минејских рукописа, који су били исписани као засебни кодекси, за сваки месец у години. Књижни блок и данас предстаља целовиту и добро очувану целину, која је настала вештим обликовањем добро припремљеног пергаментна у свещнице правилног, осмолисног обима. Неколико елемената књиге високог су домета у изради – нарочито примена однегованог уставног писма, обликовање блока текста и богат уметнички украс.³³

Својом садржином и структуром, кодекс такође представља заокружену, пажљиво осмишљену целину. Структура појединих служби које улазе у састав минеја осликавају разноврсну богослужбену праксу у Српској цркви средином и током друге половине XIV века, чије су формалне одлике биле одређене, првенствено, значајем и величином празника, усаглашене са одредбама Јерусалимског устава. Централно место у садржини кодекса имају службе за период од другог до петог јануарског дана. У складу са захтевима новог типика, који је обликовао богослужбену праксу од краја друге деценије XIV века, 2. јануара почињао је циклус Претпразновања Просвештенија (Богојављења) и трајао је четири дана. Службе овог циклуса су веома развијене, са неколико химнографско-литургијских целина, за више делова дневног богослужбеног циклуса. Оне немају мало вечерње, али је, зато, предвиђено служење павечернице, са трипеснацем (2. и 3. јануар) или целим каноном светоме (4. и 5. јануар). Поред Службе светоме архиепископу Јевстатију I, кодекс чува још један препис изворног дела старе српске књижевности. Наиме, за 14. јануар предвиђено је литургијско прослављање светога Саве Српског, када се завршава и Оданије Богојављењу, што је и назначено посебном напоменом. Служба Сави

²⁹ Србљак 1984 : 65–86

³⁰ Србљак 1970a : 49-75.

³¹ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу ОФ РНБ.

³² Најновији каталогски опис в. Левшина 2021 : 81–82.

³³ Жана Л. Левшина учила је веома блиску везу заставице на л. 1a са украсом исте врсте у рукописном фрагменту Апокалипсе с тумачењем (епскопа Андреја Кесаријског), такође на 1a страни кодекса (Москви, Псковски музеј, фонд архиепископа Арсенија Стадничког, број 1), који је, сматрају аутори каталогске јединице у Сводном каталогу рукописа XIV века, исписан у манастиру Хиландару (Сводный каталог 2002 : опис 2). Стога ауторка претпоставља, да је минејски кодекс такође могао бити исписан у Хиландару. Мишљења смо да је служабни минеј Руске националне библиотеке сигурно светогорске провенијенције. Висок степен сличности у обликовању блока текста, а нарочито у изради елемената илуминације посебног уметничког домета, могу се препознати поређењем са репрезентативним кодексом хиландарске збирке, Јеванђељем Николе Стањевића. О ликовном обликовању у контексту „откривања“ радионице у којој могао бити обликован овај рукопис, вид. Вранешевић 2019.

има химнографске целине за мало и велико вечерње, као и са Заједнички канон Христу Спасу, Симеону и Сави шестога гласа, Теодосија Хиландарца предвиђен за агрипнију (ако се не служи велико вечерње).³⁴ Јутрењу су намењена два укрштена канона светоме, 2. и 8. гласа. Мало и велико вечерње, те сва три седилна на јутрењу, имају Служба за Богојављење (6. јануар) као и оне посвећене Антонију Великом (17. јануар) и Јефимију Великом (28. јануар). У кодексу има и служби веома сведене садржине и једноставне структуре, са напоменама да поједине песничке целине треба преузимати из октоиха.³⁵ Оне имају вечерње, често само са једним циклусом стихира „на Господи вазвах”, са два седилна, без полијелејног, испред канона на јутрењу.

У очекиваном текстуалном окружењу, међу минејским службама неуједначеног састава и структуре, нашла се Служба светоме архиепископу Јевстатију I, без малог вечерња, са ипак ојем а не седилним по полијелеју, без седилног после треће песме канона и сведеном структуром циклуса стихира „на хвалите Господа”, у завршном делу јутрења.³⁶ Оваква структурна разноврсност садржине књиге, присутна често у кодексима друге и треће четвртине XIV века, сведочи не само о актуалном тренутку служења химнографским делима одређеног састава, него и о природи структуре старијих минејских кодекса из којих је овакво литургијско преслиштво могло бити преузето. Без сумње, нови преписи минејских служби увек сведоче како о садржини тако и о структури својих предложака. Претпостављамо да је за исписивање овог кодекса послужило више разнородних изворника – нови, са развијеним службама стабилне јерусалимске праксе³⁷, али и старији, са службама сведеније структуре, чији се елементи препознају и у саставу појединих химнографских целина Службе светоме архиепископу Јевстатију I.

Службу је, развијеним и правилним књишким уставом, уједначеним потезом исписао један од писара кодекса.³⁸ Положајем лексема и редно-надредних знакова у истом реду текста, писар опонаша старије узоре, што се нарочито очитује у, готово доследној, примени принципа ”scriptura continua“ у писању. Он ретко скраћује речи, а када то чини, користи ознаке у виду равних неупадљивих водоравних линија, са петљицама на њиховим крајевима.

Дуктус писарев препознаје се у начину исписивања неколико графема – слово „д” има уско тело и редуковане ножице облика троугла, петља слова ”ц” је продужена и равна у односу на тело. Дужу петљу има, такође, и „шт”, док је „ж” петопотезно са изразито редукованом горњом половином слова. Графема ”м” је широка, као и ”б” чија је горња пречка дужа од петље слова. Исту, ширу форму има и ”к” чији су краци одвојени од стабла слова, док ”јат”, очекивано за време настанка преписа, има високо стабло и пречкицу на горњој, замишљеној линији реда. Симетричну и редуковану горњу половину има графема ”ч”. Изразито је, такође, редукована и горња петља слова ”в”. Омега је доста архаична – има нижу спојницу и шире бокове повијене ка унутра.

³⁴ Поред Службе Сави Српском, у рукопису има још служби са агрипнијом. Напоменом на почетку службе, предвиђено је да се агрипнија служи и 1. јануара (Обрезање Исуса Христа и свети Василије Велики), ако тај дан ”пада” у недељу.

³⁵ Овако компонован текст службе преовлађује у старијим минејским кодексима, а среће се често и у рукописима прве четвртине XIV века. Присуство служби архаичне структуре сведочи о примени старијих предложака, кодекса чији су састави структуром били саображени старијој богослужбеној пракси која је претходила „јерусалимској”. Таква је, на пример, једна група минеја из Милутинова времена. В. Суботин-Голубовић 2007 : 351–358.

³⁶ Детаљније о поменутиим елементима структуре Службе светоме архиепископу Јевстатију I, види поглавље „Елементи структуре Службе”.

³⁷ На пример, развијени циклус Претпразновања Богојављења могао је бити преузет с предлошка са структуром јерусалимске традиције текста.

³⁸ Службу Јевстатију I исписао је један од три поменута писара књиге. Преатећи измене дуктуса писарских руку, стиче се утисак да је књигу започео један писар, којег је заменио нови те довршио књигу. Други писар могао је имати и сараднике. Детаљан палеографски опис рукописа биће предмет посебног рада. Захваљујемо, овом приликом, Љупки Васиљев, на корисним саветима у вези са израдом палеографског описа кодекса и идентификацији писарских руку.

Карактеристично је писање графеме ”з” чији се репић прелама на доњој линији реда и спушта се равно испод ње, као и графеме ”р” чији се дуги репић савија незнатно улево. Писар повремено користи ”високо т” чија је пречка дуга и таласаста. На крају реда појављују се лигатуре ”р” и ”јат”, као и ”т” и ”в”. Ретко се јавља ”ук” са невешто изведеним телом у виду неправилног круга и одвојеним барјачићем.

Палеографски лик Службе, као и једног дела кодекса исписаног руком истог писара, има архаичних елемената, препознатим у начину исписивања графеме ”а”, чија уска петља готово виси са врха стабла и додирује доњу линију реда. Везу са старијим начином исписивања појединих графема, чувају и слова ”ч”, ”д” и ”Ѓ”. С друге стране, ретка је, али правила употреба лигатура при исписивању крајњих лексема у реду – графеме ”т” са високим стаблом као и ”десетеричног и”. Појава ових графема правилног распореда сведочи о присуству елемената полууставног писама у природном споју са већ развијеном применом књишког уставног писма. Стиче се утисак да је овај препис Службе сачинио вешт писар негованог дуктуса и са добрим познавањем палеографских норми свога времена.³⁹

Најстарији сачувани препис Службе исписан је применом развијене рашке правописне традиције са устаљеном дистрибуцијом само ”танког јер”, који је некад замењен и пајерком. Ова замена има и елемената доследности – пајерак се јавља најчешће на крају речи или после сугласника када је ”танко јер” у слабом положају. Правилна је употреба прејотованих лигатура ”ја” и ”је”, које се неизоставно јављају на почетку и на крају речи, као и после палаталних сугласника. Местимично се јавља ”десетерично и”, и то на крају речи или удвојено са ”осмеричним и”, али не и у споју са другим вокалима, што је одлика новије, ресавске традиције правописа.

*

Ради стицања целовите слике о текстуалном окружењу Службе светоме архиепископу Јевстатију I, доносимо преглед садржине кодекса. У минеју су исписане службе за: 1. јануар – Обрезање, по пути, Господа нашег Исуса Христа и свети отац наш Василије Велики; 2. јануар – Претпразништво Богојављенија и памет Силвестра, папе римског; 3. јануар – Претпразништво Богојављенија и свети пророк Малахија и Мученик Гордија; 4. јануар – Претпразништво Богојављенија и сабор 70 апостола и Преподобни отац наш Теоктист; 5. јануар – Претпразништво Богојављенија и свети Теопемт и Теона, 6. јануар – Богојављеније Господа Бога и спаса нашега; 7. јануар – Сабор Јована Претече; 8. јануар – Преподобни Георгије Хозевит, Преподобна Домника и Јемилијан Исповедник; 9. јануар – свети мученик Полијевкат; 10. јануар – Григорије Ниски; 11. јануар – Теодосије Киновијарх (Општежитељ); 12. јануар – света мученица Татјана; 13. јануар – свети мученици Ермил и Стратоник; 14. јануар – Сава Српски; 15. јануар – Павле Тивејски, Јован Куштник; 16. јануар – Поклоњење часним веригама апостола Петра; 17. јануар – Преподобни Антоније; 18. јануар – Преподобни оци Атанасије Велики и Кирил Александријски; 19. јануар – преподобни Макарије Египатски; 20. јануар – преподобни Јевтимије Велики; 21. јануар – преподобни Максим Исповедник и свети мученик Неофит и свети мученик Јевгеније; 22. јануар – свети апостол Тимотеј и свештеномученик Анастасије; 23. јануар – свети епископ Климент и

³⁹ Ликовни елементи књиге као и палеографски лик словних облика, потврђују не само време настанка кодекса него и сродност са појединим рукописима хиландарске преписивачке радионице. О развијеној преписивачкој делатности хиландарске радионице у време српског царства в. Мано-Зиси 2000 : 388–397. О Јакову, једном од најзначајнијих хиландарских писара у трећој четвртини XIV века в. Мано-Зиси 2004 : 227-246.

свештеночученик Агатогел; 24. јануар – преподобна Ксенија; 25. јануар – Григорије Богослов; 26. јануар – преподобни Ксенофонт и дружина с њим; 27. јануар – Пренос моштију Јована Златоустога; 28. јануар – преподобни Јефрем Сириј; 29. јануар – Пренос моштију Игњатија Богоносца; 30. јануар – света три јерарха Василије Велики, Григорије Богослов и Јован Златоусти; 31. јануар – свети чудотворци и бесребреници Кир и Јован; 4. јануар – Јевстатије I, српски архиепископ. Кодиколошки опис рукописа, који смо начинили према дигиталним снимцима, показао је да ССАЈ није накнадно додата, као засебна кодиколошка целина, него је исписана на листовима који су били саставни део књижног блока. Претпостављамо да се предложак Службе, такође, налазио на крају кодекса. Писар је само пренео „затечено“ стање.

Пергаментни минеј из Основне збирке Руске националне библиотеке има развијени циклус Претпразновања Просвештенија (Богојављења). Химнографија Претпразништва укршта се са литургијским песништвом штовања других празника, према календарском поретку, у оквиру његова циклуса. Обим, структура и састав циклуса Претпразновања Просвештенија сведоче о стабилној пракси јерусалимске традиције у богослужењу Српске цркве у другој половини XIV века, као и о намени овога кодекса. Рукопис који у свом саставу има потпуни циклус штовања овог Господњег празника, вероватно је био намењен некој монашкој заједници. О значају празника Богојављења за поменуту заједницу, поред потпуног циклуса Претпразновања, сведочи и наглашено ликовно обликован наслов службе за 6. јануар, са осликаним маргиналним украсом изведеним варзиллом у облику стилизоване гране.

Службе које творе садржину овог кодекса неуједначене су структуре и састава. Све су организоване поделом химнографског материјала према њиховој литургијској функцији. Најчешће су састављене од две целине – прве, са песништвом за вечерњем и друге, са химнографијом јутрења. Само неколико памети има развијену јерусалимску службу са малом и великим вечерњем и јутрењем празника.⁴⁰ Да се истога дана слави више од једне памети потврђују групе стихира на вечерњем посвећене свакој од њих, иако је у у насловима најављена само једна. После вечерњег, која се завршава тропаром, за неке празнике предвиђено је и повечерје са каноним и једном групом стихира.⁴¹ Следи затим јутрење са стихологијама (обично две, без полијелејног седилног), које је, после канона, заокружено мањом целином, стихирама ”на стиховно” са „славом и ниња“. Има служби са паримијама, али ретко.

Појава смењивања песништва из два различита типа химнографског зборника, минеја и октоиха, у произношењу, први пут се у рукопису јавља у служби за 15. јануар (Павле Тивејски, Јован Кућник). У више наредних последовања, химнографији минеја, најчешће једној групи стихира на вечерњем додају се стихире на стиховно вечерњех из окториха, први канон на јутрењу и група стихира на стиховно после канона.⁴²

⁴⁰ Мало и велико вечерње имају празници за 1. (Свети отац Василије Велики), 4. јануар (Претпразновање Просвештенија), 6. (Богојављење Господње) 14. (Сава Српски), 17. (Антоније Велики) и 28. јануар (Јевтимије Велики).

⁴¹ Служба Сави Српском има Канон општи Христу Спасу, Симеону и Сави, предвиђен за појање на агрипнији.

⁴² Исписује се само напомена да одређене целине треба појати из октоиха.

2.1.2 Служабни минеј за јануар Народна библиотека „Кирил и Методиј“ (Софија) , број 521⁴³

Служба светоме архиепископу Јевстатију I исписана је у још једном служабном минеју за јануар, који се данас чува у Народној библиотеци „Кирил и Методиј“ у Софији. Кодекс ма 203 листа величине 275 x 200 mm и настао је, вероватно, крајем треће четвртине XIV века.⁴⁴ Исписан на хартији са воденим знацима : „кључ“ (веома слично – Мошин, Траљић, број 2694 из 1362)⁴⁵, „точак“ (веома слично, скоро идентично – Мошин, Траљић, број 6911 из 1364)⁴⁶ и „крушка“ (веома слично – Мошин, Траљић број 4355 из 1361)⁴⁷. Служба Јевстатију I налази се на крају књижног блока (198a–203b).

Структуром својих служби као и календарским распоредом светих и памети за све дане у месецу, овај минеј веома је близак поменутом кодексу из Руске национале библиотеке те претпостављамо да припадају истој традицији минејског текста српскословенског језичког израза. Чине га службе чија је садржина, такође, компонована према неколико различитих модела – преовлађују развијене службе јерусалимске богослужбене праксе, које имају мало и велико вечерње, а затим јутрење. Има и служби са песништвом за вечерње са павечерницом када се предвиђа појање трипеснаца или канона. Без обзира на структуру вечерњег, јутрење је у свим службама састављено најчешће од два или више канона чије се песме укрштају. За 14. јануар, када се празником Оданија заокружује циклус посевећен Богојављењу, предвиђена је и Служба Сави Српском са Општим каноним Христу Спасу, Симеону и Сави Теодосија Хиландарца на агрипнији, те два канона светоме, другога и осмога гласа на јутрењу. У састав минеја унете су и службе једноставне структуре које имају једну или две групе стихира за вечерње богослужбење, док је за јутрење предвиђен, поред канона посвећеног светоме или памети одређеног дана, још један, који треба узети из октоиха, што се наглашава напоменом појцима и свештенослужитељима испред текста канона. Неуједачен је и састав седилних по катизмама – у неким службама предвиђена су по три седилна, док у неким изостаје трећи, полијелејни.

Текст Службе светоме архиепископу Јевстатију I није сачуван у целини. Без обзира на оштећења којим су захваћена два важна дела Службе – почетак јутрења са седилним по катизмама и почетном песмом канона, те завршни делови, крај канона и стихире „на хвалите Господа” – јасно је како Софијски рукопис представља узорни препис изворног књижевног дела са исписаним паримијама као и потпуним текстом ирмоса на почецима песама канона.

Овај кодекс прави је представник нарочитих домета у раду српских писарских радионица са развијеном и стабилном праксом, како у неговању калиграфског лика књишког уставног писама и ликовних елемената књиге, тако и у доследној примени рашке правописне традиције.⁴⁸ И поред физичких оштећења у виду недостајућих листова у почетним свешчицама и при крају књижног блока, а с обзиром на то да је све листове књиге исписао само један писар, стиче се утисак да је кодекс настао „у једном даху”, са узорног предлошка добро организоване садржине.

Софијски препис Службе светоме архиепископу Јевстатију I исписан је уставним писмом уједначених словних знакова квадратног облика. Карактеристичне графеме, које својим

⁴³ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу НБКМ.

⁴⁴ Цонев 1923 : 51-52. Најновији каталошки опис у: Убипарип 2019в : 638–639.

⁴⁵ Мошин, Траљић 1957, табла 299.

⁴⁶ Мошин, Траљић 1957а, табла 815.

⁴⁷ Мошин, Траљић 1957а, табла 485.

⁴⁸ Како је временом настанка као и елементима структуре те начином обликовања књижног блока овај минејски кодекс веома близак рукопису Руске националне библиотеке, сматрамо да би и он могао бити светогорске провенијенције.

графичким ликом, заједно, доприносе успостављању времена настанка преписа, јесу: „ч” једнострано чија десна пречкица заједно са стаблом чини усправну линију, „м” чија су стабла спојена несиметричном пречком која тежи да се спусти испод доње линије реда, „јат” са високим стаблом и пречком на горњој линији реда, „омега” са високом средњом цртом. Слово „д” има уско тело и кратке ножице облика троугла, док је „ж” са редукованом горњом половином слова и несиметрично, „з” има отворену петљу полукружног облика, а „ук” је неуједначено, некад са израженим високим несиметричним барјачићем и изразито ситним телом. Графема „ц” има кратак репић који је код „шт” повијен улево. Репертоар редно-надредних знакова је уређен и богат, са доследном применом – тачка је на доњој линији реда, честа је правилна употреба пајерка, као и система екфонетске нотације.

Ортографске одлике преписа Службе сведоче о постојању стабилне рашке традиције у писању током друге половине XIV века. Она се препознаје, на пример, у примени прејетованих графема, увек на почетку речи, али и после вокала као и палаталних сугласника, као и у реткој примени „широког е” које означава гласовну групу „је” на почетку или на крају речи. Примена ове графеме са поменутом гласовном вредношћу доследна је у исписивању имена светога архиепископа – њвстаџѣ. Препис чува само „танко јер” које је често замењено пајерком, нарочито у позицијама између сугласника, затим у предлозима и на крају речи. Један од весника правописне традиције ресавског типа, „десетерично и”, ретко се јавља у препису Службе, и то искључиво испред вокала „а” и „е”. У поменутих позицијама, графеме имају гласовну вредност група „ија” и „ије”, и примењују се искључиво у исписивању личних имена грчког порекла, као што је Јевстатије (њвстаџѣ). Палеографске одлике и ортографија преписа Службе, сведоче о завидној правописној култури преписивача, чија се доследност у раду не огледа само у неговању уједначеног дуктуса и правилном распореду богатог репертоара редно-надредних знакова, него и у стабилној примени једне, у овом случају рашке, правописне традиције.⁴⁹

*

Ради стицања целовите слике о текстуалном окружењу Службе светога архиепископу Јевстатију I, доносимо преглед садржине кодекса: 1. јануар – Обрезање, по пути, Господа нашег Исуса Христа и свети отац наш Василије Велики; 2. јануар – Претпразништво Богојављенија и памет Силвестра, папе римског (са прекидом после треће стихире „на стиховно“ и наставком текста од богородичног осме песме канона службе на свето Богојављењеније Господа Бога и Спаса нашега); 7. јануар – Сабор Јована Претече и Крститеља; 8. јануар – преподобни Георгије Хозевит, преподобна Домника и Јемилијан Исповедник; 9. јануар – свети мученик Полијевкат; 10. јануар – Григорије Ниски; 11. јануар – Теодосије Киновијарх (Општежитељ); 12. јануар – Света мученица Татјана; 13. јануар – свети мученици Ермил и Стратоник; 14. јануар – Сава Српски; 15. јануар – Павле Тивејски, Јован Куштник (Кућник); 16. јануар – Поклоњење часним веригама апостола Петра; 17. јануар – преподобни Антоније; 18. јануар – преподобни оци Атанасије Велики и Кирил Александријски; 19. јануар – преподобни Макарије Египатски; 20.

⁴⁹ Ослонивши се на резултате палеографског описа, применивши, потом, метод атрибуције, мишљења смо да је Софијски препис Службе архиепископу српском, исписао, у науци већ добро познати писар, монах Таха Марко. Онда, рукописни минеј софијске Народне библиотеке не би био једини рукопис писара Таха монаха Марка који се чува на простору данашње Бугарске. О кодексима Таха монаха Марка у софијским збиркама рукописа: Шпадијер 2001 : 113–129; Турилов 2004–2005 : 132–133; Велинова 2010 : 552–555. О језику преписа Теодосијевог Житија светога Саве, који је исписан руком истог писара: Драгин 2007.

јануар – преподобни Јевтимије Велики; 21. јануар – преподобни Максим Исповедник; 22. јануар – свети апостол Тимотеј и свештеномученик Анастасије; 23. јануар – свети епископ Климент и свештеномученик Агатодел; 24. јануар – преподобна Ксенија; 25. јануар – Григорије Богослов; 26. јануар – преподобни Ксенофонт и дружина с њим; 27. јануар – Пренос моштију Јована Златоустога; 28. јануар – преподобни Јефрем Сирин; 29. јануар – Пренос моштију Игњатија Богоносца; 30. јануар – света три јерарха Василије Велики, Григорије Богослов и Јован Златоусти; 31. јануар – свети чудотворци и бесребреници Кир и Јован.

И овај минеј, има службе неуједначене структуре. Преовлађују службе „сведене“ композиције, које осим песништва јутрења, имају циклусе стрихира за једно вечерње. Углавном су то службе без паримејних читања и стихире по 50. псалму.⁵⁰ Канону на јутрењу претходи, најчешће, циклус од два седилна (после катизми), док трећи, „по полијелеју“, изостаје. Трећу песму канона увек прати седилни.⁵¹ Јутрење се завршава једном групом стихира, „славом“ и богородичним тропаром. Овако организована структура саобразна је, у начелу, основном оквиру компоновања службе према Јерусалимском типичу.

Састави у овом кодексу посвећени Обрезању Господњег, светом Василију Великом (1. јануар), Сави Српском (14. јануар), Антонију Великом (17. јануар) и Јевстатију Великом (20. јануар) имају структуру развијених јерусалимских служби.⁵² Обиман химнографски материјал распоређен је у три богослужбене целине – мало и велико вечерње и јутрење, а свака од њих композицијом / композиционо прати Јерусалимски устав.

Службе за празнике друге половине месеца имају веома сведену вечерњу службу – за први дневни циклус штовања предвиђена је најчешће једна група стихира, с напоменом да се стихире „на стиховно“ читају из октоиха. Исто упутство појцу исписано је и за јутрење, када се, поред канона празнику, узима и канон из октоиха. Из поменутог химнографског зборника поје се прва група стихира „на хвалите“, после канона.

2.1.3 Минеј за јануар

Народна библиотека у Београду, Стара збирка, 1.233⁵³ (уништен)

Убрзо након Косовског боја, у атмосфери стално присутног страха од сурових освајача, пред смирај XIV века, исписан је минеј за месец јануар са Службом светоме архиепископу Јевстатију I. Књига је некада била део богате рукописне збирке Народне библиотеке у Београду. Судећи према каталошким напоменама Светозара Матића, а нарочито педантно сачињеном препису записа овог кодекса, могуће је утврдити место настанка преписа Службе, што је важно за реконструкцију историје текста дела. Београдски служабни минеј чувао је, до данас, настарији познати препис Службе настао на простору српске државе, у једном од епископских седишта Српске цркве.⁵⁴ Текстуалне везе са старијим, али и са млађим преписима, сведоче не само о важној улози овог преписа у неговању штовања светог архиепископа на простору епископија Српске цркве, него и о значају конзервирања једне етапе трајања овог дела. Реч је о трећем, вероватно, најмлађем познатом препису Службе у химнографском зборнику истога типа, минеју служабном

⁵⁰ Службе за 11. (Теодосије Велики) и 27. јануар (Пренос моштију светог Јована Златоустог) имају паримејна читања. Служба Преносу моштију има 3 седилне на јутрењу – две по катизмама и полијелејну.

⁵¹ Може их бити два или три, у зависности од броја светих или памети који се славе тога дана.

⁵² У минеју је исписана Служба Сави Српском Теодосија Хиландарца са Каноном општим Христу Спасу, Симеону и Сави (63а–85б).

⁵³ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу НББ.

⁵⁴ Претходно описана два служабна минеја за јануар, вероватно су светогорске провенијенције.

за месец јануар. Сва три кодекса који имају ССАЈ исписана су до краја XIV столећа, од којих два на пергаменту. Будући да сви млађи преписи имају ново, знатно измењено, јединствено текстуално окружење, овај препис Службе заокружује етапу историје текста у богослужбеним зборницима чији су песнички састави намењени свакодневной, само јануарској богослужбеној пракси. Кодекс је имао 233 пергаментна листа, величине 275 x 195 mm. На последњем листу у књизи био је и запис писара – Михајла, о месту (седиште Хвостанске епархије, црква Богородица Хвостанска) и времену њеног настанка (1390. година).⁵⁵

Припадност сродној текстуалној грани, заједно са поменута два старија преписа, нарочито се очитује у подударној садржини трију кодекса, као и, структуром сродним, сабраним јануарским службама.⁵⁶ И београдски јануарски минеј имао је Службу Сави Српском, само она није била исписана на месту по календарском реду штовања светих, као у старије две рукописне књиге, него на крају кодекса. Служба Сави, до времена Матићева рада на опису ове књиге, није била сачувана цела, него оштећена.⁵⁷ Блискост трију преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I потврђује појава ипак која после две седилне по катизмама на јутрењу као и сведена структура циклуса стихира „на хвалите Господа”.⁵⁸ Као и претходна два преписа, и београдски је чувао у целини исписане паримије као и ирмосе на почецима песама канона.⁵⁹

Иако је кодекс страдао у немачком бомбардовању Београда, 6. априла 1941. године, заједно са драгоценим рукописним фондом Народне библиотеке, текст Службе светоме архиепископу Јевстатију I данас је познат захваљујући раду С. Матића. Судаћи према ортографији његовог исписа, јасно је како је овај предани библиотекар Народне библиотеке, имао одлучну намеру да сачува језик Службе, али не и палеографски лик рукописа. Стога је испис сачинио нарушивши изворну ортографију преписа химнографског дела, не преневши, такође, изворну форму бројних графема. То се нарочито односи на словне облике чија гласовна вредност није пресудна за закључак о преовлађујућој правописној традицији у кодексу. Тако, на пример, писаним словима савремене ћирилице преноси „а”, „б”, „в”, „д”, „т” и „ш”, али зато чува прејотоване графеме, „јат” , „танко јер” као и „широко е” те „десетерично и”.⁶⁰ Пренета је изворна интерпункција као и систем надредних знакова. Скраћене речи преузете су из предлошка без разрешавања, са титлама и надредним словима.

Без обзира на присуство елемената који најављују традицију ресавске правописне форме, нарочито појава „широког е” на почетку речи као и „десетеричног и” у споју са вокалима „а“ и „е“, ССАЈ је исписана поштовањем норми рашке ортографске традиције српскословенског језика. Светозар Матић је пренео само „танко јер“ које је некад испуштено на крају речи или замењено пајерком. Правилна је примена вокала са прејотацијом, у свим позицијама у речи, као и у споју са вокалима.

⁵⁵ Матић 1952: 20.

⁵⁶ На основу увида у Матићев препис Службе Сави Српском, знамо да је у београдском минеју била Служба са Каноним заједничким Христу Спасу, Симеону и Сави на агрипнији, баш као и у старија два поменута минеја за јануар, петроградски и софијски преписи. Извор: Архиву САНУ, број 13319.

⁵⁷ Светозар Матић начинио је препис и Савине службе, који се данас чува у Архиву САНУ, број 13319.

⁵⁸ О овим елементима структуре више ће бити речи у наредном поглављу.

⁵⁹ Светозар Матић није преписао целе паримије него само почетне и завршне делове текста трију старозаветних прича.

⁶⁰ О верном преузимању репертоара словних знакова сведочи присуство два облика за „у” – С. Матић није нарушио њихову примену него је пренео и "оник" и „ук”.

Служабни минеј за јануар из рукописне збирке Народне библиотеке у Београду једини је кодекс са Службом светоме архиепископу Јевстатију I са записом писара, који је у време израде првог описа рукописа, већ био оштећен.⁶¹ Како наводи сам писар, књига је исписана ѕѡѣй (1390), благословом хвостанског митрополита Арсенија.⁶² Кодекс је исписао, како стоји у другом делу белешке, грешни Михајло, који бираним речима уверљиво и живо дочарава осећај страха („И Бог да извести што патих од страха турчкога) и немоћи појединца („не могох бегати ни ино што рекох“) на Косову, после Косовског боја. У непосредном обраћању Богородици Хвостанској, за спас од страдања које не може избећи, Михајло се моли и за митрополита Арсенија. Књига је, вероватно, исписана у седишту Митрополије хвостанске, чији је главни храм био посвећен Успењу Пресвете Богородице.⁶³

Народна библиотека у Београду књигу је купила 1929. године од породице Љубомира Ковачевића, који ју је у Београд донео из Пећи. Љубомир Ковачевић је писао Илариону Руварцу како је донео два поменика из Дечана и један из Пећи, као и једну књигу коју је, такође у Пећи, купио од попадије. Рукопис је, сведочи Ковачевић, преписан 1390. године, за Вука и хвостанског митрополита Арсенија.⁶⁴ Нема сумње, реч је о истом минеју за јануар, кодексу са Службом светоме архиепископу Јевстатију I који је породица Љубомира Ковачевића продала Народној библиотеци након његове смрти. Док су књиге биле на експертизи, ради куповине, тадашњи библиотекар, Светозар Матић, начинио је педантне исписе, који се, с обзиром на то да су рукописи касније страдали у бомбардовању, могу сматрати изворима првога реда. У Архиву САНУ данас се у једној фасцикли чувају драгоцени Матићеве исписи из два поменика – дечанског и белајског – као и исписи целих служби Сави Српском и Јевстатију I, из хвостанског минеја.⁶⁵

2.1.4 Зборник служби и житија и триод цветни Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност (Нови Сад) Легат професора Ђорђа Сп. Радојичића⁶⁶

Рукописна традиција Службе архиепископу Јевстатију има два преписа овог химнографског дела из XV века – старији, о којем је реч у овом одељку, исписан на хартији из треће деценије овог столећа и млађи, настао педесетак година касније.⁶⁷ Ова два преписа имају значајно место у сагледавању историје текста Службе. Они сведоче о очувању и трајању штовања светог архиепископа и у периоду после губитка државне самосталности, у време отежаних услова неговања српскословенске културе и православне богослужбене праксе. Истовремено, преписи

⁶¹ Матић 1952 : 20-21. С. Матић напомиње да је запис оштећен ватром.

⁶² Вуковић 1996 : 24.

⁶³ Петковић 1950 : 335; Зиројевић 1984 : 130; Јанковић 1985 : 175.

⁶⁴ Вид. писмо Љубомира Ковачевића Илариону Руварцу у одељку о Пролошком житију Јевстатију I.

⁶⁵ Народна библиотека је књиге откупила, а С. Матић саставио археографски опис, који је обрађљен тек након Другог светског рата. В. Матић 1952 : 10–21, 178–179. Архив САНУ је 1957. године откупио Матићеве исписе који се данас чувају под бројем 13319. Исписе из Белајског поменика са драгоценим коментарима приредио је Бранислав Тодић. Вид. Поповић, Тодић, Војводић 2011 : 223–231.

⁶⁶ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу ФФ НС.

⁶⁷ Време настанка оба кодекса одређено је након кодиколошког описа водених знакова са листова књига. Филигранолошки опис хартије у зборнику из треће деценије XV века у: Јовановић 2011 : 76. Најновије датирање другог зборника из XV столећа: Гроздановић-Пајић 1991 : 45-46. В. Убипарип 2019 : 637–638.

XV века указују и на постојање ваљаних предложака, старијих преписа из којих су сами произашли. С друге стране, појава једног веома сродног, а млађег преписа, као и присуство Службе у штампаним Србљацима, сведоче о значају преписа XV столећа у очувању традиције њеног текста за каснија времена.

Старији препис Службе светоме архиепископу Јевстатију I из петнаестог столећа, чува се у зборнику необичне садржине, данас у фонду Одсека за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду. Служба је исписана на листовима 8а–15б. Садржину овог кодекса чине две засебне кодиколошке целине – прва, са саставима намењеним штовању светих српских архиепископа и друга, знатно обимнија, вероватно део неког триода.⁶⁸ Не потичу сви састави прве целине из истог кодекса – нису сви исписани једнообразним дуктусом и имају неуједначену форму блока текста. Из истог кодекса су преписани, највероватније, само Служба светоме архиепископу Јевстатију I и одломак Пролошког житија архиепископа Арсенија (15б–16а), који су се у неком тренутку нашли у новом, измењеном текстуалном окружењу, измештени из матичног кодекса. Њима су, иза фрагмента Арсенијевог житија, придружени листови са Службом архиепископу Никодиму, без малог вечерња (17а–20б), преузети из неког другог рукописа. Да су поменута дела посвећена штовању архијереја Српске цркве некада били једно време део истог конволута, који је касније придодат триодним саставима, сведоче трагови оштећења на листовима на којима су исписана, у виду флека настале вероватно деловањем влаге. У данашњој садржини кодекса, Јевстатијевој служби претходи Повест Амонија монаха о страдању светих отаца Синајских и Раитских, спис намењен штовању светих мученика за 14. јануар, који је данас први у рукопису (1а–7б).⁶⁹ На свим листовима са поменутиим саставима оштећење има скоро исти облик и јавља се на истом месту, захвативши скоро целу њихову горњу белину.

Изворно текстуално окружење овог преписа Службе није могуће реконструисати, будући да су листови са текстом, незнано кад, напустили свој матични кодекс и постали делом конволута чија је садржина настала под непознатим околностима, дефинисана жељом да сабрани листови из различитих кодекса остану сачувани. Само за један састав, или бар један његов део, са сигурношћу можемо рећи да представља непосредно текстуално окружење Службе. Реч је о педесетак редова текста Житија архиепископу Арсенију, чији је почетак на завршној страни текста Службе (15б) и наставља се на страни 16а; текст се прати до места „славу ва Тројици ваздаше Богу“. Занимљиво је да писар није наставио преписивање Житија иако је на располагању имао још једну чисту страну, полеђину истог листа.⁷⁰ Иако жанровски разнородни и исписани двама различитим дуктусима, оба текста могла су бити саставни делови истог кодекса, вероватно неког старијег Србљака.⁷¹

Природа непосредног текстуалног окружења Службе, у овом случају, у значајној мери може да сведочи о степену очуваности текста изворног књижевног дела, као и о могућим наносима, унетим током времена. Нарочиту пажњу привлачи појава архаичних црта у тексту Житија, већ у његовим почетним редовима, у спомену места Арсенијевог порекла („од страни далматскије“)⁷² што у значајној мери указује на важне одлике непосредног предлошка или

⁶⁸ Атрибуирано као део триода рукописне збирке НБС, Рс 656. Захваљујемо проф. др Светлани Томин на уступљеним снимцима рукописа, као и на информацији о атрибуцији фрагмента.

⁶⁹ Сва четири поменута текста исписале су различите руке, као саставне делове засебних кодекса.

⁷⁰ Службу Јевстатију и Житије Арсенијево преписала су два писара.

⁷¹ Нема довољно ни кодиколошких ни ортографских елемената према којима бисмо могли утврдити да ли су преписи ова два изворна књижевна дела преписани са истог предлошка.

⁷² Истородној традицији текста Арсенијевог пролошког житија припада и препис сачуван у рукописном Празничном минеју Народне библиотеке Србије, број 5. Издање текста Пролошког житија у: Штавланин-Ђорђевић 1979 : 103–118.

ранијих протографа. Према сачуваној грађи – фрагментарно сачуваном тексту Пролошког житија и узорном препису Службе – није могуће утврдити да ли су писар Пролошког житија архиепископу Арсенију и писар Службе светоме архиепископу Јевстатију I користили исте рукописе као изворнике. То су свакако могли бити кодекси са архаичним текстовима изворних састава посвећених светим архиепископима, блиских времену њихова састављања или начисто преписаних аутографа, што, нарочито важи за предлошак Арсенијевог пролошког житија.⁷³ С друге стране, овај препис Службе, без обзира на природу његовог предлошка, има улогу најстаријег сачуваног представника нове гране традиције текста, из које су касније израсли преписи, исписани у другим зборницима хетерогене садржине, у Србљацима, како писаним тако и штампаним.

Зборник Одсека за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду чува уредан препис пуног текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I, са потпуним текстовима паримија на вечерњем и целовито исписаним ирмосима канона. Судаћи према присуству свих елемената структуре Службе, препис је настао у некој уређеној радионици са добро очуваног и узорног предлошка.

Палеографски лик дуктуса одликује уједначеност и ритмичност у потезу. Словни знаци су, очекивано, полууставног типа, са карактеристичном тежњом ка издуживању стабла слова изразито изнад горње или испод доње линије реда. Тако је стабло слова „јат” високо док му је пречка некад дуга и таласаста, а некад је равна и налази се на горњој линији реда. Дуго стабло има и „р“, некад са квачицом на крају. Петља слова „ц“ такође се спушта доста испод доње линије реда и савија се улево. Начин исписивања графеме „з” чини овај дуктус јединственим – оно увек има уочљиво дуг реп, који је углавном савијен удесно, често са малом петљом на крају. Некад је реп валовит и извија се испод неколико наредних слова. Слободно је некад изведен и потез којим писар исписује тело овог слова те је и оно често крупније од осталих и, у виду полулука, прелази горњу, замишљену линију реда.

Ортографија преписа Службе има одлике прожимања рашке и ресавске правописне традиције, што се препознаје у бројним примерима кроз текст у целини, уз јасно уочљива колебања и одступања од једне или друге праксе.⁷⁴ Препис, на пример, има само „танко јер” које је повремено испуштено и замењено пајерком, док је употреба прејотованих вокала неуједначена и недоследна. Старија, рашка, као и млађа, ресавска, пракса, огледају се и у појави неуједначеног означавања почетне гласовне групе „је” – некад писар исписује прејотовану графему, а некад пише „широко е”. Уместо прејотованих вокала писар некад користи и спојеве „десетеричног и” са вокалима „а“, „е“, „и” нарочито на крају речи.

⁷³ „Оживљавање” старије традиције текста неког изворног књижевног дела у доста млађим преписима није ретка појава у рукописној традицији прозних и поетских дела старе српске књижевности. На пример, појава стихира посвећених Петру Коришком у Заједничкој служби Петру, Павлу и Петру Коришком у Коришком прологу из XVI столећа. В. Поповић, Шпадијер 1987 : 157–177. „Старију” традицију текста Службе светоме архиепископу Арсенију, на пример, има Службани минеј за октобар Музеја Српске православне цркве број 147 из 1625–1635. године.

⁷⁴ Јовановић 2011 : 79–83.

2.1.5 Србљак и Требник Пећка патријаршија инвентарни број 78 (Мошин 85, Вуксан 85)⁷⁵

Зборник неообичне садржине, састављен од 187 листова на папиру, величине 210 x 135 mm, има претходно поменути, млађи преписо Службе архиепископу Јевстатију I, из осме или девете деценије XV века.⁷⁶ У њему се три службе светим српским архиепископима – Арсенију, Јевстатију I и Никодиму – налазе заједно са требничким чиновима и молитвама. Не изненађује непосредно текстуално окружење Службе – у једној садржинској целини налазе се састави истога жанра, химнографска дела намењена штовању светих архијереја. Литургијско песништво српским архиепископима сложено је календарским редоследом – прва по реду је Служба светоме архиепископу Арсенију за 28. октобар (2а–14а; без почетка)⁷⁷, затим следи Служба светоме архиепископу Јевстатију I за 4. јануар (14б–30а) док је трећа, Служба светоме архиепископу Никодиму за 11. мај (30б–46б, са малим вечерњем). Нема сумње да су ови састави, као и кодекс у целини, исписани за Пећки манастир, будући да се поменута три српска архиепископа нарочито поштују у главном српском црквеном седишту, где су се, у једној од његових цркава неко време чували и кивоти ове свештене тројице. Да је рукописна књига била намењена монашкој средини сведочи и структура као и састав требничког дела књиге.⁷⁸ Након почетна два чина – за освећење воде на Богојављење (47а–57б) и освећења воде сваког месеца, „ако за то има потребе“ (57б–69а) – следе „молитве за оне који из латинске вере прелазе у православну“ (69б–78б), као и основни чиновни цероменијалног стицања монашких „чинова“ – „одевање расе“ (79б) и „чин великог, анђеоског образа“ (80а–110а). Следе, затим, још два чина, прво „погреб за монахе“ са молитвама „за исход душе“ и „отпуштеније греха“ (110б–162б), а за њим и други, за „погреб свештенослужитеља који нису монаси“ (163а, без завршетка). Кодекс је замишљен као јединствена целина – исписао га је само један писар, састави се нижу један за другим, без посебних назнака о необичном споју разнородних богослужбених састава у исту књигу.

Како писар вешто обликује структуру служби испуштајући делове неких састава, скраћује ирмосе као и једнообразне завршетке тропара, можемо претпоставити да су преписи химнографских дела српским архиепископима настали из пера свештенослужитеља или појца, некога ко је могао знати напамет текстове богослужбених састава, који су се појали или читали више пута у току године. Судаћи према појави новог седилног у Служби светоме архиепископу

⁷⁵ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу ПЕЋ.

⁷⁶ Мошин 1971 : 87.

⁷⁷ Текст се прати од почетка прве стихире „на стиховно“ на вечерњем.

⁷⁸ Мошин 1968–1971 : 87–88. Још један део требника данас се чува у рукописном фонду Народне библиотеке Србије (Рс 24). Атрибуцију је извршила Љубица Штавланин-Ђорђевић. Вид. Штавланин-Ђорђевић 1979 : 103–118. Фрагмент из Народне библиотеке Србије има укупно 22 листа. Купљен је од Владимира Вуксана и заведен у инвентарну књигу Библиотеке 1949. године. Вид. Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 42–43 (бр. 25). Нови кодиколошки опис фрагмента, састављен ради реконструкције састава требника у целини, који је пратио три химнографска састава светим српским архијерејима, показао је учешће скоро три целе свештице пећког Требника у обликовању нове кодиколошке целине, која се данас налази у рукописној збирци Народне библиотеке Србије. Реч је о свештицама које су у „магичном“ књижном блоку биле 26, 27. и 28. по реду. У нову целину, данас Требник Народне библиотеке Србије (Рс 24), пренето је седам листова 26. свештице, са бројном ознаком, на последњем листу – недостаје јој први лист (данас је део књижног блока Требника, Пећ 78), затим осам листова 27. свештице (према савременој фолијацији л. 14 није на правом месту у свештици – треба да буде између 10. и 11. л.) и шест листова (три дволита) 28. свештице - недостаје јој први, спољни дволит на којем су се налазиле њене бројне ознаке. Кодиколошки опис сачинили смо пратећи не само бројне ознаке свештица него и садржину фрагмента, који смо реконструисали користећи саставе из Требника манастира Високи Дечани, број 68.

Арсенију на уметнутом листу из каснијег времена, до краја седамдесетих година просога столећа непознатог у рукописној традицији старе српске књижевности, претпостављамо да се неко време књигом служио појац који је имао и литерарног дара.⁷⁹ Измене или допуне у тексту овакве врсте не налазимо у препису Службе Светоме архиепископу Јевстатију I. Структура као и састав текста остали су непромењени.

Служба је исписана полууставним писмом уједначених словних облика, који су густо сложени у реду, и благо накошени удесно, са тежњом да обликом остану између двеју замишљених линија. Неколико графема има карактеристичне облике – то су „д” са укошеним ножицама неједнаке дужине, „ч” једнострано са плитком чашицом, „јат” најчешће са високим стаблом и таласастом танком пречкицом, мада је доста чест и облик са ниским стаблом и пречкицом на горњој линији реда, „ц” са дужом петљом и тропотезно „ж” са редукованом горњом половином слова. И графема „з” има више облика – најчешће тело слова не прелази горњу линију реда, а реп је или полукружни или савијен удесно и скоро отворен. Неретко је ова графема исписана са крупнијим телом које прелази изнад горње линије реда и краћим репићем, који се окомито спушта испод доње линије. Поред „танког јер” писар користи и „високо јер”, графему чије стабло значајно прелази преко горње замишљене линије и има малу петљу при врху.

У ортографији Службе преовлађује ресавска правописна пракса, препозната у неколико особених појава – у рукопису се јављају и „танко” и „дебело јер”, са неуједначеном применом. Танко јер најчешће се налази на крају речи, где се може појавити и „дебело јер”, док се у префиксима и предлозима јављају не само оба наведена словна знака, него и трећи – „високо јер”. Писар примењује прејотоване графеме за „ја” и „је”, али недоследно. Оне се увек налазе у постконсонантском положају – на почетку речи за означавање групе „ја” увек узима прејотовани вокал, док групу „је” у истој позицији означава чешће графемом „широко е”, а не вокалом са прејотацијом. Важна правописна одлика ресавске традиције, значајно присутна у препису Службе, јесте примена „десетеричног и” у положају испред вокала.

2.1.6 Празнични минеј за фебруар – август, друга четвртина XV века и Србљак, 1525. година⁸⁰ Народна библиотека Србије (Београд), Рс 18⁸¹

Најмлађи данас познати препис Службе Светоме архиепископу Јевстатију I, сачуван на страницама богослужбеног зборника број 18 рукописне збирке Народне библиотеке Србије (2396–2456), исписан, најкасније, средином треће деценије XVI века.⁸² Овај зборник необичне садржине узорни је кодиколошки пример конволута.⁸³ Има укупно 253 листа, величине 282 x 210 мм. Првих 158 листова чине засебну кодиколошку целину која је обликована и као заокружена садржинска целина, исписана у другој четвртини XV века, скоро цео век пре другог дела књиге. Реч је о Празничном минеју за фебруар–август, који је, несумњиво, у богослужбеној пракси

⁷⁹ Штављанин-Ђорђевић, 1979 : 103-118.

⁸⁰ Наслов књиге доносимо према: Штављанин, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 30–34.

⁸¹ За означавање овог преписа у раду користимо сиглу НБС.

⁸² Време исписивања овог дела кодекса одређено је према почетној години пасхалне таблице. Водени знаци, међутим, упућују на средину друге деценије XVI века, што бисмо могли узети за време производње хартије.

⁸³ Кодекс данашњег обима и састава представља конволут у смислу начина обликовања његове садржине. У заједничке корице повезане су две целине различите садржине, настале у различита времена.

самостално примењиван све до исписивања другог дела рукописа.⁸⁴ Млађа целина је нешто мањег обима и обухвата око 100 листова, док садржином представља својеврсни Србљак, зборник служби и житија српским светитељима – патријарху Јефрему, Сави Српском, Симеону Мироточивом и светим српским архиепископима Арсенију, Јевстатију I и Никодиму. Садржини овог кодиколошког одељка припада и циклус химнографских текстова намењених штовању Јована Крститеља, који у новој целини претходи изворним делима српске средњовековне литературе (159a–170a), као и богослужбени састави за 11. новембар – Служба са пролошким житијем великомученику Мини, те пролошка житија са стиховима мученику Виктору, мученику Викентију Ђакону, мученици Стефаниди те преподобном Теодору Студиту (222a–233a).⁸⁵ Иако, наизглед, ови текстови, природом своје садржине, не припадају корпусу у којем су се нашли, њихова појава није случајна и требало би је посматрати у контексту штовања светог краља Стефана Дечанског, који се слави истога дана.

Да је писар другог дела кодекса, имао намеру да новоисписане саставе придружи већ постојећем химнографском зборнику, сведоче бројне ознаке свешчица исписане његовом руком, кроз књижни блок друге целине, којима је наставио низ започет редоследом свешчица првог дела кодекса.⁸⁶ Бројне ознаке свешчица целог књижног блока, као нове кодиколошке целине, састављене како од оних које чине празнични mineј тако и од нових, на чијим су листовима исписана дела епископа Марка Пећког, Теодосија Хиландарца, монаха Силуана и архиепископа Данила II, нижу се у континуитету, од 1. до 33. Исписивањем састава намењених штовању националних светитеља, писар и, вероватно, састављач другог дела кодекса, заправо је допунио већ постојећи корпус химнографско-хагиографских текстова намењених богослужбеном циклусу годишњег литургијског круга. У време исписивања ових састава, писару су, претпостављамо, били познати, као засебни кодекси, како празнични mineј за зимски период (за циклус од септембра до краја јануара), тако и богослужбени зборник за други, летњи период године (за циклус од фебруара до августа). Овом другом писар је придодао новоисписане саставе и спојио их са већ постојећим у нови, заједнички кодекс, сабравши тако, у две књиге, богослужбене саставе за изабране празнике годишњег циклуса. Иначе, појава спајања изворних текстова српске средњовековне књижевности са богослужбеним текстовима из корпуса преводне литературе у јединствен повез, није ни необична ни ретка.⁸⁷

Служба светоме архиепископу Јевстатију I исписана је неуједначеним полууставним писмом некалиграфског потеза са карактеристичним облицима за „ж“, које је тропотезно и несиметрично, са редукованом горњом половином слова и средњом линијом само у доњој половини, као и за „ц“, са петљом која има два облика – укошен и раван. Двојако савијену петљу има и слово „з“, некад отворену, а некад савијену улево. Слово „с“ често је крупније од осталих, слово „д“ некад има изражене и савијене ножице, а некад тело слова тежи да пређе горњу замишљену линију. Архаичан облик има слово „ч“, ракљасто са кратком дршком. Карактеристичном палеографском лику нарочито доприносе облици титли у виду дужих или

⁸⁴ О појави преписивања празничног mineја за зимску половину годишњег богослужбеног круга, за период у трајању од седам, а не од шест месеци, у српскословенског писаној традицији: Убипарип 2019 : 681–706.

⁸⁵ Састави за 11. Новембар исписани су на страницама 222a–233a.

⁸⁶ Први део конволута чине 23 свешчице и још 4 листа 24. свешчице. Бројне ознаке тетрада исписао је писар овог дела кодекса, у доњем спољном углу првог и последњег листа. Писар другог дела конволута поновио је бројну ознаку за 24. свешчицу, која је у овом делу рукописа цела и има 8 листова.

⁸⁷ И у рукописном наслеђу ССАЈ, на пример, два преписа се чувају у зборницима са изворним саставима српске средњовековне књижевности и богослужбеним химнографско-хагиографским делима годишњег круга. То су кодекси Пећ 78 зборник Одсека за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду.

краћих танких водоравних линија, као и лако уочљиви размаци пре и после тачке којима се визуелно издвајају колони стихира и тропара.

Текст Службе светога архиепископу Јевстатију I исписан је српскословенским језиком, са одликама и ортографским решењима ресавског правописа – у предлозима и префиксима чува се „дебело јер“, али недоследно. Неуједначено је и исписивање јотованих вокала.⁸⁸ Као и у пећком препису Службе, изостављају се једнообразни завршеци тропара и стихира, а ирмоси се скраћују.

*

Први део конволута по садржини је празнични минеј за фебруар – август, исписан у два ступца. Само страница 158а има двадесет редова једностубачног текста.⁸⁹ Структура служби је неуједначена – неке имају исписане паримије (Служба севастијским мученицима, Служба апостолима Петру и Павлу), у неким она изостају (Атанасију Атонском – са упућивањем на паримије исписане за 5. децембар, Мученици Марини), неке су без паримија, а недостај и циклус седилних пре канона на јутрењу (Мученици Марини, пророку Илији, великомученику Пантелејмону, полагању часног појаса Пресвете Богородице, преносу убруса). Службе за празнике посвећене Исусу Христу или Богородици имају мало вечерње (Благовештење, Преображење и Успење Пресвете Богородице). Претпразновање имају Сретење, Преображење Господње и Успење Пресвете Богородице. Поред оних за поменуте празнике, развијена јерусалимска служба предвиђена је и за празник Усековања главе Јована Крститеља (мало и велико вечерње, паримије, 6 литијних стихира, 3 канона на јутрењу).

Садржај кодекса чине службе за: 1. фебруар – Страдање Светога мученика Трифуна и Претпразновање Сретења; 2. – Сретење (са детаљним литургијским упутством за празник „аште ли доспејет до љ це“; 24. – Обретење часног крста. Обретење главе Светога Јована Претече; 9. март – Светих 40 мученика Севастијских; 23б – на навечерје Благовести, ако буде у суботу или недељу; 25. – Благовести; 23. април – Свети великомученик Георгије; 24. јуни – Рођење Светог Јована Претече; 29. јуни – св. апостоли Петар и Павле; 5. јули – преподобни Атанасије Атонски; 8. јули – Свети мученик Прокопије; 17. јули – св. мученица Марина; 20. јули – Свети пророк Илија, 27. јули – Свети великомученик Пантелејмон; 1. август – Светих седам Макавеја; 90а – служба освештенију; 2. – пренос моштију Светог првомученика и архијакона Стефана; 5. – претпразновање Преображења и Свети мученик Евсигније; 6. – Преображење Господње; 14. – претпразновање Успења Пресвете Богородице; 15. – Успење Пресвете Богородице; 16. – Нерукотворени образ Господа Исуса Христа; 29. – Усековање главе Јована Крститеља; 31. – Полагање појаса Пресвете Богородице.⁹⁰

Друга садржинска целина кодекса почиње циклусом химнографских састава посвећених штовању Светога Јована Претече. Прво је исписана Служба за празник Обретења главе Светога Јована Претече, а затим служба за празновање Зачећа Јовановог, са пролошким житијем. Текстови сабрани у другом делу конволута, сложени су применом више различитих критеријума, према

⁸⁸ Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 30.

⁸⁹ Луција Цернић је текст на л. 158 атрибуирала Никандру (Белајцу), писару који је крајем XV и почетком XVI века преписивао кодекс у Белаји, скиту изнад Високих Дечана. Вероватно је Никандар, исписивањем једног листа, заменио претходно оштећени или недостајући. В. Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 30. Претпостављамо да је кодекс том приликом оправљен и преповезан.

⁹⁰ Представљени попис празника доносимо ради што потпунијег прегледа текстуалног окружења ССАЈ. Детаљан опис садржаја, са прекидима у тексту служби: Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 30-31.

којима су уређени поједини делови његове садржине, у форми мањих целина. Тако су у кодексу прво здружени служба и пролошко житије посвећени једном светитељу, патријарху Јефрему. Овај критеријум потом је замењен новим, исписивањем два књижевна дела истог жанра из пера истога аутора – реч је о службама Теодосија Хиландарца, Сави Српском и Симеону Мироточивом. Следи, затим нова целина, сродни хагиографски текстови – пролошка житија архиепископу Арсенију, Сави Српском са Силуановим стиховима и Симеону Мироточивом. Последњу целину чине службе светим архиепископима, Арсенију, Јевстатију I и Никодиму, а претходи јој циклус богослужбених текстова за 11. новембар. Критеријум календарског поретка памети није примењен у целини, од првог до последњег текста у Србљаку, што би било очекивано за организацију садржине оваквог богослужбеног зборника, него у оквиру појединих мањих целина.⁹¹

На страницама овога необичног конволута исписане су четири службе посвећене догађајима из живота светога Јована Претече – Служба Обретењу главе Јована Крститеља за 24. фебруар⁹², Служба за празник Усековања главе Јована Претече (28. август) и Служба којом се слави зачеће Јованово (23. октобар). Од четири аколутије, мало и велико вечерње те јутрење са три укрштена канона има Служба Усековања главе Јована Крститеља. Иако неуједначен, састав и обим ових служби наводе на претпоставку да је кодекс био намењен заједници, вероватно монашкој, која је нарочито поштовала успомену на Јована Крститеља. Да је књига могла бити намењена богослужењу у манастиру сведочи присуство службе светога Атанасију Атонском у минејском делу кодекса, као и упутства о појању литијних стихира „в ње манастира“ на празник Сретења Господњег.

У трагању за местом у којем се могло служити конволутом, сигурно након исписивања другог дела кодекса, а које је, верујемо, имало и цркву посвећену светога Јовану Крститељу, значајно усмерење даје нам запис на крају књиге, на унутрашњој страни задње корице, исписан на дасци. У њему се помиње топоним „Доњи Петрч“, данас невидљив на карти српске покрајине Косово и Метохија. Иако је запис на корици из средине XVIII века, поменуто насеље свакако можемо довести у везу са српским средњовековним утврђењем, Петрч или Петрич (по каснијем облику његова имена), које се налазило западно од Горње Неродимље, на Језерачкој планини.⁹³ Средином XVIII столећа, како сведочи запис, у Доњем Петричу било је православних верника који су оближњој цркви остављали прилог. Подаци о приложнику и прилогу забележени на унутрашњој страни задње корице зборника, потврда су да се кодекс 1755. године налазио у цркви

⁹¹ Узме ли се у обзир време обликовања и необичан састав зборника, могло би се претпоставити да је кодекс био намењен оживљавању или уобличавању штовања националних светитеља у првим деценијама XVI века, у новим историјским околностима, од којих је зависио како опстанак православног становништва тако и богослужбена пракса Српске цркве на простору Косова и Метохије.

⁹² Ова служба исписана је у оба дела конволута. У празничном минеју Служба је на листовима 14а–18б, док у другом делу кодекса стоји одмах на почетку, 159а-165а. Служба у првом делу конволута сведене је структуре - има једну групу стихира „на Господи вазвах“ гласа петог за вечерње, богослужбена упутства и канон светога на јутрењу. Служба у другом делу конволута почиње, такође, стихирама „на Господи вазвах“ гласа првог, и измењеног састава. Иста је, само, „слава“ која их прати. Млађа служба има паримије, стихире „на стиховно“ и канон светога на јутрењу. Претпостављамо да је служба у првом делу конволута старије традиције.

⁹³ О средњовековном граду Петричу вид. Урошевић 1975 : 24. Атанасије Урошевић помиње различите називе за ово утврђење – Срби из Неродимље га зову Петричем, а Арбанаси из Језерца Велики Град, будући да неке темеље у долини Мале Реке зову Малим Градом. Он помиње и гробиште на јужној страни тврђаве Петрич, вероватно из српског средњовековног доба. Вид. Урошевић 1975 : 27. Топоним се помиње и у Бањској повељи. Вид. Лома 2013 : 167. Околину утврђења као и остатке средњовековне тврђаве описује Јастребов. Вид. Јастребов 2019 : 218-222. Задужбине Косова 1987 : 427. Ивановић 2013 : 194.

или манастиру недалеко од Доњег Петрича.⁹⁴ На брегу изнад Горњег и Доњег Петрича, где се налази српско гробље, у густом багрењару, до друге половине XX века било је и остатака старе српске цркве. Милош Ивановић доноси занимљиво предање о поменутом црквишту – реч је о манастиру посвећеном светоме Јовану Претечи.⁹⁵ То би могао бити манастир у којем се неко време чувао зборник Рс 18, који је можда и обликован с намером да се из њега служи у манастирској цркви.

*

Преглед рукописног наслеђа Службе светоме архиепископу Јевстатију I показао је неуједначену традицију текстуалног окружења овог изворног дела старе српске књижевности. Од шест познатих преписа Службе, три најстарија налазимо на страницама служабних минеја за јануар, док наредна три испуњавају странице зборника разнородног састава, који су компоновани спајањем Србљака, изворних књижевних дела старе српске књижевности, са другим богослужбеним саставима – у један, заједнички кодекс. Преписи у служабним минејима настали су у другој половини XIV века и припадају двома веома сродним текстолошким гранама. Прва, светогорска по својој провенијенцији, огледа се данас у двама настаријим преписима Службе, у рукописима РНБ и НБКМ. Друга текстолошка грана развијала се на просторима епископија Српске цркве у српским земљама, а остала је сачувана само у једном и то секундарном извору, Матићевом испису текста ССАЈ. Обе традиције, како светогорска тако и традиција епископија сведоче о раној појави стабилне природе штовања светог архиепископа у току друге половине XIV века, као и о широком простору неговања његова култа – од Свете Горе и манастира Хиландара, чији је игуман био архиепископ Јевстатије I, до важних духовних центара и административних центара Српске цркве, нарочито на територији данашњег Косова и Метохије.⁹⁶ Три млађа преписа ССАЈ, обликовани током XV и у првим деценијама XVI века јављају се у зборницима, заједно са другим изворним хагиографским и химнографским делима српске средњовековне књижевности. Обликовани у годинама страдања српског православног становништва на простору некада самосталне српске државе, ови преписи сведоци су очувања, не само литругијског прославања националног светитеља, него и трајања православља у отежаним историјским околностима.

⁹⁴ 1755 село доњи петрич писа вѣчина козу матери стоји за здравље. Запис смо поново рашчитали будући да је приликом првог објављивања начињена грешка. Наиме, реч стоји је рашчитана као облик с (вѣ)тон, а заправо је реч о облику личног имена Стоја: Село Доњи Петрич писа Вучина козу матери Стоји за здравље. Вид. Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : 34.

⁹⁵ Задужбине Косова 1987 : 427.

⁹⁶ Матићев препис сачињен је са страница минеја који је био преписан за Богородицу Хвостанску, седиште Хвостанске епископије, једне од шест нових епископија аутокефалне цркве Саве Српског. В. Петковић 1950 : 335. Коматина 2016 : 287-288.

2.2 Структура Службе Светом архиепископу Јевстатију I

2.2.1 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из основне рукописне збирке Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу (Ф. I. п. 69)

Заглављем службе најављује се прослављање успења српског архиепископа, преподобнога према лику светога, без помена штовања других памети или светих истога дана (*Месеца того 4. дан. успеније светого и преподонаго оца нашето Јевстатија. архиепискна српскаго*). Исписане су, као почетне, три стихире светоме на „Господи вазвах“ за вечерње богослужење, гласа шестога. Прве речи свих стихира, обликоване као различити морфолошки облици заменице ксь, представљају својеврсне анафоре (*Всего сам себе принесе каГосподу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже важделе блажени Јевстатије*). Овај низ стихира завршава се „славом“ светоме Јевстатију I, гласа шестог (*На висоту вастече добродетељеј*). Након кратке напомене о појању богородичног (чији текст није исписан), после „славе“, прокименом су најављене паримије (и „ниња“, богородичан. паче прокимен и паремије), којих је укупно три (*Памет праведнику са похвалоју благословљеније Господње на главе јего; Похвала праведнику веселије људем; Праведан аште постигнет скончати се ва покоје будет*). Исписане су, потом, три стихире „на стиховно“ светоме Јевстатију, гласа првог – све три почињу анафором „Оче Јевстатије“ (*Оче Јевстатије. твоји усне биста реки духовније точешти; Оче Јевстатије. не дал јеси својима очима сна; Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се*). И после ове групе стихира долази „слава“ светоме архиепископу, гласа четвртог (*Памет твоја архијерархо Господњи*) и тропар истога гласа (*Избране Богом. и људем вазљубне [sic.] архијерејом божаставна красото*).

Без посебног заглавља, чак и напомене, којима би могло бити најављено, јутрење, као нова целина дневног богослужбеног круга, започиње циклусом од два седилна, гласа трећег (*Красоте девствније твоје*) и гласа осмог (*Премудрост вишњују навик*) и треће стиховне целине, ипакоја гласа осмог (*Повељенују тајну божаставну пријем*). Испред канона нема упутстава из типика, него одмах следи канон светоме гласа трећег (*Канон гласа трећег. песан прва. Ирмос*). После шесте песме долазе кондак гласа шестог (*Са више од Бога пријем благодат*) и икос (*На престоле славе седештаго*), а после девете је светилна (*Свештена и светоносна и сјајна паче слнца*). Све песме канона на почетку имају исписан цео ирмос и састоје се од по три тропара светоме и богородичног на крају песме. Само осма песма канона има два тропара светоме.

На јутрењу после канона долази светилна (*Свештена и светоносна и славна паче слнца*), једна стихира „на стиховно“ првога гласа (*Небесних красот достиг*) и „слава“ светоме (*Тржаство светло*). Изостају и упутства за литургију, која се обично исписују на крају службе, после стихира „на хвалите Господа“.

2.2.2 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из рукописне збирке Народне библиотеке „Кирил и Методиј“ у Софији (НБКМ 521)

Ово је једини препис ССАЈ чији текст није сачуван у целини него има прекиде и то на два места. Текст је оштећен будући да је исписан на самом крају кодекса, који је претрпео знатна оштећења – неки листови данас му недостају, док су пре рестаурације неки били доста оштећени, претпостављамо и волантни. Заглавље службе исписано је на самом крају „б“ странице 198. листа у књижном блоку (*Месеца тога 4. успеније светаго и преподонаго оца нашего Јевстатија архиепископа српскога*). Након кратких упутстава појцима, нижу се три стихире „на Господи вазвах“ гласа шестог (*Всего сам себе принесе ка Господу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже важдеде блажене Јевстатије*). Славом истога гласа заокружује се прва појачка целина вечерњег богослужења (*На висоту вастече добродетељеј*). Текст дневног прокимена није исписан него само напомена за његово појање пре читања паримија. И овај препис доноси три паримије исписане у целини (*Памет праведнику са похвалоју. благословљеније Господње на главе јего; Похвала праведнику веселије људем; Праведан аште постигнет скончати се ва покоје будет*). За паримијама следе стихире на „стиховно“ првога гласа. Први прекид у тексту бележимо на самом почетку друге стихире „на стиховно“ (сачуван је само почетак стихире – *Оче Јевстатије. не дал јеси својима очима*) док је прва сачувана у целости (*Оче Јевстатије. твоји усне биста реки духовније точешти*).

Текст Службе пратимо даље од последњег колона првог тропара прве песме канона на јутрењу (... *славн бо прослави се*). Кондак гласа шестог и икос исписани су после шесте песме (*Савише од Бога пријем благодат; икос – На престоле славе седештаго*). Текст канона сачуван је скоро до самог краја – нови прекид бележимо на крају богородичног тропара девете песме, који је исписан готово у целости (*Превиише обичаја...*). Све сачуване песме канона имају по три тропара, на почетку исписан цео ирмос, а на крају песме богородичан. Само осма песма има два тропара светоме.

2.2.3 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из старе збирке Народне библиотеке у Београду (број 1.233; препис Светозара Матића)

Заглавље Службе у овом препису не разликује се од наслова у претходна два, нешто старија преписа – нема помена других светих или памети који сештују истога дана. Свети српски архиепископ помиње се, и у овом препису, као преподобни (*Месеца тога 4. успеније светаго и преподобнаго оца нашего Јевстатија архиепископа српскога*). За вечерње богослужење предвиђене су, прво, три стихире „на Господи вазвах“ гласа шестог (*Всего сам себе принесе ка Господу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже важдеде блажене Јевстатије*) и слава истога гласа (*На висоту вастече добродетељеј*). Прате их три паримије (*Памет праведнику са похвалоју. благословљеније Господње на главе јего; Похвала праведнику веселије људем; Праведан аште постигнет скончати се ва покоје будет*) које Светозар Матић није исписао у целости него је пренео само њихова заглавља, означивши сваки прекид напоменом „итд. а завршава се...“. За вечерње богослужење исписане су и три стихире „на стиховно“ првога гласа (*Оче Јевстатије. твоји усне биста реки духовније точешти; Оче Јевстатије. не дал јеси својима очима сна; Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се*) заједно са „славом“

четвртог гласа (*Памет твоја архијерарх Господњи*) и тропаром истога гласа (*Избране Богом и људми вазљубљене. Архијереом божаствна красото...*).

Јутрење почиње двама седилнама, гласа трећег (*Красоте девствније твоје*) и гласа осмог (*Премудрост вишињују навик*) и ипакојем гласа осмог (*Повељенују тајну Божаставнују пријем*). У наставку је исписан канон светоме архиепископу Јевстатију I трећег гласа. И у овом препису ирмоси свих девет песама канона исписани су у целости. После шесте песме је кондак гласа шестог (*Са више од Бога пријем благодат*) и икос (*На престоле славе седештаго*), а после девете је светилна (*Свештена и светоносна и сјајна паче слнца*). На крају службе долази стихира на „стиховно“ гласа првог светоме (*Небесних красот достиг*) и „слава“ (*Тржаство светло*) те сажета литургијска упутства за појање на литургији са напоменом о читању јеванђеља и апостола.

2.2.4 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из Легата Ђорђа Сп. Радојичића на Филозофском факултету у Новом Саду

Заглавље Службе, изведено низањем киноварних слова у два реда, у самом врху странице, најављује штовање светог архиепископа, уз истицање календарског поретка прослављања, при чему се свети Јевстатије I помиње само као српски архиепископ, али не и као преподобни (*Месеца генварија. 4. успење иже ва светих. оца нашего Јевстатија архиепископа србскога*). Три стихире на „Господи вазвах“ гласа шестог (*Всего сам себе принесе ка Господу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже важделе блажене Јевстатије*) обликују прву химнографску целину вечерњег богослужења. Поменуте стихире прати „слава“ шестог гласа (*На висоту вастече добродетељеј*), а затим, још једна строфа истога гласа (*Гредет ка Јордану Христос*). После описане почетне химнографске целине вечерњег богослужбеног циклуса исписане су у целости три обимне паримије (*Памет праведнику са похвалоју. благословеније Господње на главе јего; Похвала праведнику веселије људем; Праведан аште постигнет скончати се ва покои будет*). За исти циклус богослужења предвиђене су још и три стихире на „стиховно“ првога гласа (*Оче Јевстатије. твоји усне биста реки духовније точеити; Оче Јевстатије. не дал јеси својима очима сна; Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се*) које прати „слава“ четвртог гласа светоме Јевстатију I (*Памет твоја архијерарх Господњи*) још једна истога гласа (*О преславному чудеси. иже духом светим криштаје*), а затим и тропар (*Избран Богом и људми вазљубљене. архијереом божаствна красото...*), који, заједно са претходне две строфе, има исти мелодијски образац.

Јутарње богослужење почиње циклусом од три седилне, две по стихологијама и једном по полијелеју – прва је гласа четвртог и посвећена је празнику (*по 1. стихологији. седилан гласа четвртог. празнику. подобан. Скоро вари: Се приходит ка Јордану Христос*), друга је гласа трећег (*по 2. стихологији. седилан. гласа 3. подобан. Красоте девства. Красоте девствније твоје*) и њега прати „слава и ниња“ истога гласа (*Адамову наготу одеваје*). За завршном седилном, по полијелеју, осмога гласа (*Премудрост вишињују навик*) исписана је „слава и ниња“ празнику, истога гласа (*Велики крститељу Господњ радуј се*). После детаљних богослужбених напомена, исписана је завршна стихира гласа шестог (*Излија се благодат ва устнах твојих преподобне оче*). У наставку је исписан канон светоме архиепископу Јевстатију I трећег гласа, с напоменом да се служи и канон Претпразништву (*канон предпразнства. на 6. и светому на 8. канон иже ва светих оца нашего Јевстатија глас 3.*). Ирмоси свих девет песама канона светоме архиепископу исписани су у целости. У свакој песми, после тропара светоме и богородичног, исписана је и катизма. Седилни гласа 8. светоме архиепископу (*Повељенују тајну...*), а затим и

„слава и ниња” истога гласа празнику (*Тржаство светло предсавршајуште...*) исписани су после 3. песме канона. Кондак гласа шестог (*Савише од Бога пријем благодат*) и икос (*На престоле славе седештаго*) следе за шестом песмом канона, а после девете је једна светилна (*Свештена и светоносна и сјајна паче слнца*), с напоменом да је прати и друга, празнику (*Готови се Завулоне...*)

На крају јутрења исписан је циклус стихира на „хвалите” гласа шестог (*Јегоже глас вапијуштаго предсказаше...; Висоту небеснују...; Сапрестолан оцу и духу си...; Затворил јеси иногда грехом...*) са „славом” светоме гласа првог (*Небесних красот достиг...*). Следи целина коју чине садржајна богослужбена упутства са поменом о великом славословљу и отпусту, као и напомене о читању јеванђеља и апостола, те завршна формула којом се заокружује текст последовања, сведочанство појања службе у манастиру (*Велико утешеније братијам на трапезе*).

2.2.5 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из рукописне збирке Пећке Патријаршије (инвентарни број 78, Мошин 85, Вуксан 85)

Наслов Службе, изведен сменом верзалних и минускулних словних облика, најављује штовање успења светога, са напоменом о календарском распореду годишњег и месечног богослужбеног круга, при чему се свети Јевстатије I ближе одређује као „отац наш” уз истицање да је реч о српском архиепископу (*Месеца генвара 4. успење иже ва светих оца нашего Јевстатија архиепископа србскога*). Први циклус дневног богослужбеног круга, вечерње богослужење, почиње трима стихирама гласа шестог на „Господи вазвах” (*Всего сам себе принесе ка Господу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже вазделев блажене Јевстатије*). Поменуте стихире прати „слава” шестога гласа (*На висоту вастече добродетељеј*), а затим, још једна строфа истога мелодијског обрасца (*Гредет ка Јордану Христос*). Прву групу стихира на вечерњем, са још две „славе”, прате три паримије исписане у целости (*Памет праведнику са похвалоју. благословеније Господње на главе јего; Похвала праведнику веселије људем; Праведан аште постигнет скончати се ва покои будет*). За исти циклус богослужења предвиђене су још и три стихире на „стиховно” првога гласа (*Оче Јевстатије. твоји усне биста реки духовније точешти; Оче Јевстатије. не дал јеси својима очима сна; Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се закону*) које прати „слава” четвртог гласа светоме Јевстатију I (*Памет твоја јерархо Господњи*) и још једна истога гласа (*О преславному чудеси. иже духом светим кристаје и огњем*). Песничку целину истог мелодијског обрасца, гласа четвртог, заокружује тропар светоме (*Избран Богом и људми вазљубљене. архијереом божаствна красото...*).

Без посебне напомене о подели химнографског материјала према циклусима дневног богослужбеног круга, јутарње богослужење започето је циклусом од по три седилне, од којих су, очекивано, две по стихологијама и једна по полијелеју. Прва је гласа четвртог (*на 1. стихологији. седилан гласа четвртог. Скоро ва; Се приходит ка Јордану Христос*) са „славом” (*Цара всех и владику на крштеније верни зреште*), посвећена празнику. Друга је гласа трећег (*на, 2. стихологији глас 3. Красоте девства. Красоте девствније твоје*), такође са „славом” истога гласа (*Адамову наготу одеваје*). За завршном седилном, по полијелеју, осмога гласа (*по полијелеи седилни глас 8, Премудрост. Премудрост вишињују навик*) исписана је „слава и ниња” празнику, истога гласа (*Велики крститељу Господњ радуј се. Приде бо Христос тобоју крстити се*). После садржајне богослужбене напомене о појању атифона и читању јеванђеља, исписана је завршна стихира по 50. псалму, гласа шестог (*Излија се благодат ва устнах твојих преподобне оче*).

Главној химнографској целини јутарњег богослужења, канону светоме архиепископу Јевстатију I трећег гласа, претходи напомена да се служи и канон Претпразништву (*канон предпразнику. на 6. и светому на 8. глас 3.*). Ирмоси свих девет песама канона Јевстатију I назначени су само почетним речима првих колона. У свакој песми, после тропара светоме и богородичног, исписана је и катавасија. Прве три песме канона, заокружује седилни гласа 8. светоме архиепископу (*Повељенују тајну...*), којег прати „слава и ниња” истога гласа празнику (*Тржаство светло предсавришајуште...*). Кондак гласа шестог (*Савише од Бога пријем благодат*) и икос (*На престоле слави седештаго Бога*) следе за шестом песмом канона. Канон заокружује светилна светоме архиепископу (*Свештена и светоносна и сјајна паче слнца*), с напоменом да је прати и друга, празнику (*Готови се Завулоне*).

Јутрење се завршава циклусом стихира на „хвалите” гласа шестог (*Јегоже глас вапијуштаго предсказаше...; Висоту небеснују...; Сапрестолан Оцу и Духу си...; Затворил јеси иногда грехом...*) са „славом” светоме гласа првог (*Небесних красот достиг*) и Претпразништву гласа другог (*Данас небеси и земљи творац, приходит плтију на Јордан...*). Препис се завршава литургијским упутством сведеног садржаја са поменом о великом славословљу, отпусту и напоменом о читању из апостола и јеванђеља.

2.2.6 Служба светоме архиепископу Јевстатију I из рукописне збирке Народне библиотеке Србије (Рс 18)

Заглавље овог преписа садржајем и структуром одговара наслову преписа из рукописне збирке Пећке патријашије – најављује се празновање успења светога, са знаком месеца и дана његовог литургијског прослављања (*Месеца генвара 4. успеније иже ва светих оца нашего Јевстатија архиепископа србскога*). Обична вечерња служба почиње трима стихирама на „Господи вазвах” гласа шестог (*Всего сам себе принесе ка Господу; Всех мирских отрек се блажене; Все васпријел јеси јегоже важделев блажене Јевстатије*). За њима следи „слава” шестога гласа (*На висоту вастече добродетељеј*), а затим још једна строфа истог типа и истога мелодијског обрасца (*Гредет ка Јордану Христос*). Ово је једини препис у којем текстови паримија нису саставни део текста службе – исписана је само напомена о њиховом читању (*прокимен дневни. Таже паримије*). За циклус вечерњег богослужења предвиђене су још и три стихире на „стиховно” првога гласа, са инципитима стихова испред сваке од њих (*Оче Јевстатије. Твоји усне биста реки духовније точешти; Оче Јевстатије. Не дал јеси својима очима сна; Оче Јевстатије. Начелник светитељем сподоби се закону*). Прати их „слава” четвртог гласа светоме Јевстатију I (*Памет твоја јерархо Господњи*) и још једна истога гласа (*О преславному чудеси. Иже духом светим криштаје и огњем*). Песничку целину истог мелодијског обрасца, гласа четвртог, заокружује тропар светоме архиепископу (*Избран Богом и људми вазљубљене. архијереом божаствна красото...*).

За јутарње богослужење предвиђена су по три седилне, од којих су прве две по стихологијама и трећа по полијелеју. Прва је гласа четвртог (*На 1. стихологији. Седилан гласа четвртог. Скоро вари; Се приходит ка Јордану Христос*) са „славом” (*Цара всех и Владуку на криштеније верни зреште*) и посвећена је Претпразновању. Друга је гласа трећег (*На 2. стихологији седилни глас 3. Красоте. Красоте девствније твоје*), такође са „славом” истога гласа (*Адамову наготу одеваје*). Седилну по полијелеју осмога гласа (*По полијелеи седилни глас 8,*

Премудрост. Премудрост вишњују навик) прати „слава и ниња” празнику истога гласа (*Велики крститељу Господњ радуј се. Приде бо Христос тооју крстити се*).

После садржајне богослужбене напомене о појању атифона и читању јеванђеља, исписана је завршна стихира по 50. псалму, гласа шестог (*Излија се благодат ва устнах твојих преподобне оче*). Главној химнографској целини јутарњег богослужења, канону светоме архиепископу Јевстатију I трећега гласа, претходи напомена да се служи и канон Претпразништву (*канон предпразнику на 6. и светому на 8. глас 3.*). Ни овај препис канона светоме архиепископу Јевстатију I нема исписане целе текстове ирмоса, него само њихове почетке. Све песме канона светоме, после тропара и богородичног, имају исписану и катавасију. Седилни гласа 8. светоме архиепископу (*Повељенују тајну...*), којег прати богородичан, „слава и ниња” истога гласа празнику (*Тржаство светло предсавришајуште...*) исписани су после треће песме канона. Кондак гласа шестог (*Савише од Бога пријем благодат*) и икос (*На престоле слави седеишаго Бога*) следе за шестом песмом канона. После канона, на јутрењу долази светилна светоме архиепископу (*Свеиштена и светоносна и сјајна паче слнца*), с напоменом да је прати и друга, празнику (*Готови се Завулоне*).

За јутарње богослужење предвиђен је и циклус стихира на „хвалите” гласа шестог (*Јегоже глас вапијуишаго предсказаше...; Висоту небеснују...; Сапрестолан Оцу и Духу си...; Затворил јеси иногда грехом...*) са „славом“ светоме гласа првог (*Небесних красот достиг*) и Претпразништву гласа другог (*Данас небу и земљи творац, приходить плтију на Јордан...*). Напомена о великом славослављу и отпусту допуњена је исписом из типика о читању из апостола и јеванђеља.

2.2.7 Упоредни преглед структуре и састава свих преписа Службе

Табела 1. Упоредни преглед служби из минеја за јануар

<p>Минеј служабни за јануар, трећа четвртина XIV века Санкт Петербург РНБ, Ф. п. I 69</p>	<p>Минеј служабни за јануар, седма деценија XIV века Софија НБКМ 521</p>	<p>Минеј служабни за јануар, 1390. година НБ 1.233 Матићев препис</p>
<p><i>Месеца тога 4. дан успеније светаго и преподобнаго оца нашего јевстатија. Архиепископа српскога.</i></p>	<p><i>Месеца тога 4. успеније светаго и преподобнаго оца нашего јевстатија. Архиепископа српскога.</i></p>	<p><i>Месеца тога 4. успеније светаго и преподобнаго оца нашего јевстатија. Архиепископа српскога.</i></p>
<p><i>Вече на Господи вазвах. Поставим стихира б. и појем. Стихире. Глас. б. подобан. Все упва...није.</i></p>	<p><i>Вече на Господи вазвах. стихира б. и појем. Стихире. Глас. б. подобан. Все упваније.</i></p>	<p><i>Вече на Господи вазвах. Поставим стихира б. појем. Стихири. Глас. б. подобан. Все упваније.</i></p>
<p><i>Васега сам себе принесе ка Господу...</i></p>	<p><i>Васега сам себе принесе ка Господу...</i></p>	<p><i>Всего сам себе принесе ка Господу...</i></p>
<p><i>Васех мирских отрек се блажене...</i></p>	<p><i>Васех мирских отрек се блажене...</i></p>	<p><i>Всех мирских отрек се блажене...</i></p>
<p><i>Все пријел јеси јегоже важдеде блажене Јевстатије...</i></p>	<p><i>Все васпријел јеси јегоже важдеде блажене Јевстатије...</i></p>	<p><i>Все васпријел јеси јегоже важдеде блажене Јевстатије...</i></p>
<p><i>Слава глас б.</i></p>	<p><i>Слава глас б.</i></p>	<p><i>Слава глас б.</i></p>
<p><i>На висоту вастече добробетељеј... И ниња богородичан.</i></p>	<p><i>На висоту вастече добробетељеј... И ниња.</i></p>	<p><i>На висоту вастече добробетељеј... Кни [sic.] богородичан</i></p>
<p><i>Таже. Прокимен и паремије.</i></p>	<p><i>Прокимен дневни. Таже паремије.</i></p>	<p><i>Прокимен дневни. Таже паремије. От притче чтеније.</i></p>
<p><i>Памет праведнику са похвалоју...</i></p>	<p><i>Памет праведнику са похвалоју...</i></p>	<p><i>Памет праведнику са похвалоју...</i></p>
	<p><i>Од премудрости. Соломоње. Чтеније. 2.</i></p>	

<p><i>Од премудрости. Соломоње. Чтеније. 2. Похвала праведнику веселије људем...</i></p> <p><i>Од премудрости Соломоње. Чтеније. 3.</i></p> <p><i>Праведнан аште постигнет скончати се ва покоје будет...</i></p>	<p><i>Похвала праведнику веселије људем...</i></p> <p><i>Од премудрости Соломоње. Чтеније. 3.</i></p> <p><i>Праведнан аште постигнет скончати се ва покои будет...</i></p>	<p><i>Од премудрости. Соломоње. Чтеније. Похвала праведнику веселије људем...</i></p> <p><i>Од премудрости Соломоње. Чтеније.</i></p> <p><i>Праведнан аште постигнет скончати се ва покои будет...</i></p>
<p><i>На стиховно. стихири. глас 1.</i></p> <p><i>подобан. Прехвални мученици</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. Твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. не дал јеси своима очима сна...</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се...</i></p> <p><i>Слава. глас. 4. Памет твоја архијерхо Господњ. просија паче слначнаго сијанија...</i></p> <p><i>Тропар глас 4. Избране Богом. и људми вазљублене.</i></p> <p><i>седилан. глас. 3. подобан красоте девства.</i></p> <p><i>Красоте девствије твоје.</i></p> <p><i>глас 8. подобан. Премудрост.</i></p>	<p><i>На стиховно стихири. глас 1.</i></p> <p><i>подобан. Прехвални</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. не дал јеси своима очима... *Прекид текста у другој стиховној стихири*</i></p>	<p><i>На стиховно. стихири. глас 1.</i></p> <p><i>подобан. Прехвални мученици</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. Твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. не дал јеси своима очима сна...</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се...</i></p> <p><i>Слава. глас. 4. Памет твоја архијерхо Господњ. просија паче слначнаго сијанија...</i></p> <p><i>Тропар глас 4. Избране Богом. и људми вазљублене.</i></p> <p><i>На утрни. На 1. стихологији. седилан. глас. 3. подобан красоте девства.</i></p> <p><i>Красоте девствије твоје.</i></p> <p><i>Други седилан. глас 8. подобан. Премудрост.</i></p>

<p><i>Премудрост вишињују навик.</i></p> <p><i>Јепакуј. глас 8. подобан. Повелено.</i></p> <p><i>Помеленују тајну божаствнују пријем...</i></p>		<p><i>Премудрост вишињују навик.</i></p> <p><i>Јепакуј. глас 8. подобан. Повелено.</i></p> <p><i>Помеленују тајну божаствнују пријем...</i></p>
<p><i>Канун. Глас. 3.</i></p> <p><i>Песан 1.</i> <i>Ирмос: Сушу[sic.]</i> <i>глубородитељну земљу...</i></p> <p><i>Премудрост Божија</i> <i>всемоштнаја...</i></p> <p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум вас пријемше</i> <i>небесни...</i></p> <p><i>Из чрева прежде данице..</i></p> <p><i>Песн. 3.</i> <i>Ирмос: Утвржденије на те</i> <i>надејуштим се Господи...</i></p> <p><i>Првенца показа те</i> <i>Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земље исчедним паки</i> <i>текуштим..</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти</i> <i>јави се</i></p>	<p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум вас пријемше</i> <i>небесни...</i></p> <p><i>Ис чрева прежде данице...</i></p> <p><i>Песн. 3.</i> <i>Ирмос: Утвржденије на те</i> <i>надејуштим се Господи...</i></p> <p><i>Првенца показа те</i> <i>Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земље исчедним паки</i> <i>текуштим...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти</i> <i>јави се</i></p>	<p><i>Канон глас 3.</i></p> <p><i>Песн 1.</i> <i>Ирмос. Сушту</i> <i>глубородитељнују земљу...</i></p> <p><i>Премудрост Божија</i> <i>всемоштнаа...</i></p> <p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум вас пријемше</i> <i>небесни...</i></p> <p><i>Ис чрева прежде данице...</i></p> <p><i>Песн 3.</i> <i>Ирмос. Утвржденије на те</i> <i>надејуштим се Господи...</i></p> <p><i>Првенца показа те</i> <i>Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земљеј исчедним паки</i> <i>текуштим...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти</i> <i>јави се</i></p>
<p><i>Песн 4.</i></p>	<p><i>Песн 4.</i></p>	<p><i>Песн 4.</i></p>

<p><i>Ирмос. Покрила јест небеса добродетел ти христе...</i></p> <p><i>Веселе се свеиштени ка неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На њ же надеја се светитељ...</i> <i>Видев светитељу слово безначелноје..</i></p> <p><i>Видети херувим и серафим невазможним...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос: Јако виде исаија образно...</i></p> <p><i>Самислив свеиштени...</i></p> <p><i>Провидна Божија мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от скврни...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Безлетнаго ва лето пододи...</i></p> <p><i>Песн 6.</i> <i>Ирмос: Вазупи к тебе старац...</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе створи...</i></p> <p><i>Сини човечаскије...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Безлетнаго ва чреве...</i></p>	<p><i>Ирмос. Покрила јест небеса добродетел ти христе...</i></p> <p><i>Веселе се свеиштени ка неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На њ же надеја се светитељ...</i> <i>Видев светитељу слово безначелноје..</i></p> <p><i>Видети херувим и серафим невазможним...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос: Јако виде исаија образно...</i></p> <p><i>Самислив свеиштени...</i></p> <p><i>Провидна Божија мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от скврни...</i></p> <p><i>Безлетнаго ва лето пододи...</i></p> <p><i>Песн 6.</i> <i>Ирмос: Вазупи к тебе старац...</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе створи...</i></p> <p><i>Сини човечаскије...</i></p> <p><i>Безлетнаго ва чреве...</i></p>	<p><i>Ирмос Покрила јест небеса добродетел ти христе...</i></p> <p><i>Веселе се свеиштени ка неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На иже надеја се светитељ...</i> <i>Виде бо светитељу слово безначелноје..</i></p> <p><i>Видети херувим и серафим невазможним...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос Јако виде исаија образно...</i></p> <p><i>Самислив свеиштени...</i></p> <p><i>Провидна Божија мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от скврни...</i></p> <p><i>Безлетнаго ва лето пододи...</i></p> <p><i>Песн 6.</i> <i>Ирмос: Вазупи к тебе старац...</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе створи...</i></p> <p><i>Сини човечаскије...</i></p> <p><i>Безлетнаго ва чреве...</i></p>
--	--	---

<p><i>Кондак. Глас 6. Подобан. Иже о нас савр: Са више от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос: На престоле славе сведештаго...</i></p>	<p><i>Кондак. Глас 6. Подобан. Иже о нас. Са више от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос: На престоле славе сведештаго...</i></p>	<p><i>Кондак. Глас 6. Подобан. Јеже о нас Са више от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос: На престоле славе сведештаго...</i></p>
<p><i>Песн 7. Ирмос: Тебе у огњи...</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав...</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб истлено тело...</i></p> <p><i>Отчеју вољеју и духа светаго...</i></p>	<p><i>Песн 7. Ирмос Тебе ва огњи...</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав..</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб истлено тело...</i></p> <p><i>Отчеју вољеју и духа светаго...</i></p>	<p><i>Песн 7. Ирмос Тебе ва огњи...</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав...</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб истлено тело...</i></p> <p><i>Отчеју вољеју и духа светаго...</i></p>
<p><i>Песн 8. Ирмос Непостојане огњи...</i></p> <p><i>Људи свештени предзреиште...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Богородичан Се девица јако же прород глаголаше...</i></p>	<p><i>Песн 8. Ирмос Непостојане огњи...</i></p> <p><i>Људи свештени предзреиште...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Се девица јако же прород глаголаше...</i></p>	<p><i>Песн 8. Ирмос Непостојане огњи...</i></p> <p><i>Људи свештени предзреиште...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Се девица јако же прород глаголаше...</i></p>
<p><i>Песн 9. Ирмос: Ва законом стени писани...</i></p> <p><i>Древље разумевајемеј жртве...</i></p>	<p><i>Песн 9. Ирмос Ва законом стени писани...</i></p> <p><i>Древље разумевајемеј жртве...</i></p>	<p><i>Песн 9. Ирмос Ва законом стени писани...</i></p> <p><i>Древљеје разумевајемеј жртве...</i></p> <p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p>

<p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p> <p><i>Свештенопроповедатеља...</i></p> <p><i>Богородичан Превиише обичаја и несказано...</i></p> <p><i>Светилна: подобан. Жени послу:</i></p> <p><i>Свештена и светоносна и славна паче слнца...</i></p>	<p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p> <p><i>Свештенопроповедатеља...</i></p> <p><i>Превиише обичаја и несказано...</i></p>	<p><i>Свештено проповедатеља...</i></p> <p><i>Превиише обичаја и несказано...</i></p> <p><i>Светилна: подобан. Жени услиш:</i></p> <p><i>Свештена и светоносна и славна паче слнца...</i></p>
<p><i>На стиховно. Заутра: Стихуре глас. 1:</i></p> <p><i>Небесних красот достиг... ???</i></p> <p><i>Тржаство светло свештено. бителишите слав. Божсије...</i></p> <p><i>На литургији. Прокимен. глас 7.</i></p> <p><i>Частнаја пред Господом смрт...</i></p> <p><i>Стих. што ваздам Господеви. Апостол. Светому. Так нам подобајет. Алелуја.</i></p> <p><i>Глас 6. Блажен муж бојеи се Господа.</i></p> <p><i>Јевангелије. Дневн. И светому. Иоана. Аз јесм двер. Причастан. Дневн. И светому. Радујте се пра<ведни></i></p>		<p><i>На стиховно. Заутра. Стихири глас 1.</i></p> <p><i>Небесних красот достиг... Тржаство светло свештено. бителишите слав. Божсије...</i></p> <p><i>На литургији. Прокимен. глас 7.</i></p> <p><i>Частнаја пред Господом.</i></p> <p><i>Стих. што ваздам Господеви. Апостол. Так нам под???. Алелуја.</i></p> <p><i>Глас 6. Блажен муж бојеи се Господа.</i></p> <p><i>Јевангелије. дневн. и светому. Иоана. Аз јесм двер. причастан дневн. И светому. радујте се праведни.</i></p>

Табела 2. Упоредни преглед Служби из зборника

Зборник, 1480–90. Филозофски факултет Нови Сад	Србљак и требник, 1475/85 Пећ 78	Србљак, 1525. Народна библиотека Србије Рс 18
<p><i>Месеца генварија 4. успеније иже ва светих оца нашего ј Јевстатија архиепископа србскога.</i></p> <p><i>Вечерње. Блажен муж. на Господи вазвах. Поставим, стих б. појем. стихири. глас б. подобан. Все упованије.</i></p> <p><i>Всего сам себе принесе ка Господу...</i></p> <p><i>Всех мирских отрек се блажене...</i></p> <p><i>Все васпријел јеси јегоже важделев блажене Јевстатије...</i></p> <p><i>Слава глас б. На висоту вастече добробетељеј...</i></p> <p><i>И ниња. Глас б. Гредет ка Јордану Христос истина. крстити се от Јордана</i></p> <p><i>Прокимен. Дневни Тажде. Паремиије.</i></p> <p><i>От притч чтеније.</i></p>	<p><i>Месеца генвара 4. успеније иже ва светих оца нашего Јевстатија архиепископа србскога.</i></p> <p><i>Вечер. Блажен муж. на Господи вазвах. поставим, стих б. и појем, стихири. Глас, б. подобан все упованије.</i></p> <p><i>Всего сам себе принесе ка Господу...</i></p> <p><i>Всех мирских отрек се блажене...</i></p> <p><i>Все васпријел јеси јегоже важделев блажене Јевстатије...</i></p> <p><i>Слава глас б. На висоту вастече добробетељеј...</i></p> <p><i>И ниња. Глас б. Гредет ка Јордану Христос истина. крстити се от Јордана</i></p> <p><i>Прокимен дневни. Таже паремиије.</i></p> <p><i>От притчеј чтеније.</i></p>	<p><i>Месеца генвара 4. успеније иже ва светих оца нашего Јевстатија архиепископа србскога.</i></p> <p><i>Вечер. Блажен муж. на Господи вазвах. поставим, стих б. и појем стихири глас б. подобан все упованије.</i></p> <p><i>Всего сам себе принесе ка Господу...</i></p> <p><i>Всех мирских отрек се блажене...</i></p> <p><i>Все васпријел јеси јегоже важделев блажене Јевстатије...</i></p> <p><i>Слава глас б. На висоту вастече добробетељеј...</i></p> <p><i>И ниња. тажд Гредет ка Јордану Христос истина крстити се от Јордана</i></p> <p><i>Прокимен дневни. таже паремиије.</i></p>

<p><i>Памет праведнику са похвалоју благословеније господње на главе јего...</i></p> <p><i>Од премудрости. Соломонове. Чтеније. Похвала праведнику. веселије људем...</i></p> <p><i>Од премудрости Соломонове. Чтеније. Праведн аште постигнет скончати се ва покои будет...</i></p>	<p><i>Памет праведнику са похвалоју благословеније господње на главе јего...</i></p> <p><i>Премудрости Соломонови. Похвала праведнику. веселије људем...</i></p> <p><i>премудрост Соломоне. Праведн аште постигнет скончати се ва покои будет...</i></p>	
<p><i>На стиховно стихири глас 1. подобан прехвални</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Стих уста моја.</i></p> <p><i>Оче Јевстатије не дал јеси своима очима сна...</i></p> <p><i>Стих уста праведнаго поучет се премудрост. Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се...</i></p> <p><i>Слава глас. 4. Памет твоја архијерархо Господњ. Просија паче слначнаго сијанија...</i></p> <p><i>И ниња. Глас. Тажде 4. О преславному чудеси иже духом светим кристаје и огњем...</i></p> <p><i>Тропар глас 4. Избран Богом и људми вазљублене...</i></p>	<p><i>На стиховно стихири, глас 1. подобан прехвални</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Стих уста моја вазглагољут.</i></p> <p><i>Оче Јевстатије не дал јеси своима очима сна...</i></p> <p><i>Стих уста праведнаго.</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се...</i></p> <p><i>Слава глас. 4. Памет твоја јерархо Господњ. Просија паче слначнаго сијанија...</i></p> <p><i>И ниња тажде О преславному чудеси иже духом светим кристаје и огњем...</i></p> <p><i>Тропар глас 4.</i></p>	<p><i>На стиховно стихири глас 1. подобан прехвални</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. твоји устне биста реки духовније точешти...</i></p> <p><i>Стих уста моја вазглагољут пре.. Оче Јевстатије не дал јеси своима очима сна...</i></p> <p><i>Стих уста праведнаго</i></p> <p><i>Оче Јевстатије. начелник светитељем сподоби се...</i></p> <p><i>Слава глас. 4. Памет твоја јерархо Господњ. Просија паче слначнаго сијанија...</i></p> <p><i>И ниња тажде О преславному чудеси иже духом светим кристаје и огњем...</i></p> <p><i>Тропар глас 4. Избран Богом и људми вазљублене...</i></p>

<p><i>На утрњи. На 1. стихологији седилан глас 4. Празнику. Подобан. Скоро вари</i></p> <p><i>Се приходит ка Јордану Христос. Слава и ниња тажде.</i></p> <p><i>Цара всех и владику на крштеније верни зреште...</i></p> <p><i>На 2. стихологији седилан глас 3. Красоте девства</i></p> <p><i>Красоте девствије твоје... Слава и ниња тажде. Адамову наготу одеваје...</i></p> <p><i>По полијелеји седилан глас 8. Премудрост.</i></p> <p><i>Премудрост вишињују навик и ангелскому житију исправитељ...</i></p>	<p><i>Избран Богом и људми вазљублене...</i></p> <p><i>На 1. стихологији седилан глас 4. Скоро вари</i></p> <p><i>Се приходит ка Јордану Христос. Слава и ниња тажде.</i></p> <p><i>Цара всех и владику на крштеније верни зреште...</i></p> <p><i>На 2. стихологији глас 3. Красоте девства</i></p> <p><i>Красоте девствније твоје... Слава и ниња тажде. Адамову наготу одеваје...</i></p> <p><i>По полијелеји седилан глас, 8, Премудрост.</i></p> <p><i>Премудрост вишињују навик и ангелскому житију исправитељ...</i></p>	<p><i>На 1. стихологији седилан глас 4. Скоро вари</i></p> <p><i>Се приходит ка Јордану Христос.</i></p> <p><i>Цара всех и владику на крштеније верни зреште...</i></p> <p><i>На 2. стихологији седилан глас 3. Красоте</i></p> <p><i>Красоте девствије твоје... Слава и ниња тажде. Адамову наготу одеваје...</i></p> <p><i>По полијелеји седилан глас 8. Прехвални.</i></p> <p><i>Премудрост вишињују навик и ангелскому житију исправитељ...</i></p>
<p><i>Слава и ниња празнику. Глас тажде. Подобан. Васкрсе. Велики крститељу Господњ радуј се...</i></p> <p><i>Степен. Антифон 4. Гласа. Прокимен. Глас 4. Уста моја вазглагољут. Стих. Услишите сија. Свако диханије. Јевангелије. От Јоана. Зачело 35. Рече Господ ка пришадишим ка њему јудеом.</i></p>	<p><i>Слава и ниња празнику. Велики крститељу Господњ радуј се...</i></p> <p><i>Степен. Антифон, 4. Гласа, Прокимен глас, 4. Уста моја вазглагољут. Стих Услишите сија. Свако диханије. Јевангелије. От Јоана. Зачело 35. Рече Господ ка пришадишим.</i></p> <p><i>Псалом, 50. Стихира глас, 6,</i></p>	<p><i>Слава и ниња празнику. Глас тажде. Подобан. Васкрсе. Велики крститељу Господњ радуј се...</i></p> <p><i>Степен. Антифон 4. Гласа. Прокимен. Глас 4. Уста моја вазглагољут. Стих. Услишите сија. Свако диханије. Јевангелије. От Јоана. Зачело 35. Рече Господ ка пришадишим ка њему јудеом. Псалом 50. Стихира. Глас 6. Самогласно.</i></p>

<p><i>Псалом 50. Стихира. Глас 6. Самогласно.</i> <i>Излија се благодет ва устнах твојих...</i></p> <p><i>Канон. Предпразнику. На 6. и светому на 8.</i> <i>Канон. Иже ва светих отца нашего Јвстатија.</i> <i>Глас 3.</i></p> <p><i>Песн 1.</i> <i>Ирмос. Сушу глубородитељнују земљу...</i></p> <p><i>Премудрост Божија всемоштна...</i></p> <p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум васпријемше небесни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Ис чрева прежде данице.. Катавасија.</i> <i>Глбине открил јеси дно.</i></p> <p><i>Песн. 3.</i> <i>Ирмос. Утвржденије на те надејуштим се Господи...</i></p> <p><i>Првенца показа те Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земље исчедним паки текуштим...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти јави се</i> <i>Катавасија.</i> <i>Крепост дајеј цару нашему Господ...</i></p>	<p><i>Излија се благодет ва устнах твојих...</i></p> <p><i>Канон. Предпразнику. На 6. и светому на, 8. Глас, 3.</i></p> <p><i>Песн, 1.</i> <i>Ирмос. Сушу глубородитељнују.</i></p> <p><i>Премудрост Божија всемоштна...</i></p> <p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум васпријемше небесни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Ис чрева прежде данице.. Катавасија.</i> <i>Глбине открил јеси дно.</i></p> <p><i>Песн, 3.</i> <i>Ирмос. Утвржденије.</i></p> <p><i>Првенца показа те Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земље исчедним паки текуштим...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти јави се</i> <i>Катавасија.</i> <i>Крепост дајеј благочастивим Господ...</i></p> <p><i>Седилан глас, 8. повеленоје.</i></p>	<p><i>Излија се благодет ва устнах твојих...</i></p> <p><i>Канон. Предпразнику. На 6. и светому на 8.</i> <i>Канон. Иже ва светих отца нашего Јвстатија.</i> <i>Глас 3.</i> <i>Песн 1.</i> <i>Ирмос. Сушу глубородитељнују земљу...</i></p> <p><i>Премудрост Божија всемоштна...</i></p> <p><i>Крепити се и мужати се...</i></p> <p><i>Разум васпријемше небесни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Ис чрева прежде данице.. Катавасија.</i> <i>Глбине открил јеси дно.</i></p> <p><i>Песн. 3.</i> <i>Ирмос. Утвржденије на те надејуштим се Господи...</i></p> <p><i>Првенца показа те Господ...</i></p> <p><i>Младоумним паки вас...</i></p> <p><i>Земље исчедним паки текуштим...</i></p> <p><i>Богородичан</i> <i>Из девичаскаго чрева ти јави се</i> <i>Катавасија.</i> <i>Крепост дајеј цару нашему Господ...</i></p> <p><i>Седилан. глас 8. повеленоје.</i></p>
---	---	--

<p><i>Седилан. глас 8. повеленоје.</i> <i>Повеленују тајну</i> <i>божаствнују...</i></p> <p><i>Слава и ниња. Празднику.</i> <i>Тржаство светло</i> <i>предсавришајуиште....</i></p>	<p><i>Повеленују тајну</i> <i>божаствнују...</i></p> <p><i>Двашти. Слава и ниња.</i> <i>Празднику.</i> <i>Тржаство светло</i> <i>предсавришајуиште....</i></p>	<p><i>Повеленују тајну</i> <i>божаствнују...</i></p> <p><i>Слава и ниња. Празднику.</i> <i>Тржаство светло</i> <i>предсавришајуиште....</i></p>
<p><i>Песн 4.</i> <i>Ирмос. Покрила јест</i> <i>небеса...</i></p> <p><i>Веселе се свештеник</i> <i>неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На њ же надеја се</i> <i>светитељ...</i></p> <p><i>Видев светитељу слово</i> <i>безначелноје...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Видети херувим и серафим</i> <i>невазможним...</i> <i>Катавасија.</i> <i>Слишаше Господи глас</i> <i>твој...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос. Јако виде исаија</i> <i>образно...</i></p> <p><i>Самислив свештени...</i></p> <p><i>Провидна Божсија</i> <i>мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от</i> <i>скврни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Безлетнаго ва лето</i> <i>породи...</i> <i>Катавасија</i> <i>Исус животу начелник...</i></p> <p><i>Песн 6.</i></p>	<p><i>Песн 4.</i> <i>Ирмос. Покрила јест</i> <i>небеса до.</i> <i>Веселе се свештеник</i> <i>неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На њ же надеја се</i> <i>светитељ...</i></p> <p><i>Видев светитељу слово</i> <i>безначелноје...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Видети херувим и серафим</i> <i>невазможним...</i> <i>Катавасија.</i> <i>Слишаше Господи глас</i> <i>твој...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос. Јако виде исаија</i> <i>образно.</i></p> <p><i>Самислив свештени...</i></p> <p><i>Провидна Божсија</i> <i>мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от</i> <i>скврни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Безлетнаго ва лето</i> <i>породи...</i> <i>Катавасија</i> <i>Исус животу начелник...</i></p> <p><i>Песн 6.</i></p>	<p><i>Песн 4.</i> <i>Ирмос. Покрила јест.</i></p> <p><i>Веселе се свештеник</i> <i>неизреченим служитељ...</i></p> <p><i>На њ же надеја се</i> <i>светитељ...</i></p> <p><i>Видев светитељу слово</i> <i>безначелноје...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Видети херувим и серафим</i> <i>невазможним...</i> <i>Катавасија.</i> <i>Слишаше Господи глас</i> <i>твој...</i></p> <p><i>Песн 5.</i> <i>Ирмос. Јако виде исаија</i> <i>образно.</i></p> <p><i>Самислив свештени...</i></p> <p><i>Провидна Божсија</i> <i>мудрост...</i></p> <p><i>Очистив си душу и тело от</i> <i>скврни...</i></p> <p><i>Богородичан.</i> <i>Безлетнаго ва лето</i> <i>породи...</i> <i>Катавасија</i> <i>христос животу</i> <i>начелник...</i></p> <p><i>Песн 6.</i></p>

<p><i>Ирмос. Вазупи ка тебе старац...</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе сатвори...</i></p> <p><i>Сини чловечаскије...</i></p> <p><i>Богородичан. Безлетнаго ва чреве пријемши.. Катавасија. Глас словеси светилник света...</i></p> <p><i>Кондак. Глас 6. Јеже о нас. Савише от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос. На престоле слави седештаго...</i></p>	<p><i>Ирмос. Вазупи ка тебе старац...</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе сатвори...</i></p> <p><i>Сини чловечаскије...</i></p> <p><i>Богородичан. Безлетнаго ва чреве пријемши.. Катавасија. Глас словеси светилник света...</i></p> <p><i>Кондак. Глас 6. Подобан. Јеже о нас. Савише от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос. На престоле слави седештаго...</i></p>	<p><i>Ирмос. Вазупи ка тебе.</i></p> <p><i>Сиона ти дошад преосвеиштене отче...</i></p> <p><i>Известа себе сатвори...</i></p> <p><i>Сини чловечаскије...</i></p> <p><i>Богородичан. Безлетна бо ва чреве пријемши.. Катавасија. Глас словеси светилник света...</i></p> <p><i>Кондак. Глас 6. Подобан. Јеже о нас. Савише от Бога пријем благодет...</i></p> <p><i>Икос. На престоле слави седештаго...</i></p>
<p><i>Песн 7. Ирмос: Тебе ва огњи образившиа...</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав...</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб нетлено тело...</i></p> <p><i>Богородичан. Отчеју вољеју и духа светаго.. Катавасија. Јуноше благочастивије...</i></p> <p><i>Песн 8. Ирмос Непостојане огње...</i></p>	<p><i>Песн 7. Ирмос: Тебе ва огњи образившиаго.</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав...</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб нетлено тело...</i></p> <p><i>Богородичан. Отчеју вољеју и духа светаго.. Катавасија. Јуноше благочастивије...</i></p> <p><i>Песн 8. Ирмос Непостојаним огњем.</i></p>	<p><i>Песн 7. Ирмос: Тебе ва огњи образившиаго.</i></p> <p><i>Аврамљи жртви ревновав...</i></p> <p><i>Рода земљна избавити просе...</i></p> <p><i>И тебе гроб нетлено тело...</i></p> <p><i>Богородичан. Отчеју вољеју и духа светаго.. Катавасија. Јуноше благочастивије...</i></p> <p><i>Песн 8. Ирмос Непостојаним огњем.</i></p>

<p><i>Људије свештени предзрешите...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Богородичан Се девица јакоже пророк глаголаше... Катавасија. Тајну преславнују...</i></p> <p><i>Песн 9. Ирмос: Вазаконе сени...</i></p> <p><i>Древље разумевајемеј жртве...</i></p> <p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p> <p><i>Свештенопроповедатеља...</i></p> <p><i>Богородичан Превише обичаја и несказано... Катавасија. Недоумејет всак језик...</i></p> <p><i>Светилна. Жени услишите.</i></p> <p><i>Свештена и светоносна и славна паче слнца...</i></p> <p><i>Друга празднику.</i></p> <p><i>Готови се завулоне нефталиме украси се...</i></p> <p><i>На хвалите стихири глас б. Подобан. Ангелскије сили.</i></p> <p><i>Јегоже глас вапијуштаго...</i></p> <p><i>Висоту небеснују...</i></p>	<p><i>Људије свештени предзрешите...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Богородичан Се девица јакоже пророк глаголаше... Катавасија. Тајну преславнују...</i></p> <p><i>Песн 9. Ирмос: Вазаконе сени.</i></p> <p><i>Древље разумевајемеј жртве...</i></p> <p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p> <p><i>Свештенопроповедатеља...</i></p> <p><i>Богородичан Превише обичаја и несказано... Катавасија. Недоумејет всак језик...</i></p> <p><i>Светилна.</i></p> <p><i>Свештена и светоносна и славна паче слнца...</i></p> <p><i>Друга празднику.</i></p> <p><i>Готови се завулоне нефталиме украси се...</i></p> <p><i>На хвалите стихири глас б. Ангелскије.</i></p> <p><i>Јегоже глас вапијуштаго...</i></p> <p><i>Висоту небеснују...</i></p>	<p><i>Људије свештени предзрешите...</i></p> <p><i>Се жизњ и свет. Всем Христос приближе се...</i></p> <p><i>Богородичан Се девица јакоже пророк глаголаше... Катавасија. Тајну преславнују...</i></p> <p><i>Песн 9. Ирмос: Вазакоњени.</i></p> <p><i>Древље разумевајемеј жртве...</i></p> <p><i>Ваздажд ми вапијаше светитељ...</i></p> <p><i>Свештенопроповедатеља...</i></p> <p><i>Богородичан Превише обичаја и несказано... Катавасија. Недоумејет всак језик...</i></p> <p><i>Светилна.</i></p> <p><i>Свештена и светоносна и славна паче слнца...</i></p> <p><i>Друга празднику.</i></p> <p><i>Готови се завулоне нефталиме украси се...</i></p> <p><i>На хвалите стихири глас б. Ангелскије.</i></p> <p><i>Јегоже глас вапијуштаго...</i></p> <p><i>Висоту небеснују...</i></p>
--	---	--

<p><i>Сапрестолан отцу и духу си... Затворио јеси иногда...</i></p> <p><i>Слава светому глас 1. Небесних красот достиг... И ниња глас 2. Данас небеси и земљи творц приходит плтију на јордан...</i></p> <p><i>Славословије великоје. отпуст. На блаженых. светому Песн 3. и 6. Прокимен. глас 1. Уста моја вазглагољут. Стих. Услишите сија. Апостол ка јеврејом. Глава 318. Алилуја. Глас 2. уста праведнаго поучет се. Стих. Закон Бога јему ва срдци. Јевангелије от иоана. Зачело 46. Причастан ва памет вечнују. В велико утешеније братијам на трапезе.</i></p>	<p><i>Сапрестолан отцу и духу си... Затворио јеси иногда...</i></p> <p><i>Слава глас 1. Небесних красот достиг... И ниња 2. Данас небеси и земљи творц приходит плтију на јордан...</i></p> <p><i>Славословије великоје и отпуст. На блаженых. Песан 3. и 6.</i></p> <p><i>Апостол ка јеврејом. Глава 318.</i></p> <p><i>Јевангелије от иоана. Зачело 46. Причастан ва памет вечну.</i></p>	<p><i>Сапрестолан отцу и духу си... Затворио јеси иногда...</i></p> <p><i>Слава глас 1. Небесних красот достиг... И ниња 2. Данас небеси и земљи творц приходит плтију на јордан...</i></p> <p><i>Славословије великоје и отпуст. На блаженых. Песан 3. и 6.</i></p> <p><i>Апостол ка јеврејом. Глава 318.</i></p> <p><i>Јевангелије от иоана. Зачело 46. Причастан ва памет вечну.</i></p>
--	---	---

2.2.8 Структура и састав Службе Светоме архиепископу Јевстатију I Ка закључку

Служба светоме архиепископу Јевстатију I представљена је у табеларном прегледу као сложена химнографска форма, богослужбена целина, са почецима свих литургијских елемената који је творе.⁹⁷ Осим изворног песништва, стихира и тропара светоме архиепископу, у преглед су укључени и други литургички жанрови – принцип распореда химнографског материјала јесте поредак дневног богослужбеног круга. Прегледом су, дакле, представљени сви саставни елементи службе, распоређени у складу са њиховом литургијском позицијом.

Оваквим приказом могуће је целовито сагледати структуру и састав Службе, те размотрити елементе стабилности њене богослужбене форме као и степен литургијске „зрелости“. Тако сваки препис Службе светом архиепископу, својом структуром и саставом, представља одраз степена литургијског штовања светог архиепископа, чија је развијеност условљена календарским распоредом штовања свих дневних памети предвиђених актуалним календаром. Како бисмо сагледали све елементе динамичне природе Службе на хронолошкој равни, у преглед смо укључили све сачуване преписе српскословенске традиције, од најстаријег, из друге половине XIV столећа, до најмлађег, из треће деценије XVI века. Посматра ли се структура службе у односу на црквени устав, онда је она химнографски израз садржине упутстава богослужбеног типика на основу којих је устројена и својим склопом потврђује богослужбену форму времена у којем је сваки од њених преписа обликован. Стога су елементи структуре ССАЈ драгоцен путоказ, не само у откривању времена обликовања Службе, него и у реконструкцији богослужбене праксе у Српској цркви током XIV, XV и XVI века.

Поређењем структуре и састава сачуваних преписа ССАЈ, откривају се све измене, како у распореду и обиму изворног песништва, тако и у избору других литургијских елемената са којима се оно укршта, према схеми црквеног типика. Узрок и природа уочених измена, одраз је саображавања структуре Службе актуалној богослужбеној пракси. Приказани однос структуре и састава Службе, у свим преписима, такође, драгоцен је извор за реконструкцију слојевитости у развоју изворног литургијског песништва светоме архиепископу. Табеларни преглед је, стога, показао како развој штовања светог прате и измене песничког материјала – познате строфе могу да мењају место у структури Службе или, чак, изостају, док је у неким етапама штовања могуће и усложњавање химнографских састава. Стога, уочене измене у писаном наслеђу Службе светоме Српском архиепископу Јевстатију I помажу у успостављању хронолошког редоследа настанка свих њених редакцијских облика, усклађених са развојем култа светог.

*

Заглавље свих шест преписа Службе, најављује штовање светог 4. јануара. Према месецослову Никодимовог типика, начисто преписаног превода на српскословенски језик Јерусалимског црквеног устава, за исти дан предвиђено је празновање више памети: Сабора 70 светих апостола, преподобни Теоктист из Кукомије Сикилијске као и трећи дан Претпразновања Богојављења.⁹⁸ У рукописном наслеђу Службе светом архиепископу Јевстатију, ниједна од

⁹⁷ Све инципите (почетке) доносимо „по читању“, док изворну интерпункцију преносимо.

⁹⁸ Типик архиепископа Никодима. Књига друга 2007 : 776.

поменутих памети не најављује се заглављем службе.⁹⁹ У свим насловима, у почетној формулацији, истиче се да је реч о празнику успења, док је завршном фразом, свети представљен као архиепископ српски. Уз име светога, у два преписа, РНБ и НБ, ближе је одређен „свети лик”, те је Јевстатије именован као „преподобни отац наш”, док у осталим преписима уз име светога архијереја српске цркве стоји само ”отац наш”.

Свих шест данас познатих српскословенских преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I уједначене су макроструктуре.¹⁰⁰ Две су главне целине – вечерње и јутрење. На крају сваког преписа долазе и литургијска упутства са основним напоменама о поретку и избору стихова и читачких састава за литургију, завршне етапе дневног циклуса штовања светога. Судећи према структури главних делова последовања, временски распон исписивања свих шест рукописа са Службом овом српском јерарху, у трајању од око сто педесет година, није утицао на умножавање етапа дневног циклуса богослужења нити је изменио стабилност структуре и састава у већ постојећим богослужбено-текстуалним целинама.¹⁰¹

Први циклус стихира вечерње, у свих шест преписа, чине три стихире „на Господи вазвах” шестог гласа којима се, у истом мелодијском обрасцу, придружује и „слава”. За њима следе три паримије наведене у целисти. Исти број стихира има и наредни химнографски низ, стихире „на стиховно”, за чије је произношење предвиђен први глас, док је „слава” која их прати гласа четвртог. Тропар светоме, такође четвртог гласа, означава кулминацију прослављања светога на вечерњем те је стога, исписан после поменутих циклуса стихира, у свим преписима. У структури аколутеје за вечерње богослужење, преглед је показао присуство изворног песништва посвећеног светом Јевстатију I у свим преписима, и то у неизмењеном обиму и распореду.

На јутрењи, у свим преписима, долази један канон светом Јевстатију I, трећег гласа. Све песме канона имају очекивану структуру – после ирмоса, следе по три тропара светоме, док је завршни, четврти тропар, увек посвећен Богородици. Само осма песма има два тропара. После шесте песме канона сви преписи имају кондак светоме шестог гласа и икос. Након девете песме исписана је светилна Јевстатију I.

У преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС после стихира на „Господи вазвах”, поред „славе” шестог гласа, посвећене Јевстатију I, долази још једна стихира, истог мелодијског обрасца, посвећена Претпразновању Просвештенија. Удвајање „славе” гласа четвртог јавља се после стихира „на стиховно” – прва је посвећена светом српском архиепископу, а друга Претпразновању Просвештенија.

Значајне разлике јављају се у структури и саставу прве целине на јутрењи, коју чине стихологије, са седилнама.¹⁰² После прве стихологије у преписима ОФ РНБ и НББ стоји седилна

⁹⁹ Од два, данас позната, служабна минеја за јануар са Службом Светом архиепископу Јевстатију, само кодекс РНБ има сачувано песништво за 4. јануар. Служба је посвећена штовању Претпразништва Богојављенија, сабора 70 апостола и Преподобног Теоктиста. Рукописни минеј НБКМ је оштећен на почетку, тако да нема сачуване све службе за првих пет јануарских дана. Види опис садржаја овог кодекса у одељку о рукописној традицији Службе.

¹⁰⁰ Термин „макроструктура” користимо у контексту сагледавања сложене структуре службе коју граде мање химнографско-литургијске целине намењене појединим циклусима дневног богослужбеног круга – вечерње (мало и велико), бдење, јутрење и литургија.

¹⁰¹ Нема сумње, Свети српски архиепископ, од самог почетка његова штовања, празновао се у току циклуса Претпразновања Просвештенија (Богојављења). Разлоге стабилности у структури Службе можда треба тражити у здруживању празновања националног-локалног светога са прослављањем једног од дванаест Великих празника православне цркве. Стабилан богослужбени поредак за поменуте празнике могао је да утиче на очување структуре Службе Светоме архиепископу.

¹⁰² О полијелеју у минејима „јерусалимског типа” вид. Кривко 2022 : 11. Аутор, међутим, уопштено, напомиње да је ова строфа присутна и у неким српским минејима „евретидског типа”. О полијелеју као разликовном елементу у структури служби Цариградског и Јерусалимског типика вид. Симић 1978 : 26.

гласа трећег, док после друге стихологије седилна има осми глас. Обе строфе су без „славе“. Целину употпуњује ипакој истога гласа, а не седилна по полијелеју.¹⁰³ Све три строфе посвећене су Јевстатију I. Организација описаног песништва у преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС разликује се, у значајној мери, не само структуром, него и саставом појединих строфа. У поменути три преписа, структура ове целине саобразна је захтевима Јерусалимског типика – обликују је две седилне, четвртог и трећег ласа које прате „славе“ истога мелодијског обрасца. Целина коју чине прва седилна и „слава“ (четврти глас) посвећена је Претпразновању Просвештенија. У другој целини (трећи глас) седилна је посвећена Претпразновању, док је „слава“ намењена штовању Јевстатија I. Последњу, трећу групу строфа, гради седилна после полијелеја гласа осмог, Јевстатију I са „славом“ Претпразновању.

Преписи ФФ НС, ПЕЋ и НБС на јутрењу имају само наслов којим је најављен канон Претпразновању Просвештенија, гласа шестог. Све песме канона, поред тропара, садрже, не само ирмос него и катавасију. После треће песме канона, поменути преписи имају седилну гласа осмог посвећену Светом српском архиепископу и „славу“ истога гласа, Претпразновању Просвештенија. У структури преписа ОФ РНБ и НББ песме канона теку без прекида те седилна изостаје, али је строфа истог текста у овим преписима, на месту ипакоја. После девете песме канона, у преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС, нижу све две седилне, Јевстатију I и Претпразновању Просвештенија.

Значајна одступања уочили смо, такође, у саставу и структури завршног низа стихира на јутрењи. Организација текста поменуте целине у свим преписима је сведена, уједначене структуре. У преписима ОФ РНБ и НББ граде је две стихире „на стиховно“ и „слава“, посвећене Јевстатију I.¹⁰⁴ Структура завршног низа стихира на јутрењи у преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС нешто је сложенија – обликују је четири стихире „на хвалите Господа“, Претпразновању Просвештенија, које прати „слава“ светоме архиепископу осмога гласа и богородичан гласа другог.

Пажљивим увидом у састав и структуру, како сваког преписа засебно тако и њихових међусобних веза, могу се издвојити неке заједничке химнографске целине, које повезују више преписа у јединствену богослужбено-текстуалну целину. Праћењем присуства заједничких елемената структуре у свим сачуваним преписима, издвојене су две такве целине, два тока развоја писаног наслеђа изворне химнографије Јевстатију I. У традицији текста Службе сачуваној у минејским преписима ОФ РНБ, НББ и НБКМ, изворно песништво не „укршта“ се са химнографијом Претпразновања Просвештенија – у структури Службе се јавља ипакој после друге седилне, али нема седилне после треће песме канона и, на крају јутрења, присутна је само једна стихира „на стиховно“. У другој засебној традицији текста, у преписима из зборника ФФ НС, ПЕЋ и НБС, песништво посвећено светоме архиепископу се „укршта“ за песништвом Претпразновања, и то у свим етапама дневног богослужбеног круга. У састав јутрења улазе три седилне, две по стихологијама и трећа, после полијелеја, као и истородна строфа после треће песме канона, те завршна целина, низ стихира „на хвалите Господа“, као и велико славословље.

Прву традицију текста Службе представљају преписи у служабним минејима за јануар, са изворним песништвом светом Јевстатију I на крају књиге, а не у поретку према календарском

¹⁰³ На јутрењи, од тропара и богородичног „на Бог Господ“, па до седилна, односно ипакоја, настале су најзначајније промене у структури службе, у процесу преовладавања Јерусалимског устава у богослужбеној пракси Српске цркве, што показује и рукописна традиција Службе Сави Српском. Вид. Симић 1978 : 24.

¹⁰⁴ Појаву стиховних стихира, уместо великог славословља, у неким преписима старије редакције Службе Сави Српском, Прибислав Симић види као одраз цариградске богослужбене праксе. Вид. Симић 1978 : 23. Табеларни преглед приказао је присуство исте појаве у структури Службе Светоме архиепископу Јевстатију преписима ОФ РНБ и НББ.

распореду памети.¹⁰⁵ Сва три кодекса исписана су у другој половини XIV столећа. Другу традицију текста Службе представљају преписи сачувани у зборницима који су исписани у периоду од краја XV до средине треће деценије XVI столећа. Узмемо ли за принцип здруживања време настанка преписа и врсту текстуалног окружења, онда бисмо прву традицију, сачувану у служабним минејима, могли сматрати старијом, док бисмо другу, из зборника мешовитог састава, узели за млађу. Заиста, има у структури преписа у минејским кодексима елемената структуре Службе који, додатно, потврђују њену старину.¹⁰⁶

Табеларни преглед структуре и састава свих преписа, показао је висок степен литургијске уобличености Службе у обе традиције. У преписима сачуваним у зборницима мешовитог састава, структура Службе светога Јевстатију I, у измењеном текстуалном окружењу, исписана заједно са саставима, не само песничког него и прозног жанра, организована је према захтевима богослужбне праксе Јерусалимског типика. И за Службу сачувану у служабним минејима можемо рећи да је јерусалимска – химнографски материјал је организован поштовањем литургијске позиције песништва у етапама дневног богослужбеног циклуса, песме канона се укрштају. Ипак, присуство неких строфа у преписима ове традиције, као што је ипак, те структура и састав неких целина, нарочито циклуса седилних на јутрењу, низа стихира после канона и богослужбеног упутства за литургију, чувају трагове богослужбене праксе која је претходила уједанченој примени Јерусалимског устава у Српској цркви. Литургички склоп и завршна рубрика из типика, ове традиције текста Службе, веран су одраз завршне фазе напуштања цариградске и потпуног прихватања јерусалимске богослужбене праксе током XIV столећа. Након што је примена Јерусалимског црквеног устава заживела у великој мери у Српској цркви, старија традиција текста Службе је замењена млађом, донекле измењеном. Да је смена црквених устава утицала на измене у структури текста Службе, потврђује порекло нових елемената у млађој традицији, који су, редом, одраз нове богослужбене праксе.

¹⁰⁵ Сачувано писано наслеђе изворне српскословенске химнографије сведочи о традицији исписивања изворног литургијског песништва на крају књижног блока, након свих минејских служби сложених каленарским редоследом. И Служба Светога архиепископу Арсенију у више преписа, углавном, старијих, исписана је на крају кодекса. Вид. Турилов, Јелесијевић 2020 : 263, нап. 29.

¹⁰⁶ О појединим елементима структуре детаљније у поглављу које следи.

2.3 Елементи структуре Службе светоме архиепископу Јевстатију I

2.3.1 Увод

Књижевно наслеђе Службе светоме архиепископу Јевстатију I, представљено је у претходном табеларном прегледу инципитима свих химнографских целина које га творе – микрожанровских структура, стихира и тропара светоме. Ове строфе, повезане заједничким елементом, истим мелодијским обрасцем као и распоредом у структури целе аколутије, творе сложеније заокружене целине, групе стихира и песме канона светоме. Заједно са строфама одређеног степена мелодијске, поетске и литургијске самосталности, као што су кондак, икос и светилна, поменути строфе чине потпуни корпус изворног песништва светом архиепископу, са стабилним, тачно одређеним местом у структури аколутије.

Ослоњено на богато песничко наслеђе, како на изворну тако и на преводну византијску и словенску литературу, ново химнографско остварење српскословенског језичког израза, поетски и композиционо је заокружено, те га је могуће посматрати као самостално књижевно дело. Обликовано у оквирима поетике жанра, оригиналност му се препознаје, првенствено, у јединственом избору стилско-изражаних средстава и одабиру мотива, као и у изналажењу нових језичких решења на пољу песничког израза. Нова химнографска творевина настаје даровитошћу, али и вештином химнографа, да чврстим поетичком правилима, као и познатим обрасцима оживљеним у књижевној традицији, саобрази особености новог књижевног јунака.

Аколутија је, међитим, песничко остварење обликовано ради штовања светога/догађаја те је, стога, саставни део литургијског процеса. Пионирска студија Димитрија Богдановића о химнографском наслеђу дотеодосијевске редакције Службе светоме Сави Српском скренула је пажњу научној јавности на значај некњижевних чинилаца у процесу књижевног стварања и литургијске функције службе. Узевши у обзир литургијску функцију службе, Д. Богдановић је овим радом дефинисао нове, неопходне методолошке поступке у изради целовите књижевно-историјске или текстолошке студије једне службе.¹⁰⁷ Показало се како је незаобилазна етапа у испитивању, заправо, сагледавање и тумачење свих елемената динамичности књижевног дела, чији је узрок, његово „оживљавање“ у богослужбеном процесу.¹⁰⁸

Диначност песничког књижевног дела може се препознати на неколико нивоа, а остварује се захваљујући особеној, мозаичној композицији службе.¹⁰⁹ Обликована сменом циклуса изворног песничког остварења и других богослужбених састава, ова привидна композициона целовитост службе се „нарушава“ у оквиру циклуса дневног богослужбеног круга. Одређене текстуално-литургијске целине службе, поједине микрожанровске форме или групе стихира, укрштају се, према упутствима богослужбеног устава, са другим саставима, који се преузимају из богослужбених књига разнородне садржине. Истина, поменути, типиком „задати“ састави, учествују у композицији аколутије, али најчешће само у форми напомена о читању неких текстуалних целина (паримија, јеванђељских или апостолских читања) или појању одређених строфа (катизми, ирмоса, катавасија). Централно место метатекстуалног сусрета изворног песништва и других литургијских састава, одабраних, најчешће, из корпуса библијске књижевности, јесу богослужбене рубрике, исписиване, углавном, на крају текста службе.¹¹⁰ Ове

¹⁰⁷ Богдановић 1980 : VII.

¹⁰⁸ Богдановић 1980.

¹⁰⁹ Наумов 2009 : 22.

¹¹⁰ Наумов 2009 : 18.

целине, својим саставом и структуром представљају одраз актуалне богослужбене праксе и драгоцен су извор за реконструкцију хронологије литургијског живота изворног књижевног дела.

Особена динамичност песничког књижевног дела остварује се и здруживањем химнографских творевина намењених штовању, како новог светитеља тако и других памети које се славе истога дана у месецу. У литургијском „сустрету“ више празника, поменути састави не морају бити равномерно распоређени у свим циклусима дневног богослужбеног круга. У одабиру химнографског материјала и начину његова распореда у садржини аколутије могу да се препознају не само трагови „првог везивања“ новог празника за другог светитеља који је већ присутан у календару¹¹¹, него и степен развоја њихова култа. Текстуално-литургијски однос песништва за више дневних памети, у оквиру једног циклуса дневног богослужбеног круга (мало вечерње, велико вечерње, јутрење, бдење, литургија) може бити драгоцен извор у реконструкцији етапа постепеног обликовања самосталне службе новом светитељу.

Динамичност службе као литургијско-књижевног дела препознаје се у још једној, важној особини изворног химнографског остварења – у његовом трајању у литургијском животу заједнице. Могуће је да већ развијена служба светоме, обликована као самостални химнографски састав са литургијском функцијом, има измене у саставу и структури, чак редакцијске природе, потврђене у више преписа, из различитих времена. Овакве промене могу да настану као одраз неуједначеног степена штовања светога на различитим просторима, у различита времена. Најчешће се већ позната служба „скраћује“ и тако прилагођава захтевима богослужбене праксе,¹¹² мада има и примера појаве придруживања појединих нових песничких целина већ познатом химнографском корпусу.¹¹³ Поменути промене могу се, не само идентификовати, него и тумачити, праћењем литургијског састава службе светоме.

Литургички састав Службе Светоме архиепископу Јевстатију I није исти у свим њеним сачуваним преписима. Ради целовитог сагледавања врсте и места измена у литургичкој структури овог изворног састава старе српске књижевности, сачинили смо табеларни преглед (табела број 1), којим је обухваћено сачувано писано наслеђе Службе у целини. Преглед који следи представља структуру и састав свих циклуса дневног богослужбеног круга, у поретку који чувају сами преписи – вечерње, јутрења и литургије. Поменути циклуси биће представљени низом свих основних песничких целина које га творе, према типу и литургијској функцији (стихире, тропари). Пренећемо и редослед свих „здружених“ песничких целина, група стихира, у изворном, литургијском поретку. Ради целовитог предстаљања литургијске структуре, прегледом ће бити обухваћене не само песничке целине изворног књижевног наслеђа него и сви „задати“ елементи аколутије, према поретку који имају у писаном наслеђу, уз напомену о њиховој литургијској функцији. Описани преглед биће организован у две главне целине, које ће представити литургички састав две традиције Службе светоме архиепископу – старије, сачуване у служабним минејима и млађе, из зборника хетерогеног састава.

Уређен и детаљан табеларни преглед користан је алат за разумевање развоја литургичке структуре изворног састава старе српске књижевности како на вертикалној тако и на хоризонталној равни. У првом случају, посматра се литургичка структура и састав песничких целина за све етапе дневног богослужбеног круга, и то за сваки препис, посебно. Оваквим увидом, реконструисе се литургичка структура Службе као одраз степена литургијске развијености оригиналног песничког састава. На хоризонталној равни, поређењем литургичких структура у

¹¹¹ Трифуновић 1970 : 18.

¹¹² Тако је, на пример у празничном минеју НБКМ 544, с краја XV века или из прве деценије XVI века, Служба Сави Српском Теодосија Хиландарца без малог вечерња и још неких стихира. Детаљније о структури овог преписа службе у: Убипарип 2019 : 688–706 (са издањем текста Службе Сави).

¹¹³ Штавланин-Ђорђевић 1981-1982 : 96–101.

преписима исте традиције Службе, могуће је сагледати елементе одређених етапа штовања светога, али и степен усаглашености структуре са актуалном богослужбеном праксом. Упоредимо ли, пак, литургичку структуру Службе у преписима различитих традиција текста, бићемо у прилици да пратимо могућу појаву усложњавања химнографског материјала или измена у саставу аколутције. Овакве промене, настале према схеми измењеног типика, непосредан су одраз и измена у развоју штовања светога.

*

Посебну пажњу посветићемо елементима литургичке структуре који су „задати“ богослужбеним упутствима црквеног типика, као што су паримије, ирмоси и катавасије. Пратићемо појаву поменутих састава у историјско-литургијском контексту, присуство истог избора целина у другим песничким остварењима преводне и изворне књижевности. Ови елементи структуре, избором и својим саставом одређују „поетске“ узорне обликовања химнографског лика светога архиепископа. Пратићемо и лексичко-синтаксичке измене у поменутих елементима, ради утврђивања могућих узора у избору предлога за обликовање нових преписа ССАЈ.

Посебно занимање заслужује појава ипак која у литургијској структури старије традиције Службе, као и измене у саставу и структури богослужбених напомена. Њих ћемо расветлити пратећи елементе различитих традиција црквених устава. На тај начин стећи ће се услови за реконструкцију хронологије настанка и коначног литургијског обликовања Службе светоме архиепископу Јевстатију I. Испитивањем ћемо проверити да ли смена црквених типика, која је непосредно утицала на измене поменутих елемената структуре, може да услови и појаву нове, измењене етапе у литургијском прослављању светог архиепископа.

Литургијско јединство са песништвом Претпразновања Богојављења, друге памети која се, према календарском распореду, поштује истога дана, у преписима млађе традиције Службе, расветлиће могуће трагове „првог везивања“, али и означити нове етапе у развоју штовања светога. Литургијско-химнографска форма „везивања“ националног светитеља за празник већ присутан у календару, показатељ, не само хијерархијски однос двају празника, него и степен развоја штовања светога архиепископа.

Табела број 3. Преглед структуре Служби из минеја за јануар

		ОФ РНБ	НББ	НБКМ
Вечерње	стихире „на Господи вазвах“ гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	слава гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		–	–	–
		прокимен	прокимен дневни	прокимен дневни
		паримија прва	паримија прва	паримија прва
		паримија друга	паримија друга	паримија друга
		паримија трећа	паримија трећа	паримија трећа
	стихире „на стиховно“ гласа првог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	
	слава гласа четвртог	Јевстатију	Јевстатију	
		–	–	
	тропар гласа четвртог	Јевстатију	Јевстатију	
Јутрење	седилна на првој стихологији	Јевстатију гласа трећег	Јевстатију гласа трећег	
		–	–	
	седилна на другој стихологији	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог	
		–	–	

	ипакој	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог	
	Канон	Јевстатију гласа трећег		
	I П	ирмос	ирмос	
	I П	тропар	тропар	тропар
	I П	тропар	тропар	тропар
	I П	тропар	тропар	тропар
	I П	богородичан	богородичан	богородичан
	III П	ирмос	ирмос	ирмос
	III П	тропар	тропар	тропар
	III П	тропар	тропар	тропар
	III П	тропар	тропар	тропар
	III П	богородичан	богородичан	богородичан
	сидилна	–	–	–
		–	–	–
	IV П	ирмос	ирмос	ирмос
	IV П	тропар	тропар	тропар
	IV П	тропар	тропар	тропар
	IV П	тропар	тропар	тропар
	IV П	богородичан	богородичан	богородичан
	V П	ирмос	ирмос	ирмос
	V П	тропар	тропар	тропар
	V П	тропар	тропар	тропар
	V П	тропар	тропар	тропар
	V П	богородичан	богородичан	богородичан
	VI П	ирмос	ирмос	ирмос
	VI П	тропар	тропар	тропар
	VI П	тропар	тропар	тропар
	VI П	тропар	тропар	тропар
	VI П	богородичан	богородичан	богородичан
	кондак гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	икос	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	VII П	ирмос	ирмос	ирмос
	VII П	тропар	тропар	тропар

		VII	тропар	тропар	тропар
		VII	тропар	тропар	тропар
		VII	богородичан	богородичан	богородичан
		VIII	ирмос	ирмос	ирмос
		VIII	тропар	тропар	тропар
		VIII	тропар	тропар	тропар
		VIII	тропар	богородичан	тропар
		IX П	богородичан	ирмос	богородичан
		IX П	ирмос	тропар	ирмос
		IX П	тропар	тропар	тропар
		IX П	тропар	тропар	тропар
	IX П	тропар	богородичан	тропар	
	светилан	Јевстатију	Јевстатију		
–		–			
стихире „на Хвалите Господа“ гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију			
	Јевстатију	Јевстатију			
Литургија		прокимен дневни гласа седмог	прокимен дневни гласа седмог		
		апостол светоме	апостол светоме		
		јеванђеље дневно	јеванђеље дневно		
		јеванђеље од Јована – светоме	јеванђеље од Јована – светоме		
		причастан дневни и светоме	причастан дневни и светоме		
Славословље велико		–			
„на блаженах“		–			

Табела број 4. Преглед структуре Служби из зборника

		ФФ НС	ПЕЋ	НБС
Вечерње	стихире „на Господи вазвах“ гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	слава гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
		прокимен дневни	прокимен дневни	прокимен дневни
		паримија прва	паримија прва	паримија прва
		паримија друга	паримија друга	паримија друга
		паримија трећа	паримија трећа	паримија трећа
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	стихире „на стиховно“ гласа првог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	слава гласа четвртог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
тропар гласа четвртог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију	
Јутрење	седилна на првој стихологиј и	Претпразновању гласа четвртог	Јевстатију гласа трећег	Претпразновању гласа четвртог
		слава и ниња Претпразновању		слава и ниња Претпразновању
	седилна на другој стихологиј и	Јевстатију гласа трећег	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа трећег
		слава и ниња Претпразновању		слава и ниња Претпразновању
	седилина по полијелеју	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог
		слава и ниња Претпразновању		слава и ниња Претпразновању
	антифон гласа четвртог			
	прокимен гласа четвртог			

Јеванђеље од Јована зачело 35.				
псалм 50.		.		
стихира гласа шестог		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
Канони	1.	Претпразновању на шест (само упута) – на „шест“	Претпразновању на шест (само упута) – на „шест“	Претпразновању на шест (само упута) – на „шест“
	2.	Јевстатију гласа трећег на „осам“	Јевстатију гласа трећег на „осам“	Јевстатију гласа трећег на „осам“
I П		ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
III П		ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
седилна гласа осмог		Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог	Јевстатију гласа осмог
		слава и ниња Претпразништву	слава и ниња Претпразништву	слава и ниња Претпразништву
IV П		ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
V П		ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
VI П		ирмос	ирмос	ирмос

		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	Богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
	кондак гласа шестог	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	Икос	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
	VII П	ирмос	тропар	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
	VIII П	ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
	IX П	ирмос	ирмос	ирмос
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		тропар	тропар	тропар
		богородичан	богородичан	богородичан
		катавасија	катавасија	катавасија
	Светилан	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
	стихире „на Хвалите Господа“ гласа шестог	Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
		Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
		Претпразновању	Претпразновању	Претпразновању
	слава гласа шестог и „ниња“	Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
		Јевстатију	Јевстатију	Јевстатију
Литургија		Јевстатију 3. и 6. песма	Јевстатију 3. и 6. песма	Јевстатију 3. и 6. песма
		прокимен гласа првог – Уста моја вазглагољут...		
		Стих Услишите сија...		

		Читање из апостола – Посланица Јеврејима, глава 318.	Читање из апостола – Посланица Јеврејима, глава 318.	Читање из апостола – Посланица Јеврејима, глава 318.
		глас други Уста праведнаго поучет се...		
		Стих Закон Бога јему ва срдци...		
		Јеванђеље Јованово, зачело 36.	Јеванђеље Јованово, зачело 36.	Јеванђеље Јованово, зачело 36.
		Причастан Ва памет вечну	Причастан Ва памет вечну	Причастан Ва памет вечну
Славословље велико и отпуст				
„на блаженах“				

2.3.4 Химнографски репертоар за празник Претпразновања Богојављења у Служби светоме архиепископу Јевстатију I

2.3.4.1 Опште напомене

Свети архиепископ Јевстатије I празнично се прославља четвртог дана месеца јануара. За дан нарочитог штовања и литургијског празновања светога, узет је дан његова успења.¹¹⁴ Према сачуваном писаном наслеђу песничких прославних састава њему посвећених, не само српскословенске традиције, него и млађег, рускословенског језичког израза, те неколиким њиховим издањима, сачињеним све до наших дана, помен овог светог јерарха Српске цркве, није мењао своје место у годишњем, календарском распореду светих памети.¹¹⁵

Дан годишњег помена светог архиепископа ”пада” у време прослављања Претпразновања Просвештенија (Богојављења Господњег), једног од дванаест великих Господњих и Богородичиних празника.¹¹⁶ Богојављење Господње, један је од два празника у календару, који се прославља не само одређеног дана у години (6. јануар), него се нарочито обележава двама циклусима, претпразновањем, које му претходи, и попразновањем са оданијем, које следи за празником. Тако главном дану прослављања Богојављења Господњег претходе четири дана претпразновања, и још један дан који му непосредно претходи, као главни празник Претпразновања (5. јануар). Прослављање поменутог празника завршава се вишедневним циклусом попразновања који почиње 7. јануара, празником посвећеним Јовану Претечи, учеснику у догађају крштења Господњег и траје још 7 наредних дана.¹¹⁷

Овако развијено штовање празника Просвештенија, уобличено у византијској литургијској традицији,¹¹⁸ пренето је и у богослужбену праксу православних Словена, о чему сведоче обимна и доста детаљна упутства у месецословима богослужбених књига са календарским пописом светих и памети годишњег круга, у више словенских језичких традиција. Да је вишевековна пракса штовања овог празника у богослужењу на словенским језицима, са оба циклуса, и претпразновањем и попразновањем, била готово уједначена и стабилна, сведочи заједнички попис празника Архимандрита Сергија.¹¹⁹ Јединствену традицију штовања празника Просвештенија (Богојављења) на широком простору православне цркве потврђују, нарочито, месецослови различитих типика који су уређивали њену богослужбену праксу.

Месецослов Типика патријарха Алексија Студита, на пример, предвиђа прослављање празника Просвештенија (Богојављења) са четвородневним циклусом претпразновања. Према дневном распореду химнографског репертоара, период прослављања Просвештенија (Богојављења) почиње 2. јануара (први дан Претпразновања) појањем стихира празнику „на слава и ниња“ за стихирама „на Господи вазвах“ и „на стиховно“.¹²⁰ Почевши од првог дана

¹¹⁴ Животи краљева и архиепископа српских. Службе 2008 : 262. Павловић 1965 : 79-81.

¹¹⁵ Вид. преглед рукописног наслеђа Службе.

¹¹⁶ Богојављење је празник посвећен успомени на један од најважнијих догађаја из живота Исуса Христа, његово крштење, када се јавила и Пресвета Тројица - Бог Отац јавио се са неба, Син Божји је крштен од Јована, Свети Дух се јавио у виду голуба. Овај празник зове се и дан просвећења, будући да су се у старини, уочи овог празника крштавали оглашени и тако стицали духовно просвећење светлосту Христовом. В. Мирковић 1961 : 105-106.

¹¹⁷ Празник Просвештенија (Богојављења) прославља се 6. јануара. Претпразновање овог важног догађаја из живота Исуса Христа почиње већ 2. јануара, а завршава се се 5. јануара. Мирковић 1961: 15.

¹¹⁸ Мирковић 1961 : 107-111.

¹¹⁹ Полный месяцеслов Востока 1876 : 2-6.

¹²⁰ Пентковский 2001 : 314-315.

прослављања, треба појати, према месецослову, и тропар празнику гласа 4. (*Готови се Заулоне...*) на јутрењу. Поменути тропар, први пут се помиње упуством за 2. јануар и саставни је део богослужења све до шестог дана месеца јануара, дакле, до празника Просвештенија (Богојављења). За исти период, на јутрењу, предвиђено је појање два канона, Претпразништву и светоме одређеног дана. Распоред наведеног песништва Претпразновања остаје непромењен до самог празника Просвештенија (6. јануар), али се мења његов обим за дневни богослужбени круг – како се приближава празник тако се умножавају стихире и друге химнографске целине намењене његову штовању. Стога се, већ трећег дана јануара поју и седилни Претпразновању, да би сви богослужбени текстови за 4. јануар били посвећени само прослављању Претпразновања Просвештенија.

Четвородневни је циклус Претпразновања Просвештенија (Богојављења) предвиђен је и месецословом Евергетидског типика.¹²¹ Групе стихира и друге песничке форме Претпразновања присутни су у свим деловима дневног богослужбеног круга, од вечерњег до литургије, као главно, преовлађујуће литургијско песништво, које се увек поје прво, како се наводи и у правилу типика. Од другог дана месеца јануара, а онда још четири наредна дана, химнографији Претпразновања, готово неизмењеног обима, придружују се и песничке форме посвећене штовању друге дневне памети. Тек за 4. јануар, обим химнографског материјала за Претпразновање и штовање друге памети, светог оца Теоктиста, скоро је уједначен – у структури свих циклуса дневног богослужбеног круга, смењују се групе стихира и канони Претпразновању Просвештенија и светоме.

2.3.4.2 Празник Претпразновања Просвештенија (Богојављења Господњег) у српскословенској рукописној традицији

Историја литургијског штовања неког празника може се реконструисати не само према развијеним правилима црквених устава, него и увидом у садржину потпуног месецослова, пописа празника годишњег богослужбеног круга, који је често придуживан, као саставни део, богослужбеним књигама различите садржине.¹²² Значај неког празника огледа се, међутим, не само у присуству његова помена у рубрици месецослова него и у структури и садржини саме напомене. У њој се откривају како везе са сродним му празницима, установљене одговарајућим читањима из библијских књига, тако и литургијски однос са празником истога дана. Стога су поменуте узајамности, успостављене и описане у рубрици месецослова, иако не увек уједначеног обима за исти празник, веран показатељ степена његова прослављања одређеног дана у години.

Присуство, као и трајање неког празника у литургијском животу православне цркве не препознаје се, међутим, само у напоменама месецослова. Ове појаве могу се, такође, пратити испитивањем састава и структуре последовања, сложених химнографских форми које граде садржину минеја, химнографских зборника црквеног песништва месечног богослужбеног циклуса. Химнографски материјал намењен одређеном празнику, чак и када његово штовање није

¹²¹ The Sinaxarion of the monastery Theotokos Evergetis 2000 : 389-398. Претпразновање Просвештенија почиње 2. јануара и завршава се 5. јануара. У наслову сваког дана месецослова поменутог циклуса, увек се прво наводи прослављање претпразновања, а затим друга памет истога дана – 2. јануара слави се Силвестар, папа римски, 3. јануара свети мученици Гордије и Малахије, 4. јануара празнује се Теоктист док је 5. јануара само Претпразновање Просвештенија.

¹²² Месецослове садрже, готово без изузетка, и јеванђеља (без обзира на њихову структуру), сви типови апостола као и химнографски зборници намењени богослужбеној пракси годишњег циклуса као што су триоди, те служабници и требници.

најављено у наслову службе, често је ”уграђен” у састав појединих целина последовања, песничких циклуса намењених вечерњем богослужењу или јутрењу. Увидом у садржину сваког од поменутих циклуса засебно, реконструише се његова структура изграђена вештим компоновањем мањих химнографских целина, група стихира или засебних песничких форми светоме (тропара, кондака, светилне), заједно са химнографијом за штовање неке друге памети која се прославља истога дана. Тако се особеним текстуално-археографским испитивањима садржине последовања открива степен сложености богослужбеног поретка за одређени дан у години, али се реконструише и одређена богослужбена форма литургијског штовања празника. Истина, целовито уобличена слика богослужбеног прослављања светога или празника садржана је у развијеним напоменама литургијског дела богослужбеног устава (типика). Међутим, учешће песничких састава посвећених празнику, одређеног обима и састава у појединим целинама минејских служби, сведочи о појединим етапама у развоју његова штовања.

Репертоар празника годишњег круга, структура њихова литургијског прослављања у оквирима дневног циклуса богослужбене праксе, те значај који имају у духовном животу заједнице, затим, могуће учешће изворног књижевног стварања у штовању светога или догађаја као и многа друга, бројна питања из ране историје Српске цркве још увек су у нашој науци недовољно осветљена. Чак и делимични одговори на нека од ових питања, допринели би разумевању не само црквених него и културних прилика у средњовековној Србији, како у годинама које су претходиле стицању аутокефалности Српске цркве, тако и у периоду који је наступио након овог важног црквено-дипломатског успеха светога Саве. Разјашњење недоумица у вези са неким од наведених питања, нарочито оних области литургије и историје богослужења, понудио би српскословенски текст црквеног типика потпуног састава. Међутим, на српскословенском језику није сачуван препис нити једног целовитог богослужбеног устава, све до краја друге деценије XIV столећа, од када датира најстарији познати препис Јерусалимског устава на српскословенском језику (1318/1319).¹²³

Српски архиепископ Никодим је, преводом грчког текста Јерусалимског устава на српскословенски језик, поставио праве основе за увођење јединственог месецослова и уједначене форме богослужбене праксе Српске цркве на целој територији њеног духовног зрачења. Прихватање новог типика текло је постепено тако да је процес саображавања праксе према јединственом правилу трајао још неколико деценија након сачињеног превода и у различитим срединама био је неуједначеног интензитета. И Типик архиепископа Никодима предвиђао је, такође, четвородневни циклус Претпразновања Просвештенија, за период од 2. до 5. јануара. За прва три дана, како се наводи у развијеним напоменама месецослова овог типика, песništvo Претпразновања (стихире, тропар или канон) укршта се са химнографијом одређеног празника у свим циклусима дневног богослужбеног круга. Према месецослову, 2. јануара, поред Претпразновања, слави се још Силвестар, папа римски, 3. јануара Свети пророк Малахије и мученик Гордије, док се 4. јануара празнује Сабор 70 апостола и преподобни Теоктист, када се за Претпразновање препоручује цела служба :

¹²³ Фототипију изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду, према фотографијама Лазара Мирковића, приредио је Ђорђе Трифуновић. Издање има два тома – у првом су објављени снимци рукописа, док је у другом рашчитан текст Никодимовог типика, који је за објављивање припремио још Лазар Мирковић. Рукопис разрешеног српскословенског превода Јерусалимског устава, чувао се скоро пола столећа у Архиву САНУ. Вид. Типик архиепископа Никодима. Књига прва 2004 и Типик архиепископа Никодима. Књига друга 2004.

Ва 4. сбор 70. апостол. и памет преподобнаго отца нашего Теоктиста ва кукуми сикелисцеј. служба предпразнства. и светом псалам. и преподобному. на павечерници. на утрни чтем от матеја на третије.¹²⁴

*

Како су до наших дана још увек остали непознати српскословенски преписи типика настали пре прве половине XIV века, није могуће целовито сагледати литургијски поредак старије богослужбене традиције, која је на простору Српске цркве претходила увођењу јединственог, Јерусалимског црквеног устава у богослужење.¹²⁵ Без обзира на недостатак примарних извора, а ослонивши се на посредна писана сведочанства, пре свих различите типове рукописних књига богослужбене садржине са обимним упутствима из типика, ипак можемо говорити о уређеној литургијској пракси у Српској цркви, ослоњеној на византијско богослужење, која је, до превода Јерусалимског устава, имала целовиту богослужбену форму као и трајање дуго више од једног столећа.¹²⁶ До ових сазнања дошло се још крајем XIX столећа, након важних радова значајних истраживача словенских старина.¹²⁷ Занимањем за ову тему литургичке, али и филолошко-литерарне природе у току претходног столећа, препознати су и испитани утицаји појединих узора у преузимању византијске богослужбене праксе те постављени основи за будућа испитивања.¹²⁸

Старија, дојерусалимска традиција богослужења, која је претходила првим познатим српскословенским преводима и састављању црквених устава српскословенског језичког израза, хетерогеног је порекла. Она је обликована, како показују досадашњи резултати истраживања, неједначеном применом, не само једног црквеног устава.¹²⁹ Према корпусу сачуваног писаног

¹²⁴ Текст богослужбеног упутства доносимо по читању, према фототипији изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду. Типик архиепископа Никодима. Књига друга 2004 : 776. Преносимо изворну интерпункцију.

¹²⁵ Из поменутог периода познати су нам, истина, типичи Светога Саве - Карејски, Хиландарски и Студенички, који нису устави пуног састава, него ктиторски типичи са правилима за организацију живота и богослужења монашке заједнице. Садржина целовитог типика организована је у две целине – први део дисциплинарног је карактера док је други литургијски, са месецословом и богослужбеним упутствима за служење сваког дана у години. О Савиним типичима в. Мошин 1979 : 101–128. Историја издавања Савиних типика у: Студенички типик 1994: XVII–XXI. Фототипско издање Карејског типика, са издањем текста и преводом на савремени српски и француски језик приредио је Димитрије Богдановић. Вид. Карејски типик Светога Саве : 1985. Хиландарски типик издаван је више пута. Фототипско издање: Хиландарски типик 1995. Издање текста овог Савиног списка, напореда, на српскословенском и савременом српском језику у: Свети Сава 1998. Студенички типик издат је према једином сачуваном препису који се чува у Библиотеци Народног музеја у Прагу из 1618/19. године (Шафарикова збирка рукописа, IX H 8 (Š 10)). Фототипско издање вид. Студенички типик 1994.

¹²⁶ Развој и трајање литургијског живота на простору Српске цркве, као и учешће изворног књижевног стваралаштва у богослужбеном прослављању празника, били су могући и без постојања превода на српскословенски језик целовитог текста неког грчког црквеног типика, у форми засебне књижне целине. Зато у богослужбеним књигама различите садржине, које су обликоване до почетка XIV века, наилазимо на обимна литургијска упутства унета из типика. Исто тако, услед евентуалног непостојања српскословенског текста, у српској средини могли су се користити и типичи састављени на другим словенским језицима.

¹²⁷ Алексеј Афанасјевич Дмитријевски препознао је у Евергетидском типичу непосредни предложак Хиландарског типика (Дмитриевский 1895 : LXV) док је Ватрослав Јагић први сравнио ова два црквена устава (Јагић 1898 : 1–66). Најновије поређење сачинила је Мирјана Живојиновић (Живојиновић 1994 : 85–102). Историјски преглед проучавања богослужбених веза српскословенске и византијске традиције те питање превода целовитог евергетидског типика на српскословенски језик детаљно је представљен у драгоценом раду Виктора Савића. Види: Савић 2016 : 209–235.

¹²⁸ Грујић 1936 : 277–312; Симић 1977 : 181–205; Савић 2016.

¹²⁹ Савић 2016 : 215–216.

наслеђа из XIII века, иако сведеног обима, уочено је присуство како древне јужнословенске тако и нешто млађе јужнословенске праксе, које су биле ослоњене на различите типике.¹³⁰ Српској науци данас је добро позната примена и Евергетидског типика у српској средини у поменутом периоду, без обзира на недовољно разјашњено питање о времену превода месецослова овог црвеног устава на српскословенски језик.¹³¹

Присуство евергетидских богослужбених правила у српским богослужбеним књигама с краја XIII и почетка XIV века потврђују оскудни, али драгоцени извори, пре свих химнографски зборници – минеји, триоди и октоиси. За увид у репертоар празника као и њихов значај за одређену средину, нарочито су важни минеји, будући да садрже химнографски материјал за богослужење непокретних празника годишњег круга. Ови зборници верно одражавају промене у литургијској пракси, не само својом садржином, која увек прати тадашњи годишњи календар памети, него и саставом и структуром појединих служби. Поред ретких сачуваних рукописа из XIII столећа, данас су познати и нешто млађи српскословенски минеји чији је састав календара скоро подударан репертоару празника Евергетидског типика. Такав је, на пример, служабни минеј за децембар (Хиландар 608) – он, поред репертоара светих, има и богослужбена упутства уз поједине службе, подударна у потпуности са текстом из грчког изворника.¹³² Поменуте белешке, исписане најчешће на крају службе, представљају, заправо, исписе из типика.¹³³ Како су нам још увек непознати српскословенски рукописи старијег богослужбеног устава целовитог састава, ови исписи непосредни су извори за реконструкцију православне богослужбене праксе која је преовладала у Српској цркви пре увођења Јерусалимског типика. Минејске службе са поменутим литургијским упутствима, бројним и често веома обимним, чува значајна група српскословенских минеја који су исписани у време владавине краља Милутина (крај XIII и почетак XIV века).¹³⁴

Тако су архаични репертоар празника и присуство исписа из типика непосредна сведочанства ослањања српскословенских литургијских књига на евергетидски богослужбени образац. Трагови богослужења према Евергетидском типичу препознају се, међутим, и у структури и саставу појединих минејских служби, у зборницима чија је садржина компонована према поменутој богослужбеној форми. Да структура поменutih служби, одражава старији поредак дневног богослужбеног круга препознаје се у њиховој композицији, јер осим песништва вечерњег и јутрења, често укључује и песништво панихиде, циклуса који је увођењем

¹³⁰ Поменути корпус писаног наслеђа, структуром и саставом, пружа драгоцене податке о својим предлошцима, који су, несумњиво, везани за време стварања светога Саве, од када се могу пратити прве значајније реформе у богослужењу.

¹³¹ Савић 2016 : 209–235. У важном испитивању порекла двају српскословенских преписа „Евергетидског синаксара“, који се данас чувају у Манастиру Свете Катарине на Синају (Sin. slav. и 2 Sin. slav. 14/N), аутор износи уверљиву претпоставку о времену настанка превода. Наиме, оба преписа могла би у својој основи имати исти превод који је могао настати касних 70-их година XIII века.

¹³² Суботин-Голубовић 1998 : 153–177. Најновији археографски опис, каталошког типа: Турилов, Мошкова 2016а : 379.

¹³³ Суботин-Голубовић 1998, 154. За пореклом богослужбених упутстава у минејским службама из поменутог времена, ауторка трага у грчким изворницима, будући да нема одговарајуће грађе на српскословенском језику, пре свих у грчком тексту типика Евергетидског манастира.

Поред очигледних подударности, у структури служби минеја, међутим, има и наговештаја иновација које су се постепено уводиле у богослужбену праксу, као што је колебање између два начина исписивања канона (раздвојено и укрштено).

¹³⁴ Суботин-Голубовић 2005 : 351–358. Исписе из типика садрже и неки преписи триода и октоиха поменутог периода. О једном српскословенском октоиху из Милутиновог времена ослоњеном на евергетидску богослужбену традицију в. Йовчева 2007 : 359–374.

Јерусалимског типика уступио место бдењу.¹³⁵ Такође, у саставу група стихира на вечерњем или песама канона на јутрењу, препознају се, често, оригинална дела словенске књижевности – песнички састави, стихире и тропари, који су у службама јерусалимске богослужбене традиције замењени преводним византијским песништвом.¹³⁶

Без обзира на одсуство континуираног и систематског проучавања српских рукописних богослужбених устава, данас су нашој науци познати главни токови развоја литургијске праксе као и трајања појединих песничких састава преводне и изворне црквене књижевности, у периоду смене двају устава у Српској цркви.¹³⁷ До сада испитани састав и структура важних рукописних минеја и других химнографских зборника прве половине XIV столећа сведоче о необичној и јединственој појави – компоновању богослужбених песничких целина са одликама двеју традиција, новије, саображене уставу светог Саве Освећеног, и старије, присутне у појединим деловима дневног богослужбеног круга.¹³⁸ Тако сачувано писано наслеђе показује како се у српској литургијској пракси, све до краја друге деценије XIV века, а на неким ободним просторима и до средине поменутог столећа, примењивао устав старије традиције са елементима евергетидске богослужбене праксе.¹³⁹ Својеврсни ”суживот” двеју традиција не открива се само у композицији садржаја појединих богослужбених књига него и у структури литургијских циклуса намењених одређеном дану/празнику у години, те саставу појединих целина дневног богослужења.

*

Неуједначеност у литургијској пракси наше цркве у поменутом периоду препознаје се и у саставу календара српкословенских рукописних споменика. Ову појаву потврђује не само избор празника који је саобразан редоследу памети у минејским зборницима него и месецослови других богослужбених књига. Поменути споменици драгоцени су извори за праћење, не само етапа у развоју састава годишњег календара, него и литургијског штовања појединих празника, нарочито оних који се ”прилажу” већ постојећем репертоару светих памети. Како је свети српски

¹³⁵ Овде мислимо на редослед етапа дневног богослужбеног круга.

¹³⁶ Наведимо, овом приликом, само неколико примера: Служба за 23. јули у Оливеровом минеју (Дечани 32) има тропаре канона Аполинарију Равенском Климента Охридског (в. Суботин-Голубовић 2012 : 193). Тропаре Климентовог покајног канона 6. гласа, има Милутинов октоих (Москва, Уваров 521; в. Йовчева 2007: 359–374), као и Сиринићи октоих (Харвард, Cod. Slav. 2; в. Убипарип 2013 : 103-128).

¹³⁷ У склопу издања текста Романовог типика (1331. година; Берлин, Државна библиотека, број 49) Прибилсав Симић је приказао, на примерима структуре и састава служби у минеју, триоду и октоиху, непосредни утицај богослужбених напомена јерусалимског устава на обликовање служби дневног, седмичног и годишњег циклуса. Вид. Симић 2010 : 192-348. Прегледом је обухваћено више преписа поменутих типова рукописних књига који сведоче о постепеној смени типика у току XIV столећа.

¹³⁸ Савић 2016 : 220.

¹³⁹ Резултат вишегодишње научне позорности Татјане Суботин-Голубовић у испитивању елемената старије традиције у српкословенским минејима јесте богата библиографија, неопходна у обликовању основних полазишта у проучавању како историје српске писмености до средине XIV столећа, тако и историје богослужбене праксе до увођења Јерусалимског типика. Овде наводимо само најзначајније радове: о везама месецослова српкословенског и грчког минеја Суботин-Голубовић 2012 : 191–201 и Суботин-Голубовић 1998: 153–177; Суботин-Голубовић 1995а; о елементима старије богослужбене традиције у Српској цркви Суботин-Голубовић 2019 : 571–584; о српкословенској рукописној традицији преводне, византијске химнографије вид. Суботин-Голубовић 2022; о саставу и структури српкословенских минеја у светлу примене црквених устава вид. Суботин-Голубовић 1991; Суботин-Голубовић 2000; Суботин-Голубовић 2007; Суботин-Голубовић 2009; Суботин-Голубовић 2022. О структури и саставу изворног, српског црквеног песништва у светлу примене црквених устава вид. Суботин-Голубовић 1998а, Суботин-Голубовић 1998б.

архиепископ Јевстатије I придружен прослављању других памети 4. јануара, испитали смо, увидом у састав месецослова обликованих у току прве половине XIV века, елементе литургијског здруживања изворног српског песништва посвећеног његову штовању са песништвом за другу памет истога дана, као и могуће хронолошке оквири ове појаве.

Репертоар светих за четврти јануарски дан, представљен у рукописном типичу архиепископа Никодима, преовлађује у сачуваном писаном наслеђу тек од средине XIV века. Налазимо га, на пример, у Четворојеванђељу из 1356. (Хиландар 10) и Изборном јеванђељу Николе Стањевића (Хиландар 14), као и у два служабна минеја за јануар са Службом светоме Јевстатију I (F.I.p.69 и НБКМ 521). У месецословима нешто старијих рукописа најчешће се помиње само преподобни Теоктист.¹⁴⁰ Таква је ситуација, на пример: у Четворојеванђељу и Праксапостолу из Милутиновог времена Народне библиотеке Србије (Рс 643), у служабном минеју за зимски део године из исте епохе (Ундољски 75), у Четворојеванђељу старијег типа из прве половине XIV века (Хиландар 12), у Апостолу из манастира Довоље из прве половине XIV века (Гиљфердинг 15), у Праксапостолу јеромонаха Гервасија из 1312/16. године (Хиландар 47) као и у Шишатовачком апостолу из 1324.¹⁴¹ Међутим, репертоар светих саобразан оном у Типичу архиепископа Никодима потврђен је у писаном наслеђу из треће деценије XIV столећа, како је у важном за историју старе српске књижевности, Празничном минеју са службама светоме Сави и Симеону Мироточивом (Пантелејмон 11).¹⁴²

Иако се празник светога архиепископа прославља у исти дан када се празнују још три памети, Служба светом архиепископу Јевстатију I јавља се у старијем писаном наслеђу и као самостална целина. Ова традиција представљена је преписима Службе забележеним у служабним минејима до краја XIV века. Међутим, преписи забележени у химнографским зборницима хетерогеног садржаја, поред изворног песништва намењеног штовању светога архиепископа, имају у свом саставу и песништво за Претпразновање Просвештенија.

Ради стицања целовите представе како о начину обликовања песничко-литургијских форми комбиноване садржине, у оквиру богослужбеног поретка за вечерње и јутрење 4. јануара, тако и о распореду и односу појединих стиховних целина посвећених двама празницима, светоме архиепископу и Претпразновању Просвештенија, доносимо њихове текстове у целини, ”по читању”, у поретку какав имају у нашем писаном наслеђу. Текст стихира и других стиховних целина посвећених Претпразновању Просвештенија истичемо тамнијим штампарским слогом.¹⁴³

¹⁴⁰ Традиција бележења само овог светога блиска је садржају месецослова Евергетидског типика.

¹⁴¹ Гервасијев праксапостол и Шишатовачки апостол преписани су Никодимовим старањем, први пре превода Јерусалиског устава, а други неколико година касније. У оба кодекса писари су пренели састав месецослова из предлогака, који су, вероватно, припадали истој текстуралној грани. Измене према месецослову Јерусалиског типика нису унете чак ни у Шишатовачки апостол.

¹⁴² Месецословом је предвиђено штовање Претпразновања Просвештенија (3. дан), Сабор 70. апостола и преподобни Теоктист.

¹⁴³ Као изворник користимо препис Службе Светоме архиепископу Јевстатију I у рукописном зборнику из Легата Ђорђа Сп. Радојичића (Филозофски факултет, Нови Сад).

Вечерње
стихире „на Господи вазвах”

слава глас 6.

На висоту вастече добродетељеј. небесних желаје. и сим всех уче приходештих к тебе. и небесна мудрствовати, и земљних помисл уклањати се. и скврни плтских удаљати се. тем же јако финикс процвате. ва дому Господњи насажд се. и молиши се непрестано. спасти се душама нашим.

И њиња. Тажде.

Гредет ка Иордану Христос истина. крстити се от Иоана. и рече ка њему аз требују от тебе крстити се. и ти гредеш ка мене. не смеју сено си прикоснути се огњу. ти ме освети Владико божаствним јављенијем твојим.

Вечерње
стихире „на стиховно”

слава глас 4.

Памет твоја архијерхо Господњ. просија паче слначнаго сијанија. озарајушти стаду твојему срдца. и просвештајушта мисли. ибо ваистину рака божаствних ти мошти. јако труба велегласно сведетељствујет. ухајушти благодатију Божијеју Светаго Духа. и прогонешти смрад греховни. и нас научајушта благодарити и славити Господа тебе прослављшаго.

И њиња. Глас. Тажде 4.

О преславному чудеси. иже Духом Светим крштаје и огњем. На Ирдан гредет крстити се от Иоана. Бог не наг ни человек худ. н двоју јестаству, једин тажде син јединородни. Иски убо крштеније јако человек смртан. Вазимаје же јако Бог грехи миру. И подаје всем велију милост.

Јутрење
седилна четвртого гласа, на 1. стихологији

На утрни. На 1. Стихологији. Седилна. Глас 4. Празднику.

Се приходит ка Иордану христос. Приглашајет же Предтечу. греди крстити вероју. иже вас очиштајушаго мирови грех. речними струјама. простри своју руку ка врху мојему божаствному. руки бо сагрешеније придох исцелити.

Слава. И њиња. Тажде.

Цара всех и Владика на крштеније верни зреште. богоподобно гредушта васпоим јего. стазе срдац наших украсим љубовију. скврни омивајуште љутих сагрешени. се бо спасти род земљних. на Иорданскије струје приходит.

Јутрење
седлна трећега гласа, на 2. стихологији

На 2. стихологији. Седилна. Глас 3.

Красоте девствије твоје. и пресветлејша добродетељија ти. чини ангелци дивише се глагољуште. како ва плти си бесплтнога врага победи. что же те наречем и ми чеда твоја земљни. аште и непостижно н обаче вапијем ти. радуј се преосвештене светитељем похвало.

Слава. И ниња. Тажде.

Адамову наготу одеваје благоутробне ва одежду слави. хотешти обнажити се плтију ва иордане реце. о чудеси преславному. како те подимет вода Владико Господи. водами покриваје превишњаја, јакоже пишет. појем исусе благодетељу васи твоје јављеније.

Јутрење
седилна осмога гласа, по полијелеју

По полијелеи. Седилна. Глас 8.

Премудрост вишњују навик. и ангелскому житију исправитељ. все привел јеси послушајуштитх тебе блажене. трпенију бо чин бист. и кротости удивљеније. иноким образ. и јуним разум. старим крепитељу. темже и ми по длгу сашадше се. Светују памет твоју прослављајем глагољуште: моли Христа Бога грехом остављеније подати. чатуштитм са љубовију светују памет твоју.

Слава. И ниња. Празнику. Глас. Тажде.

Велики Крститељу Господњ радуј се. Приде бо Христос тобоју крстити се. Трешти јако служителе. Владика главу преклонит тебе. прикосни се божаствнем врсе. сдржештаго рукоју всчаскаја. и благовельенијем Божијем спасајуштаго род чловечаски.

Јутрење
седилна осмога гласа после треће песме канона светоме

Седилна. Глас. 8.

Повељенују тајну Божаствнују пријем ва разуме својем. ва кров важдеде всенебеснаго житија. скоро приде вазам Частни Крст Христов на рамо. глагоље непрестано всем. преклонеј небеса васхожденијем. и плт заимовав от девице. всех велегласно зовет спасти се. вапити же и глаголати. сава бесчислнои ти милости. једине премилостиве.

Слава. И ниња.

Тржаство светло предсавршајуште васи просвештенијем Христовем. добродетељми облистаим се. приходит бо иже над всеми от Галилеје ка Иоану. кштеније источити спасенија огњем духа. ва Иорданских струјах. јако Бог роду чловечаскому.

Јутрење

Свѣштена и свѣтоносна и славна паче Слнца. озарајушти нас памет свѣтаго ти успенија. јуже свѣтло празднуим. прослављајуште Господа давшиаго ти благодат.

Друга празднику

Готови се Завулоне Нефталиме украси се. Подими Иордане зиждитеља всех и Бога. плтију к тебе гредушта. наше грехи омити хотештаго.

Јутрење

стихире „на хвалите Господа” шестога гласа

Јегоже глас вапијуштаго предсказаше. приде Христос на струје Иорданскије. и Предтечи рече греди и оми ме водами. крсти ме ниња сашадшаго адама бо омити приход. прваго паденија. благословен јављеј се Бог наш слава тебе.

Висоту небеснују никако же изследих звездам число. ни земљу измерих. и како врсе твојем владице предтеча прикосну се рукоју. како же кршту носештаго грстију твар. темже зову ти. благословен јављеи се Бог наш слава тебе.

Сапрестолан оцу и духу си. ангелскимии воинстви дароношу се. и малим вртпом удивљен бих раждаје се. ва Витлејеме за милосрдије. темже ниња десницу твоју мне ва заим дажд. да омију собоју мирови прегрешенија.

Затворил јеси иногда грехом приноси. словом садрже хлеби небесније. и како те иордан виде в сатрпит. јуже бо струје отвратит. позна твар вса. и аз зову тебе. благословен јављеј се Бог наш слава тебе.

Слава свѣтому. Глас 1.

Небесних красот достиг. и са вишиними ликостојани вадвараје се. пресветли свѣтитељу Јевстатије. всегда моли се Господеви. о савршајуштитих твоју памет.

И ниња. Глас 2.

Данас небеси и земљи творац. Приходит. Плтију на иордан. Кршеније просе безгрешни. Да очистит мир от ласти вражије. И крштајет се от раба владика всех. И очиштеније водоју роду чловечаскому дарујет. Тому вазупим. Јављеи се Боже наш слава тебе.

„Слава“ гласа 6. (*Гредет ка Јордану Христос...*), у богослужбеном поретку налази се после стихира на вечерњем и поје се већ 2. јануара, тј. првог дана Претпразновања Просвештенија. Иста стихира јавља се и као „слава“ 6. гласа на вечерњем 4. јануара, само после стихира „на стиховно”. У преписима Службе Свѣтоме архиепископу Јевстатију I поменута стихира је, такође, „слава“ истога гласа која се поје на вечерњем, после прве групе стихира. Према сачуваном писаном наслеђу Службе, прву групу стихира на вечерњем прате две „славе”, обе 6. гласа – прва је посвећена свѣтоме архиепископу, а друга Претпразновању Просвештенија.

У стихирѣ Претразновању, унетој у преписе Службе Свѣтоме архиепископу Јевстатију I, нема значајнијих текстуалних одступања. Учили смо измену лексичке природе, додавањем заменичког облика, на једном месту – *не смеју сено си прикоснути се огњу* (Служба архиепископу Јевстатију I) : *не смеју сено прикоснути се огњу* (Служба за 2. јануар, Служабни минеј за јануар, Ф. п. I. 69, 146)

Табела број 5. „слава“ гласа 6.

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Гредет ка Јордану Христос...</i>	
„слава“ гласа 6. после стихира на вечерњем	„слава“ гласа 6. после прве групе стихира на вечерњем за 2. јануар „слава“ гласа 6. после стихира на стиховно на вечерњем за 4. јануар

„Слава“ гласа 4. (*О преславному чудеси. иже духом светим крштаје и огњем...*) део је химнографског репертоара посвећеног Претпразновању и поје се на вечерњем 3. јануара, после прве групе стихира („на Господи вазвах“). Иста строфа јавља се у Служби архиепископу Јевстатију I, такође, као „слава“, али на другом месту и у измењеном гласу. Овде је она првога гласа и долази на вечерњем после стиховних стихира. „Слава“ је у преписе Службе унета без текстуалних одступања у односу на строфу посвећену Претпразновању Просвештенија.

Табела број 6. „слава“ гласа 4.

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>О преславному чудеси. иже духом светим крштаје и огњем...</i>	
„слава“ гласа 1. после стихира на стиховно на вечерњем	„слава“ гласа 4. на вечерњем после прве групе стихира („на Господи вазвах“) за 3. јануар

Седилна на првој стихологији 4. гласа (*Се приходит ка Јордану Христос...*), као и „слава“ истога гласа која следи за њом (*Цара васех и Владиду...*), посвећени Претразновању Просвештенија и намењени служби за 4. јануар, налазе се на истом месту и у Служби архиепископу Јевстатију I. Текст обеју строфа преноси се у Службу светом архиепископу без измена.

Табела број 7. Седилна на првој стихологији 4. гласа

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Се приходит ка Јордану Христос...</i>	
седилан на првој стихологији гласа 4.	седилан на првој стихологији гласа 4. за 4. јануар

Табела број 8. „слава“ гласа 4.

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Цара васех и Владиду...</i>	
„слава“ за седилним на првој стихологији гласа 4.	„слава“ за седилним на првој стихологији гласа 4. за 4. јануар

Седилна на другој стихологији у Служби архиепископу Јевстатију I (*Красоте девствије твоје...*) посвећена је светоме архиепископу док је „слава“ која следи за њом (*Адамову наготу одеваје...*) преузета у неизмењеном облику из службе за 5. јануар где је на месту седилног на другој стихологији 3. гласа и посвећен је Претпразновању Просвештенија.

Табела број 9. „слава“ на другој стихологији

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Адамову наготу одеваје...</i>	
„слава“ после седилног на другој стихологији	седилан на другој стихологији гласа 3. за 5. јануар

И седилна по полијелеју (*Премудрост вишњују навик...*) у Служби архиепископу Јевстатију I посвећена је светоме архиепископу, док је „слава“ која је прати посвећена Претпразновању Просвештенија (*Велики крститељу Господњи...*) и преузета је, без измена, из службе за 4. јануар где је на месту седилне 8. гласа на другој стихологији.

Табела број 10. „слава“ по полијелеју

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Велики крститељу Господњи...</i>	
„слава“ после седилног по полијелеју гласа 8.	седилан на другој стихологији гласа 8. за 4. јануар

На јутрењу, после девете песме канона исписана су две светилне, светоме архиепископу (*Свештене и светоносна и славна...*) и Претпразновању (*Готови се Завулоне...*). Строфа посвећена Претпразновању Просвештенија унета је у текст Службе архиепископу Јевстатију I без текстуалних измена. Поменута строфа, само измењеног, 6. гласа, поје се као „слава“ за стихирама „на стиховно“ у служби за 4. јануар. Исти уводни колон има и тропар гласа 4. на вечерњем службе за 2. јануар. Овај тропар није пренет у Службу архиепископу него је уместо њега исписан тропар

гласа 4. светоме (*Избран Богом и људми вазљубљене...*). Доносимо текст тропара и светлне у целини, „по читању“.

Тропар гласа 4. на вечерњем за 2. јануар:

Готови се Завулоне. и украсуи се Нафталиме Иордане реко стани, прими играје. крстити се гредушта Владику. радуј се Адаме са прематерију некрита себе јакоже ва рај првеје. ибо нага видев вају јави се. да облечет ва првују одежду. Христос јави се всу твар хоте обновити.¹⁴⁴

Светилна после канона на јутрењу:

Готови се Завулоне Нефталиме украси се. под ими Иордан незиждитеља всех и Бога. пртију к тебе гредушта. наше грехи омити хотеиштаго.

Табела број 11. тропар гласа четвртог

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Готови се Завулоне...</i>	
светилна светоме архиепископу после канона на јутрењу	тропар гласа 4. на вечерњем за 2. јануар „слава“ гласа 6. после стихира на стиховно на вечерњем за 4. јануар светилна после канона на јутрењу за 4. јануар

Циклус стихира „на хвалите Господа“ у Служби архиепископу Јевстатију I посвећен је Претпразновању Просвештенија. Ову стиховну целину заокружују још две „славе“, прва – гласа 1. посвећена светом архиепископу (*Небесних красот достиг...*) и друга – гласа 2. (*Данас небеси и земљи творац...*). Ова строфа преузета је из службе за за 6. јануар (Богојављење) где је на месту треће самогласне стихире, истога гласа, на вечерњем.

трећа самогласна стихира гласа 2 за **6. јануар** (Богојављење)

Данас небу и земљи творац. приходит плтију на Иордан. крштеније просе безгрешни. да очистит мир от лсти вражије. и крштајет се от раба Владика всчаских. и

¹⁴⁴ Текст тропара „по читању“ доносимо према изворнику - Служабни минеј за јануар, Руска национална библиотека, Основна збирка, F I п. 69 (156).

*очишћеније водоју роду чловечаскому дарујет. тому вазупим. јављеи се Боже наш слава тебе.*¹⁴⁵

„слава“ гласа 2. после стихира „на хвалите“

Данас небу и земли творц. приходит плтију на иордан. криштеније просе безгрешни. да очистит мир от лсти вражије. и криштајет се от раба владика всех. и очишћеније водоју роду чловечаскому дарујет. тому вазупим. јављеи се Боже наш слава тебе

Табела број 12. „слава“гласа четвртог

Служба архиепископу Јевстатију	Песништво Претпразновања
<i>Данас небеси и земљи творац...</i>	
„слава“ гласа 2. после стихира „на хвалите“	трећа самогласна стихира гласа 2 за 6. јануар (Богојављење)

2.3.5 Паримије у Служби светоме архиепископу Јевстатију I

2.3.5.1 Опште напомене

Природа и значај празника, светог или неког догађаја, препознаје се и у избору паримија, читања из Светог Писма, која су уграђена у структуру сваке аколутције. Својом садржином, паримије представљају одељке, већином из књига Старога и тек две књиге Новог Завета, који се према утврђеном распореду читају најчешће на вечерњем богослужењу (или на јутрењу у току Великопосног циклуса).¹⁴⁶ Одабир, број и редослед ових читања у богослужбеном поретку, који је увек одређен типиком, наговештава природу и значај празника у свегодишњем богослужбеном циклусу.¹⁴⁷ Као део старозаветне традиције, чијим су текстовима, иначе, проткани сви циклуси дневног богослужбеног круга, паримије имају важну литургијску улогу у обликовању и неговању неког празника. Посматране из перспективе хришћанске егзегезе, паримејна читања сједињују

¹⁴⁵ Текст стихире „по читању“ доносимо према изворнику - Служабни минеј за јануар, Руска национална библиотека, Основна збирка, F I п. 69 (73а).

¹⁴⁶ О месту читања паримија у богослужбеном поретку детаљније код: Мирковић 1918 : 286.

¹⁴⁷ За мање празнике предвиђено је читање три паримије док је за значајније празнике њихов број већи и може их бити пет или више.

Стари и Нови Завет – старозаветне приче најаву су будућих, новозаветних догађаја из Христовог живота, као и из живота Богородице и појединих светитеља. Стога, ове приче представљају далеки праобраз или архетип празника и указују на његов смисао.

Изабране, кратке и поучне приче Светог Писма, јасно дефинисане форме, сабране су и сложене према календарском распореду у паримејник (профитологион), кодекс искључиво обредне намене.¹⁴⁸ Садржина поменуте књиге има мозаичну структуру и чине је мање текстовне целине чврсте и сложене структуре, прилагођене захтевима богослужбене праксе – свака од њих има унапред задати број паримија које су здружене са одговарајућим тропарима, прокименима и стиховима псалама. Овако обликоване целине намењене су штовању одређеног празника годишњег богослужбеног круга или одређеног празничног периода те су у књизи сложене према календарском поретку. Међутим, могуће је и да више различитих празника у току године има исти избор паримејних читања, будући да се одабир паримија врши према лику или чину светости (ако је празник намењен штовању светога). Стога су у састав паримејника укључене и засебне целине, издвојене групе паримија, које због своје продуктивности у примени имају карактер општих читања.¹⁴⁹

Словенска рукописна традиција преводног црквеног песништва, заједно са богатом византијском химнографијом, чува и одређени репертоар паримија, преузетих заједно са бројним аколутујама. Ови химнографски састави, неретко су представљали својеврсне поетске обрасце према којима су своја дела стварали и словенски химнографи. Аколутује посвећене важним личностима из историје хришћанске цркве, биле су новим химнографима и извор за преузимање одговарајуће групе паримија. Тако се намера химнографа да свог јунака, новог члана хора светих, приближи некој важној личности, одређеном духовном обрасцу, огледа и у одабиру одговарајућих паримејних читања. Стога, неретко, изворна дела словенске химнографије преузимају из византијског песничког наслеђа великих празника истоветан или само делимично измењен избор паримејних прича.

Како се паримијама осликава одговарајући пралик празника, њихов одабир, обим и поредак у аколутуји указује, не само на могуће обрасце према којима химнограф гради лик новог светога него и на степен његова штовања. Изабрани скуп паримејних читања може бити и својеврсно сведочанство при разјашњењу редоследа настанка одређених редакција или различитих традиција исте редакције службе светоме. Према старозаветним читањима, нарочито када рукописно наслеђе прославних састава сведочи о појави измењеног избора одговарајућих паримија, могуће је пратити и развој његовог култа.¹⁵⁰

2.3.5.2 Паримије и српскословенско црквено песништво

Репертоар паримејних читања забележен у богатој рукописној традицији химнографије посвећене штовању Саве Српског драгоцено је сведочанство о непосредној улози паримија у обликовању химнографског лика и развоју култа светога. Одабир старозаветних читања

¹⁴⁸ Паримејник је словенски назив за профитологион, грчки термин за зборник истоветне садржине. Структура и састав византијског профитологиона у целини, сачувала се у словенској рукописној традицији паримејника. Профитологион је стекао словенски језички израз у време првих превода, заједно са читањима из јеванђеља, апостола и псалтира. Вид. Јовановић-Стипчевић 2005 : 7–9. О различитим сегментима паримејника, као рукописне књиге вид. Јовановић-Стипчевић 1988 : 57–70.

¹⁴⁹ Временом су се издвојиле три групе општих паримија: за лик светога јерарха; за мученика, мученицу и свештенослужитеља; за преподобне оце и матере. Паримејник 2000, 268–275.

¹⁵⁰ Јовановић-Стипчевић 1996 : 47–54.

забележен у разноврсној и неуједначеној традицији црквеног песништва посвећеног првом српском архиепископу старије традиције, не поклапа са са избором паримија у традицији млађе, Теодосијеве Службе посвећене Сави Српском. Тако старија традиција Савине службе, као прву, има паримију Велике Суботе, друга је општа преподобном, док је трећа преузета из циклуса намењеног Богојављењу.¹⁵¹ У Теодосијеву, пак, Службу уграђене су три паримије из групе општих читања за чин светог јерарха.¹⁵² Измене у одабиру паримејних читања, чини се, прате промене у обликовању штовања светог и настају истовремено кад и нове етапе у развоју аколутије.

Нови одабир паримија за Службу Сави Српском јерусалимске традиције указује и на измене у обликовању измењеног химнографског лика светог. Одабиром прве и друге паримије, поетски лик светог Саве доводи се у везу, првенствено, са Јованом Златоустим, угледним архијерејем, писцем, догматичарем и говорником. Како се исте паримије јављају и у службама другим истакнутим црквеним оцима као што су Никола Мирликијски и Григорије Богослов, приметна је не само тежња обликовања Савиног поетског лика следом добро познатих духовних образаца, него и потреба за изједачавањем њихових духовних вредности. У оваквом приступу обликовању химнографског лика препознаје се сложена уметничка порука о уздизању његова култа до највишег степена, на шта указују, такође, и проницљива запажања историчара уметности с краја XX века.¹⁵³

Паралеле са библијским личностима и појединим хришћанским епископима, развијене већ у књижевним делима XIII столећа, нарочито у Доментијановом житију Саве Српског, уочене су и у сфери иконографије. Исцрпно су објашњене иконографске представе првог српског архиепископа у односу на ликове Игњатија Богоносца и Кирила Александријског.¹⁵⁴ У сагласности са новим избором заједничких паримија јесте и представа у Богородичиној цркви у Пећи, на којој свети Сава следи Григорија Богослова. Јасно је, дакле, како избор паримија, као и измене првобитне скупине старозаветних читања, указују не само на прве узор у обликовању пралика светог Саве него и на његов развој и уздизање до највишег степена.

2.3.5.3 Паримије у рукописној традицији Службе светоме архиепископу Јевстатију I

За Службу архиепископу Јевстатију I изабрана је група старозаветних читања која је обимом и саставом непромењена у свим преписима. Реч је о групи од по три паримије – изабрана читања припадају скупу општих паримија за свете јерархе.¹⁵⁵ Прва паримија, читање из Прича

¹⁵¹ Према избору паримија у најстаријим службама, штовање светог Саве и образовање његова култа било је на високом степену развоја. Избором паримије Велике Суботе, у пралик Савин уноси се симболика Пасхалне жртве. Детаљније: Јовановић-Стипчевић 1996: 49.

¹⁵² Јовановић-Стипчевић 1996 : 49.

¹⁵³ Реч је о увођењу светог Саве и архиепископа Арсенија у цркви Светих апостола у Пећи, на месту где се према иконографској схеми византијског сликарства налазе Јован Златоусти и Василије Велики, као и о појави лика светог Саве у олтарском простору у сцени Поклоњења жртви у Сопоћанима, где је изједначен са највећим оцима источне цркве и састављачима литургија. О представама Срба светитеља у старом српском сликарству: Милошевић 1970 : 163-164.

¹⁵⁴ Ђурић 1979 : 93–102 (са прегледом паралела са библијским личностима у књижевним делима).

¹⁵⁵ Паримејник 2000 : 268-269.

Соломонових (Памет праведнику с похвалоју¹⁵⁶) подудара се са првом главном општом паримијом свете јерарху (Читање из прича Соломонових, главе 10, 7,6; 3, 13–16; 8,32–35;4, 6, 11–12;14, 17, 5–9; 22, 19; 15,4)¹⁵⁷. Друга паримија, читање из Премудрости Соломонових (Похвала праведнику веселије људем) наводи се као варијантни облик треће опште светитељу – јерарху (Читање из премудрости Соломонових, главе 4, 1, 14; 6, 11, 17–22; 7, 15–16, 21–22, 26–29; 10, 9–12)¹⁵⁸, док је завршна, трећа паримија у Служби, читање из Премудрости Соломонових (Праведан аште постигнет скончати се), уврштена у корпус општих светитељу – јерарху као главна трећа по реду (Читање из Премудрости Соломонових, главе 4, 7–15)¹⁵⁹.

У обликовању и Јевстатијевог химнографског лика важну улогу има избор паримија. Како бисмо утврдили могуће узоре према којима су оне биране, доносимо почетке паримејних читања у службама истакнутим црквеним оцима, архијерејима и учитељима хришћанске цркве, како су оне забележене у појединим српскословенским преписима.

1. Јован Златоусти (13. новембар)¹⁶⁰Памет праведнаго с похвалоју
2. Похвала праведнику веселије људем¹⁶¹
3. Из уст праведнаго капљет премудрост.

Сава Освећени (5. децембар)¹⁶²

1. Праведних душе ва руце Божји
2. Праведници ва веки живут
3. Праведник аште постигнет скончати се.

Никола Мириклијски (6. децембар)¹⁶³

1. Памет праведнаго с похвалоју
2. Праведник аште постигнет скончати се
3. Из уст праведнаго капљет мудрост.

Василије Велики (1. јануар)¹⁶⁴

1. Јави се Господ Авраму
2. Господ сазда ме ва начетк пути своих
3. Из уст праведнаго капљет премудрост.

Григорије Богослов (25. јануар)¹⁶⁵

¹⁵⁶ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју Основне збирке рукописне колекције Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу (F.I.p.69).

¹⁵⁷ Паримејник 2000 : 268.

¹⁵⁸ Паримејник 2000 : 271.

¹⁵⁹ Паримејник 2000 : 269.

¹⁶⁰ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 40.

¹⁶¹ Међу прегледаним изворима, само Служба Јовану Златоустом има исту другу паримију као и Служба архиепископу Јевстатију I.

¹⁶² Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45.

¹⁶³ Почетке друге и треће паримије доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45. Инципит прве паримије доносимо рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 38 (266).

¹⁶⁴ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45а.

¹⁶⁵ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45а.

1. Памет праведнику са похвалами
2. Уста праведнаго капљут премудрост
3. Праведник аште постигнет скончати се.

Антоније Велики (17. јануар)¹⁶⁶

1. Праведници ва веки живут
2. Праведних душе ва руце Божји
3. Праведник аште постигнет скончати се.

Света три јерарха (30. јануар)¹⁶⁷

1. Рече Мојси ка сином израиљевом
2. Рече Мојси ка сином Израиљевом
3. Праведих душе ва руце Божји.

Избором паримејних читања остварена је веза и са одабиром старозаветних текстова у службама другим српским светима архијерејима.

Служба Сави Српском Теодосија Хиландарца¹⁶⁸

1. Памет правденику с похвалоју
2. Из уст праведнаго капљет премудрост
3. Праведних душе ва руце Божји.

Служба архиепископу Арсенију¹⁶⁹

1. Памет правденику с похвалоју – прва општа (Приче Соломонове)
2. Уста праведнаго – друга општа (Приче Соломонове)
3. Праведник аште постигнет скончати се – трећа општа (Премудрости Соломонове).

Узори према којима је састављач бирао паримејна читања за Службу архиепископу Јевстатију I могли су бити групе старозаветних читања у химнографским саставима који су посвећени угледним архијерејима православне цркве и угледним црквеним оцима. Прва паримија у Служби Јевстатију подудара се са првим паримејним читањем у службама Јовану Златоустом, Николи Мирликијском и Григорију Богослову. Иста паримија почетна је и у службама двома Јевстатијевим претходницима, светим српским архијерејима, Сави Српском и Арсенију Српском. Друга паримија Службе Јевстатију иста је и обимом и распоредом у групи старозаветних читања које налазимо само у Служби Јовану Златоустом.¹⁷⁰ Занимљив је избор треће паримије, коју

¹⁶⁶ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45а.

¹⁶⁷ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45а.

¹⁶⁸ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју збирке манастира Високи Дечани број 45а.

¹⁶⁹ Почетке паримија доносимо према препису Службе у рукописном минеју за октобар-новембар који се данас у Цетињском манастиру (В. 22). Опис рукописа у: Момировић, Васиљев 1991 : 105-108.

¹⁷⁰ У издању паримејника на савременом српском језику ова се паримија наводи као варијантна за трећу општу паримију светитељу-јерарху. Примећено је да се иста паримија јавља као трећа код Јована Златоустог и сличних светитеља у Новгородском паримејнику из 1271. и Црквенословенском минеју из 1904. године. Паримејник 2000 : 271.

налазимо у аколутији Николи Мирликијском, Григорију Богослову, али и Сави Освећеном и Антонију Великом. Ова паримија трећа је по реду и у Служби Арсенију Српском.

*

Сачињен преглед паримејних читања у Служби светом архиепископу Јевстатију I, освојеврсна је основа за увид у начин обликовања његова светог лика, посматран у синхронији, али и у дијахронији. Пажљивим одабиром старозаветних одломака из богатог византијског, али и словенског наслеђа, састављач литургијске форме службе, вероватно сам химнограф – аутор Службе, обликовао је нови скуп паримија, целину јединствене садржине, која је својом семантиком одредила узор, духовне обрасце обликовања химнографског лика новог Светог јерарха Српске цркве. Намера је састављача била да одговарајућим избором старозаветних прича и њиховим поретком у новом скупу, јасно одреди главне елементе пралика светог српског архиепископа. Сваком од изабраних прича успостављена је веза са одређеним узорима, коју је химнограф поетски преобликовао и развио новим језичким изразом.

У измењеном текстуалном и литургијском окружењу, нова група старозаветних читања, може бити својеврсно сведочанство при разјашњењу редоследа настанка службе и начину обликовања култа светог.¹⁷¹ У вишевековном литургијском животу, сачињени избор паримија задржао је свој састав и структуру, о чему сведочи писано наслеђе Службе светом архиепископу Јевстатију I са неизмењеним репертоаром паримејних читања. Успостављене везе нису се мењале, чиме се сачувала основна природа Јевстатијевог химнографског и литургијског лика, одређена, свакако, још у време састављања Службе.

2.3.6 Ипак ој на јутрењу Службе Светоме архиепископу Јевстатију I

Табеларни приказ структуре сачуваних преписа Службе Светоме архиепископу Јевстатију I, са инципитима свих химнографских целина које творе ову аколутију, пружио је јасан и детаљан увид у састав сваког од њих. У напоредном прегледу могуће је, заправо, остварити двојаки увид – вертикални, који нуди приказ одлика структуре и садржине сваког преписа засебно, и хоризонтални, којим се могу сагледати односи појединих садржинских целина, група строфа и читања, у више преписа истовремено. Овако целовит увид у састав писаног наслеђа једног дела, истовремено је и приказ поклапања, али и одступања у садржини, за све сачуване преписе. Добијени подаци драгоцен су извор у сагледавању историје текста једног књижевног дела, његова трајања, херметичности или ”адаптације” на појединим хронолошким пунктовима, условљене некад литургијским, а некад и другим, ”нелитургијским” чиниоцима.

Једна од најзначајнијих измена у саставу и структури мањих текстовно-богослужбених целина у Служби светоме архиепископу Јевстатију I јесте појава ”ипакоја” у преписима насталим до краја XIV столећа. Ова строфа, намењена богослужбеној целини на јутрењу која претходи појању канона, исписана је као трећа химнографска целина по реду, након седилна после прве и

¹⁷¹ Јовановић-Стипчевић 1996 : 47.

седилна после друге стихологије. Ипакој се јавља у два, од укупно шест сачуваних преписа – ОФ РНБ и НББ.¹⁷²

Ипакој у структури аколутије представља спону са древном праксом произношења изабраног песничког наслеђа псалама, ради прослављања празника, и један је од најстаријих литургијских термина у историји богослужења византијске традиције.¹⁷³ О старини и значају ове строфе у православној богослужбеној пракси сведочи њена стабилна, вишевековна литургијска позиција, јасно одређена како јерусалимским, тако и другим богослужбеним уставима, студитско-алексејевским и евергетидстим.¹⁷⁴ Правилима богослужбених типика, ова песничка целина била је обавезна у више богослужбених кругова годишњег циклуса, као и у завршном седмичном циклусу, у последовању за недељу. Ипакој је присутан и у прослављању појединих празника, првенствено Господњих и Богородичиних, али и у штовању појединих значајних памети или догађаја.¹⁷⁵

Ослоњено на писану традицију византијског богослужбеног круга, српскословенско рукописно наслеђе химнографских зборника, преузима не само принципе компоновања садржине кодекса него и структуру њихових саставних елемената, са свим литургијским песничким целинама које их творе. У сачуваном корпусу, истина, сведеног обима, проналази се и ипакој са свим његовим функцијама у литургијској пракси.¹⁷⁶ Тако овај химнографски микрожанр налазимо у рукописном минеју за септембар, октобар и новембар Архива Српске академије наука и уметности број 58¹⁷⁷, у Служби за Ваздвижење Часнога Крста (14. септембар)¹⁷⁸. Ипакој је исписан у истој служби и у служабном минеју за септембар–октобар из збирке Народне библиотеке Србије број 5.¹⁷⁹

*

Преписи Службе Светоме архиепископу Јевстатију I из служабних минеја имају, на јутрењу, циклус који претходи канону, а састоји се од три химнографске целине – два седилна и ипакоја. Структура овог циклуса, редослед седилних и ипакоја, као и састав и обим сваке строфе, засебно, неизмењен је у оба преписа. Све три стиховне целине посвећене су штовању светога архиепископа Јевстатија.¹⁸⁰

¹⁷² Трећи препис Службе светоме архиепископу Јевстатију I, у служабном минеју НБКМ, није сачуван у целости – недостаје му део црквеног песништва вечерњег и почетак јутрења, са циклусом седилних и скоро целом првом песмом канона, тако да препису недостаје управо део Службе који је могао да садржи и ипакој. Да би овај препис могао припадати истој текстуалној грани, заједно са друга два минејска текста Службе, упућује једна заједничка појава у сва три извода - одсуство седилног после 3. песме канона.

¹⁷³ Керн 2002 : 27.

¹⁷⁴ Мирковић 1918 : 223; Керн 2002 : 27–28.

¹⁷⁵ Историјски преглед литургијске функције „ипакоја“ православног богослужбеног круга у: Шлихтина, Никитин, Тарикова, Лукашевич 2011 : 132–134.

¹⁷⁶ У минејским слижбама са ипакојем, јављају се елементи старије богослужбене традиције (панихида), као и значајније присуство химнографије октоиха, као литургијског песништва дневног богослужбеног круга (на пример, стихире на „стиховно“, први канон на јутрењу).

¹⁷⁷ Овај минеј исписан је на пергаменту, у току треће деценије XIV столећа. Богдановић 1982 : број 707.

¹⁷⁸ Ипакој је исписан на 16а страни.

¹⁷⁹ Ипакој је исписан на 20а страни рукописа. Детаљан археографски опис рукописа у: Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986 : опис број 5.

¹⁸⁰ Види табеларни приказ учешћа свих стиховних целина Службе у штовању светога архиепископа и других памети 4. јануара.

Млађи преписи, ФФ НС, ПЕЋ и НБС, имају, такође, поменути циклус на јутрењу који претходи канону. Он се, међутим, састоји од три седилна – прва и друга следе за стихологијама док је трећа „по полијелеју“.¹⁸¹ Прва седилна посвећен је штовању Претпразновања Просвештенија (*Се приходит ка Јордану Христос...*), празнику који се прославља на дан штовања светога Јевстатија, 4. јануара. Друга и трећа седилна одговарају, саставом и мелодијским обрасцем, првом и другом седилном из минејских преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I.

Доносимо почетке свих стиховних целина у свим преписима Службе светоме архиепископу Јевстатију, за први богослужбени циклус јутрења, напореда.

Табела број 13. Седилне у преписима Службе Јевстатију I

ОФ РНБ НББ	ФФ НС ПЕЋ НБС
На јутрењу. На 1. стихологији. седилна. глас. 3. подобан красоте девства. Красоте девствије твоје...	На јутрењу. На 1. стихологији. седилна. глас. 4. празнику. подобан. скоро ва ри Се приходит ка Јордану Христос... слава и ниња.
други седилни. глас. 8. подобан. премудрост. Премудрост вишњују навик...	На 2. стихологији. седилни. глас. 3. подобан красоте девства. Красоте девствије твоје... слава и ниња.
Јепакoј. глас. 8. подобан. повелено. Повеленују тајну...	По полијелеју. седилни. глас. 8. премудрост. Премудрост вишњују навик... слава и ниња.

*Јепакoј. Глас 8.*¹⁸²

Подобан. повелено.

Повељенују тајну божаставну¹⁸³ пријем ва разуме својем. ва кров важдеде все небеснаго житија. скоро приде вазам частни крст христов на рамо. глагоље непрестано всем преклоњеи небеса васхожденијем. и плт зајемовав¹⁸⁴ от девице всех

¹⁸¹ Структура циклуса у овим преписима саобразна је одредбама јерусалимског црквеног устава. Кривко 2022 : 11.

¹⁸² Препис ОФРНБ сматрамо узорним извором те, стога, доносимо његов текст ипакoја. Одступања лексичке природе у препису НББ доносимо у облику различитенија, у напоменама.

¹⁸³ У препису НББ „божаставнују“.

¹⁸⁴ У препису НББ „заимовав“.

велгласно зовет спасти се. вапити же и глаголати. слава бечислнои ти милости. једине премилостиве.

Ова строфа, неизмењеног састава, налази се и у млађим преписима Службе, ФФ НС, ПЕЋ и НБС, али на другом месту. У поменутих преписима описана химнографска целина и даље је део литургијског песништва за јутрење, само што је намењена појању после треће песме канона, у улози седилниог осмога гласа.

Табела број 14. Ипакој у Служби Јевстатију I

ОФ РНБ НББ	ФФ НС ПЕЋ НБС
јутрење ипакој гласа 8.	Јутрење канон светоме Јевстатију 3. песма, седилни гласа 8.
Повеленују тајну божаставнују пријем ва разуме својем. ва кров важделе все небеснаго житија. скоро приде вазам частни крст христов на рамо. глагоље непрестано всем преклоњеи небеса васхожденијем. и плт заимовав от девице всех велгласно зовет спаси се. вапити же и глаголати. слава бечислнои ти милости. једине премилостиве.	Повеленују тајну божаставнују пријем ва разуме својем. ва кров важделе все небеснаго житија. скоро приде вазам частни крст Христов на рамо. глагоље непрестано всем преклоњеи небеса васхожденијем. и плт заимовав от девице всех велгласно зовет спаси се. вапити же и глаголати. слава бечислнои ти милости. једине премилостиве.

Присуство ипакоја као трећег химнографског састава у почетном богослужбеном циклусу јутрења, у поретку увек након седилних после прве и после друге стихологије, није непозната појава у српскословенској рукописној традицији изворног песништва. Ова строфа налази се, на пример, у најстаријем песничком делу посвећеном светоме архијереју у нашој средњовековној књижевности, у Служби светоме Сави Српском, старије, ”дотеодосијевске” традиције. Ипакој је забележен у преписима ове аколутије, сачуваним у два химнографска зборника, у Минеју за јануар – фебруар Црквено–историјског архива у Софији (ЦИАИ 403)¹⁸⁵ и у Братковом минеју¹⁸⁶ из рукописне збирке Народне библиотеке Србије у Београду (НБС Рс 647).¹⁸⁷ Појање ипакоја у оквиру истог богослужбеног циклуса за јутрење било је предвиђено и развијеним правилом

¹⁸⁵ Димитрије Богдановић означава крај XIII века као време настанка овог кодекса. Богдановић 1980 : 53.

¹⁸⁶ Служба Светоме Сави Српском налази се у засебној кодикошкој и садржинској целини кодекса која је исписана око 1330. године.

¹⁸⁷ Богдановић 1980 : 69, 99 (издање текста ипакоја).

Службе за прослављање првог српског архиепископа, 14. јануара, које је забележено у рукописном типичу из XVI столећа (Хиландар 165).¹⁸⁸

Још једна аколутија у нашој старој књижевности, посвећена штовању Савиног првог наследника на архиепископском трону, Служба светоме архиепископу Арсенију, имала је, такође, ипакој у саставу прве богослужбене целине за јутрење. Постојање ове строфе у поменутом циклусу Службе архиепископу Арсенију, уочили су и представили научној јавности Снежана Јелесијевић и Анатолиј Аркадјевич Турилов.¹⁸⁹ Нова сазнања о, до тада непознатој, структури и саставу Службе архиепископу Арсенију, са ипакојем у циклусу седилних на јутрењу, поуздан су сведок постојања старије литургијске праксе прослављања архиепископа Арсенија. Откривени фрагмент једног минејског кодекса, потврда је постојања ове Службе са архаичнијом структуром, старијом од већ познате, забележене у преписима чији је распоред химнографског материјала уређен у складу са правилима јерусалимске богослужбене праксе.¹⁹⁰

Постојано место ипакоја у структури и саставу првог богослужбеног циклуса на јутрењу, у неким преписима служби светима архиепископима, а потом испуштање ове строфе и уступање места полијелеју, несумњива је потврда постојања два богослужбена лика три изворна песничка дела старе српске књижевности. Старији преписи Службе светоме Сави Српском, фрагмент једног преписа Службе светоме архиепископу Арсенију и преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I из минејских зборника, захвљујући поменутом циклусу, у непосредној су вези са својим предлошцима, још старијим преписима ових састава. Управо структуром и саставом циклуса седилних на јутрењу, ови преписи сведоче о присуству старије богослужбене праксе која је постепено уступала место новој, јерусалимској традицији. Да је старија богослужбена форма Службе светоме архиепископу Јевстатију I замењена новом, сведочи појава полијелеја на месту ипакоја, која преовладава у млађим преписима ове аколутије.

Примена ипакоја, строфе чије је место у богослужбеној пракси јасно одређено општим правилима црквеног устава, у обликовању структуре изворног песничког дела, сведочанство је доброг познавања литургијске праксе свога времена и умешности наших химнографа да „задате“ елементе аколутије вешто укрштају са изворним стваралаштвом, примењујући их у обликовању химнографског лика светога. Више преписа изворних састава наше старе крижевности, сродне, старије богослужбене форме, слика су трајања једног дела посвећеног штовању националног светог лика у литургијској пракси која претходи постепеном уједначању и обликовању нове традиције, увођењем Јерусалимског типика.

¹⁸⁸ Богдановић 1980 : 111. Даљи предлог овог кодекса везује се за манастир Милешеву те би поменуто упутство имало значај сведочанства о литургијском прослављању првог српског архиепископа на месту чувања његових моштију. О овоме детаљније: Богдановић 1980 : 17, 31–33.

¹⁸⁹ Турилов, Јелесијевић 2020 : 273. Ипакој је исписан на фрагменту, који је некад био подставни лист повеза српскословенског рукописног Четворојеванђеља из збирке Државног историјског архива у Москви (ГИМ, Збирка А. И. Хлудова број 13, 293а).

¹⁹⁰ Литература о Служби архиепископу Арсенију веома је богата. О преписима и издањима Службе в. Јелесијевић 2005 : 120–123.

2.3.7 Катавасије у песмама канона светоме архиепископу Јевстатију I

Песме канона светоме архиепископу Јевстатију у преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС исписане су као заокружене структуре, будући да свака од њих почиње уводном строфом, одговарајућим ирмосом, а завршава се катавасијом, својеврсним закључним ирмосом. Свака катавасија има заједничко исходиште са ирмосом песме у чију су структуру уграђени. Обама строфама, и ирмосу и катавасији, извор је једна од укупно девет библијских песама, за коју су везане не само сродном мелодијом него и семантиком главних мотива.

Катавасија је као завршни ирмос песме ушла у богослужбену праксу у периоду коначног обликовања литургијског произношења песама канона.¹⁹¹ Сачувано писано наслеђе, како на грчком тако и на словенским језицима, сведочи о бројним примерима присуства циклуса катавасија у вишевековној литургијској пракси. Тако се исти циклус катавасија могао примењивати за више празника различитог ранга или, пак, за више циклуса годишњег богослужбеног круга.¹⁹² Избором и распоредом циклуса катавасија, утврђених богослужбеним уставима, сједињавали су се у један молитвени ток, штовање дневне памети седмичног круга, обликоване у песмама октоиха, са штовањем дневне памети месечног круга, одређене песмама минеја. Истовремено, обе памети су циклусом катавасија повезиване са најближим Господњим празником који први следи.

Неизмењен одабир катавасија, као и стабилан поредак у оквиру једног канона, примењивао се за одређени циклус годишњег богослужбеног круга, свакога дана. Будући одређене типиком, катавасије су уграђиване као завршне строфе одређених песама канона и појале су се, као саставни његов део, на јутрењу празника. Ипак, бројни сачувани преписи служби за празнике појединих циклуса, немају исписане катавасије у песмама својих канона. Најчешће су то преписи сачувани у кодексима чију садржину чине службе сложене тако да им се поредак поклапа са дневним распоредом памети у оквиру месечног богослужбеног циклуса.¹⁹³

Тако и преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију у три кодекса, ОФ РНБ, НББ и НБКМ, у песмама својих канона немају исписане катавасије. Произношење катавасија обеју певница део је савесне примене одговарајућих одредби црквеног устава, те су ове строфе сигурно појане на празник светога. Како су поменути кодекси са службом светом српском архиепископу, по свом саставу служабни минеји, било је довољно да у песмама једне службе у кодексу буду исписане одговарајуће катавасије. То је увек она служба која стоји на почетку новог циклуса појања одређеног одабира завршних строфа песама канона.¹⁹⁴ Нови циклус катавасија којем је припадао и празник светога архиепископа Јевстатија, започињао је 1. јануара, а завршавао се 14. јануара.¹⁹⁵

Стога смо у препису службе за први јануарски дан (Обрезање Господње и свети Василије Велики) у у рукописном служабном минеју из Основног фонда Руске националне библиотеке (Ф. п. I 64), који садржи и Службу светоме архиепископу Јевстатију I, али на крају књиге, пронашли

¹⁹¹ О начину произношења катавасије, што је одредило и назив овој строфи в. Мирковић 1918 : 231. О вези одређених катавасија и празника в. Керн 2002 : 50–51.

¹⁹² Керн 2002 : 50.

¹⁹³ Реч је о кодексима који су по садржини служабни минеји.

¹⁹⁴ Катавасије су, као и ирмоси, могле бити исписане и у засебним кодексима, зборницима ирмоса и другог црквеног песништва које се појало за више дана, у више прилика, током црквене године. Овакве зборнике имала је свака певница те није било потребе исписивати исте строфе на више места, у оквиру више месечних служби.

¹⁹⁵ Реч је о циклусу посвећеном Крштењу Господњем, са главним даном прослављања 8. јануара.

исте катавасије које су изостављене у саставу српском светитељу у истом кодексу. Катавасије су исписане, међутим, у остала три преписа Службе који су сачувани у зборницима хетерогене садржине. На јутрењу, за 1. јануар, служабног минеја Руске националне библиотеке, предвиђено је појање два канона. Катавасије песама првог канона (Обрезање Господње) подударне су завршним строфама у песама канона светог српског архиепископа.

Текстове катавасија Службе архиепископу Јевстатију I доносимо у целости, савременим писмом, према читању. Преносимо изворну интерпункцију.¹⁹⁶

Катавасија прве песме:

Глбине открил јеси дно. и по суху своих си изводит. ва њеј погруж сапостати. крепки ва бранех Господ јако прослави се.

Катавасија треће песме:

Крепост дајеи цару нашему¹⁹⁷ Господ. и рог помазаних својих вазносе. от деви раждајет се. гредет же ка крштенију. тем же верни вазупијем. нест света јако Бог наш.¹⁹⁸

Катавасија четврте песме:

Слишаше Господи глас твој иже рече. глас вапијуштаго ва пустињи. јако вазгрмел јеси над водама многими. твојему сведетельствујушту сину. вас бив суштуму. Духом же вазупи. се Христос Божија мудрост и сила.

Катавасија пете песме:

Исус¹⁹⁹ животу начелник. раздрешити осужденије приде, Адама првозданаго, очиштенија же јако Бог не требује. падишаго очиштајет ва Иордани. ва њем же вражду убив. преимушту vsака ума мир подавајет.

Катавасија шесте песме:

Глас словеси светилник света. Даница Слнцу предтеча. ва пустињи покаите се. всем вапијет људем, очистити се. се бо предста Христос. от тле мира избављаје.

Катавасија седме песме:

Јуноше благочастивије ва пешт огнанују влезиишм²⁰⁰. шумешит дух хладан невредими сахрани. и Божија ангела сахожденије. тем же ва пламени прохлаждајем благодарствно појаху препети Отац.²⁰¹

¹⁹⁶ Препис ФФНС сматрамо узорним извором те, стога, текст катавасија преносимо из ово преписа службе. Одступања лексичке природе у преписима ПЕЋ и НБС доносимо у облику разночтенија, у напоменама.

¹⁹⁷ У преписима ПЕЋ и НБС уместо синтагме "цару нашему" стоји "благочастивим".

¹⁹⁸ У преписима ПЕЋ и НБС следи "и нест праведна паче тебе Господи".

¹⁹⁹ У препису НБС катавасија почиње лексемом "Христос".

²⁰⁰ У препису НБС "валезше".

²⁰¹ У препису НБС следи "наших Боже".

Катавасија осме песме:

Тајну преславнују. вавилонска показа нешт, источаши росу. јако струје хотеаше. невестаставни огањ пријети и стрпети Иордан. плтију крстима зиждитеља. јегоже благословет људије и превазно...?²⁰²

Катавасија девете песме:

Недоумејет всак језик хвалити се достојно. ни изумејет же ум премирни пети те Богородице. обаче блага суити веру прими. и бо љубо ва веси божаставнују нашу. ти бо христијаном јеси помоштинца тебе величајем.

Појава синтагме „цару нашему“ у препису ССАЈ из Легата Ђорђа Сп. Радојичића, у катавасији треће песме, јавља се на истом месту, и у Служби на Обрезање Господње служабног минеја Руске националне библиотеке. Ова занимљива подударног лексичке природе упућује на текстуалну блискост непосредних или даљих предложака, како текста ССАЈ тако и Службе на Обрезање Господње, која би од преписа изворног српског химнографског дела могла бити старија скоро један век. У млађим преписима Службе светом архиепископу, ПЕЋ и НБС, ова синтагма је замењена обликом „благочастивим“.

2.3.8 Завршна богослужбена рубрика у Служби светоме архиепископу Јевстатију I

2.3.8.1 Опште напомене

Форма службе као песничке творевине старе српске књижевности, њена књижевно-уметничка структура као и књижевно-стилске одлике одређене су сложеним склопом особених и јасно утврђених начела поетског стварања, развијаних у вишевековном трајању византијске литературе. Посматра ли се химнографски састав као целина чији текстуални одељци учествују у слојевитом процесу дневног циклуса богослужења, ради штовања светога или празника, онда се као главна његова одлика издваја рецепција и улога коју овај састав има у неговању духовности средњовековног човека и заједнице. Степен учешћа неког оригиналног књижевног састава у литургијској пракси условљен је структуром богослужбеног процеса који је, опет, одређен одредбама важећег богослужбеног устава.

У подразумеваном сагласју са песничким наслеђем, како преводне химнографије тако и изворног песничког стварања, служба се, истовремено, може посматрати и као поетски израз савременог тренутка песниковог, одраз разумевања о потреби зачетка или довршеног обликовања богослужбеног прослављања светога или празника. Ради заокруженог штовања празника обликује се више књижевних дела различитог жанра и свети постаје, како прозни тако и песнички, књижевни јунак. Удружено током произношења, у више циклуса дневног богослужбеног круга, са унапред задатим читањима и стиховима из више књига, углавном библијске садржине, песništво једне службе осликава не само песнички лик светога или догађаја, него све важне одлике његове светости. Стога химнографско стваралаштво има одлучујућу улогу у процесу обликовања целовитог лика светога или догађаја.

²⁰² У преписима ПЕЋ и НБС исписан је цео завршни колон: ”превазносет јего”.

У композицији службе, као текстуално-литургијске целине, низови стихира и тропара, мањих песничких форми које је творе, смењују се са напоменама намењеним појцу или свештенослужитељу. Садржина ових напомена структурирана је одредбама типика и најчешће је, у веома развијеној форми, представљена у месецослову који прати формални део текста богослужбеног устава. Композиција, пак, ових рубрика непромењиве је садржине – то су увек инципити појединих стихова или читања из библијских књига, сложени устаљеним редоследом. Одређени делови ових напомена, намењени појединим циклусима дневног круга богослужења, преносе се из месецослова црквених устава и у службе светоме или празнику и, заједно са оригиналним химнографским саставима, творе њену мозаичну литургијску структуру.²⁰³ Композиција ових напомена, дакле, има очекивану структуру, али избор стихова и читања резултат је веома пажљивог одабира. Начин компоновања нових стихира и тропара са већ ”задатим” целинама за читање и појање, химнограф веома добро познаје, што открива његову развијену теолошко-књижевну свест.

2.3.8.2 Завршне богослужбене рубрике у службама српским владарима и архиепископима

Служба светоме Симеону Саве Српског, најстарији изворни химнографски састав старе српске књижевности, чији је текст сачуван у свега пет преписа, има рукописну традицију хетерогене структуре.²⁰⁴ Стога, сачувано писано наслеђе овог дела представља поуздан извор за испитивање састава и структуре појединих целина Службе, текстовно-богослужбених одељака, који творе њену композицију. Увидом у развој поменутих одлика Службе, могуће је сагледати природу и узроке измена унетих током времена у поједине елементе структуре. Важна творбена целина, која сведочи о условљености сваке службе литургијском праксом јесте и завршна рубрика са богослужбеним упутствима, исписана на крају текста аколутије.²⁰⁵ Ова текстуално-литургијска целина најчешће садржи напомене свештенослужитељу, углавном за литургију, завршни циклус дневног богослужбеног круга. Судаћи према хронолошким оквирима сачуваних преписа Савине Службе светом Симеону, у структури и саставу поменуте рубрике, огледа се разноврсна и жива богослужбена пракса, одређени тренутак у литургијском трајању овог изворног песничког дела старе српске књижевности.

Судаћи према сачуваном рукописном наслеђу, трајање једног књижевног дела реконструира се успостављањем хронолошких међа, према најстаријем и најмлађем сачуваним препису. У случају Савине Службе светом Симеону, реч је у временском своду од скоро четири столећа.²⁰⁶ У структури и саставу појединих делова Службе, у њеним хронолошки различито одређеним преписима, препознају се важни тренуци промена у литургијском трајању химнографског дела. Старији преписи Службе светом Симеону, настали до средине XIV столећа, својим композиционим склопом, осликавају важан период, не само у трајању писане традиције овог књижевног дела, него и у историјском развоју старе српске литературе уопште – то је доба континуираног и интензивног развоја српске писмености, време рађања најрепрезентативнијих дела изворног стваралаштва. Истовремено, то је период непрестаног развоја богослужбене праксе, која добија своју уједначену форму крајем друге деценије XIV века, завршном

²⁰³ Богдановић 1970 : 109–123.

²⁰⁴ Шпадијер 2019б : 33–43.

²⁰⁵ Кожухаров 1974 : 280–290.

²⁰⁶ Шпадијер 2019а : 553.

кодификацијом, оствареном превођењем Јерусалимског типика на српскословенски језик.²⁰⁷ Елементи који сведоче о неуједначеној богослуженој пракси, а која је обележила литургијски живот у Српској цркви још дуго након превођења поменутог црквеног устава, скоро кроз цело XIV stoleће, препознају се не само у структури и садржини служби уопште, него и у склопу завршних литургијских напомена које су, без изузетака, пратиле текст сваког, не само изворног, него и преводног, химнографског састава.²⁰⁸

Баш као и композиција Службе светоме Симеону у сачуваним преписима, тако и завршна литургијска упутства која прате њен текст, неуједначеног су склопа и разноврсне садржине. Ова неуједначеност, иначе, посебна је одлика оних преписа химнографских дела чије време настанка значајно претходи периоду постепеног уједначавања богослужбене праксе, за шта су се стекли услови тек применом јединственог, јерусалимаког типика.²⁰⁹

Тако најстарији препис Савиног химнографског дела посвећеног родоначелнику српске владарске породице, исписан на страницама химнографског зборника број 361 Архива Српске академије наука и уметности из средине XIII stoleћа, после канона светоме, на јутрењу, има тек напомену о појању стихира које треба преузети из октоиха, после које следе строфе шестог гласа посвећене светом Симеону.²¹⁰ Структурално целовитија и садржајем богатија јесте литургијска рубрика на крају преписа из треће деценије XIV stoleћа, у српскословенском минеју служабном за децембар – фебруар број 11 из збирке руског манастира Светог Пантелејмона на Светој Гори.²¹¹ Својом композицијом и саставом, редоследом навођења, типиком одређених целина, стихова и читања из одређених богослужбених књига, ова рубрика одговара склопу литургијских напомена на крају Службе архиепископу Јевстатију I старије традиције текста. Стога, доносимо напоредо њихове текстове, преневши их у табеларни преглед према фонетској транскрипцији (табела број 1).²¹²

²⁰⁷ Типик архиепископа Никодима. Књига прва 2004. Типик архиепископа Никодима. Књига друга 2004

²⁰⁸ Архаични елементи у структури и саставу химнографских дела, присутни у преписима насталим након увођења Јерусалимског типика у богослужбену праксу Српске цркве, одраз су утицаја непосредних или других, даљих предложака чија је структура и садржина појединих делова обликована према захтевима старије богослужбене традиције.

²⁰⁹ Поред литургијског песништва светог Саве, периоду неуједначене богослужбене праксе дојерусалимске традиције, припадају и песничка дела другог нараштаја српских химнографа, који су стварали у периоду од тридесетих до осамдесетих година XIII века. Реч је о песништву Савиних ученика и следбеника, посвећеном, управо, развоју штовања светитељског лика првог српског архиепископа. Елементи старије традиције богослужбеног типика присутни су и у зборницима преводног литургијског песништва. Тако архаичне елементе имају службе у једној групи минеја из Милутиновог времена. Суботин-Голубовић 2007 : 351–357.

²¹⁰ Поменути препис Службе, структуром текста, али и склопом завршне богослужбене напомене, одраз је актуалне богослужбене форме, оне литургичке праксе из периода настанка преписа, али не и изворног химнографског дела. То је период још увек активне традиције предности примене песништва октоиха у односу на богослужбени помен светог, што се препознаје у присуству напомене, у структури изворног химнографског дела, о појединим циклусима стихира октоиха. О условљености структуре службе коју је одликовала предност памети недељног богослужбеног циклуса (песништво октоиха), те вези са одређеним богослужбеним типиком вид. Милошевић 2016 : 131.

²¹¹ Издање текста свих преписа Службе светоме Симеону у: Шпадијер 2019б : 111–184.

²¹² Завршне богослужбене напомене у Служби светоме Симеону доносимо према издању текста Службе, препис у Пантелејмон 11. Шпадијер 2019 : 148. У табелу уносимо и садржај богослужбене напомене у Служби архиепископу Арсенију (без мале вечерње). Табеларним приказом ове садржинске целине аколутије није обухваћена Служба светоме Петру Коришком, Теодосија Хиландарца. Само препис Службе у хиландарском Србљаку број 479 има развијену богослужбену напомену: *Славословије и отпуст. на литургији ваображена. и от канон песан 3. и 6. прокимен глас 4. стих частна пред Господом смрт. стих. што ваздам Господеви. апостол глава 213. плод духовни. алилуја блажен муж бојеј се Господа. јеванђеље от Матеја глава 43. ва мне предана сут. причастан ва памет.* У осталим сачуваним преписима напомена је иста као и у Служби архиепископу Арсенију, без мале вечерње. Издање свих преписа текста Службе светоме Петру Коришком у Шпадијер 2014 : 247–295.

Савина Служба светоме Симеону, у свим сачуваним преписима има структуру која је главним својим склопом подударна старијој традицији текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I.²¹³ Тако, нити у једном од поменутих преписа двају песничких дела, нема мале вечерње, него само два циклуса дневног богослужбеног круга, вечерње и јутрење. Уједначену структуру има завршна напомена наведених преписа Службе светом архиепископу са богослужбеним упутствима за литургију развијене садржине, у преписима Службе светоме Симеону. Ипак, различит је избор читања из јеванђеља и апостола, као и избор стихова који их прате.²¹⁴

Табела бр. 14 Завршна богослужбена рубрика у Служби архиепископу Јевстатију I старије традиције текста

Служба светоме Симеону	Служба архиепископу Арсенију (без малог вечерња)	Служба архиепископу Јевстатију I (старија традиција текста)
<p><i>Славословије велије и отпуст.</i></p> <p><i>На литургији. Појем типик от канона светаго песн 3. и 6.</i></p> <p><i>Прокимен глас 7. Васхвалет се преподобни.</i></p> <p><i>Стих. Услиши Боже молитву.</i></p> <p><i>Апостол. К Галатом. Брат плод духо.</i> <i>Ишти суботу 27.</i></p>	<p><i>Славословље велико. И отпуст.</i></p> <p><i>Служба светитељска.</i></p>	<p><i>На литургији</i></p> <p><i>Прокимен глас 7. Частна пред Господом смрт</i></p> <p><i>Стих. Что ваздам Господеви</i></p> <p><i>Апостол. светому Братије. Так нам подобаше.</i></p> <p><i>Алилуја. глас 6. Блажен муж. Бојеј се Господа.</i></p>

²¹³ Реч је о преписима Службе светоме архиепископу Јевстатију I који су сачувани у служабним минејима за јануар, који су, сви, исписани на пергаменту, до краја XIV столећа.

²¹⁴ Овај избор условљен је главним разлозима који обликују литургијски спомен светога или празника. Ове појединости историјско-биографске природе одређују природу светога лика. За сваки "збор" светости типиком су предвиђени тачно одређени одељци из јеванђеља и апостола, који имају улогу "општих" читања.

<p><i>Алилуја. Глас 6. Блажен муж боје.</i></p> <p><i>Стих. Род правних.</i></p> <p><i>Јевангелије. От Матеја. Вса мне предана сут. Ишти 4. недељу.</i></p> <p><i>Причастн. Ва памет вечнују</i></p>		<p><i>Јевангелије. Дневн. И светому. От Јоана. Аз јесм двер.</i></p> <p><i>Причастн. Дневн. И светому Радујте се праведни</i></p>
--	--	---

*

Завршне богослужбене напомене Службе архиепископу Јевстатију I поредили смо са истим циклусима из других дела изворног песништва старе српске књижевности, посебно оних која су намењена штовању црквених великодостојника. Посматрано рукописно наслеђе, показало се, веома је разноврсно и неуједначено. Тако преписи Службе светом архиепископу Арсенију имају завршне напомене које изненађују својим сведеним саставом. Овај химнографски састав, посвећен првом по реду наследнику светога Саве на архиепископском трону, сачуван је у доста богатој рукописној традицији. Бројне су, међутим, неуједначености и одступања у погледу композиције текста аколутије у различитим преписима, изражене као нестабилност у присуству главних елемената структуре.²¹⁵ Нема сумње, постојање двеју главних токова наслеђа Службе Арсенију, оног са малим вечерњем и, другог, без поменутог богослужбеног циклуса, сведочи, такође, о живој литургијској пракси једног изворног састава српске књижевности. Има преписа Службе Арсенију у којима завршне напомене чак изостају, тако да су, на крају химнографске целине за јутрење, после канона и светилна, исписане само стихире „на хвалите Господа“ гласа четвртог, посвећене Арсенију.

Још непосреднији извори за реконструкцију основних одлика богослужбене форме Службе архиепископу Арсенију, јесу бројне разлике у основном склопу садржине овог дела и појединих химнографско-литургијских целина, у обе традиције текста, а посебно оних сачуваних у преписима без малог вечерња. Поред тога што сведоче о развоју сложеног комплекса богослужбене праксе, поменуте појаве показатељ су значајних промена у развоју штовања лика светога архиепископа.²¹⁶ Важно је напоменути како је пракса одсуства завршних богослужбених напомена или њихова појава сведеног састава, пренета и у рускословенску рукописну традицију Службе светом архиепископу Арсенију.²¹⁷ Текст завршне напомене у табеларном прегледу

²¹⁵ Позната је појава малог броја сачуваних преписа Службе архиепископу Арсенију са малом вечерњом. О начину рада химнографа и обликовању нових песничких целина којима се допуњује већ постојећа служба светоме: Трифуновић 1970а : 292–294.

²¹⁶ Шпадијер 2014 : 77–78; Турилов, Јелесијевић 2020 : 259–276.

²¹⁷ Штовање светога архиепископа Арсенија пренето је и на просторе Руске православне цркве те је овај састав сачуван и у рускословенском писаном наслеђу. О Служби у рускословенској традицији писмености в. Јелесијевић 2005 : 119–125.

доносимо према препису Службе архиепископу Арсенију из Минеја за септембар – октобар Националне библиотеке у Венецији (Cod. Or. 228) – табела број 1.

*

Најречитије сведочанство о развоју службе као химнографског жанра у српкословенској традицији црквеног песништва, јесте пласт црквеног песништва посвећеног светоме Сави Српском, обликован током XIII века. Потенцијал референтног извора за реконструкцију трајања изворног књижевног текста у литургијској пракси нарочито се открива поређењем поменутог химнографског материјала са млађим песничким наслеђем намењеним штовању истога светитеља. У историји наше старе књижевности познате су две засебне традиције богатог химнографског наслеђа намењеног штовању првог српског архиепископа – старија, обликована пре увођења Јерусалимског устава и новија, развијана у складу са одредбама овог богослужбеног типика. Истовремено, међусобне текстуалне везе песничких састава обеју традиција у виду преплитања, преклапања и подударања, настале као песнички одраз неговања и континуираног развоја Савиног светитељског лика дуже од једног столећа, добро су полазиште и у испитивању живог односа химнографа – не само према затеченој химнографској традицији него и према актуалној богослужбеној пракси и захтевима ”живог” прослављања светитеља. Ови односи реконструишу се, како праћењем начина обликовања аколутије, тако и тумачењем уочених измена у њеној структури.

Рукописно наслеђе старије редакције службе светоме Сави Српском, иако невеликог обима, важан је извор и за боље познавање богослужбеног живота уопште у Српској цркви кроз цео XIII век, па све до првих деценија XIV века. Његови трагови видљиви су, посебно, у избору читања и стихова из других богослужбених књига, а нарочито у испитивању односа ових, „задатих“ делова аколутије са неким поетским елементима химнографије посвећене штовању светога.²¹⁸ Ритам укрштања изворног песништва са читањима из псалтира, октоиха, паримејника, јеванђеља и апостола, препознаје се у структури службе, чак је и формом дефинисан – у виду засебних текстуалних целина. Ове рубрике увек се исписују на одређеним местима у сложеном тексту аколутије.

Међусобна веза песничких прославних састава посвећених светоме Сави, старије редакције, сведочи о динамичној природи аколутије као творевине мозаичне природе.²¹⁹ Изграђена избором већ постојећих песничких целина, те састављањем нових строфа, свака служба у структури има и текстуалну целину са богослужбеним напоменама, чија је композиција, као и садржина, готово непроменљива. Ови елементи структуре аколутије – састав литургијских упутстава који прате сваки препис – чувају њену стабилност, а истовремено сведоче и о актуалности службе. У старијој традицији Службе светоме Сави Српском, у свим преписима, укључујући и општинско упутство у правилу службе исписаном у месецослову типика из рукописне збирке манастира Хиландара (број 165), богослужбена упутства унета су са незнатним

²¹⁸ Избор читања и стихова на хеортолошкој равни, као и њихове формалне одлике могу утицати на избор мотива у оригиналном стваралаштву, као и на избор стилских средстава (нпр. анафоре у стиховима псалама и анафоре у стиховима изворног песништва могу да се поклапају).

²¹⁹ Још увек незаобилазна студија о текстолошком испитивању рукописне традиције и међусобном односу више сродних химнографских састава из XIII столећа посвећених штовању светога Саве Српског: Богдановић 1980. Нови поглед на развој текста Службе светоме Сави Српском вид. Суботин-Голубовић 2022 : 175–222.

изменама.²²⁰ Саставом и структуром, ова упутства су у сагласју са истом целином старије традиције Службе архиепископу Јевстатију (табела број 2).²²¹

Иако је основном структуром и садржином појединих литургијско-химнографских целина одраз млађе редакције текста, и Служба светоме Сави Српском у рукописном минеју збирке Вукола Михајловича Ундољског број 75, Државног историјског музеја у Москви, има литургијска упутства која се својим склопом слажу са завршном целином трију преписа старије традиције Службе архиепископу Јевстатију.²²² У садржини готово да нема измена – у обе службе изостаје напомена о служењу великог славословља, исти је избор читања из апостола и јеванђеља на литургији. Ради обликовања целовите слике о развоју садржаја завршне богослужбене напомене у Служби светоме Сави Српском, сагледали смо поменути целину и у препису аколутије који се чува у рукописном минеју светогорског манастира Свети Пантелејмон, број 11. Структура, садржина, те избор стихова и читања из апостола и јеванђеља у овом препису, истоветан је завршној богослужбеној напомени у препису Службе Братковог минеја.²²³

Табела број 15. Завршна богослужбена рубрика у Служби архиепископу Јевстатију I старије традиције текста и у Служби Сави Српском

Служба Сави Српском (Софијски препис)	Служба Сави Српском (Братков минеј)	Служба архиепископу Јевстатију I (старија традиција)
<i>На литургији</i>	<i>На литургији</i>	<i>На литургији</i>
<i>Прокимен глас 1. Уста моја</i>	<i>Антифон. Благо јест исповедати се</i>	<i>Прокимен глас 7. Частна пред господом смрт</i>

²²⁰ Подударан је избор читања из апостола и јеванђеља у већини преписа. Садржајем се издваја богослужбено упутство у Служби Братковог минеја.

²²¹ У табеларном прегледу приказане су богослужбене напомене двају преписа Службе светоме Сави Српском, старије редакције – из Софијске и Службе Братковог минеја. Издање текста обеју служби - вид. Богдановић 1980 : 95, 107-108.

²²² Чини се да нема бољег примера песничко-богослужбеног састава који својом сложеном структуром сведочи о живом односу двеју традиција у богослужењу у српкословенској литургијској традицији, од преписа Службе светоме Сави Српском који се чува у рукописном минеју Ундољски 75. Судећи према структури овог преписа, могло би се закључити како смена богослужбених типика није подразумевала потпуну измену, ни структуре ни састава, свих саставних делова службе. Заправо, сложен процес литургијских реформи имао је свој ритам који је, опет, био обележен дугим присуством (или одсуством) појединих елемената старије богослужбене праксе (агрипнија, на пример) и неизмењеним избором састава (читања из јеванђеља и апостола, на пример) који се у току богослужбене радње укрштају са целинама изворног песничтва. Истој традицији текста припадају и преписи сачувани у празничном минеју Пантелејмон 11 и рукописном минеју Црквеног музеја у Софији број 403. О значају ових за историју текста Службе светоме Сави Српском в. Суботин-Голубовић 2022 : 187–198.

²²³ Види издање текста Службе светоме Сави Српском из поменутог минејског кодекса у Симић 1978 : 17–63. Најновији поглед на везу овог преписа Службе са богослужбеном праксом вид. Шпадијер 2019 : 409–413.

<p><i>Стих. Услишите сви језици</i></p> <p><i>Апостол К Јевреом Так нам подобаше архијереи.</i></p> <p><i>Конац.</i></p> <p><i>Алилујар. глас 2.</i></p> <p><i>Јевангелије От Јоана. Рече Господ аз јесм двер мноју аште</i></p> <p><i>Причастн. В памет вечнују будет</i></p>	<p><i>Прокимен глас 4. Частна пред Господом смрт преподобних јего</i></p> <p><i>Что ваздам Господеви</i></p> <p><i>Апостол К Јевреом. Братије. Так нам подобаше архијереи.</i></p> <p><i>Алилуја. глас 2. Јереј твој облекут се ва правду.</i></p> <p><i>Јевангелије От Јоана. Рече Господ аз јесм двер</i></p> <p><i>Причастн. В памет вечнују будет праведник</i></p>	<p><i>Стих. Что ваздам Господеви</i></p> <p><i>Апостол. светому Братије. Так нам подобаше.</i></p> <p><i>Алилуја. глас 6. Блажен муж. Бојеј се Господа.</i></p> <p><i>Јевангелије. Дневн. И светому. От Јоана. Аз јесм двер.</i></p> <p><i>Причастн. Дневн. И светому Радујте се праведни</i></p>
--	---	---

*

У нашој књижевној традицији познате су и службе састављене за потребе штовања још двојице архијереја, поглавара Српске цркве у току XIV столећа. Реч је о архиепископу Никодиму, преводиоцу Јерусалимског црквеног устава на српскословенски језик, и патријарху Јефрему. Сличност у структури ових двеју служби огледа се како у начину обликовања њихове садржине тако и у саставу појединих делова – изворни химнографски састави различитих жанрова сабрани су у мање целине, очекивано, према врсти и мелодијском обрасцу, а онда укрштани са већ „задатим“ литургијским елементима аколутије. Принцип уједначености, који обележава композиције двеју аколутија, препознаје се и у избору литургијског обрасца у штовању поменутих светих црквених великодостојника. Уједначена је и структура као и састав богослужбених напомена, у којима је забележен готово истоветан избор, типиком задатих, текстуалних одломака из више разнородних богослужбених књига.²²⁴ У завршним богослужбеним напоменама обеју служби препознаје се већ устаљена богослужбена пракса јерусалимске традиције (табела број 3). Богослужбеним напоменама у Служби архиепископу Никодиму и у Служби патријарху Јефрему

²²⁴ Обе службе сачуване су само у неколико преписа. У структури и садржини завршних напомена нема значајнијих одступања, како у рукописној традицији Службе архиепископу Никодиму, тако ни у традицији текста Службе патријарху Јефрему. О Служби архиепископу Никодиму, са издањем текста вид. Јовановић 2012 : 11–32. О Служби патријарху Јефрему, са издањем текста вид. Јовановић 2013 : 405–423.

сродне су, готово истоветне, напомене у преписима млађе традиције Службе архиепископу Јевстатију I.²²⁵

У исти табеларни преглед уврстили смо и садржај богослужбене напомене Службе светоме Сави Српском Теодосија Хиландарца.²²⁶ Преписи млађе традиције текста Службе архиепископу Јевстатију I обликовани су, баш као и Теодосијева служба, у складу са одредбама Јерусалимског типика.²²⁷ Ипак, садржајем литургијских напомена и избором читања из апостола и јеванђеља, Теодосијева Служба светоме Сави Српском много је ближа преписима старије традиције текста Службе архиепископу Јевстатију I. Табеларни преглед у којем су здружени прикази садржаја завршних литургијских напомена трију изворних састава старе српске књижевности, Службе светоме Сави Српском, Службе архиепископу Никодиму и Службе патријарху Јефрему, сликовит је приказ неуједначености живих богослужбених традиција, у време њихова обликовања, а у периоду већ актуалне јерусалимске богослужбене праксе.²²⁸

Табела број 16. Завршна богослужбена рубрика у Служби архиепископу Јевстатију I млађе традиције текста

Служба светоме Сави Теодосија Хиландарца	Служба патријарху Јефрему	Служба архиепископу Јевстатију (млађа традиција)
<p><i>На литургији.</i></p> <p><i>Од канона 2. гласа светому песан 3. и гласа 8. песан 6. Обоју на 10.</i></p> <p><i>Прокимен гласа 7. Частна пред Господом.</i></p> <p><i>Стих. Что ваздам Господеви.</i></p>	<p><i>Славословије велије. отпуст.</i></p> <p><i>На литургији.</i></p> <p><i>На блажених. от канона. песан 3. и 6.</i></p> <p><i>Прокимн глас 1. Уста моја вазглагољут премудрост.</i></p> <p><i>Стих. Услишите сија.</i></p>	<p><i>Славословије велико и отпуст.</i></p> <p><i>На блажених. светому. песан 3. и 6.</i></p> <p><i>Прокимен глас 1. Уста моја вазглагољут.</i></p> <p><i>Стих. Услишите сија.</i></p>

²²⁵ Како у саставу напомена Никодимове, али и Јефремове службе нема значајнијих разлика, у табеларном прегледу доносимо текст завршних напомена службе светом српском патријарху.

²²⁶ Користимо препис Службе светоме Сави Српском из службаног минеја за јануар основне збирке Руске националне библиотеке (Ф.п. I. 69), на чијим је страницама исписана и Служба светоме архиепископу Јевстатију I. Завршне напомене у Савиној Служби: 1546-155а.

²²⁷ Ова занимљива подударност која је у непосредној вези са важећом богослужбеном формом у време обликовања Службе, може бити драгоцен у разматрању хронологије песничког рада Теодосија Хиландарца, нарочито ако се узме у обзир рад на саставима намењеним агрипнији.

²²⁸ У табеларни преглед уносимо инципите преписа Службе патријарху Јефрему из рукописа Пећке патријаршије број 41.

<p><i>Апостол ка Јевреом. Так нам подобаше.</i></p> <p><i>Алилуја. глас 2. Јереј твој облек</i></p> <p><i>Јевангелије от Јована. глава 89. от полу. Рече Господ аз јесм двер.</i></p> <p><i>Припастан. Ва памет вечну.</i></p>	<p><i>Апостол к Јевреом. глава 334. Поминајте</i></p> <p><i>Алилуја. глас 2. Уста праведником поучет се премудростију.</i></p> <p><i>Стих. Закон Бога јему ва срдци.</i></p> <p><i>Јевангелије от Матеја.. глава 11. Рече Господ ви јесте свет миру.</i></p> <p><i>Причастан. Ва памет вечнују будет:</i></p> <p><i>Прокимен дневни.</i></p>	<p><i>Апостол к Јевреом. глава 318.</i></p> <p><i>Алилуја. глас 2.</i></p> <p><i>Закон Бога јему ва срдци.</i></p> <p><i>Јевангелије от Јоана. зачело 36.</i></p> <p><i>Причастан. Ва памет вечну.</i></p>
--	--	--

*

Богослужбена упутства на крају службе представљају текстуално-литургијску целину најнестабилније структуре у чијем се саставу могу препознати трагови измена у богослужбеној пракси, условљених, најчешће, изменом типика. У препису сваког сложеног химнографског састава, ове целине су одраз важеће богослужбене праксе, без обзира на старину њихова предлошка.

2.3.9 Ирмоси трећег гласа у песмама канона Службе светоме архиепископу Јевстатију I

2.3.9.1 Опште напомене

Тропарима сваке песама канона, као песничким целинама сложене структуре, увек претходе ирмоси (по један за сваку песму), краће поетске форме одређеног мелодијског израза. Њима подударан мелодијски образац имају тропари свих девет песама канона, осим завршних, посвећених Богородици, који су елементи засебне песничке целине, канона Богородици. Сви ирмоси канона, као и сами тропари посвећени светоме или празнику, произносе се (поју) у једном од осам појачких гласова. Ирмос је, дакле, мелодијско-ритмички узор тропарима песама

канона.²²⁹ Ирмоси представљају узор у састављању нових тропара, не само угледањем на мелодију и ритам, него и на његову структуру. Тропари сваке песме састављају се низањем колона, основних метричких јединица који творе и ирмос. Они имају дефинисану, слоговно тачно одређено трајање тако да тропари, као нове химнографске целине, и својом метричком структуром прате образац ирмоса. Неретко, тропари могу да прате ирмосе и укупним бројем колона који их граде. Тако ирмоси заједно са тропарима песама канона, чине јединствену мелодијско-ритамску и метричку целину.

Структурирани пажљивим одабиром оновних мотива, а затим њиховим вештим обликовањем у складу са начелима поетског стварања, некад и у веома развијеној форми, сви ирмоси су чврсто везани за једну од девет библијских песама²³⁰. Тематска блискост између изабраног ирмоса и одређене библијске песме, остварена избором главних мотива, даље се развија оригиналним песничким стварањем, у свим тропарима једне песме канона. Поменута веза између ирмоса и тропара остварује се преобликовањем изабраних мотива из садржајног корпуса библијским песмама, и то применом пажљивог одабира стилских средстава, као својеврсног поетског алата. Она може бити непосредна, одређена истим или веома сличним језичко-стилским склоповима или, пак, тек наговештена алузијама којима се развија претходно, ирмосом наговештен, тематски оквир. Стога ирмоси имају и улогу својеврсних посредника, литерарних образаца којима се одређује (дефинише), али и остварује веза сваке песме канона са одговарајућом библијском песмом. Намера је химнографа да, пажљивим одабиром ирмоса, а затим и састављањем тропара као нових, оригиналних химнографских целина који га прате, пажљиво обликује песме, као заокружене поетско-садржинске целине, које се, онда, низањем сливају у канон, нову целину сложене и чврсте структуре.²³¹

Ирмосима је, заправо, намењена улога својеврсног посредника између Светог Писма и песама канона, која се остварује без обзира да ли се они поју на празник посвећен штовању светога или, пак, успомени на неки важан догађај из историје хришћанске цркве. Својим основним одликама, јасно дефинисаним мелодијским обрасцем и садржинско-значењском везом са библијским песмама, ирмоси дефинишу, али истовремено и чувају структуру целог канона, чврсто га везујући, својом идејном потком, за традицију хришћанске вере.²³² Заједно са богородичним тропарима, који увек долазе на крају песама канона, ирмоси заокружују сваку од њих као засебну поетско-мелодијску и садржинску целину.

*

Преузети из богатог корпуса византијске химнографије, ирмоси су српскословенски језички израз добили веома рано – вероватно још с формирањем првих песничких зборника преводних текстова за литургијску праксу, који су обликовани српском редакцијом старословенског језика. У византијској и словенској писаној традицији, ирмоси се најчешће јављају сабрани у засебној врсти зборника – ирмологиону или ирмологији.²³³ Распоред ирмоса и организација садржине ових зборника може бити двојака – химнографски материјал може бити

²²⁹ О литургијској позицији те мелодијским обрасцима ирмоса вид. Лукашевич 2011: 633–634; Керн 2002 : 48; Мирковић 1918 : 227–228; о ирмосу са нотним записом у словенској традицији Велимировић 1966 : 139–161.

²³⁰ О библијским песмама в. Велимировић 1966 : 132–135.

²³¹ Богдановић 1970 : 119–121.

²³² Богдановић 1970 : 119–120; Јовчева 2018 : 577.

²³³ Богдановић 1971 : 601. О организацији садржаја и структури византијских ирмологиона са музичком нотацијом в. Велимировић 1966 : 143–146.

распоређен у циклусе од осам гласова, где је за сваки глас посебно исписано свих осам (девет) песама канона. Такође, ирмоси могу бити распоређени и према редном броју песама канона, тако да се у оквиру сваке песме нижу ирмоси од првог до осмог гласа.²³⁴

Данас доступна српскословенска рукописна традиција ових поетских зборника моножанровског типа, скромног је обима – познато је свега неколико Ирмологија исписаних у XVI и XVII столећу.²³⁵ Најстарији, данас познати зборник ирмоса, који је примењиван у српскословенској литургијској пракси, с почетка XIII столећа, руске је језичке редакције и чува се у рукописној збирци манастира Хиландара (број 308).²³⁶

Историја српскословенског зборника ирмоса интегрални је део историје старословенске књиге истог садржаја. Прва предузета испитивања историје рецепције византијског песништва ирмоса словенског језичког израза углавном су била посвећена прегледу и природи нотних записа и мелодијске компоненте ове строфе.²³⁷ Изостала су, међутим, систематична филолошка испитивања која би обухватила и књижевнотеоријска питања те трајање ирмоса као песничке форме уграђене у сложене структуре, у словенском литургијском наслеђу.²³⁸ Ирмоси, као и други састави византијске литерарне традиције, која је живела и у словенским културама, у свом трајању, оствареном вишевековном трансимисијом текста, чувају главну одлику која прати процес превођења, уопште – текстуални преображај садржине, повремено измењеног обима, али са тежњом за очувањем основног значења састава.

Византијски зборници ирмоса настали у периоду X – XII века имали су 2000–3000 ирмоса који нису у пуном обиму пренети у словенску литургијску праксу, а ни у друге кодексе чију садржину творе и ове песничке форме. Словенске ирмологије, заправо, обликоване су извесном селекцијом у одабиру ирмоса.²³⁹ Стога, обим и садржину репертоара византијских песничких зборника ирмоса који су учествовали у богослужењу словенске традиције није могуће ни приближно реконструисати, чак ни када се у процес испитивања корпуса словенског ирмоса укључи и наслеђе других химнографских зборника, не само ирмологија.²⁴⁰

Резултатима научних истраживања историје формирања словенског зборника ирмоса Алесандра Мариа Брунија, јасно су означени путеви будућих испитивања преводних традиција текста византијског порекла. Рад А. Брунија показао је како се питање развоја зборника ирмоса

²³⁴ Приликом обликовања нових химнографских дела, користи се само један ирмос (тропар) из сваке песме канона који постаје угледни новим тропарима, који затим граде песме новог канона.

²³⁵ Богдановић 1982 : 44. У попису ћирилских рукописа у Југославији забележено је шест ирмологија (од броја 435 до 440.).

²³⁶ Само један део првобитног кодекса данас се чува у хиландарској библиотеци (Хиландар 308). Најобимнији одломак овог кодекса данас је засебна кодиколошка целина (100 листова) и чува се у Москви, у збирци Руске државне библиотеке (Григорович 37). О московском одељку рукописа вид. Сводный каталог 1984, бр. 202. О хиландарском и московском делу кодекса в. Радојичић 1957-1958 : 265–268. Још један фрагмент од 8 листова чува се у Руској националној библиотеци (Q.п.1.75); о петроградском фрагменту в. Сводный каталог 1984, бр. 203. Најновији каталожки опис вид. Турилов, Мошкова 2016а : број 263.

²³⁷ Велимировић 1966; Ханник 1978.

²³⁸ Издање словенског ирмологиона са пратећим нотним записима (неумама) и коментаром в. Hannick 2006.

²³⁹ Матејко 2007 : 30. Либор Матејко реконструисао је обим словенског ирмологиона, користећи обим корпуса ирмоса 2. гласа, који је без оштећења сачуван у хиландарској ирмологији бр. 308, и показао како је словенски зборник ирмоса могао да има између 640 и 720 ирмоса. У ова испитивања истраживач је укључио и репертоар источнословенске Новгородске ирмологије.

²⁴⁰ На почецима песама минејских канона нису исписивани увек потпуни текстови ирмоса. Често се у писаном наслеђу наилази само на исписане прве речи строфе или почетни колон. За реконструкцију корпуса преведених ирмоса потребно је укључити, не само ирмосе са потпуним текстом, него и оне, чији је само почетак забележен у словенској писмености. Како би се, међутим, реконструисао архаични плас превода, ипак је потребно узети у обзир само потпуне ирмосе.

у словенској традицији уопште, целовито може сагледати само применом метода сабирања више језичких (у овом случају словенских) традиција ове песничке форме.²⁴¹ Обухвативши у своим испитивањима и наслеђе ирмоса сачуваног у грузијској писмености те особенем и озбиљном научном педантношћу сагледавши најстарије сачуване словенске ирмологије, Алесандро Бруни је прву етапу развоја словенског ирмологиона представио као процес постепеног проширивања репертоара ирмоса, који је започет средином IX столећа, а окончао се скоро две стотине година касније на простору старе Русије.

Прва научна прегнућа у области испитивања односа византијског изворника и његовог словенског превода, утврдила су важну особину словенског ирмоса уопште – рану појаву текстуалних измена у његовој садржини.²⁴² Уочене промене не нарушавају главни задати принцип превођења састава, а могле су настати већ у току првог превођења. Испитивањем је уочено, такође, како, у односу на грчки изворник, текстови словенског ирмологиона, као музичко-литургијског зборника, чувају две традиције – у првој традицији превод доследно прати речи грчког изворника, чиме се доводи у неприлику преводилац јер настоји да сачува сваку реч у обрасцу, а не може да оствари истоветни песнички облик. Друга традиција у најстаријем периоду обликовања ирмоса словенског језичког израза сведочи о присуству елемената редактуре, најчешће у форми измене редоследа речи у преводу, са тежњом да се сачува песнички облик што ближи грчком оригиналу. Ирмоси ове традиције могу се отпевати уз минималне адаптације у односу на мелодију грчког текста.²⁴³

Праћећи словенско писано наслеђе потпуног текста ирмоса, у свом трајању, у хоризонталној равни, у међусобном текстуалном односу више различитих језичких традиција ове песничке форме, уочена су одређена неслагања. Наиме, након прве етапе развоја ирмологиона као зборника првих превода ирмоса, сачувано наслеђе сведочи о појави и постепеном обликовању редакторских традиција – двеју редакција истог превода ове моножанровске форме. Све до XIV столећа у словенској традицији живе обе верзије једног превода ирмоса, с различитим степеном тачности у односу на изворни грчки текст. Уочена текстуална неслагања не сведоче о две редакције превода, него о изменама у истој редакцији која је могла бити условљена особеним мелодијским склопом и ритмом језика превода.²⁴⁴

Посматрани заједно, у напоредном односу, словенски ирмос, као преводни текст и његов непосредни предлогач, византијски ирмос, показују одређена одступања која могу бити различите природе, порекла и старине. Нека од њих – на пример, редослед речи у почетном колону, измењен или подударан грчком изворнику – настала су у процесу првог превођења. Историјским развојем овог жанра у измењеном језичком руху, те вишевековном богослужбеном применом, јавиле су се

²⁴¹ Bruni 2008 : 312. Ради реконструкције византијског прототипа зборника ирмоса, потребно је предузети систематско изучавање словенског и грузијског ирмологиона и испитивање њиховог међусобног текстуалног односа. Bruni 2008 : 307–310.

²⁴² Ова испитивања предузета су применом вертикалне линије испитивања која прати текстуално-језички однос изворника и његовог превода. Овом приликом, византијски ирмологион неће се посматрати у светлу могућег постојања више регионалних традиција ове књиге. Питање порекла грчког ирмологиона који је могао бити предлошком словенском ирмологиону сагледао је А. Бруни. Вид. Bruni 2008 : 303–307.

²⁴³ Описане измене односе се на обликовање првог превода текста ирмоса. О значају музичке стране извођења ирмоса у процесу превођења, као и о односу ирмоса на словенском језику условљеног истим мелодијским обрасцем ирмоса на грчком језику в. Велимировић 1966 : 154. Музикалност ирмоса, његов мелодијски образац, у првим преводима имао је одлучујућу улогу на форму колона и очувања песничког облика ирмоса.

²⁴⁴ О присуству двеју верзија текста ирмоса, с различитим степеном тачности у односу на изворни грчки, у словенској традицији до XIV века, в. Matejko 2007 : 27–49.

нове текстуалне паралеле, као што су разночтенија лексичке природе.²⁴⁵ Ниједна група учених неслагања не мора бити сведок двеју преводних традиција истог ирмоса.²⁴⁶

Словенски корпус ирмоса делимично је реконструисан, као што је поменуто, не само према писаном наслеђу ове песничке форме забележене у ирмологијама, које поред садржине строфа чувају и њихов нотни запис, него и преузимањем химнографског материјала из других песничких зборника, нарочито минеја, чију садржину чине и канони с почетним ирмосима у песмама.²⁴⁷ Тако сагледано, наслеђе ове жанровске форме, знатно се умножава обликујући тако разноврснији и садржајнији корпус који има и своје особености. Није ретка појава ирмоса обликованих првим преводима, заједно у истом минејском кодексу, са ирмосима чији су текстови претрпели бар једну редакцију преведеног састава. Наизглед неочекивана појава јесте истовремена актуалност обеју традиција, и оне старије, са елементима првог превода, и млађе, коју одликују измене редакцијске природе. Обе традиције могу се јавити не само у једном кодексу, него чак у оквиру једног канона.²⁴⁸ Ова појава заједничка је свим словенским традицијама ирмоса.

Посматране напоре, словенске традиције ирмоса у минејима различитог језичког израза, имају више заједничких одлика, али и неких особености. Тако је јужнословенска традиција ирмоса у минејским службама дуго чувала особине које се препознају и у корпусу ирмоса источнословенских минеја XI века – разнородност, истовремено присуство и исправљених и неисправљених текстова ирмоса у једном рукопису, као и у песмама једног канона. Међутим, у јужнословенским минејима, за разлику од источнословенских, не постоји тенденција систематичне замене неправилних текстова ирмоса. Мешање двеју верзија превода траје и током XIII и XIV века, чак и у случајевима исписивања потпуних текстова ирмоса у песмама канона, када би било очекивано пратити исправљене текстове.²⁴⁹ Уочена појава присуства двеју традиција превода ирмоса у канонима словенских минеја, важна је не само за реконструкцију корпуса ирмоса у словенском писаном наслеђу уопште, као и за разумевање преводачког поступка, него може бити драгоцен сведочанство о начину састављања службе, тј. канона – разне верзије ирмоса одговарају времену настанка превода песништва минеја јер су преводиоци у службе укључивали оне ирмосе које су налазили у својим предлошцима, расположивим зборницима ирмоса. Важно је имати у виду и улогу каснијег комплатора – писара који је могао у новим

²⁴⁵ Измене ове врсте најчешће се јављају у виду промена граматичке конструкције или употребе синонима речи.

²⁴⁶ Matejko 2007 : 34.

Текстолошка испитивања одређеног корпуса инципита могу да укажу на појаву исправки различите природе, које потичу из различитих временских периода. Нека „разночтенија“ сведоче о текстуалним одликама предлошка који је настао у раном периоду развоја текста. Могуће је, такође, да посматрани преписи припадају истој верзији превода, али се међусобно разликују према степену примене преводачког принципа доследности у односу на изворник. У раду старијих преводаца приметан је слободнији приступ у односу према правилу дословности превода, што је касније подстакло жељу за исправком превода. Тако су измене у тексту ирмоса лексичке природе најчешће могле бити резултат озбиљног и темељног редакторског рада, у више наврата, у различита времена.

²⁴⁷ О значају минеја као извора за филолошка испитивања словенског ирмоса в. Matejko 2007 : 29–31.

²⁴⁸ У ирмосима источнословенских минеја XI века присутна је неуједначеност чак и на нивоу једног канона, док у XII, а нарочито у XIII веку, ирмоси минејских служби имају углавном уједначене, текстуално исправљене ирмосе што је готово уобичајена појава у рукописној традицији овог типа песничког зборника XIV века. Matejko 2007 : 40.

²⁴⁹ Српскословенски рукописни минеј Архива Српске академије наука и уметности број 58 права је ризница за филолошка испитивања ирмоса. Овај песнички зборник јединствени је извор, будући да садржи значајан број ирмоса са потпуним текстовима првобитне верзије превода те, стога, заузима значајно место и испитивањима традиције ирмоса у словенској химнографији уопште. За историју српскословенског ирмоса незаобилазан је извор јер садржи обе традиције превода, старију, очитовану у архаичном пласту превода и млађу, са изменама лексичке природе. Matejko 2007 : 33.

преписима минејских служби заменити инципите ирмоса из предлошка, текстовима потпуног ирмоса и тада унети и неке исправке.²⁵⁰

2.3.9.2 Ирмоси у песмама канона Службе Светоме архиепископу Јевстатију I

Сви сачувани преписи Канона архиепископу Јевстатију I имају ирмосе истог мелодијског обрасца, трећег гласа, као и истоветан избор и распоред у песмама канона. Преписи ОФ РНБ, НБКМ, ФФ НС садрже текстове ирмоса исписане у целисти, док у преписима НББ, НБС, ПЕЋ на почетку сваке песме канона стоји само њихов инципит.²⁵¹ Иако су у цело исписани ирмоси Службе сачувани у преписима из различитих времена, обликованим у периоду од првих деценија друге половине XIV века, па до последњих година XV века, њихови текстови су уједначени како обимом колона тако и у погледу фонолошко-морфолошких одлика. Текстуално-структурална уједначеност ирмоса у свим преписима Службе сведочи о припадности ових састава заједничкој, преводно-редакторској традицији. У препису ФФ НС, само на неколико места, кроз цео канон, јављају се неслагања, најчешће на нивоу измене редоследа речи или облика појединих лексема, те примене нових лексичких решења или, пак, њиховог испуштања на одређеним местима у колонима ирмоса. Наведена „разночтенија“ у виду редакторских исправки, занимљиво, јављају се у најстаријем препису Службе из Србљака, док преписи сачувани у јануарским служабним минејима имају потпуно истоветну садржину ирмоса.²⁵²

I песма, ирмос

оба поли води (ОФ РНБ)

оба поли водам (ФФ НС)

IV песма, ирмос

кивота бо прошадши свештенија твојего. нетљеније твоје матере (ОФ РНБ; НБКМ)

ис кивота бо прошад светије твоје и нетљеније матере (ФФ НС)

V песма, ирмос

от ангел славоју дари приносима (РНБ; НБКМ)

²⁵⁰ Matejko 2007 : 41.

²⁵¹ Ова појава уобичајена је у рукописној традицији – среће се како у старијим химнографским зборницима служби, исписаним на пергаменту, тако и у млађим, исписаним на хартији.

²⁵² Ирмоси у свим преписима Службе у јануарским служабним минејима припадају истој редакцији превода ових песничких форми у српскословенској писаној традицији. Уочене измене издвојене су након вертикалног испитивања текста, поређењем ирмоса истог гласа и из исте песме канона у сачуваним преписима Службе. Оне су настале као резултат редактуре постојећег превода, његове адаптације српскословенском језичком стању у време настанка нових преписа.

от ангел слави дароприносима (ФФ Л)

IX песма, ирмос

Ва законом стени писани (РНБ; НБКМ)

Ва законе сени писани (ФФ Л)

*

Ирмосе прве, треће и четврте песме Канона архиепископу Јевстатију I пронашли смо на страницама хиландарског зборника ирмоса, у којем је химнографски материјал распоређен према редоследу осам мелодијских образаца, а у оквиру сваког од њих по песмама канона.

Канон архиепископу Јевстатију I²⁵³
РНБ

Ирмологија
Хиландар 308²⁵⁴

I песма	Сушу глубородитељну земљу...	Сушту глубородитељну земљу...
III песма	Утвржденије на те надејуштим се ...	Утвржденије на те...
IV песма	Покрила јест небеса добродетељ ти...	Покрила јест небеса...

Исти мелодијски образац, трећи глас, као и избор те распоред ирмоса по песмама канона, нисмо нашли у другим службама изворне српскословенске химнографије, а нема подударности ни међу ирмосима служби из корпуса изворног словенског песништва као ни међу службама светим архијерејима из корпуса преводне, византијске књижевности. Међутим, српскословенска литургијска традиција познаје исти репертоар ирмоса, како избором тако и распоредом у садржини песама канона, и то у канону Службе на Сретење Господње.²⁵⁵ Овај празник један је од дванаест Богородичиних празника, чији главни мотив, сусрет Симеона Богопримца са младенцем Исусом христом у храму, има важну улогу у сотериолошкој компоненти духовности.

Српскословенска рукописна традиција канона Службе на Сретење, од најстаријих сачуваних преписа чува неизмењен репертоар ирмоса. Песничко наслеђе ирмоса овог Господњег

²⁵³ Предлошци за преписе Службе у служабним јануарским минејима могли су бити неколико десетина година млађи од времена настанка нове аколугије светом српском архиепископу. У поменутом минејима Служба је исписана на завршним листовима кодекса, а не у календарском поретку, као служба за 4. јануар. У прегледу ирмоса песама канона светоме, користимо само један извор – препис Службе из Руске националне библиотеке. У испитивању изостављамо Матићев препис као и препис софијске библиотеке, који је непотпун.

²⁵⁴ Богдановић 1978 : 131. Турилов, Мошкова 2016а, бр. 263.

²⁵⁵ Мирковић 1961 : 134–137.

празника, пренето до наших дана, те је, посредовањем рускословенског језика, и данас присутно у литургијском животу наше цркве, у измењеној језичкој форми, на савременом српском језику.²⁵⁶

За потребе идентификације, али и анализе, те приказа уочених текстуално-језичких разлика у издвојеној групи ирмоса трећег гласа, користили смо текст Службе Сретења Господњег из Братковог минеја, из његовог трећег дела који је могао бити исписан у току четврте деценије XIV века.²⁵⁷ Овај препис текста Сретењске службе има важну улогу у трагању за предлошком који је химнограф могао користити у преузимању поменутог групе ирмоса. Они су у новој химнографског целини, канону архиепископу Јевстатију I, били не само мелодијско-ритамски обрасци тропарима, него и саставни делови овог оригиналног песничког дела. Судаћи према препису Службе у Братковом минеју, поменута група ирмоса, била је део песничког репертоара са вишевековним трајањем у српском богослужењу. Изабрани ирмоси били су присутни у живој литургијској пракси не само првих деценија XIV столећа него још од најстаријих времена литургијског прослављања празника Сретења на српском језичком простору.

Препис Сретењске службе из Братковог минеја настао је неколико деценија пре него што је могао бити исписан најстарији, данас познати, препис Службе архиепископу Јевстатију I у Службеном минеју за јануар из Основне збирке Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу (Ф.п. I 69), који у овом испитивању има улогу узорног преписа.²⁵⁸ За реконструкцију времена састављања изворног песништва Јевстатију I нарочито је важна, не само текстуална блискост ирмоса Сретењске службе Братковог минеја са ирмосима најстаријег сачуваног преписа, него могућа хронолошка блискост изабраног преписа Сретењске службе са предлошком (данас непознатим) најстаријег сачуваног преписа Службе српском архиепископу. Писар Службе Сретења Господњег у Братковом минеју и писар предлошка најстаријег сачуваног преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I могли су да имају веома сродне предлошке за ирмосе што нас не само приближава времену састављања поменутог оригиналног српског литургијског дела, него и бољем сагледавању богослужбене праксе у Српској цркви тога доба.

Текстови свих ирмоса у преписима обеју служби поменутих рукописа, преписани су цели, без скраћивања, што је омогућило целовитије сагледавање традиције и рецесије ове групе ирмоса у рускословенском језичком окружењу. Преглед инципита ирмоса, који су представљени навођењем само почетних речи или, проширено, почетних колона, као заокружених ритамско-мелодијских целина, приказани су напоредо – у левој колони представљени су почеци ирмоса у песмама Канона архиепископу Јевстатију I, док десну колону образују почетни колони ирмоса песама Канона на Сретење Господње. Из ова преписа, доносимо почетке ирмоса у приближно истом обиму.²⁵⁹

²⁵⁶ Рускословенска традиција ирмоса, жива у литургијској пракси Српске цркве од првих деценија XVIII столећа, непрекинуто траје и у савременој литургијској пракси, о чему сведочи састав Службе у првом тому годишњег комплекта минеја, објављеном 1984. године.

²⁵⁷ Штавланин-Ђорђевић 1986 : 340–345. Кодиколошки посматрано, Служба за празник Сретења Господњег исписана је на крају трећег дела књиге (249а–251б). На значај ове садржинске целине у праћењу развоја рускословенског минеја, додатну пажњу скреће присуство преписа старије традиције Службе светоме Сави (у науци именована као Служба Братковог минеја)!

²⁵⁸ Одабир узорног преписа сачињен је према старини сачуваних примерака/рукописа или сл., али и према обиму текста ирмоса уграђеним у песме канона Службе светоме архиепископу Јевстатију I.

²⁵⁹ Текстовете доносимо у фонетског транскрипцији, на савременом српском језику и савременим ћириличким писмом, према читању.

РНБ, Служабни минеј за јануар, Ф.п.69
ССАЈ

Братков минеј (Рс 647)
Празник Сретења Господњег

I песма	Сушу глубородитељну земљу	Сушту глубородитељну земљу
III песма	Утвржденије на те надејуштим се	Утвржденије на те надејуштим се
IV песма	Покрила јест небеса добродетель ти	Покрила јест небеса добродетель ти
V песма	Јако виде Исаија образно на престоле	Јако виде Исаија на престоле
VI песма	Вазупи к тебе старац видеф	Вазпи к тебе видеф старац очима
VII песма	Тебе у огњи обросивша дети	Тебе ва огњи <обросив>ашаго дети
VIII песма	Непостојане огњи савакупљше се	Непостојане огњи савакупљше се
IX песма	Ва законом стени писани образ	Ва законом стени писани образ

Пажљивим текстолошким испитивањима инципита ирмоса Службе светоме архиепископу Јевстатију I и Службе на Сретење Господње, њиховог текстуалног склопа у целини, као и саставних делова, свих њихових колона, учили смо одређена одступања. У прегледу текстолошких различитости, доносимо напореда сва места уочених разлика, редом, како се они јављају у ирмосима песама канона. Ради боље прегледности, сва одступања граfiјски издвајамо тако што подвлачимо места са измењеним редоследом речи у колону, док нова лексичка решења означавамо курзивним словима. Испрекиданом линијом означавамо лексеме које се јављају само у једном ирмосу.

РНБ, Служабни минеј за јануар, Ф.п.69
ССАЈ

Братков минеј (Рс 647)
Празник Сретења Господњег

I песма, ирмос

јако стена бо огусте оба поли води

јако стена бо оба поли огусте вода

и богоугодно појуштим

∅

III песма, ирмос

Господи. утврждај цркак своју

утврждај Господи цркак своју

IV песма, ирмос

кивота бо <i>прошадши освештенија твоје</i>	<u>ис</u> кивота бо <i>прошад свитиње твоје</i>
нетљеније <u>твоје</u> матере	нетљеније матере
ва цркав слави <u>твоје</u>	и ва цркви слави <i>Господи јави се</i>
на руку <i>пријемши</i>	<u>јак</u> <u>младенац</u> на руку <i>носим</i>
<u>вапијаше</u> и исплнише се <i>вса</i>	исплнише се <i>вса</i>

V песма, ирмос

Јако виде Исаија <u>образно</u>	Јако виде Исаија
на престоле <i>висоце</i> Бога	на престоле <i>превисоце</i> Бога
от ангел <i>славоју</i> дари <i>приносима</i>	от ангел <i>славније</i> дари <i>пријемљушта</i>

VI песма, ирмос

<u>старац</u> <u>видев</u> очима спасеније <i>своје</i>	<u>видев</u> <u>старац</u> очима спасеније
---	--

VII песма, ирмос

Тебе у огњи обросивша	Тебе <i>ва</i> огњишашаго
ва <i>девицу</i> нетљену	ва <i>деву</i> нетљену
благословен <i>Бог</i> отаца наших	благословен <u>јеси</u> <u>Господи</u> . <i>Боже</i> отаца наших

IX песма, ирмос

сина. <i>прворождена из матере</i>	и сина <i>прворожденаго и матере</i>
------------------------------------	--------------------------------------

У приказаној химнографској грађи најчешћа су разночтенија лексичке природе. У завршном делу ирмоса прве песме Канона Службе на Срећење уочавамо одсуство последњег

колона (на крају ирмоса недостаје „и богоугодно појуштим“). Често су у ирмосима ове Службе колони скраћивани изостављањем појединих лексема или синтагми (ирмос четврте песме – твојеје матере : матере; вапијаше и исплише се ва : вапијаше ва; ирмос пете песме – виде Исаија образно : виде Исаија).²⁶⁰ Има, пак, примера скраћивања колона или присуства нових лексичких решења и у ирмосима песама Канона архиепископу Јевстатију I (ирмос четврте песме – слави твојеје : слави. Господи јави се, на руку : јако младенац на руку; ирмос шесте песме – спасеније : спасеније своје).²⁶¹ Најзаступљенији вид различитости лексичке природе јесте измена поретка речи у колонима (ирмос прве песме – бо огусте оба поли : бо оба поли огусте; ирмос треће песме – утврждај Господи : Господи утврждај; ирмос шесте песме – виде старца : старца виде).

Посебна врста измена лексичке природе у појединим колонима ирмоса, остварена је поступком замене једног облика лексеме и то применом њенога синонима или употребом нове лексеме различите по врсти, која би могла начином настанка бити у вези са првобитним обликом речи. Замена појединих синтагми или речи њеним новим обликом, сродним по начину настанка, а изведеним изменом на морфолошко-филолошком нивоу, особеност је редакторских интервенција у ирмосима двеју посматраних служби. Дистрибуција овакве врсте „различитости“ присутна је у ирмосима неколико песама, у оба канона (ирмос четврте песме – прошад : прошадши; освештенија твојега : светиње твојеје, пријемши : носим; ирмос пете песме – висоце Бога : превисоце Бога, славоју дари приносима : славније дари пријемљушта; ирмос седме песме – у огњи : ва огњи, Девицу : Деву, благословен Бог отаца наших : благословен јеси Господи. Боже отаца наших; ирмос девете песме – сина. прворождена и матере : и сина прворожденаго из матере).

Уочена текстуална одступања приказују однос преузетог текста ирмоса, условљеног особеним мелодијским обрасцем и утканог у структуру једног састава изворног књижевног стварања, са непосредним предлошком. Избор истих ирмоса, уклопљен је и у структуру неке друге химнографски сложене целине, у овом случају службе посвећене једном од Господњих празника.²⁶² Природа сагледаних „различитости“ пружа драгоцен увид не само у природу химнографског стварања и етапе песничког рада, него и у технику преноса текста са предлошка у ново текстуално и литургијско окружење. Неке разлике, као што су измењен редослед лексема у колонима или присуство елемената народног језика у садржају веома затворене структуре, као што је ирмос, открива слободнији однос писара посматраног преписа према предлошку. Исто тако, појава семантичких нејасноћа, применом неодговарајућег лексичког или морфолошко-фонолошког решења, може указати на некритички однос писара према изворнику, преузимањем и преношењем у нови препис затечених, а не препознатих нелогичности у значењу текста, које би могао исправити. Присуство оваквих разлика некад може да упути на природу места настанка двају преписа истог текста.²⁶³

Овакав репертоар ирмоса, прилагођен потреби обликовања песама једног какона, сведеног је обима у поређењу са обимним корпусом свих ирмоса трећега гласа, који би могао бити

²⁶⁰ У приказу разлика доносимо прво пример Службе из Братковог минеја.

²⁶¹ У приказу разлика доносимо прво пример из Службе светоме архиепископу Јевстатију I.

²⁶² Иако аутограф или „начисто“ преписан текст Службе светоме архиепископу Јевстатију I није познат до данас, стабилна традиција ирмоса у сачуваним преписима овог дела, поуздан је показатељ присутности сачуваног репертоара овог песништва и у првим преписима Службе. Без обзира на уочена и описана текстуална одступања, претпостављамо да је извор за преузимање ирмоса, химнографу – састављачу Службе светоме архиепископу Јевстатију I, био неки препис Службе на Сретење Господње, а не зборник ирмоса. На овај закључак упућује нас истоветан избор ирмоса у поменуте две службе.

²⁶³ Препис са мање одступања у тексту задатих песничких целина као што је ирмос, могао је настати одабиром добрих предлога или са претходно припремљеног предлошка, што су у писарским радионицама чинили сами писари или редактори њихова рада.

реконструисан тек сабирањем ових химнографских целина забележених не само у зборницима ирмоса неко и у служабним и празничним минејима. Стога, посматрана група ирмоса има потенцијал огледног текстуалног узорка у погледу сагледавања односа језика превода, у нашем случају српскословенског, и рецепције ових химнографских целина у поређењу са одговарајућим изворним текстом на грчком језику. Разноврсност и дистрибуција текстуалних неслагања уочених у поменутиим српскословенским преписима ове групе изабраних ирмоса, пружају могућност сагледавања историјског развоја и рецепције текста ирмоса уопште, у српскословенској традицији, у оквирима вертикалне равни текстолошких испитивања.

Уочена текстуална неслагања, како својом природом тако и учесталошћу, сведоче о сложеном и променљивом односу језика ових микрожанровских песничких форми према изворном, грчком тексту.²⁶⁴ Сложен процес превођења, условљен, у случају превода ирмоса, јасно дефинисаним мелодијским обрасцем, подразумевао је активан однос преводиоца или редактора текста ради "помирења" захтева версификације и поетике изворног текста са особеностима ритма језика превода. Природа односа ових захтева видљива је најчешће у одступањима измењеног редоследа речи.

²⁶⁴ Матејко 2007 : 41.

2.3.10 Ка закључку

Служба Светоме Српском архиепископу Јевстатију I састављена је ради штовања успења новог светог јерарха Српске цркве и литургијског прослављања овог догађаја 4. јануара. Истовремено, тог се датума обележава и трећи дан циклуса Претпразновања Просвештенија. Четвородневни циклус поменутог Христовог празника потврђен је у српскословенској писаној традицији како саставима који својом структуром припадају старијем, дојерусалимском периоду, тако и у оном делу нашег писаног наслеђа чији су богослужбени састави саображени упутствима Јерусалимског црквеног устава. У време састављања Службе српском архиепископу, јасно је, богослужбена пракса Српске цркве познавала је вишедневни циклус Претпразновања, без обзира на типик који ју је обликовао. Иако је српскословенско писано наслеђе овог празника, чак до средине XIV века, веома оскудно, нема сумње да је традиција његова литургијског прослављања на нашим просторима, и пре него што то потврђују сачувани извори, била стабилна и дуга. Исходиште јој налазимо у најстаријем периоду развоја словенске богослужбене праксе према којој је онда обликована и наша, на српскословенском језику.

Уједначено обликовани, како се види већ у табеларном прегледу структуре песничког састава посвећеног штовању архиепископа Јевстатија I, наслови службе у свим сачуваним преписима, не чувају трагове "првог везивања" светог српског архијереја за неку памет већ присутну у календару, чак ни за штовање Просвештенија, једног од дванаест великих празника православне цркве. Међутим, испитивања структуре свих сачуваних преписа Службе, као и састава појединих литургијско-химнографских целина, додатно су расветлила, у нашој историји књижевности, већ уочену појаву укрштања изворног српског песништва са химнографијом Претпразновања Просвештенија.²⁶⁵

Старији преписи Службе, сачувани у пергаментним јануарским служабним минејима до краја XIV века, не садрже песништво Претпразновања, што би било природно очекивати с обзиром на старину њихових предлогака које одликује, пре свега, већа хронолошка блискост са аутографом овог изворног српског песничког дела. Засебне песничке целине Претпразновања, стихире и тропар, као и канон на јутрењу, како показује прегледни попис свих песничких целина са напоменом о памети чијој су штовању посвећени, налазимо у млађим преписима Службе, сачуваним у химнографским зборницима хетерогене садржине.²⁶⁶ У њима се песништво Претпразновања јавља у свим циклусима дневног богослужбеног круга, неизмењеног је обима као и састава, са непромењеним местом у редоследу песничких целина.

Према распореду химнографске грађе стиче се утисак да, без обзира на важност празника Просвештенија, предност у литургијском штовању има свети српски архиепископ, национални свети. На овакав поредак упућује, прво, садржина песништва за вечерње богослужење, а онда и распоред мањих песничких целина за први циклус дневног богослужбеног круга. Све групе стихира на вечерњем посвећене су светоме Јевстатију I, као и прве, од укупно две стихире „на слава”. Према организацији песничке грађе за поједине химнографско-литургијске циклусе, оне заокружују циклусе стихира „на Господи вазвах” и стихира ”на стиховно”. Увек је друга по реду „слава” посвећена Претпразновању. Појава удвајања стихира којима се заокружују поједини циклуси строфа одређеног типа за вечерње налазимо у српском писаном наслеђу, на пример, у служби за 13. септембар у Минеју за септембар – октобар Народне библиотеке Србије (Рс 646),

²⁶⁵ Шпадијер 2019а : 567.

²⁶⁶ Види табеларни преглед структуре Службе свих преписа.

са укрштеном химнографијом за Претпразновање Часног Крста и мученика Корнилија.²⁶⁷ У септембарској служби, међутим, обе памети имају своју групу стихира, засебно, која претходи стихирама „на слава”. Исту службу, али другачије структуре, налазимо у Братковом минеју.²⁶⁸ Стихире на вечерњем посвећене су Претпразновању, а прати их само једна стихира „на славу” посвећена светоме. У истом рукопису наишли смо и на обрнут пример штовања више дневних памети. У служби за 7. септембар (мученик Созонт и Претпразновање рођења Богородице) стихире на вечерњем посвећене су светом мученику док је стихира „на слава” која их прати из циклуса за Претпразновање. За исти празник у рукописном минеју манастира Света Катарина на Синају (Slavonic 4) химнографија за обе памети је уједначеног обима – сваки празник има по једну групу стихира, а њихов редослед прати помен памети у наслову аколутије.

Јединствен је и начин обликовања циклуса седилних по стихологијама у Служби светоме архиепископу Јевстатију I. Седилни по 1. стихологији као и стихира „на слава” која га прати посвећени су Претпразновању. Наредна два седилна посвећени су Јевстатију док су им пратеће стихире намењене штовању Претпразновања. За глави део јутрења су предвиђена два канона – први је Претпразновању, а други светоме архиепископу. Удвајање песничких целина примењено је и на крају канона где налазимо две строфе – светилна Јевстатију I и светилна Претпразновању. Овакав редослед прославних памети, измењен је у распореду стихира на ”хвалите Господа” – њих је укупно три и све су посвећене Претпразновању. Прате их, поново, две стихире „на слава” од којих је прва посвећена Јевстатију I, а друга је, неочекивано, преузета из службе за празник Богојављења који се слави 6. јануара (вечерња, 3. самогласна стихира).

Стиче се утисак, према кратком прегледу наше писане традиције претходно изнете, да ”укрштање” песништва за више памети истога дана у старијој традицији која претходи увођењу Јерусалимског типика одликује неуједначеност. Дobar пример могу дати септембарске службе Братковог минеја. Својом структуром и саставом оне су одраз прожимања различитих традиција, локалних и општехришћанских, са неуједначеним обимом учешћа химнографског материјала у новим аколутијама. Свака од њих сведочи о одређеној фази у развоју заједничког штовања више памети.²⁶⁹ И Служба светом архиепископу Јевстатију I са песништвом за Претпразновање Просвештенија сведочи о једној развојној фази штовања ових двеју памети истога дана у Српској цркви. Да ова појава није локалног карактера сведочи постојање три преписа са здруженим песништвом из различитог времена, чији се настанак као и примена у литургијској пракси везује за различита места српског етничког простора.

Без обзира на појаву необичних елемената укрштања химнографских прославних састава двеју памети, начин њихова компоновања саобразан је већ познатим, горе поменути, примерима из литургијске праксе Српске цркве. Ипак, како је показало испитивање садржине и структуре текста свих преписа, Служба светом архиепископу Јевстатију I није обликована постепеним урањањем једне минејске службе у другу, када се, у завршној етапи литургијског здруживања више памети, формира нова, сложена текстуално-богослужбена структура. Нова аколутија има јединствену садржину, будући да је настала здруживањем изворног српског црквеног песништва са химнографијом за штовање важног празника православне цркве, али су поједине песничке целине њему намењене, забележене у писаном наслеђу за неколико дана циклуса Претпразновања, а не само за један дан. Ова химнографија вешто је изабрана и у споју са

²⁶⁷ Рукописни минеј Народне библиотеке Србије, важно је напоменути, исписан је, најкасније, у току треће четвртине XIV века.

²⁶⁸ Та целина исписана је за време краља Владислава (1234-1243) и чува старију традицију спајања двеју памети истога дана.

²⁶⁹ Служба Антиногену у српскословенском писаном наслеђу сликовит је пример развоја литургијског штовања светога здруженог са другом памети истога дана. Суботин-Голубовић 1996 : 69–79.

изворним црквеним песништвом појана, без сумње, истога дана – 4. јануара. Химнограф, дакле, није узео мање химнографске целине за штовање памети која је већ била уврштена у календар истога дана (трећи дан Претпразновања), иако је на располагању имао целу засебну службу, песнички циклус за трећи дан Претпразновања великог Христовог празника.²⁷⁰ Разлоге јединственог спајања, несумњиво, треба тражити у изворима нелитерарне природе.

*

Структура вечерњег Службе светоме архиепископу Јевстатију I веома је уједначена у скоро свим преписима. Граде је, поред литургијског песништва, делови преузети из одређених библијских књига чији је обим и састав одређен упутствима актуалног црквеног устава. Тако служба српском архиепископу има и три паримије, старозаветна читања чији су текстови у целини уграђени у структуру њеног вечерња.²⁷¹ Паримејна читања исписана су у свим преписима – избор, обим и редослед остао је непромењен, без обзира на време настанка преписа као и на текстуално окружење.

Све три паримије узете су из групе Општих паримија за свете јерархе, којих је у општем прегледу ових старозаветних читања укупно пет.²⁷² Примењујући познати репертоар богослужбених текстова, химнограф је изабрао три читања и тако обликовао нову богослужбено-текстуалну целину јединствене садржине. Вешто сачињеним одабиром он је, истовремено, одредио пралик новог празника, али и степен његова штовања. Лик новог светог српског архиепископа, састављач Службе је приближио пажљиво изабраним узорима, до одређеног степена идентификације. Тако је за прву паримију у Служби светоме архиепископу Јевстатију I узета, такође прва по реду, паримија у Служби Јовану Златоустом, Николи Мирликијском и Григорију Богослову. Исто старозаветно читање налазимо, такође, на истом месту, и у Служби Сави Српском Теодосија Хиландарца као и у Служби архиепископу Арсенију Српском. Друга паримија Службе Јевстатију подударна је другом читању само у Служби Јовану Златоустом. Аутентичност у поступку избора, препознаје се, нарочито у одабиру треће паримије. Последње читање Службе Јевстатију има и Служба Николи Мирликијском као и Служба Григорију Богослову, али и службе Сави Освећеном и Антонију Великом.

Препознавањем истоветних старозаветних одломака, како у традицији преводног тако и у наслеђу изворног српског литургијског песништва, наговештени су могући узорни избори читања за Службу светоме архиепископу Јевстатију I. Нова група читања, избором и поретком у новој текстуално-литургијској целини, сведочи о слојевитом обликовању пралика новог светог српског архиепископа, чији су узорни били не само најистакнутији црквени оци и јерарси православне цркве него и узорни монаси и поглавари великих монашких обитељи. За обликовање главних елемената лика светог српског архиепископа уопште, нарочито је важно ”поклапање” у избору читања са онима које имају и Службе двама поглаварима Српске цркве, Јевстатијевим претходницима на трону. Оваквим поступком успостављена је веза како у оквирима православне хеартологије, тако и у складу са традицијом штовања локалних, националних светих.

²⁷⁰ У нашој старој књижевности репрезентативни су примери литургијског здруживања двеју памети истога дана, од којих је једна национални свети. Свети Симеон Мироточиви „прилаже се“ преподобном Мартинијану у раној етапи штовања, док се Сава Српски прославља заједно са светим оцима или Јованом Кућником. Даљи развој и осамостаљивање штовања националних светитеља препознаје се и изменама у структури аколутија. Вид. Шпадијер 2019а : 554, 558-559.

²⁷¹ Паримејна читања у старијим преписима минејских служби често су присутна само инципитима док су им текстови у целини чинили садржину засебних кодекса, зборника паримија – Паримејника.

²⁷² Издање текста паримија на савременом српском језику в. Паримејник 2000 : 267–272.

Веза са узорима у обликовању лика светога чије је исходиште традиција новозаветног текста у богослужбеној употреби, остварује се избором одговарајућих читања из јеванђеља и апостола чије инципите, као и одговарајуће стихове који их прате налазимо у богослужбеним напоменама на крају службе. Током вишевековног трајања, у писаној традицији Службе Светоме архиепископу Јевстатију I, издвајају се две традиције у избору ових читања – старија, забележена у преписима који су сачувани у јануарским служабним минејима до краја XIV века, и млађа, у преписима Службе из зборника хетерогене садржине. Посматране засебно, и старију и млађу традицију одликује уједначеност у погледу обликовања структуре, као и избора поменутих читања и стихова. Посматране напоре, у обе традиције јасно се издвајају разлике у структури као и у избору читања.

Богослужбене напомене старије традиције текста Службе Јевстатију I структуром су подударне истој целини у Савиној Служби Симеону Мироточивом и у Служби светоме Сави Српском старијег, ”дотеодосијевског” наслеђа текста. Са напоменама у Служби првом српском архиепископу, Служба Јевстатију подударна је не само структуром него и избором читања из Апостола и Јеванђеља. Готово да нема разлике у структури и избору читања у Служби Сави Братковог минеја и у Служби Јевстатију I. Богослужбена рубрика млађе традиције текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I, пак, одговара својом структуром истој целини у Теодосијевој Служби Сави Српском, која је, ипак, избором читања ближа старијој традицији Службе Јевстатију I. Структуром, али и избором читања, напомена млађе традиције скоро да је подударна завршној рубрици двеју служби архијерејима Српске цркве XIV века, Никодиму и Јефрему.

Садржину овог дела службе, избор читања и одговарајућих стихова који их прате, састављач службе преузима из одговарајућег црквеног типика. Стога, богослужбена рубрика представља један је од елемената садржине аколутије који непосредно сведочи о живој литургијској пракси и одговарајућем богослужбеном уставу који је обликује. Пратећи структуру и састав напомене старије традиције текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I, јасно је како су кодекси који их садрже обликовани у складу са старијом богослужбеном праксом која је у Српској цркви претходила увођењу Јерусалимског црвеног устава. Млађа традиција текста Службе зато има богослужбена упутства компонована према одредбама типика јерусалимске традиције. На то упућује и неколико нових елемената у структури напомене, као што је помен великог славословља и отпуст.²⁷³

Структура аколутије посвећене штовању светог архиепископа Јевстатија I има све елементе сложене творевине – изворно песништво здружено у озаокупљене литургијско-песничке делове и ”задате” саставе, најчешће микрожанровског типа, који се у току појања или читања преузимају из других богослужбених књига. Поменути елементи својом сематником као и литургијском улогом чувају целовитост службе. Избором елемената службе, одређених упутствима типика, успоставља се веза са појединим празницима сродног „типа” светости из репертоара не само преводног песничког наслеђа, него и из корпуса изворне химнографије. Сложеност односа штовања светога и неког другог празника из годишњег круга прослављања памети, огледа се, на пример, у избору ирмоса, уводних тропара песама канона. Служба светоме архиепископу Јевстатију I има неизмењен репертоар ирмоса у свим преписима, без обзира да ли су у песама канона исписане целе строфе или само почетни колони. Изабрани ирмоси Службе налазе се, такође, у саставу песама канона истога, трећег гласа, на јутрењу за Срећење Господње.²⁷⁴

²⁷³ Симић 1978 : 26.

²⁷⁴ Занимљива је појава тропара за празник Срећења Господњег на вечерњи, после стихира на «на стиховно» и на крају јутрења, у Евергетидском типуку. *The Synaxarion of the monastery of the Theotokos Evergetis* 2000 : 497.

Необичне је структуре рукописна традиција сачуваних ирмоса Службе. Строфе су пуног састава у преписима сачуваним у јануарским служабним минејима²⁷⁵ и у препису из зборника-конволута с краја XV века. Ирмоси минејских служби истоветне су садржине и обима, без текстуалних измена лексичке природе. У ирмосима из поменутог зборника уочене су одређене измене, настале, вероватно, редакторским радом на неком од предложака Службе. У два млађа преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I, исписани су само почетни редови ирмоса истога корпуса.

Да посматрана група ирмоса трећег гласа, присутна у песмама Канона архиепископу Јевстатију I, има стабилну структуру, сведочи, не само однос ових строфа у рукописној традицији саме Службе него и природа њиховог односа са ирмосима у песмама Канона Службе на Сретење Господње. И поред уочених одступања текстуално-језичке природе, може се говорити, како о стабилној садржини самих строфа, тако и о неизмењеној структури и саставу нове целине изабраних ирмоса у односу на могући богослужбено-текстуални узор, Канон Службе за Сретење Господње. Овако стабилна традиција ирмоса, без значајнијих измена, како у тренутку компоновања канона Јевстатију I, тако и током вишевековног литургијског живота, могла је бити одређена значајем Господњег празника, из чијег су канона преузете поменуте строфе. Неизмењен литургијски поредак песничких целина микрожанровске структуре, ирмоса и тропара песама канона, на пример, слика је стабилног и вишевековног трајања једне богослужбене форме, чији су главни елементи предвиђени црквеним типиком.

*

Организација богослужбене праксе у Српској цркви према одредбама Јерусалимског црквеног устава подстакла је и измене у структури сложених, већ живих литургијских састава, пре свих последовања. Тако и Служба светоме архиепископу Јевстатију I, изменама неких елемената садржине, сведочи о смени веома сродних традиција у богослужењу, које су обележиле литургијски живот цркве у првим деценијама XIV века. У старијој традицији текста Службе, забележеној у служабним минејима до краја XIV века, потврђено је присуство ипакоја, строфе у оквиру циклуса седилних на јутрењу. Ова појава везује се за богослужбену праксу која је претходила уједначеном богослужењу, уређеном широко примењеним одредбама Јерусалимског устава. Ипакој у Служби Јевстатију I јавља се кодексима који су обликовани неколико деценија након састављања српкословенског превода Јерусалимског типика, што је потврда особеног односа писара ових преписа према својим предлошцима. Стање из предлошка, писари су верно пренели у нове минејске књиге, без обзира на захтеве актуалне богослужбене праксе. Истовремено, он је сведочанство о склопу Службе у предлошцима, који су несумњиво настали у време које је претходило промени црквеног устава или недовољно стабилне јерусалимске традиције црквеног устава.

Млађи преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I, сачувани у зборницима хетерогене садржине немају ипакој него полијелеј светоме архиепископу. Тако је "судбина" ипакоја у рукописној традицији Службе, непосредно сведочанство о прилагођавању структуре аколутује упутствима црквеног устава и њиховом „оживљавању“ на одређеном духовном простору.

²⁷⁵ Ирмоси су били пуног састава и у препису Службе светоме архиепископу Јевстатију I у минеју Народне библиотеке у Србији бр 1233 (Матић бр. 75).

2.4 Текстолошка анализа Службе

Упоредним прегледом и анализом свих преписа Службе светоме архиепископу Јевститију I обухватили смо строфе и тропаре изворног српскословенског песничког стварања посвећеног светоме архијереју Српске цркве. Текстолошким поређењем нису обухваћена читања из Старога завета на вечерњем, богородични тропари у свим химнографско-литургијским целинама, као и ирмоси песама канона.²⁷⁶ Све уочене разлике представили смо у форми табеларног прегледа, издвојивши у засебне табеле одступања литургијско-песничких целина, група сродних стихира истоветног мелодијског обрасца. Засебни су и прегледи свих разлика у тропарима канона светоме, издвојених у оквиру сваке песме. Пажљиво смо испитали састав тропара гласа четвртог те кондака и икоса гласа шестог и уочене разлике донели у посебним табелама.²⁷⁷

Заглавље

У насловима свих сачуваних преписа Службе, за 4. јануар помиње се само спомен светога архиепископа Јевстатија I. У преписима ОФ РНБ, НБКМ и НББ Јевстатије је *свети и преподобни отац наш Јевстатије, архиепископ српски*, док се у преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС Јевстатије назива само *оцем нашим и архиепископом српским*.

Песништво вечерњег

Табела број 17. Стихире „на Господи вазвах“ гласа шестог²⁷⁸

	ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
1стГв	тѣмь и съ агг(ε)ли	= РНБ	= РНБ	тѣмь съ агг(ε)ли	= РНБ	= ЛЕГАТ
2стГв	прѣс(вє)тоую память ти	= РНБ	прѣс(вє)тоую ти память	= НББ	= НББ	= НББ

²⁷⁶ Вид. одељак о ирмосима у ССАЈ.

²⁷⁷ Табеларни приказ представља преглед свих разночтенија без обзира на врсту измене, у стихирама и тропарима. Приказом су обухваћени сви сачувани и до данас познати преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I. Редослед табела у раду прати литургијску позицију и распоред стихира и тропара у Служби. У засебне табеле здружили смо измене у песништву за различите циклусе дневног богослужбеног круга – вечерње и јутрење. Примере представљамо изворном ортографијом, скраћене речи разрешавамо користећи обле заграде за означавање испуштених делова лексема, ако изнад скраћене речи стоји титла.

²⁷⁸ Стихире „на Господи вазвах“ представљамо скраћеницом „стГв“, у првој колони табеле. Број испред скраћенице представља редни број стихире у оквиру макроцелине.

ЗстГв	въждеѣѣ	= РНБ	Въждеѣѣѣ	= НББ	= НББ	= НББ
„слава“ гласа б.	н(ѣ)в(ѣ)снѣхъ	н(ѣ)в(ѣ)снага	= РНБ	= РНБ	н(ѣ)в(ѣ)снага	= РНБ
	приходеѣѣѣ	= РНБ	= РНБ	приходеѣѣѣ(ѣ)	= ЛЕГАТ	= ЛЕГАТ

Прва стихира „на Господи вазвах“ у свим преписима остала је скоро неизмењена. У преписима ФФ НС, ПЕЋ и НБС недостаје везник „и“ у односу на исту синтагму у завршном делу стихире, у преписима ОФ РНБ, НБКМ и НББ:

· *тем и са ангели* (ОФ РНБ, НБКМ и НББ) : *тем са ангели* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

У другој стихире „на Господи вазвах“ вечерњег богослужења, уочено је одступање на једном месту – измена реда речи у стихире:

· *пресветују памет ти* (ОФ РНБ, НБКМ) : *пресветују ти памет* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

И у трећој стихире циклуса „на Господи вазвах“ уочили смо само једну морфолошку измену:

· *важдеде* (ОФ РНБ, НБКМ) : *важделев* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Завршна строфа првог циклуса стихира на вечерњем, „слава“ шестог гласа има две измене, неуједначено распоређене у преписима:

· *небесних* (ОФ РНБ, НББ, ФФ НС) : *небеснаја* (НБКМ) / *небесна* (ПЕЋ, НБС),

· *приходештеје* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *приходештих* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Табела број 18. Стихире „на стиховно“ првога гласа²⁷⁹

²⁷⁹ У табеларном прегледу, за обележавање врсте стихире, у овом случају стихира „на стиховно“ користимо скраћеницу „стстх“. Број испред скраћенице представља редни број стихире у оквиру макроцелине. Педни број песме канона означавамо римским бројем, док редни број тропара у оквиру одређене песме означавамо арапском цифром. Уз цифре стављамо скраћенице: „п“ за песму и „т“ за тропар.

	ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
1стстх	И заблюждше оучениемъ б(о)ж(ь)твнымъ. възвращающа.	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	оучениемъ —
	И тьмнымъ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	И тьмныхъ,	= ПЕЋ И тьмныхъ,
3стстх	непорочноу	—	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	Непорочноу ОФ РНБ
	его же молши	—	= ОФ РНБ	его же молш	= ФФ НС	= ФФ НС
„слава“ гласа четвртог	архидрархо г(осподь)нь	—	архидрарх г(осподь)нь	архидрархо г(осподь)нь	їерархо г(осподь)нь	= ПЕЋ
	просиавъ	—	просиа	= НББ	= НББ просіа	= НББ просіа

Прва стихира „на стиховно“ је иста у свим преписима. Само препис НБС има скраћен један колон:

· *И заблудшеје ученијем божаставним. вазвращајуишта* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, ПЕЋ) :
и заблудшеје (НБС).

У истој стихири, у четири преписа, јавља се придев *тамни* у функцији епитета именице „светлост“ (и *тамним светом*), док у два преписа (ПЕЋ, НБС) овај придев означава „оне који су тамни“ (и *тамних, светлошћу божанственога ученија просвети*):

· *тамним* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС) : *тамних* (ПЕЋ, НБС).

Друга стихира „на стиховно“ иста је у свим преписима. Само препис ОФ РНБ нема завршни колон, исти као и у другој строфи свих преписа:

· *даровати душам нашим мир и велију милост.*

У трећој стихири свих преписа испуштена је именица „мир“ у свим преписима:

· *даровати душам нашим велију милост.*

У трећој стихири „на стиховно“ разночтенија смо уочили на два места. У првом примеру, уз именицу „жртва“ у препису ОФ РНБ употребљен је придев *непорочну*, како је и у осталим преписима, осим у НБС, где уз именицу стоји придев одређеног вида (*непорочнују*) :

· *непорочну* : *непорочнују*.

Преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I у служабним минејима немају, у завршном делу треће стихире, исти глаголски облик у поређењу са преписима Службе у зборницима:

· *Јего же молиши* : *јего же моли*.

И „слава“ гласа четвртог има „разночтеније“ у два колона. Сви преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I имају у првом колону, у непосредном обраћању светоме архијереју облик вокатива именице архијерарх (*архијерархо Господњ*). Два преписа из Србљака, ПЕЋ и НБС, имају вокатив именице јерарх (*јерархо Господњ*):

· *Архијерархо Господњ* : *јерархо Господњ*.

У свим преписима употребљен је облик аориста глагола „*просијати*“, осим у препису РНБ: *просијав* (ОФ РНБ) : *просија* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Песништво јутрења

Сви преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I имају један канон светоме трећег гласа. У преписима Службе из зборника, испред канона, најављује се и канон Претпразновању, али није исписан.²⁸⁰

²⁸⁰ Ирмоси канона су исти у свим преписима, као и богородични. Вид. одељак о ирмосима у ССАЈ.

Табела број 19. Прва песма канона светоме Јевстатију I

	ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
III, 1т	ВЪСЕЛЪШИИ	—	ВЪСЕЛ'ШИ	ВЪСЕЛЪШІИ	= НББ	= НББ
III, 1т	СЛАВЪНЪ	—	СЛАВНО	= НББ	= НББ	= НББ
III, 2т	ПРОТИВЪ	ПРОТИКОУ	= НБКМ	= НБКМ	= НБКМ	= НБКМ

Прва песма

Сва три тропара су иста, са мањим лексичким разликама у тропарима преписа ОФ РНБ у односу на остале:

- *васельшија* (ОФ РНБ) : *васельши* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *славан* (ОФ РНБ) : *славно* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *против* (ОФ РНБ) : *противу* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Табела број 20. Четврта песма канона светоме Јевстатију I

IVп, 1т	НЕИЗРЕЧЕНЪНЫИИЪ	= ОФ РНБ	къ НЕИЗРЕЧЕННЫИ(Ъ)	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ
IVп, 1т	МО(О)Л(И)ТВОЮ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	МОЛИТВАИИ	= ПЕЋ
IVп, 2т	НА НЪ ЖЕ	= ОФ РНБ	НА ИЖЕ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ

IVп, 2т	рад[о]уѣ се	рад[о]уѣ се	рад[о]уѣ се	= ОФ РНБ РНБ	= НББ	–
IVп, 2т	законоу	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	закона	= ПЕЋ
IVп, 3т	пришѣдшаа	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	припѣша	= ОФ РНБ
IVп, 3т	всесрѣдно	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	всесрѣдно	= ПЕЋ

Четврта песма

Налазимо разночтенија у сва три тропара песме. Издваја се препис ПЕЋ са јединственим решењима у тропарима у односу на остале преписе:

- неизреченим (ОФ ПНБ, НБКМ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС) : ка неизреченим²⁸¹ (НББ)
- молитвоју (ОФ ПНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, НБС) : молитвами (ПЕЋ)
- на њ же (ОФ ПНБ, НБКМ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС) : на иже²⁸² (НББ)
- закону (ОФ ПНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, НБС) : закона (ПЕЋ)
- пришадша (ОФ ПНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, НБС) : припадша (ПЕЋ)
- все срдно (ОФ ПНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, НБС) : все срдчно (ПЕЋ).

Табела број 21. Пета песма канона светоме Јевстатију I

Vп, 1т	колѣноу	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	роукоу и колѣно	рѣкѣ и колѣно	= ПЕЋ
--------	---------	-------------	----------	--------------------	------------------	-------

²⁸¹ Светозар Матић рашчитао: свещени къ неизреченным(ь). У осталим преписма је с(вѣ)щенныкъ неизреч(е)нным(ь).

²⁸² Светозар Матић тако рашчитао. У осталим преписма је другачије.

Vп, 1т	поклањаниѣ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	поклањаниѣмь	клањаниѣм[ь]	= ПЕЋ
Vп, 2т	съсоуда	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	съсоуда	= ОФ РНБ
Vп, 3т	и обидимымь	= ОФ РНБ	[и] обид[и]мымь	обидимымь	= ФФ НС	= ФФ НС

Пета песма

Измене у тексту тропара указују на две традиције текста: прву, сачувану у служабним минејима и другу, исписану у зборницима. Разлике:

- колѣну (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *руку и колѣно* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *поклањанија* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *поклањаниѣм – клањаниѣм* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *и обидимим*²⁸³ (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *обидимим* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Шеста песма

Разлике:

- *удаљи се* (ОФ РНБ, НБКМ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС) : *удаљу се* (НББ).

Табела број 22. Седма песма канона светоме Јевстатију I

VIIп, 1т	принѣсь	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	принѣс(ѣ)	принѣс(ѣ)
VIIп, 3т	в(о)жнѣмь	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	в(о)жѣмь	в(о)жѣмь

Седма песма

²⁸³ Светозар Матић *везник „и“ ставља у угласте заграде.*

Разлике:

- *принес* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС) : *принесе* (ПЕЋ, НБС)
- *Божјијем* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, ПЕЋ) : *Божјијим* (НБС).

Табела број 23. Осма песма канона светоме Јевстатију I

VIIIп, 1т	люды	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	людиѣ	людиѣ	= ПЕЋ
VIIIп, 1т	ѡбичага	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	ѡбичан	= ФФ НС	= ФФ НС
VIIIп, 1п	испльнѣиѣди	= ОФ РНБ	испльнѣиѣи	= НББ	= НББ	= НББ
VIIIп, 1п	ѡдь	ѡть	ѡть	= НББ	= НББ	= НББ
VIIIп, 1п	мѣдоточнѣиѣ ти оустѣноу	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	мѣдоточнѣиѣх' ти оустѣнь	= ФФ НС	= ФФ НС
VIIIп, 2п	вѣльгласно	= ОФ РНБ	вѣлегласно	= НББ	= ФФ НС вѣлегл(а)сно	= ПЕЋ

Осма песма

У тропарима ове песме најбројније су разлике. Оне указују на текстуалну повезаност преписа сачуваних у служабним минејима у односу на оне из зборника, али и на везу двају најстаријих преписа из служабних минеја.²⁸⁴

- *људи* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *људије* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

²⁸⁴ Ова веза може да укаже на заједничку провенијенцију тих преписа, на светогорску традицију Службе.

- *обичаја* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *обичаји* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *исплњајем* (ОФ РНБ, НБКМ) : *исплњени* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *од* (ОФ РНБ) : *от* (НБКМ, НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *медоточивију ти устну* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *медоточивих ти устан* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)
- *велгласно* (ОФ РНБ, НБКМ) : *велегласно* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Табела број 24. Девета песма канона светоме Јевстатију I

IXп, 1т	грѣхѡмь	= ОФ РНБ	грѣховь	= НББ	грѣхо	= НББ
IXп, 1т	ѡже	= ОФ РНБ	иже	= ОФ РНБ	ѡже	= ПЕЋ
IXп, 1т	б(о)ж(ь)ствьны	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	б(о)жѣн	= ФФ НС	= ФФ НС
светилна	праздноуѡмь	—	= ОФ РНБ	празднѡмь	= ФФ НС	= ФФ НС
светилна	прославляюща	—	прославляюще	= НББ	= НББ	= НББ

Девета песма и светилна светоме

И у тропарима ове песме разлике указују на двојаку сродност преписа, на везу двају најстаријих преписа Службе, као и на међусобну блискост преписа из служабних минеја у односу на оне из зборника. Разлике:

грехом (ОФ РНБ, НБКМ) : *грехов* (НББ, ФФ НС, НБС) – *грехо*²⁸⁵ (ПЕЋ)

²⁸⁵ Тако у изворнику; оштећење листа у виду отвора захватило је крај речи – види се управна, вертикална линија, вероватно стабло наредног слова које може бити в и џ. Како писар лево стабло слова џ пише као косу црту,

јеже (ОФ РНБ, НБКМ) : *иже* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

Божаставни (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *Божји* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

празднујем (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *празднуим* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

прослављајушта (ОФ РНБ, НБКМ) : *прослављајуште* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Песништво јутрења²⁸⁶

Табела број 25. Тропар гласа четвртог светоме Јевстатију I

ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
ВЪЗЛЮБ'НЕ	—	ВЪЗЛЮБЛЕННЕ	= НББ	= НББ	= НББ
КРАСОТА	—	КРАСОТО	= НББ	= НББ	= НББ
ѠТЬ ЗОЛЬ	—	ѠТ[Ъ] ЗЪЛЬ	= НББ	= НББ	= НББ

У тексту тропара издвајају се „разночтенија“ четири лексеме. У свим преписима текст тропара је неизмењен. Одступања су присутна само у препису ОФ РНБ:

· *вазљубне* (ОФ РНБ) : *вазљубљене* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

· *красота* (ОФ РНБ) : *красото* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

претпостављамо да се оштећена реч завршавала слогом ѡвъ (грѣховъ, као у препису ФФ НС, а не грѣхомъ како је у препису ОФ РНБ).

²⁸⁶ Издвајамо измене у појединим строфама – тропару, кондаку, икосу и светилни. Ове песничке форме одликује и богослужбена самосталност, те су могле да се уносе и у месецослове књига различитог типа (јеванђеље, апостол, псалтир).

· *от зол* (ОФ РНБ) : *от зал* (НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС)

Табела број 26. Кондак гласа шестог, после 6. песме канона

ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
все	= РНБ	= РНБ	всѣхъ	= ЛЕГАТ	= ЛЕГАТ

Текст кондака у преписима Службе светоме архиепископу Јевстатију I из служабних минеја разликује се на једном месту у односу на текст сачуван у зборницима:

· *все* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *всех* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

Табела број 27. Икос после шесте песме канона

ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
славѣ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	слави	= ФФ НС славы	= ФФ НС славы

Исти је принцип дистрибуције „разночтенија“ и у икосу који прати кондак:

· *славе* (ОФ РНБ, НБКМ, НББ) : *слави* (ФФ НС, ПЕЋ, НБС),

Табела број 28. Седилна гласа осмог, после треће песме канона

ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
Таиноу	–	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	таиннѣ	таиннѣю
ωт[ъ] д(ѣ)вице	–	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	ω д(ѣ)вице

У преписима ОФ РНБ, НБКМ и НББ МАТИЋ после треће песме није исписана седилна. У овим преписима, иста строфа исписана је у оквиру циклуса седилних „по стихологијама“, а испред канона на јутрењу, као ипакој гласа осмог.²⁸⁷ Текстолошким испитивањем обухваћене су обе литургијске позиције исте строфе. Уочили смо два примера „разночтенија“. Одступања од уједначене традиције текста јављају се само у препису НБС:

- тајну (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, ПЕЋ) : тајнују (НБС),
- от девице (ОФ РНБ, НБКМ, НББ, ФФ НС, ПЕЋ) : о девице (НБС).

*

Упоредни преглед структуре свих преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I скренуо је пажњу на постојање двеју традиција овог изворног песничког дела наше средњовековне књижевности. Прва је препозната у старијим преписима, обликованим до краја XIV столећа, који су сачувани у служабним минејима (ОФ РНБ, НБКМ и НББ). Друга традиција Службе огледа се у преписима сачуваним у зборницима хетерогене садржине (ФФ НС, ПЕЋ и НБС) који су обликовани током XV и првих деценија XVI столећа.²⁸⁸

Рани изводи Службе немају у структури текста песништво Претпразновања Просвештенија, које је присутно у свим циклусима дневног богослужбеног круга у изводима млађе традиције. Присутне су још две одлике које додатно одређују специфичност сваке од поменутих традиција – особена структура циклуса седилних на јутрењу „по катизмама“ и јединствена структура циклуса стихира „на хвалите Господа“. Овде доносимо целе строфе, седилне и стихире које их прате, према њиховом литургијском распореду. У засебном табеларном прегледу представимо сва одступања у тексту ових песничких целина.²⁸⁹

²⁸⁷ О „транзицији“ строфе са позиције седилног-ипакоја испред канона, на позицију седилног после треће песме канона у светлу одраза измене богослужбеног устава, видети поглавље о структури ССАЈ.

²⁸⁸ Детаљније вид. одељак о елементима структуре.

²⁸⁹ Строфе преносимо савременим писмом „по читању“. У првој колони су строфе из преписа ОФ РНБ док су у другој песничке целине преписа ФФ НС. У табеларни преглед преносимо само почетке строфа посвећених празнику Просвештенија.

Табела број 29. Пета песма канона светоме Јевстатију I

јутрење, седилни „по катизмама“

ОФ РНБ, НБКМ, НББ	ФФ НС, ПЕЋ, НБС
<p>Седилна. глас 3. Подобан. Красоте девствије. Красоте девстваније твоје. и пресветлејша добротелија ти. чини ангелски дивилие се глагољуише. како ва плти суише бесплтнога врага победи. што же те наречемо и ми земљи чеда твоја. аише и непостижно н обаче вапијемо ти. радуј се преосвештене светитељем похвало.</p> <p>Глас 8. Подобан. Премудрост. Премудрост вишњују навик. и ангелскому житију исправитељ. все привел јеси послушајуиших тебе. блажене трпенију бо чин бист. и кротости удивљеније. иноком образ. и детским разум. старим крепитељ тем же и ми по длгу сашадше се. светују памет твоју прослављајем глагољуише. моли Христа Бога. грехом остављеније .</p> <p>ипакуј. глас 8.</p>	<p>На утрњи. На 1. Стихологији. Седилна. глас 4. Празднику. Подобан. Скоро вари. Се приходит ка Иордану Христос... Слава и Ниња. Тажде. Цара васех и Владику на крштеније верни зреише...</p> <p>На 2. Стихологији. Седилна. Глас 3. Подобан. Красоте девства. Красоте девстваније твоје. и пресветлејша добротелија ти. чини ангелски дивилие се глагољуише. како ва плти си бесплтнога врага победи. што же те наречем и ми чеда твоја земљи. аише и непостижно н обаче вапијем ти. радуј се преосвештене светитељем похвало.</p> <p>Слава и Ниња. Тажде. Адамову наготу одеваје благоутробне ва одежду слави....</p> <p>По полијелеји. Седилна. Глас 8. Подобан. Премудрост. Премудрост вишњују навик. и ангелскому житију исправитељ. все привел јеси послушајуиших тебе блажене. трпенију бо чин бист. и кротости удивљеније. иноким образ. и јуним разум. старим крепитељу. тем же и ми по длгу сашадше се. светују памет твоју прослављајем глагољуише. моли Христа Бога грехом остављеније подати чатуишим са љубовију светују памет твоју.</p>

<p><i>Подобан. Повељено. Повељенују тајну божаствну пријем ва разуме својем. ва кров важдеде васе небеснаго житија. скоро приде вазм частни крст Христов на рамо. глагоље непрестано всем преклоњеј небеса васхожденијем. и плт зајемовав от девице всех велгласно зовет спасти се. вапити же и глаголати слава бечислној ти милости. једине премилостиве.</i></p>	
--	--

Издвојили смо све разлике у седилним строфама, упоредивши све преписе Службе.

Табела број 30. Седилне „по катизмама“

	ОФ РНБ	НБКМ	НББ	ФФ НС	ПЕЋ	НБС
2сд	добродѣтелиа ти		= ОФ РНБ	= ОФ РНБ	добротѣ твоѣи	= ПП
2сд	земельны њеда твоја	—	њеда твоја земельны	= НББ	= НББ	= НББ
3сд	грѣхоль оставениѣ	—	грѣхоль оставениѣ подати	грѣхоль оставениѣ подати. љагоуљитиць съ любовию светоују память твою.	= ФФ НС	= ФФ НС
3сд	и дѣтскіць разоуць	—	= ОФ РНБ	и юниць разоуць	= ФФ НС	—

*

Неочекивана је промена, не само у структури, него и у саставу стихира „на хвалите Господа“, на јутрењу, после канона светоме. У преписима старије традиције текста Службе, песништво јутрења заокружују две стихире „на стиховно“, светоме архиепископу Јевстатију I гласа првог (*Небесних красот достиг* и *Тржаство светло*). У преписима млађе традиције текста Службе, задржава се мелодијски образац, први глас, али стихира *Небесних красот достиг* постаје „слава“ док се стихира *Тржаство светло* не преноси у изводе са новом структуром.

Табела број 31. Пета песма канона светоме Јевстатију I

ОФ РНБ, НБКМ, НББ	ФФ НС, ПЕЋ, НБС
<p><i>На стиховно. Заутра.</i> <i>Стихири. глас 1.</i> <i>Небесних красот достиг. и са вишњими ликстојани вадвараје се. пресветли светитељу Јевстатије. всегда моли се Господеви. о савришајуиштих твоју памет.</i></p> <p><i>Тржаство светло. свештеноје обителиште слави Божије. всех сабирајет чед црквних. на похваљеније светитеља. радосно Христа слаеште. прослављајуиштаго светују јего памет.</i></p>	<p><i>На хвалитех.</i> <i>Стихири. Глас 6.</i> <i>Подобан. Ангелскије сили.</i> <i>Јегоже глас вапијуиштаго предсказаше...</i> <i>Висоту небеснују. никако же из след их звездам число...</i> <i>Сапрестолан оцу и духу си...</i> <i>Заторил јеси иногда грехом приноси...</i></p> <p><i>Слава Светому. Глас 1.</i> <i>Небесних красот достиг. и са вишњими ликстојани вадвараје се. пресветли светитељу Јевстатије. всегда моли се Господеви. о савришајуиштих твоју памет.</i></p> <p><i>И Ниња. Глас 2.</i> <i>Данас небеси и земљи творац . приходит. плтију на Иордан....</i></p>

Текстолошка испитивања извршена упоредним прегледом састава свих строфа и тропара Службе светоме српском архиепископу Јевстатију I те подробна анализа уочених разночтенија, представљених табеларним приказима, показују одређену правилност у њиховој дистирбуцији. Издвојена разночтенија могу се сабрани у две засебне целине, што је сагласно и „груписању“ извода Службе према изменама у њеној структури. Баш као и поменуте измене у структури и саставу, тако и разлике у тексту свих преписа, потврђују постојање двеју преписивачких традиција Службе, са заједничким местима, јединственим лексичким или морфолошким решењима, за сваку од њих. Прву традицију представља грана коју творе преписи ОФ РНБ, НБКМ и НББ, док другу граде преписи ФФ НС, ПЕЋ и НБС. На постојање два преписивачка тока у историји текста Службе указују, на пример, одступања у 1стГв, у „слави“ гласа шестог по стихирама „на Господи вазвах“, затим у 3стстх, као и разночтенија у канону светоме у Vп1т, VIIIп1т, VIIIп2т, у светилни по канону светоме и у кондаку гласа шестог по шестој песми канона. На поменутим местима уочене разлике су, најчешће, лексичке природе и очитују се у испуштању или додавању појединих лексема (1стГв, Vп1т, Vп3т), као и у појави различитих морфолошких облика исте речи („слава“ гласа шестог по стГв, 3стстх, VIIIп1т), или у измени њиховог редоследа (2сд).

Судећи према броју и природи издвојених разлика, обе преписивачке традиције одликује прилична уједначеност у саставу, са повременим изменама које, донекле, мењају ток трајања овог изворног химнографског дела наше књижевности. Испитивање текстуалних одступања у преписима прве преписивачке традиције указује на заједничко им порекло. Сва три преписа обликована су према заједничком протографу, који није морао бити и непосредни предлошак свакоме од њих. Да је вероватно тако, сведоче уочене текстолошке разлике међу њима. Исти однос међу изводима прве традиције уочили смо и у канону светоме у: Iп1т, VIп2т, VIIIп1т, VIIIп2т, IXп1т и светилни. Наведена одступања указују, заправо, на појаву раздвајања прве преписивачке традиције у два засебна тока – први творе преписи ОФ РНБ и НБКМ, док се други данас огледа у једном изводу, у препису НББ. Узмемо ли у обзир, осим представљених одступања, и место настанка трију најстаријих преписа Службе, онда можемо говорити о постојању два тока ширења прве преписивачке традиције Службе светоме архиепископу Јевстатију I, на широком географском простору јединствене духовности – један је светогорски (преписи ОФ РНБ и НБКМ), док се други развија на простору Српске цркве (НББ).²⁹⁰

Два најстарија извода, ОФ РНБ и НБКМ, конзервирала су одређено стање у саставу Службе те нису били предлошци новим преписима те се рукописна традиција којој припадају завршава током друге половине XIV столећа. Међутим, и међу светогорским рукописима Службе има одређених неслагања – ОФ РНБ у тропару светоме има јединствена решења која се не понављају ни у једном наредном препису, док НБКМ ретко нуди јединствена решења. Издвојили смо свега два таква примера: разночтеније *небеснаја* у „слави“ гласа шестог по стихирама „на Господи вазвах“ појављује се још једном, у ПЕЋ, док се облик *противу* : *против* (ОФ РНБ), у Iп1т, јавља у свим млађим преписима Службе. Писар – редактор извода НБКМ показао је веома активан однос према предлошци – није пренео решења која су данас специфичности ОФ РНБ (ако она воде порекло од заједничког предлошка!) и донео је нова решења, на два места у Служби. Уочена одступања одраз су промишљања о исправности прочитаног састава пре него што се он „пренесе“ у нови рукопис.

²⁹⁰ Вид. поглавље о рукописној традицији ССАЈ.

Током почетних деценија XV столећа Служба светоме српском архиепископу Јевстатију I постала је саставни део зборника хетерогеног састава са изворним стваралаштвом посвећеним неговању штовања више српских светитеља. Нови и, истовремено, данас најстарији извод Службе у зборнику особене садржине обликован је, сасвим сигурно, према неком препису из службног минеја за јануар, што потврђује текстуална повезаност НББ и најстаријег данас познатог преписа у зборнику, ФФ НС. Њега одликују нова решења која се, потом, преносе и у будуће преписе, нпр. измене у Зстстх, поетско проширење у Vп1т и у VIIIп1т, затим у кондаку гласа шестог и икосу као и поетско проширење на крају другог седилна „по катизмама“. Да се писар – редактор новог извода могао користити и другим изворима, а не само традицијом чији је представник данас НББ, сведоче ретке, али драгоцене везе ФФ НС са ОФ РНБ. Један од предлога могао је бити, дакле, препис Службе која је саставом и садржином блиска ОФ РНБ, на шта упућују измене у „слави“ гласа четвртог после стихира „на стиховно“, у икосу, у IXп1т и у другом седилном „по катизми“.²⁹¹

На простору некадашње јурисдикције Српске цркве, након губитка самосталности српске државе, настала су још два преписа Службе, ПЕЋ и НБС, оба сачувана, такође, у зборницима. Текстуална повезаност са преписом ФФ НС је очигледна, о чему сведоче разлике наведене као специфичност преписивачке гране коју творе наведена три преписа. Иако сва три извода граде јединствену преписивачку традицију Службе, постоје и одређена одступања која смо уочили међу њима, нарочито у препису ПЕЋ. Судећи према новим решењима које доноси, претпостављамо да је у току његова обликовања дошло до извесне модификације текста предлога, истина, веома сродног изводу ФФ НС. Нова решења поновљена су, затим, у најмлађем данас сачуваном препису, НБС. Поменимо и важну појединост, која је могла одредити текстуалну блискост између ПЕЋ и НБС – оба су настала у временском распону од тридесетак година, на простору Косова и Метохије, у писарским радионицама Пећког манастира и Високих Дечана.

Текстолошка испитивања Службе показала су присуство елемената особености у сваком од сачуваних преписа, пре свега на ортографском нивоу.²⁹² Име Јевстатијево, на пример, у препису ОФ РНБ доноси се без употребе грчких слова, са знаком за прејотовани вокал на почетку и на крају речи, што је у складу са нормом уређеног рашког правописа – љвѣстатѣ. У препису НБКМ, на почетној позицији у речи је „широко“ Е, а користи се и „тита“ – љвѣстаѣѣ. Без тите, са ћириличним словом „т“ име светог архиепископа наводи се у препису НББ – љвѣстатѣ. Са ижицом и титом је име забележено у препису ФФ НС – љвѣстатѣ, док је у преписима ПЕЋ и НБС само са ижицом – љвѣстатѣ.

Навешћемо још неке особености карактеристичне за поједине преписе Службе светоме архиепископу Јевстатију I, које су, истовремено, и носиоци измена у живом преписивачком току химнографског дела. Препис ОФ РНБ на два места чува трагове народног изговора. Писар користи предлоге „у“ и „од“, а не ѡ и ѡтъ. У ортографији преписа, уређеној у складу са развијеном рашком традицијом XIV столећа, уочавамо честу употребу „танког јер“ и ретку примену пајерка који је, у периоду обликовања преписа, могао да замени поменути словни знак у одређеним

²⁹¹ Обим и врста уочених измена не пружа довољно елемената који би потврдили примену више предлога у изради преписа ФФ НС, од којих је један могао бити главни, а други, помоћни, у улози преписа – коректора. Веза са изводом ОФ РНБ може да укаже на заједнички протограф свих, до тада састављених преписа.

²⁹² Основне ортографске одлике сваког извода описане су у оквиру целине у којој је представљено рукописно наслеђе Службе.

позицијама у речи. Репертоар редно-надредних знакова веома је разноврстан. Ако овим специфичностима додамо и јединствена лексичка решења у тропару светоме, опис правописа и језика преписа Службе ОФ РНБ можемо допунити напоменом о присуству елемената индивидуалног наноса.

Истој преписивачкој грани припада и препис НБКМ узорне ортографије, са доследном применом слова за прејотоване вокале и честом употребом пајерка. Текстуалних одступања готово да нема у поређењу са преписом ОФ РНБ, којем је веома сродан. У овој преписивачкој грани посебно место има трећи препис, извод НББ, с обзиром на бројност и врсту измена, те њихову примену у млађим преписима. Бројна различитија, издвајају овај препис Службе у засебан ток прве традиције текста, који ће од XV столећа живети у форми нове традиције изворног песничког дела, у зборницима хетерогене садржине.

Друга преписивачка традиција Службе, млађа по времену обликовања сачуваних преписа, забележена у зборницима богослужбених састава и изворних дела старе српске књижевности, чува и нову, измењену структуру Службе светоме архиепископу Јевстатију I. У преписима ове традиције, поред измена у структури седилних „по катизмама“ на јутрењу и циклуса стихира „на хвалите Господа“, изворно песништво се кроз целу Службу укршта са песништвом Претпразновања Просвештенија.²⁹³ Различитија уочена у препису ФФ НС, у поређењу са изводима прве традиције, присутна су и у млађим рукописима Службе. Међутим, ни у овој традицији нема потпуне уједначености – што показују разлике чији је носилац извод ПЕЋ. Нова решења, налазимо, потом, и у НБС, неколико деценија млађем препису Службе.

²⁹³ Вид. одељак о песништву Претпразновања у структури ССАЈ.

2.4.1 Ка закључку

Текстолошка испитивања Службе светоме српском архиепископу Јевстатију I потврдила су постојање само једне њене редакције. У свим сачуваним преписима, без обзира на учесталост, дистрибуцију, као и на природу текстуалних измена, текст овог дела одликује стабилност, остварена, пре свега, доста тачним преношењем садржине предлошка. Приказана одступања, било да је реч о једној лексеми, колону или, чак, целој строфи, нису у текст изворног дела унела значајније измене на семантичком нивоу.

Важну улогу у стабилизацији текста Службе имале су добро организоване писарске радионице угледних манастира од којих су неке биле у седиштима епископија и значајним центрима неговања духовности. Израда кодекса у таквим радионицама захтевала је посебно ангажовање у одабиру најбољег предлошка као и својеврсну редактуру расположивих извода, уколико је то било неопходно. Поједини преписи Службе обликовани су, управо, у радионицама црквених седишта, ради штовања светога архиепископа у епископским катедралама. На стабилизацију текста Службе, понајвише је, ипак, утицала њена функционалност, литургијски живот књижевног дела.

Судећи према издвојеним и описаним разликама лексичке природе, без обзира на време њихова настанка, сви данас познати преписи припадају двома различитим преписивачким традицијама. Испитивања су, такође, показала, како је приказано и у табеларним прегледима, да најстарије преписе двају преписивачких токова – изводе који, према својим текстуалним одликама, стоје на почецима поменутих традиција – скоро да није могуће довести у непосредну везу. Ипак, има елемената који их повезују те се може говорити о далеком, заједничком им исходишту (протографу). Заједнички протограф могао је бити начисто преписан текст Службе или њему најближи препис, који до данас нису сачувани.²⁹⁴

Традицију текста Службе, како показују резултати текстолошких испитивања, одликује и особена променљивост, која се огледа у прилагодљивости текста одређеним правописним захтевима, као и у адаптацији његове структуре, условљене захтевима богослужбене праксе. На ову одлику утицала је, у многоме, функционалност, одређена јасно дефинисаном богослужбеном применом, у дугом временском трајању.

И поред јасно изражене стабилности, за историју текста Службе ипак није карактеристична затворена текстолошка традиција јер ни један сачувани препис не представља само механичко преношење текста назначеног у предлошку. Сваки од њих има своје особености чија је природа је разнородна. Ни један писар данас познатих преписа Службе, није, на пример, преносио ортографију предлошка, него је, напротив, правопис новог преписа обликовао према преовлађујућој норми књижевног језика те личним правописно-ортографским навикама. Стога, трајање јединствене редакције Службе светоме архиепископу, од скоро два столећа, не искључује могућност развоја занимљиве историје њеног текста. Речита потврда јесу, како је претходно приказано, текстуалне, као и ортографско-палеографске одлике сваког сачуваног преписа, посебно.

Историја текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I може се, на основу нашег досадашњег истраживања приказати у виду стеме – графичког приказа рукописне традиције Службе српскословенске језичке традиције. У графикону су представљени сви познати изводи

²⁹⁴ Сви преписи који би могли бити носиоци промена, а нису данас познати, у стеми су приказани у виду правоуганог поља без текста.

(правоугаоне геометријске слике са пуном линијом) као и несачувани њихови предлошци и заједнички протографи (правоугаоне геометријске слике са испрекиданом линијом). Први принцип организовања свих преписа у стемни јесте приказ њихова порекла – у непосредној су вези текстови са заједничким исходиштем. Стема, такође, приказује позицију сваког преписа у одређеној етапи кретања текста, али истовремено, и везе између преписа као и између издвојених преписивачких традиција Службе. Међу њима су нарочито важни први преписи са новом, измењеном структуром као и први изводи са новим лексичким решењима, чије је обликовање означило и промену тока преписивачке традиције. Издвојене етапе кретања преписивачке традиције Службе, у стемни су приказане посебним смером. Изводи који припадају истој етапи приказани су у вертикалном низу, поштујући хронолошки принцип њихова настанка. У оквиру заједничког низа, на истој, хоризонталној равни, представљени су временом настанка блиски преписи.

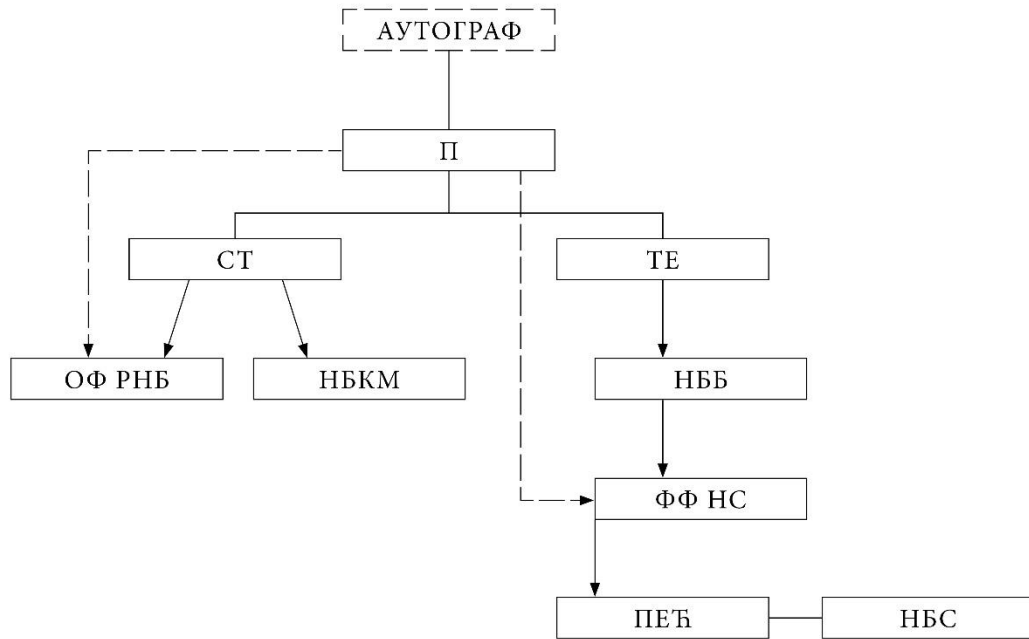
*

Узевши у обзир палеографско-ортографске те лексичке одлике као и особености структуре текста Службе светоме архиепископу Јевстатију I у свим преписима, приредили смо издање Службе за сваки сачувани извод, посебно. Особености историје текста Службе, сагледане и дефинисане након њеног целовитог испитивања, условиле су приређивање издања с тенденцијом приказа ортографско-лексичких особености сваког преписа, у границама могућности штампарског слога. Посебним напоменама у издању, наглашене су све специфичности, карактеристичне само за одређени препис. Оваквим приступом не реконструира се стање изворног текста најближа протографу, текст, него трајање текста дела. Такође, реконструира се састав дела у свакој етапи његове историје као и јединствена језичка форма. Палеографско-ортографске форме као и друге особености језика и правописа неког преписа могу, потом, бити важне смернице у будућим испитивањима и откривању, на пример, места настанка преписа, као и у сагледавању организације и начина рада писарских радионица у којима су изводи уобличени. Испрекиданом линијом повезани су преписи који су могли имати заједнички предлошак.

*

Преписи Службе светоме архиепископу Јевстатију I у стемни су обележени скраћеницама: ОФ РНБ – Основни рукописни фонд Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу (F I п 69); НБКМ – Народна библиотека „Кирил и Методиј“ у Софији (број 521); НББ – Народна библиотека у Београду (број 1233 – уништен), ФФ НС – Легата Ђорђа Сп. Радојичића на Катедри за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду; ПЕЋ – Библиотека Пећке патријаршије (инвентарни број 75); НБС – Рукописни фонд Народне библиотеке Србије (број 18); НББ 15 – Народна библиотека у Београду (број 15 – уништен)²⁹⁵; П – изгубљени протограф свих преписа Службе; СТ – изгубљени протограф светогорске традиције Службе (према сродним разночтенијима у ОФ РНБ и НБКМ); СТ – изгубљени протограф традиције епископија Српске архиепископије (према сродним разночтенијима у НББ, ФФ НС, ПЕЋ, НБС).

²⁹⁵ Детаљно овом рукопису вид. у одељку о рукописној традицији ССАЈ.

2.5 Химнограф и његово дело : стил и уметнички поступак у Служби светоме српском архиепископу Јевстатију I

Међу бројним питањима која се постављају у вези са службом као главним химнографским саставом за богослужбено прослављање светитеља јесте и оно на које настоји одговорити не само историја средњовековног црквеног песништва – какав је међусобни однос штовања светога и процеса настајања службе? Наведена непознаница подстиче појаву још неких недоумица. На пример, препознају ли се у саставу и структури службе поједине етапе штовања светога или, чак, динамичка природа развоја његова култа? Као и: могу ли се у појединим поетичким одликама песничког дела са литругијском функцијом препознати елементи оригиналног књижевног рада, не нужно састављени у истој песничкој радионици.

Одговоре на нека од наведених питања, нарочито оних који су у вези са обликовањем лика светога српског архиепископа Јевстатија I у химнографији, потражили смо, предузевши стилско-језичка испитивања оних песничких целина Службе које су изворни пишчеви састави. Поједине поетичке одлике, пре свих избор мотива и њихово „слагање“ у композицији химнографског састава, обликовање стихира и тропара те реконструкција репертоара стилских средстава, драгоцен су извор за откривање пуноће песничког лика светога Јевстатија I, али и важни елементи васпостављања главних поетичких елемената. песничке радионице.

Архиепископ Јевстатије I у српској књижевности средњег века присутан је и као песнички и као прозни јунак. Његово Житије има свога, именом познатог, писца.²⁹⁶ Ауторство Службе је утврдио Ђорђе Трифуновић, препознавши у песничком саставу неке стилско-поетичке одлике, веома сродне онима у Житију, делу архиепископа Данила II (Пећког).²⁹⁷ У наредним редовима, представимо резултате нашега рада, који је, на срећу, за полазиште имао својеврсну „књижевноисторијску извесност“ – препознато ауторство песничког дела.²⁹⁸

Служба светоме српском архиепископу Јевстатију I састављена је, како химнограф и сам истиче у светилни, на крају канона: „...*памет светога ти успенија јуже светло празнујим*“. О посебном значају светитељства шестог српског архиепископа у колективном штовању и празновању заједнице, сведочи употреба симболике светлости у опису успомене светога архиепископа, како је у „слави“ гласа четвртог по стихирама „на стиховно“ („*Памет твоја, јерархо Господањ, просија паче слначнаго сијанија...*“) и у светилни по канону („*Свештена и светлосна и славна паче слнца озајушти*“) где је наглашена удвајањем епитета изведеним од именице „светлост“.

Служба у целости одише атмосфером непосредности, оствареном честим обраћањем светоме архијереју и коришћењем очекиваних атрибута са алузијом на „лик“ светога. Бројне зазиве химнограф често умножава, градећи развијене форме у обраћању. Уз име светога архијереја епитет „*блажени*“ јавља се четири пута, и то у химнографском циклусу вечерњег (2стГв, 3стГв, тропар гласа четвртог и седилна гласа осмог) док се у канону, најчешће у обраћању користи епитет „*светитељ*“ (три пута у четвртој песми канона – IVп2т, IVп3т, IXп2т), „*пресветли светитељу Јевстатије*“ (стихира гласа првог по канону), „*светитељскују подобу облк се*“ (кондак гласа шестог).²⁹⁹ И у стихирама вечерњег богослужбеног циклуса свети архијереј је

²⁹⁶ Трифуновић 1970а : 296–297; Богдановић 1991 : 176; Шпадијер 2014а : 78–79.

²⁹⁷ Трифуновић 1970а : 296–297.

²⁹⁸ Примере доносимо према издању Службе у: Србљак 1970а : 49–75.

²⁹⁹ Редни број песме у канону доносимо римским цифрама док је поредак тропара у песмама приказан арапским цифрама.

представљен као „начелник светитељем“ (трећа стихира „на стиховно“), „јерарх Господањ“ („слава“ по стихирама на стиховно) и „светитељем похвала“ (седилна гласа трећег). Јевстатије је у Служби само једном, „отац преподобни“ (стихира гласа шестог по 50. псалму) и три пута само „отац“ (почеци трију стихира „на стиховно“).³⁰⁰ Венац светитељски Јевстатије је стекао још за живота, у младости („светитељ из млада“ – 4п2т), наглашава химнограф, напустивши сва земаљска добра, примивши монашки образ и препустивши се, безрезервно, божанској вољи и њеним заповестима.

Веома често се уз име светог јавља атрибут „преосвеишени“ и то у сложеним инвокацијама, начјешће у канону: „преосвеишене блажене Јевстатије“ (Шп2т) и „преосвеишене архијереје“ (Шп1т), „преосвеишене, светитељем похвало“ (седилна гласа трећег) „преосвеишене Божији Јевстатије“ (Vп2т) „оче преосвеишене Јевстатије“ (VIп1т). Обраћање са поменутиим атрибутом је веома развијено већ на почетку Службе, у трећој стихирини „на Господи вазвах“ „Блажене Јевстатије, преосвеишене Господањ угодниче“. Светитељски лик, новог у збору светих архијереја српске цркве, најобухватније је представљен само једном лексемом у форми сложенице – Јевстатије је „свеишенопроповедник“ (IXп3т). Архиепископ Јевстатије I у Служби је и архијереј безлобан и нескврњен (трећа стихира „на стиховно“), анђелскому житију исправитељ, трпенију бо чин бист и кротости удивљеније, иноком образ, јуним разум, старим крепитељ (седилна гласа осмог), пастир Христове цркве (стихира по 50. псалму), учитељ и васпитатељ (IXп2т). Химнограф му се обраћа и као „тајнам Божаставним видитељу“ (тропар 4. гласа), „архијереом Божаставнаја красото“, „анђелски саслужабниче“ (тропар гласа четвртог).

Служба светоме српском архиепископу Јевстатију I обилује уобичајеним појединостима, важним завршним елементима обликовања светитељског култа. Наиме, на неколико места у Служби химнограф позива на саборно прослављање светог архијереја око његова гроба/раке, у којем је тело светог остало сачувано и непропадљиво те се из њега излива благодат и миомирис: *рака божаставних ти мошти. јако труба велегласно сведитељствујет. ухајушти благодетију Божијеју светаго духа* (вечерње, „слава“ гласа четвртог по стихирама „на стиховно“);

...темже и ми по длгу сашадше се светују памет твоју прослављајем глагољушите моли Христа Бога грехом остављеније подати иштуштим са љубовију светују памет твоју (седилни гласа осмог);

И тебе гроб нетљено тело сабљуде Божијим мановенијем. на прослављеније и част опстојеште светују ти раку (VIIп3т);

Гредете усрдно својего си учитеља и васпитатеља опстојеште раку и ухајушите благодетију Божаставноју јуже васпевајушите величајем (IXп3т);

...васегда моли се Господеву о савршајушних твоју памет (стихира „на стиховно“ по канону).

Већ у првог групи стихира у Служби, химнограф сажето, али убедљиво, представља суштину Јевстатијевог подвига и разлоге стицања светитељског лика. Користећи бирану лексику, поигравајући се контрастом реално-имагинарно, песник вешто обликује колоне, које доследно, нарочитим ритмом, повезује у стихире. Ритмичност овде он остварује сменом глаголских облика – аориста и перфекта– на завршецима колона. Свети архиепископ одрекао се свега материјалног и свих земаљских угодности (*...земаљско оставив..., свега светскога одрекнув се...*) и посветио

³⁰⁰ Све три стихире „на стиховно“ за вечерње богослужење почињу зазивом „Оче Јевстатије“.

се посту и исцрпљујућим ноћним молитвама праћеним, неретко, нарочитим емотивним доживљајем, сузама и уздасима. Трећа строфа циклуса стихира „на Господи вазвах“ посвећена је Јевстатијевом посебном подвигу – дељење „сладошти“ учења своје „стаду“ и поука о начинима борбе са земаљским искушењима и телесним нечистотама. Ово Јевстатијево узвишено дело химнограф веома успешно приказује и песничком сликом у чијем се средишту налази метафора псалтирског порекла – о процветалом фениксу који умножава свој плод.

Користећи семантички потенцијал именице „светлост“, химнограф у стихирама „на стиховно“, указује на значај беседништва и поука светог архиепископа, које је за живота упућивао својим ученицима и верном народу. Подвиг „отлучења“ од сна и чињења свеноћних молитви, чији је врхунац често пропраћен сузама, када свети постиже „очишћење“ душе, наглашава се, нарочито, у другој стихири. Препустивши се оваквој врсти жртве, свесно, предано и доследно, свети архијереј удостојио се светитељског чина након престављења. Поставши за живота узор побожности (не само начином живљења него и просветитељским радом, неговањем врлина скромности и тежњом да се приближи идеалу светиње) свети архијереј се, након смрти, објављује изливањем мирисне благодати из гробнице, што је сведочанство присуства светога Духа.

Поменута група стихира и циклус седилних који их прати, те песничке форме које следе за њима, тропар и стихира гласа шестог, повезани су у јединствену поетску целину присуством заједничких мотива. У овим строфама химнограф најчешће, у обраћању, примењује именицу „отац“, поменувши неколико пута оне који прослављају памет светога. Чини то сугестивно, са особеном присношћу, у првом лицу множине, као да је и сам био међу њима:

... нас научајушта благодарити... („слава“ гласа четвртог по стихирама „на стиховно“),

...штуштим са љубовију твоју светују памет... (тропар гласа четвртог),

... што же те наречем и ми, чеда твоја земаљна... (седилна гласа трећег),

...послушајуштитх тебе... (седилна гласа осмог),

...ми по длгу саиадше се светују памет твоју прослављајем... (седилна гласа осмог),

...штуштим са љубовију светују памет твоју... (седилна гласа осмог).

Већ од првих песама канона химнограф поступно гради песнички лик светога, наводећи његове врлине које доследно негује и истрајност у вери, уз непрестано присуство Божјег благослова. Већ у почетном тропару песник уводи мотив „Божјег изабраника од рођења“ (*...от пелен назнамена те благодетију духовноју...*), који је веома рано научио чинити добра дела и одолевати искушењима, увек снажно и храбро. Стога свети архијереј постаје не само изабраник него и предводник (*„Првенца показа те Господ стаду својему првенствовати...“*), изабран не само од Господа него и од људи (*„Избран Богом и људми. вазљубљене...“*) који се, испуњен љубављу као врховном врлином, не само за живота, него и након престављења, моли за своје стадо пред Господом. Свети архијереј с радошћу је пригрлио благослов Господњи и са свесном намером узрастања у врлини, непрестано је тежио ка идеалу светости:

Васего сам себе принесе ка Господу небесноје сакровиште сам себе саделал јеси (прва стихира „на Господи вазвах“)

... сам себе непорочнују жртву принесе Христу... (трећа стихира „на стиховно“)

... из млада вазрастом отроче. земаљна васа миру оставив. и сам себе прилепив законотворцу и Владице (4п2т)

себе изабрав пастира и учитеља и наставника васем љубеитим Христа (Vп2т)

очистив си души и тело от скврни и преподобна себе и праведна зелобива учитеља показав (Vп,3т)

Чврста себе сатвори по божаственом своме узору (VIп2т)

соју душу принесе Христови жртву часну и непорочну (VIIп1т)

Мотив присуства Божје благодети/преумидрости повремено се јавља кроз цео канон:

Премудрост Божија васемоитна васељши се на те... (Iп1т),

Савише от Бога пријем благодет ва светитељскују подобу облк се... (кондак гласа шестог после шесте песме),

...прослављајуште Господа давшиаго ти благодат (светилна после канона).

У другом тропару пете песме ово је једини мотив који је, развијеним поређењем, прерастао у песничку слику:

Провидна Божија мудрост. изабравши убицу Павла сасуда себе изабрана. вазимајушта от земље убога. и посаждаје на престоље богатих. и тебе преосвеитене Божији Јевстатије. себе изабрав пастира и учитеља. и наставника васем љубеитим Христа. света невечерња миром обладајушта.

У наредним песмама канона химнограф описује подвиге светога аријереја, истичући свесно одрицање од свега земаљског, практиковање поста и интензивних молитви са телесним подвизавањем (свеноћне молитве, плач):

...ва кров важделев небеснаго житија... (јутрење, седилна гласа осмог после треће песме канона),

...васа мира ни ва штоже ваменив... (4п3т),

...плтних вољ скоро уклони се. вазденијем руку и честим коленоклањанијем... (Vп1т),

...о камен саблазна николиже потак се... (VIп1т),

...земљних немошти ниња отнуд удаљи се... (VIIп2т),

... рода земљанаго избавити просе грех сластљубивих вазденијем руку и васеноитним стојанијем и слзми мноземи. црковноју службоју и честним ваздиханијем... (VIIIп2т).

Мотив молитвеног плача јавља се и у песништву вечерње:

...земаљних похоти постом покори и васеноитнаго пенија молбоју слзми посејав и са веселијем жњеши... (друга стихира „на Господи вазвах“),

...душу своју от похоти свободи слзми непрестаними оцештаје... (друга стихира „на стиховно“)

Мотив подвизавања потпуним одрицањем од земаљског и тежњом ка духовном/небеском, развијен у неколико песама канона, јавља се, често и у првој литургијско-химнографској целини дневног богослужбеног круга:

На висоту вастече добродетељеј небесних желаје и сим васех уче приходештих ка тебе и небесна мударствовати и земаљних помисал уклањати се и скврни плтаских удаљати се... (трећа стихира „на Господи вазвах“),

... не дал јеси својима очима сна и брвма својима дреманија... (друга стихира „на стиховно“),

... законо бист архијереј безлобан и бескврнан паче же и отлучен от грех (трећа стихира „на стиховно“),

Васех мирских отрех се... духовним прилепи се (друга стихира „на Господи вазвах“).

Угледан земаљски живот светога као предуслов васкрсења након престављења, постаје узор верном народу и усмерава га у духовном узрастању. Како би нагласио значај утицаја светога на окружење, песник користи контраст:

„Красоте девставније твоје и пресветлејшеј доброте твојеј чини анђелски дивише се... како ва плти сиј бесплтнога врага победи...“ (седилна гласа трећег),

„Син чловечаски сини Божије сатвараје“ (VІпЗт).

Сабравши главне заслуге за стицање светости, тропарима завршних песама, химнограф идејно заокружује канон светога. У тропарима девете песме посебно развија мотив причешћа као врхунца сједињења верника са Христом:

Људије свеитени. предзреите обичаји твојего устава смеренија же и кротости и божаставнаго ученија исплњени от медоточивих ти устан... (VІІп1т),

Христос приближи се ваздаје комуждо противу делом. нечастивим страст благочастивим же благодет и славу... (VІІп2т),

...целомударан новије благодети свеитенстује. Господња преданија хлеба и чаше паметствовати васем јасно исповедаше величије... (IХп1т).

У другом тропару девете песме свети архиепископ се непосредно обраћа Господу, иштући благослов причешћа:

Ваздажд ми вапијаше светитељ. причестија Богу. иже ново пити ва царствију твојем. дара исплнити ми се. и бесконачноаго веселија. и у тебе пребивати. јегоже хвалеите величајем.

Значајно место у композиционом склопу Службе, као и у грађењу химнографског лика светога имају мотиви учења/сладошти учења и изливања благодети из уста светога.³⁰¹

³⁰¹ Ови мотиви препознати су као главни у службама Оцима Цркве. Кристианс 2018: 75–76.

...и вазде раздав стаду својему. божаставнаја сладости ученија... (трећа стихира „на Господи вазвах“)

... твоји усне биста реки духовније точешти исахша вероју срца напајајушти и заблудшеје ученијем и тамних светом божаставнаго ученија просвештаје... (прва стихира „на стиховно“),

...и бист пастир Христове цркви. уче словесније овце веровати ва Тројицу јединосуштнују ва једином божастве... (стихира гласа шестог по 50. псалму),

Младоумним паки вас. вазвраштајушти се на земаљније помисли. ка исправљенију јави те Господ... (IIIп2т),

...и тебе. преосвештене блажене Јевстатије. себе изабрав пастира и учитеља. и наставника васем љубештим Христа... (Vп2т).

...и от усну својеју благочасно научил јеси васех клањати се Тројици једносуштнеј темже памет твоју светују иштуште... (кондак гласа шестог по шестој песми).

У Служби светоме српском архиепископу Јевстатију I уочили смо помен само једног конкретног догађаја из његова живота. Реч је о посети гробу Господњем који, међутим, није описан као посебан подвиг светог архиепископа Српске цркве, него је у функцији песничке слике која се развија око симбола „камена“:

Сиона ти дошад, преосвештене оче. и гроб Господањ усрдноју убовију облобизав. и од камен саблазна николиже потак се... (VIп1т),

Чврста себе сатвори... (VIп2т).

У Служби се, као што смо навели раније, на више места помиње рака/гроб светог, као и прослављање празника његова успења, али уопштено, без алузија на стварне догађаје, важне појединости у уобличавању култа светог. У вези са обликовањем Јевстатијевог светог лика то су могли бити, на пример, отварање гроба након објављивања светог или пренос тела из Жиче у Пећки манастир.³⁰² У последњем тропару канона, песник позива на прослављање светог, који је представљен као учитељ и васпитатељ:

Гредете усрдно својего си учитеља и васпитатеља осптојеште раку и ухајуште благодетију божаставноју јуже васпевајуште величајем... (IXп3т).

...озарајушти нас памет светаго ти успенија јуже светло празнујим... (светилна).

Овом приликом, скренућемо пажњу и на садржину тропара девете песме канона светоме, посвећеног Богородици. У непосредном обраћању, песник моли Богорицу за заступништво у молитвама за помоћ и колективно спасење. Овако обликована садржина богородичног завршне песме канона светоме, није ретка појава у српском

³⁰² Данило II, у Житију Јевстатијевом, доноси драгоцен податак о историјским околностима преноса моштију светог архиепископа из Жиче у Пећ. Вид. Данило Други 1988 : 210–211. Јевстатијеве мошти пренете су из Жиче предусретљивошћу његова наследника на трону, архиепископа Јакова, око 1292. Вид. Поповић 2009 : фуснота 91. Није овај чин био део фунералног програма у ужем смислу, нити потврда обичаја сахрањивања црквених поглавара у Пећи, него последица ванредних, ратних околности. Стога није било потребе поменути га у Служби.

литургијском песништву, у његовом вишевековном трајању, од XIII до XVI века.³⁰³ У Служби светога српском архиепископу Јевстатију I химнограф моли за заштиту од напада „паганског“, од сваке повреде и међусобних сукоба, што може бити и далеки одјек стварних историјских догађаја:

Девице Богородице. Христа породи. сега ниња умоли избавити се нам од находа поганска и от васакогo вреде и междусобније рати

Како би химнографски лик светога Јевстатија I приказао што потпуније, химнограф своје дело, намењено литургијском неговању култа светога архиепископа, гради користећи мотиве особене не само за један, одређени „лик/тип“ светости.³⁰⁴

Јевстатијев лик предстаљен је, избором карактеристичних мотива, подобно лику светих апостола. У другом тропару пете песме, песнички лик српског архиепископа приближен је, развијеним поређењем, лику апостола Павла, идеалног типа апостола:

Провидна Божија мудрост. изабравши убицу Павла сасуда себе изабрана... и тебе преосвеиштене Божији Јевстатије. себе изабрав...

Из репертоара мотива карактеристичних за приказ лика светога апостола, у ССАЈ је најзаступљенији онај изведен од именице „светлост“. Светом Јевстатију химнограф се више пута обраћа као светитељу, али га и представља као:

...просавте бо свет. васијавши от земаљнаго неможенија... (ИпЗт) и

...пресветли светитељ... (стихира гласа првог на крају Службе).

Симболику светлости песник посебно користи, како би што убедљивије представио значај пастирске улоге светога архијереја, карактеристичне за аготиоп, аготиоп сродан лику светих апостола.³⁰⁵ Бројна су поетска решења којима песник представља светога као пастира који се стара о својем стаду:

...и вазде раздав стаду својему. божаставнаја сладости ученија... (друга стихира „на Господи вазвах“)

...озарајушти стаду твојему срца. и просвеиштавајушти мисли... („слава“ гласа четвртог по стихирама „на стиховно“)

...и бист пастир Христове цркви. уче словесније овце веровати ва Тројицу јединосуштнују... (стихира по 50. псалму),

³⁰³ У српској химнографској традицији богорогичан после девете песме канона светога неретко је обликован као поетски израз конкретних догађаја из српске прошлости. У непосредном обраћању Богородици, песник вапи за заступништвом пред Господом ради разрешавања проблема, како из сфере духовног живота тако и оних који доносе нестабилност у друштву и држави. О сличним местима у српској химнографији од XIII до XVI столећа, види: Шпадијер 2014а: 99–102.

³⁰⁴ У новијој литератури о поетици топоса и улози ове песничке фигуре у карактеризацији песничког лика светога ради његова приближавања одређеном „лику/типу“ светости, за означавање химнографског обрасца светости користи се термин „агиотиоп“. Овај појам у наредним редовима и ми ћемо примењивати. У раду ћемо користити преглед главних мотива у византијској химнографији служабног минеја и њихову адаптацију у словенском песништву, представљен у: Кристианс 2018.

³⁰⁵ О топосима који повезују ова два сродна светитељска лика, вид. Кристианс 2018: 47, 52.

Првенца показа те Господ. стаду својему првенстовати... (Шп1т),

...себе изабрав. пастира и учитеља... (Vп2т),

...и ка њему привед своје стадо верно... (икос после шесте песме канона).

Песник је у Службу унео и мотив „цвета/цветања“, неопходан у обликовању лика светога као праведника:

...темже јако финикс процве. ва дому Господњи насажд се... (трећа стихира „на Господи вазвах“),

...цвету архијерејску процавтишу... (Пз3т),

...процавте ва дому јего јако красни финикс. насажден ва дому Господњи... (икос после шесте песме канона).

Најбројнији у ССАЈ јесу, управо, мотиви карактеристични за обликовање лика светога праведника. Они су заступљени како у стихирама вечерњег литургијско-химнографског циклуса тако и у строфама јутрења те тропарима канона светоме. Међу поменутих мотивима истичу се они који осликавају основне црте химнографског лика – стицање монашког чина и одрицање од свих земаљских добара, те практиковање отшелништва и аскезе. У личном изопштавању од света, препуштен посту и молитви, свети се подвизава и ослобађа нечистоте греха. У приказу лика праведника не изостаје ни мотив духовног чишћења изливањем суза. Присутан је и мотив страдања, по угледу на Христово страдање, као преобликовани мотив мучеништва, особен, иначе, за агиотип мученика. На два места у Служби песник сведочи о крсту који свети узима на своја плећа:

... скоро приде вавам часни крст Христов на рамо... (седилна гласа осмог),

...вавам крст скоро васлед јего иде... (VIп2т).

У вези са овим топосом је и мотив жртве (бескрвне), који се у ССАЈ јавља, такође, као измењени топос мучеништва. У развијеном поређењу са Исаком, Аврамовом жртвом, песник представља душу светога:

Аврамљи жртви ревновав. Оче преосвеиштене Јевстатије. Јако Исаака своју душу принесе Христови. Жртву часну и непорочну... (VIIп1т).

*

Главни пласт песништва вечерње обликују две групе строфа, почетни циклус састављен од три стихире „на Господи вазвах“ и други, у чијем су саставу три стихире „на стиховно“. Веома развијене, ове строфе су обликоване низањем углавном по осам колона. У строфама уједначене дужине смењују се дужи и краћи колони, најчешће сродни дужином, што даје главни ритим стихирама. Очекивано, у наведеним циклусима стихира, носиоци ритма су завршни колони који се понављају на крају сваке строфе. Ритмичности саме строфе нарочито доприноси избор глаголских облика и њихов распоред. У стихирама „на Господи вазвах“, на пример, први колон се завршава аористом, док је у другом колону употребљен перфекат, да би у наредна два песник изабрао одговарајуће облике партиципа. И у наредним строфама химнограф користи исти избор глаголских облика, али им је распоред донекле измењен.

Начин грађења тропара у песмама је нешто другачији. Ове строфе су, приметно, сведенијег састава, са по 4, некад 5, колона у строфи. Има тако кратких, али језгровитих и семантички богатих, да свим својим ритамско-логичким целинама, иако одељеним интерпункцијом, изражавају једну мисао, изговорену готово у једном даху. Језгровитост у изразу нарочито се препознаје у тропарима шесте песме, док су нешто опширнији тропари пете песме. Први колони често су најкраћи у тропару, док су наредни нешто дужи како се развија строфа. Ритмичност се, и у песмама канона, остварује понављањем завршних колона у тропарима.

Издајамо рефрене:

прва песма – „...појем Господеви. славно бо прослави се.“;

четврта песма – „...исполнише се васа твојега хваљенија.“;

пета песма – „... тебе љубљу. Боже мој Исусе. Света невечерња и миром обладајушта;

седма песма – „...благочасно васпеваје. Благословен Бог отац наших;

осма песма – „...благословите васа дела Господа. појте и превазносите ва васе веки.“

Данило је у Служби уздржан у погледу употребе разноврсних стилских средстава што је било главни разлог суда ранијих истраживача о скромним песничким достигнућима пећког архиепископа.³⁰⁶ Истина, пећки се архиепископ обраћа својем претходнику на трону Српске цркве једноставним песничким средствима. Он као да свесно бира језгровит израз који има и своју графијску манифестацију – сажете логичко-ритамске одељке, колоне у стихирама и тропарима. Међутим, оваква организација строфа носилац је особене ритмичности, некад и музикалности, и то кроз целу Службу. Динамичност песничког текста остварена је, не само неговањем ритмичности строфа него и употребом честих обраћања светоме, грађених веома бираном лексиком, у којима се, понекад, открива и лични доживљај песников.

2.5.1 Служба светоме српском архиепископу Јевстатију I и српскословенско химнографско наслеђе

Времену књижевног рада Данила II претходи богата и веома развијена традиција изворног, српскословенског песничког стварања, развијаног дуже од једног столећа. Да је овај даровити књижевник добро познавао то стваралаштво сведоче бројни мотиви које је на особени начин развијао у својим песничким делима, а који се налазе у старијим химнографским саставима српскословенске песничке традиције. Следи преглед таквих места у ССАЈ. Одрекавши се свега световнога, Јевстатије одлучује да се замонаши и посвећује свој живот само Господу. Песник тако развија основну природу земнога живота светог. Сродан мотив налазимо код Савина ученика, у Служби преносу моштију светог архиепископа³⁰⁷:

Васега сам себе принесе ка Господу. небесноје сакровиште сам себе саделал јеси...
(ССАЈ, I стх „на Господи вазвах“ гласа шестог);

³⁰⁶ Кашанин 1975 : 215. Милан Кашанин сматрао је Службу Јевстатију „песнички мање богатом“ него што је Служба Арсенију. Ослоњивши се на Кашанинов суд, Дамњан Петровић је оценио Службу „упола слабијом по литерарној вредности“. Вид. Данило Други 1988 : 32.

³⁰⁷ Примере доносимо према издању изворног српскословенског химнографског наслеђа у: Србљак 1970; Србљак 1970а; Србљак 1970б.

...земаљнаја васа миру оставив. и сам себе прилепив законотворцу и Владице... (ССАЈ, IVп2т)

...јединого важделев оца небескаго. И тому сам себе вас прилепал јеси... (Савин ученик, Пренос моштију светога Саве, седилна гласа осмог на јутрењу)

О безусловној посвећености овоземаљског живота Христу, песник се изражава метафорично, користећи топосе „дом“ и „храм“ – свети постаје дом Христов на земљи:

...храм свети јави се. Постом и молитвама... (Свети Сава, Служба светоме Симеону, 1стх „на хвалите Господа“ гласа осмог);

Јевстатије је:

Васедетељнаја и васемогуштаја мудрост и сила Владичња. стлп истини пресветенаго те сатвориши. Дом се саздала јест... (Vп1т);

... себе сатворив. Христу са оцем и духу светоме жилиште... (1 стх „на Господи вазвах“).

Свети је, такође и пребивалиште Пресветога Духа, што је песнички одраз присуства и пројављивања благослова:

Премудрост Божија васемоитна. Васељши се ва те... от пелен назнамена те благодетију духовноју... (ССАЈ, IIп1т)

...благодет Пресветаго Духа ва те васели се. Јако незаходими свет... (Непознати Милешевац, Служба уснућу светога Саве, 1стх „на Господи вазвах“).

Угледање на Христа, нарочито подражавање његова аскетизма, истиче се у више песничких састава наше химнографије:

...владичаство си остави. Пријем крст последова Христу... (Свети Сава, Служба светоме Симеону, 3ст „на Господи вазвах“);

Царство земаљноје остављ. Крст свој на рамо васпријем. И вас же себе наложи ка Богу... (Свети Сава, Служба светоме Симеону, седилна гласа осмог по трећој песми канона);

...јединого Христа важделев. Преславне. јего и крст на рамо вазам... (Савин ученик, Пренос моштију светога Саве, 2ст „на Господи вазвах“)

...богатаство оставил јеси тљеноје. и жизан текуштују. мудре. крст же на рамо вазам... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, 3стх „на стиховно“ гласа четвртог).

Исти топос налазимо и у ССАЈ:

Повељенују тајну божаставнуу. пријем ва разуме својем. ва кров важделев небеснаго житија. скоро приде вазам часни крст Христов на рамо... (седилна гласа осмог по трећој песми канона)

Важан мотив у обликовању лика светога архијереја јесте поређење са апостолом Павлом, којег срећемо, како у традицији која јој претходи, тако и у самој ССАЈ:

...Павлу подобаје се. труди и пути твоје кто исповест. тем истем венац носе...
(Савин ученик, Пренос моштију светога Саве, стихира гласа четвртог);

Павлов нелажни. Саво бист светилник. И по того стопам наследовал јеси... (Савин ученик, Пренос моштију светога Саве, VIIпЗт, први канон светоме гласа четвртог);

Данило користи симетрију у грађењу песничке слике у чијој је основи поређење апостола Павла и српског архијереја Јевстатија I:

Провидна Божија мудрост. изабравши убицу Павла сасуда себе изабрана... и тебе. преосвештене божији Јевстатије. себе изабрав... (VIп2т).

Узоран живот светога, рађа дивљење и међу анђелима, што је чест топос у химнографији, уопште. У српскословенском наслеђу јавља се у песништву посвећеном светоме Сави старије традиције:

Удивили се васа анђелскаја војинства. Житију ти часному имже са њими причате се... (Савин ученик, Служба преносу моштију светога Саве, седилна гласа четвртог, после 2. катизме);

Анђелскаја војинства удивили се житију ти чистому. анђелски бо ва мире пожит...
(Канон светоме Сави, седилна гласа четвртог, после 1. катизме)³⁰⁸.

Овај топос користи и архиепископ Данило:

Красоте девствије твоје. и пресветлејшеј доброте твојеј. чини анђелски дивили се... (седилна гласа трећег на јутрењу)

Проводећи живот на земљи, свети себе излажу готово непрестаним подвизима, честим бдењима и дугим молитвама које су, неретко, биле пропраћење плачем, као средством чишћења од греха:

...не дал јеси сна својима очима. ниже вежда твојима дреманију. дондеже душу и тело от страстеј свободил јеси... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, стихира по 50. псалму гласа петог);

...плтаска же игранија и скврни плтаские. Божијеју љубовију покориш јеси. (канон светоме Сави,

4п2т);

Прострл јеси руце ка Вишињему ва молитвах бадарних. и сабрал јеси чеда своја вакуп саједињенијем Духа... (Канон светоме Сави, IIIп1т);

...поштениј ради и бдениј и молитав. небесније дари пријем... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, тропар светоме гласа првог);

...мирскије себи отлучил јеси мли... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, велико вечерње, 1стх „на Господи вазвах“ гласа осмог);

³⁰⁸ Трифуновић 1970а : 277. Реч је о Канону светоме Сави, познат у препису из времена око 1330. године из Братковог минеја. Канон је први издао Стојан Новаковић. Вид. Новаковић 1904: 152–158. Издање целе Службе са каноном приредио је Димитрије Богдановић. Вид. Богдановић 1980 : 96.

...болезни и труди и слзи твоје. исправљаје на веру истинују стадо си... (Свети Сава, Служба светоме Симеону, 2стх „на Господи вазвах“ гласа пестог);

Струјама. оче Симеоне. слз твојих. душевније страсти омил јеси... (Свети Сава, Служба светоме Симеону, 4п1т);

Струјама слз товјих. богоносни Саво. цркак телеснују очистив... (Непознати Милешевац, Служба уснућу светог Саве, кондак гласа другог).

У ССАЈ:

...плтаска бо игранија и земаљније похоти постом покори. И васеноштнога пенија молбоју. Слзами посејав и са веселијем жњеши... (2стх „на Господи вазвах“ гласа шестог);

...не дал јеси својима очима сна и брвма својима дреманија... (2стх „на стиховно“ гласа првог);

...плтских вољ скоро уклони се. вазденијем руку и честим коленоклањанијем... (Vп1т)

Рода земаљнаго избавити просе. Грех сластољубивих. Вазденијем руку. И васеноштным стојанијем. И слзами мноземи. Црквеним службама. И честим уздисањем... (VIIп2т)

Мотиви „стада“ и „пастира“ били су Данилу добро познати:

Пастира Христових овац. И наставника спасенију верних ученија... (Непознати Милешевац, Служба уснућу светог Саве, Iп1т, први канон гласа првог);

...и јави се пастир словесних овац. мудре иже палицеју си ученија на паствину изгониши божаставнују. (Непознати Милешевац, Служба уснућу светог Саве, VIп2т, први канон гласа првог).

У ССАЈ:

... и вазде раздав стаду својему. божаставнаја сладости ученија... (3стх „на Господи вазвах“ шестого гласа);

Излија се благодет на уснах твојих...и бист пастир Христове цркви. уче словесније овце ... (стихира гласа шестог по 50. псалму).

Цветна симболика, описана и тумачена и у пластици саркофага светога Јевстатија у Жичи³⁰⁹, присутна је, не само у Житију светоме архиепископу³¹⁰ него и у Служби. Исти репертоар користили су и претходни наши химнографи:

...насажден бо ва дому Божији. процавте праведно. и јако кедар ва пустињи. умножив стадо Христово словесних овац... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, велико вечерње, „слава“ гласа другог по литијним стихирама)

Ва дому Божију процвал јеси јако финикс. И ако кедар же умножил јеси чеда своја... (Савин ученик, Пренос моштију светога Саве, 1стх „на стиховно“ гласа другог)

³⁰⁹ Поповић 2009 : 69, 77–78.

³¹⁰ Трифуновић 1976 : 40.

Јако финик ва дому Господњи. Давидски процвал јеси добродетељми... (Непознати Милешевац, Служба уснућу светог Саве, IIп2т, први канон гласа првог).

Разум васпријемше небесни. веселет се земаљни... и цвету архијерејску процавтишу... (IIп3т);

... прецавте ва дому јего јако красни финикс. насажден ва дому Господњи... (икос после шесте песме канона).

Химнограф развија поређење и алузије на старозаветне личности, као што је Авраам, што се проналази и у наслеђу:

Древњему Аврааму подобе се. оче. удаљив сене ужић плтаских... темже постив се. и душу светлејшу јавил јеси слначних луч. богомудре. пребогате... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком, седилна гласа првог);

Авраамљи жртви ревнован.... јако Исака своју душу принесе Хрисови... (ССАЈ, VIIп1т).

Симболика светлости била је веома присутна у српскословенском песничком наслеђу и Данило је добро познавао широко поље њена значења:

...и са анђели божаставније заре насиштајеш се. И светлими украшаје се лучама. (Непознати Милешевац, Служба уснућу светог Саве VIп3т, први канон гласа првог)

Наста богоносе. слнца светлејши памет твоја. озарајет приходештеје ка тебе вероју... (Теодосије Хиландарац, Служба Петру Коришком мало вечерње, Iстх „на Господи вазвах“ гласа првог)

Свештена и светоносна и славна паче слнца. озарајушти нас памет светго ти успенија. јуже светло празнујим... (ССАЈ, светилна по канону светоме).

2.5.2 Ка закључку

Према сачињеном прегледу и анализи мотива уочених у Служби светоме архиепископу Јевстатију I, може се закључити да је химнографски лик светог архиепископа Српске цркве обликован у оквирима идеалног лика преподобнога, и употпуњен топосима карактеристичним за идеални лик апостола/епскопа, али и мученика. Важни у карактеризацији Јевстатијевог химнографског лика јесу и мотиви који се срећу у песништву учитеља Цркве. Химнографу је, без сумње, био добро познат репертоар преводне византијске црквене поезије, као и словенско и српскословенско песничко наслеђе, са богатим корпусом химнографских мотива, особених за поједине идеалне агиотипове, преподобне, апостоле/епскопе и мученике.

Песник је, како смо показали претходном анализом, пажљиво изабрао оне топосе који својом симболичком садржином ближе одређују песнички лик светог архиепископа и његово место у збору одређеног лика/типа светости. Оригиналним избором познатих мотива, те њиховим композиционим распоредом, песник је изградио јединствене поетске везе. Истовремено, вештим песничким уопштавањем и интерпретацијом значењских спојева успостављених између одабраних топоса, он је сачувао и везу са основним чиниоцима из живота светог, као што су, у Јевстатијевом случају, изабрано монаштво, узоран молитвени живот, пастирство, светитељево тело у храму, рака из које тече миомирис.

Испитивања измена у тексту свих преписа Службе, а посебно стилско-језичка анализа, нуде могуће одговоре на питања постављена у уводном пасусу овога поглавља. Прво, бројни примери непосредног обраћања светоме архиепископу те чести помени његова гроба/раке сведочанство су обликовања Службе Јевстатију I ради литургијског прослављања у храму са светитељевим моштима.³¹¹ У првој фази литургијског прослављања Јевстатија I није било неопходно саставити целу службу – довољно је било уобличити канон, групу или групе стихира или само неке строфе (тропар и кондак), који су могли да се поју укрштањем са песништвом за празник већ присутан у календару.

Да је састављач канона светоме Јевстатију, можда у једном периоду живота, могао припадати братству храма где се првобитно чувало миомирисно тело свечево и учествовати у његову штовању, наговештава нам употреба различитих падежних облика заменице „ми“ у честим обраћањима.³¹² У тропарима канона, око гробнице су сабрани монаси којима је свети архиепископ „учитељ“ и „васпитатељ“. Још на два места у канону Јевстатије је „пастир и учитељ“ и „преподобни и праведни безлобни учитељ“. Избор наведених атрибута у канону светоме одише атмосфером непосредности – стиче се утисак да је његов састављач могао бити неко из Јевстатијевог непосредног окружења, можда и неко од његових ученика и духовних чеда.

У стихирама вечерњег богослужбеног циклуса, а нарочито у тропару и седилницама који претходе канону, ситуација је нешто другачија – светоме се обраћају „штоватељи“ сабрани око његове раке и, само једном, „чеда ... на земљи“. Свечани тон и узвишеност у обраћању светоме, у стихирама које претходе канону, остварени су вешто употребљеним уопштавањем. У тропарима канона, пак, наилазимо на сугестивни израз у инвокацијама, са елементима личног доживљаја светога.

Познато је да је тело светога Јевстатија I било прво положено у Спасовој цркви у Жичи.³¹³ Захваљујући археолошким ископавањима предузетим у овом манастиру, крајем девете деценије прошлога столећа, коначно је идентификована и детаљно истражена његова првобитна гробница, посебно њена унутрашњост.³¹⁴ Захваљујући радовима истраживача током XIX столећа, запажањима и цртежима Димитрија Давидовића и Феликса Каница, а узевши у обзир детаљан опис сахране те чуда на гробу светога и отварање гробнице, што је све садржано у Житију овог српског архиепископа, као и анализом орнаментике неколико камених делова надгробне плоче случајно откривених, Даница Поповић је потврдила да је Јевстатије I првобитно био сахрањен у Жичи, чији је псеугосаркофаг у каменим остацима препознао само Владимир Петковић још почетком XX столећа.³¹⁵ Нема сумње, дакле, да је светитељски лик овог црквеног великодостојника пажљиво осмишљен и заокружен још у Жичи, са свим неопходним чиниоцима који обликују култ светога.³¹⁶ Логично би, стога, било претпоставити да је за његово литургијско прослављање у жичком храму било и химнографских састава.³¹⁷

³¹¹ Иако ових места у Служби има неколико, ни у једном се не може препознати да ли је реч о храму у којем је Јевстатијево тело првобитно било положено (Спасова црква у Жичи) или је у питању храм где су пренете његове мошти (Свети апостоли у Пећи), услед ратних опасности којима је Жича била изложена током осме и девете деценије XIII столећа.

³¹² Вид. горе наведене примере обраћања у ССАЈ.

³¹³ Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 89–90. Поповић 2013 : 27–47.

³¹⁴ Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014 : 100.

³¹⁵ Поповић 2009 : 77–79.

³¹⁶ Даница Поповић је успешно и чини нам се, коначно, извршила реконструкцију обликовања култа светога Јевстатија I, обухвативши овај феномен мултидисциплинарним приступом. Поповић 2016 : 81–97.

³¹⁷ Поповић 2016 : 82. Састављање Житија светоме архиепископу, Д. Поповић с правом узима за завршну фазу уобличавања његова култа. За књижевноисторијска испитивања нарочито је важно запажање о постојању тзв. припремне етапе у прослављању светога која се развила у првим годинама владавине краља Милутина.

Међутим, данашњи састав ССАЈ не даје довољно материјала који би потврдио више хронолошких слојева у њеном састављању Најзначајније измене предузете на нивоу структуре Службе резултат су прилагођавања химнографског састава измењеним литургијским правилима условљеним увођењем Јерусалимског типика у богослужење Српске цркве.³¹⁸ Ово запажање наводи на претпоставку да је ССАЈ са структуром коју познајемо у преписима минеја до краја XIV столећа, могла бити обликована пре коначног уједначавања богослужбене праксе према поменутом црквеном уставу. Служба старије традиције структуре текста могла је бити обликована најраније током последње деценије XIII или, вероватније, током прве деценије XIV столећа, а најкасније током првих година друге деценије поменутог столећа. Издвојене лексичко-језичке измене уочене у свим сачуваним преписима овог песничког састава откривају, пре свега, специфичан вид старања редактора и преписивача о изворном саставу наше црквене поезије у различита времена и у измењеним историјским условима њеног трајања.³¹⁹

Напоменимо, још једном, да је дан прослављања светога архиепископа Јевстатија I „падао“ у време циклуса Претпразновања Богојављења, што је, чини се, за нашу тему важно. У првобитној етапи штовања националног светога, када је његово литургијско прослављање само део сложене богослужбено-химнографске целине за прослављање памети или празника већ присутног у календару, нови химнографски материјал обично је неуједначеног обима, са по неколико циклуса стихира или само каноном светоме.³²⁰ Није искључено да се слична ситуација поновила и у првој етапи литургијског прослављања светога архиепископа Јевстатија I, нарочито ако се има на уму да се истога дана прослављао, типиком задатом развијеном службом, празник Богојављења, један од најважнијих из циклуса Господњих и Богородичиних празника. То би могао бити разлог што Служба Јевстатију, у српскословенској рукописној традицији, нема мало вечерње, него само групе стихира на вечерњи и јутрење са једним каноном.

Данило је могао затећи некакав пласт химнографског материјала посвећеног Јевстатију I, али за овакву претпоставку нема непосредних потврда у самој Служби нити има других извора који би је поткрепили. Ако је и било тако, онда је пећки архиепископ већ литургијски „живе“ строфе, веома вешто сјединио са новим песничким стваралаштвом и обликовао поетски заокржено дело, посвећено штовању архијереја који је имао веома важну улогу, не само у управљању Српском црквом, него и у управљању Српском државом, у седмој и осмој деценији XIII столећа. Подсетимо, овде, на драгоцено запажање Данице Поповић о хагиографском прослављању Јевстатија I, као једном од најнепосредније приказаних примера заједништва највиших представника црквене и државне јерархије у обликовању завршне етапе његова штовања.³²¹

Према данас познатом тексту Службе није могуће реконструисати процес развијања штовања светога архиепископа Јевстатија I нити уобичајени след догађаја у обликовању његова светитељског култа. Свети архијереј приказан је у Служби у свој пуноћи химнографског лика – још у детињству посвећен Христовом учењу, изабрао је монашки живот као подвиг свесног одрицања од свих земаљских угодности. Оставши веран православљу, свети је за химнографа: *...потаиштав се. блажене. поклањати се пресветој Тројици. јединому суишаству...* Особени подвиг била му је интензивна молитва за опроштење грехова, и то, не само за своја чеда, него за цео род земаљски: *...молитвами и слзми приљежно. просе васем остављеније грехом...* и „*Рода земаљнаго избавити просе. грех сластољубивих...*“ Стога химнограф користи веома ефектну

³¹⁸ Види одељак у раду о изменама у структури ССАЈ.

³¹⁹ Види одељак о лексичко-језичким изменама.

³²⁰ Суботин 1996 : 69–79.

³²¹ Д. Поповић подсећа на на речи аутора Житија, Данила Другог: Данило Други 1988 : 211. Поповић 2016 : 87–88.

цветну метафору, с намером да истакне врлине светог архиепископа: *умножил јако кедар чеда своја, кротости и смеренију научи васе*. Тако узоран земаљски живот, био је попут пребивања у вишњем насељу: *Небесних красот достиг и са вишњим ликостојани вадвараје се*. У обликовању лика светог нарочито место има метафора премудрости и учења.³²² Овде приказани мотиви представљају песничку потку ССАЈ, истовремено наговестивши главни ток песничке мисли – литургијско штовање светог архијереја као изабраног пастира узорна живота са нарочитим даром учења и „умножавања својега стада“. Нема сумње да је Јевстатије I још за живота био достојан наследник трона светог Саве, а у Служби је његов химнографски лик, судећи према наведеним поетичким одликама, могао имати за узор песнички лик првог српског архиепископа.³²³

³²² Овим топосом остварена је веза са песничким ликом првог словенског светитеља и учитеља, Тирила Солунског. Посредством поменутог топоса свети Тирило придружен је реду великих учитеља Цркве. Вид. Станкова 2003 : 62–81.

³²³ Убипарип 2019 : 635–643.

2.6 Служба светом архиепископу Арсенију

2.6.1 Песник и његово дело : обликовање Службе (могућа реконструкција)

Служба као сложени химнографски састав намењен литургијском прослављању светога архиепископа Арсенија I, другог по реду поглавара самосталне Српске цркве, и поред богате и одавно и у највећој мери, сабране српскословенске рукописне традиције, као и штаманих издања на рускословенском језику, до данас није проучена у целости.³²⁴ Досадашња испитивања овог песничког дела показала су како одговоре на главна књижевно-историјска питања, пре свих она о хронолошким оквирима настанка прославних састава светом архиепископу, као и трагање за именом пис(а)ца, треба откривати у истовременом васпостављању главних оквира његовог штовања.³²⁵ Додамо ли питању развоја култа Арсенијевог на српском језичком простору, сазнања о писаној традицији светоме рускословенског језичког израза, обликованој и негованој ради његова штовања ван простора епархија Српске цркве, бројна питања књижевног наслеђа поменутог химнографског састава додатно се усложњавају.³²⁶

Прве значајне закључке о песничком делу посвећеном архиепископу Арсенију, српскословенског језичког израза, уобличио је Ђорђе Трифуновић, након испитивања језика и стила прославних састава (химнографског и хагиографског) намењених његову штовању.³²⁷ Његовим трудом формиран је значајни пласт књижевноисторијских сазнања, сачињен од нових запажања и резултата дотадашњих проучавања, не само службе него и других строфа, тропара и кондака, које се одвојено од службе, јављају у српском писаном наслеђу. Два су главна носиоца тога пласта: сазнања о постојању двеју структурално различитих традиција ССАА: са малим и великим вечерњем, и само са обичним вечерњем; разрешење питања ауторства, препознатог у раду архиепископа Данила Пећког.³²⁸ Ђорђе Трифуновић приредио је и прво издање Службе – у српскословенској транскрипцији, „према читању“ и на савременом српском језику.³²⁹ Службу је, за потребе овог двојезичног издања, превео Димитрије Богдановић, који га је заједно са Ђ. Трифуновићем и редиговао.

Дамњан Петровић је, потом, саставио нешто обухватнији попис српскословенског писаног наслеђа Службе и штампао ново издање Даниловог песничког дела на савременом српском језику, незнатно измењено.³³⁰ Критичко издање Службе, међутим, још чека свога приређивача.

³²⁴ Шпадијер 2014а : 78.

³²⁵ О непознатом химнографу, а не Данилу Другом, као могућем првом састављачу СССА у: Штавланин-Ђорђевић 1979 : 109–115.

³²⁶ Овом приликом помињемо значајан рад Снежане Јелесијевић који доноси драгоцен преглед познатог, не само српскословенског химнографског наслеђа посвећеног архиепископу Арсенију, него и рускословенске традиције Службе. Пратећи главне елементе структуре Службе, С. Јелесијевић је, сагледавши 13 српскословенских преписа, сврстала у 10 група. Вид. Јелесијевић 2005 : 119-137. Посебан допринос овога рада јесте издање једног рускословенског преписа ССАА.

³²⁷ Трифуновић 1970а : 292–294.

³²⁸ Трифуновић 1970а : 293.

³²⁹ Србљак 1970а : 7-49. О рукописном наслеђу ССАА, за потребе овога издања вид. Трифуновић 1970а : 292–294.

³³⁰ Попис српскословенских писаних споменика са ССАА, до тада познатих, донео је Дамњан Петровић у: Данило Други, 393–395.

Овом приликом издвојићемо неколико поетичких одлика у Служби Арсенију, чија би анализа допринела реконструкцији књижевног поступка нашег химнографа као и препознавању главних поетских начела којима се песник могао руководити у састављању обеју песничких састава њему приписаних, и ССАА и ССАЈ.

Цела Служба светоме архиепископу Арсенију песнички је одраз непосредног општења штоватеља са светитељем. Химнографски лик светог архиепископа Арсенија песник је обликовао с намером да представи достојног становника небеских насеља, вишег Јерусалима. Он пажљиво бира мотиве и развија их у метафоричне призоре – често у форми скраћеног поређења – водећи рачуна не само о њиховом распореду унутар група стихира, него и појединачних строфа. Неколико главних мотива који се прате кроз целу Службу, химнограф црпе из репертогара топоса агиотица светих апостола и светитеља – јерарха. Арсеније је већ у првој стихире вечерња приказан као „подобје Христу“:

...просветителу. доброје обрет Христово подобје. им же вазиде на висоту. учениј богоносија раслаждаје. дели добродетели савршаје... (велико вечерње, 1стх „на Господи вазвах“).³³¹

Истакавши се узорним животом на земљи (...дели добродетели савршаје...) и посвећеном пастирском бригом о својим духовним следбеницима, Арсеније је још за живота стремио „горњем житију“:

...осветителу. дејанија добродетели твојих. небесних касајуште се. подслначнују просветитајут. ка небеснеј висоте вазносеште. умна заре блистајушти... (велико вечерње, 2стх „на Господи вазвах“);

...светаго духа глаголи вештајушти. трубо анђелска. васем вазданије глашајушти... небеснаго зрака примен... ученијем чеда своја просветитаје... (велико вечерње, 1стх „на Господи вазвах“);

...суштеје же ва житији вешти преобидел јеси. И горњеје житије вазљубил јеси. Одејав се ва смиренје. Мученичаски показал јеси подвиг страданија... (2стх „на стиховно“ гласа другог).

У завршним строфама циклуса стихира „на Господи вазвах“ и „на стиховно“, користећи метафорику светлости, химнограф развија слику миомирисне раке светог изнад које окупљени с радошћу прослављају спомен светог архиепископа. Применом сложених синтаксичких решења, често у веома кратким колонима, остварена је сугестивност и сценичност, истакнута ангажовањем више чула у доживљају (светлост – вид, благоухање, цвет – мирис, објава – слух):

Васија васесветлаја данас светитеља памет. верније просветитајушти. и токи неискудно благоуханија точешти. ва њу же сабравше се. цвети добронесаними врхи своје увезше....васем гласешти пут покајаније. Радује се благоуханијем раки твојеје јављ житије своје... („слава“ гласа шестог по стихирама „на Господи вазвах“);

Небеснаго царствија благодет. ускоју стазеју дошадша те... наследника те сатвори... и тоје красоти опитника творешти. просветителу же рака. благоуханијем

³³¹ У анализи користимо издање ССАА у Србљаку, са стихирама и малог и великог вечерња. За означавање ових целина користимо скраћенице:стх – стихира, мв – мало вечерње, вв – велико вечерње, п – песма, т – тропар.

обновила јест. ми же богоноснују ти памет славиште... („слава“ гласа осмог по стихирама „на стиховно“).

У кондаку после шесте песме канона, већ поетски ангажованој симболици чула придружују се и решења из сфере чула укуса:

Ва пишти словес твојих. богоносе Арсеније. разумно чеда своја питеје. језиком хваље. уснама же пеније приношу... (кондак гласа другог по шестој песми канона).

И у канону светоме архиепископу, гласа шестог, већ развијеном симболиком светлости, песник приказује Арсенија као „...горњих населника...“:

Јаже превишњаја држашти. Ва небесна села вадварајушти те премудрост Божија. Детељи даровани тебе ваздјушти. Горњих населника сатварајет... (Iп2т);

Божаставнаја красишита. Веселеште свештенаго ти зрака. Ва вишњаја васељајут покојишита... (Iп3т);

Просвештеније добродетели твојеје. божаставних касаје се. земаљних ка пажити вазводит желанија. преводет от тље ва жизан неконачнују (IIIп1т).

Подвиг Арсенијев на земљи, химнограф истиче применом контраста у изразу:

...ученијем божаства јего. васе ка свету того приводешта. имже просвештајема духовнаја ти чеда... (IVп1т);

...плтаскаја бо духовними покорив. Отходом обојим ва небеснаја васели се... (IVп2т);

...аште бо и ва земаљнаја сниде. на духом ва небеснаја постигши... (5п3т);

...земаљнаја прводит с веселијем. небеснаја же радујут се пријемљуште... (VIп1т).

Посебне Арсенијеве врлине учиниле су светога архиепископа пребивалиштем Светога Духа на земљи, испуњеног Божјом благодећу. Химнограф нарочито истиче „сладост“ његова језика, значај његове поуке:

Васедетељнаја и васемогуштаја мудрост и сила владичња. стлп истини пресветенаго те сатвориши. Дом се саздала јест... (5п1т);

Светолитија божаставнаго исплњише се. пресвештенаја ти глава. сладости језика задржати не вазможе (5п1т).

Посебним обликом подвига, одрицањем земаљских удољствија и примањем монашког образа, Арсеније постаје достојан заједничког обитавања са анђелима:

Мимотече земаљнаја и вишњих достигај јеси и са анђелским лики вадварајеш се... (стихира гласа четвртог по канону светоме).

Изабрани мотиви и њихов распоред чине поетску потку пажљиво осмишљене и заокружене композиције Службе. Као одлика књижевног поступка, намеће се вештина обликовања и доследност у очувању чврсте композиције, чак и на микроплану, на нивоу строфе, а нарочито на нивоу обимнијих химнографско-литургијских песничких целина, као што су групе стихира намењене појединим богослужбеним циклусима. Песничко умеће обликовања заокружених поетских целина препознаје се у симетричности колона, често изведениој у

сложеним синтаксичким склоповима. Целовитост се остварује и вештим понављањем почетних синтагми уводног колона у строфи, као и понављањем више завршних колона у стихирама истог мелодијског обрасца и исте литургијске позиције у Служби. Химнограф Стилским поступком понављања синтагми и више колона, химнограф чува стабилност композиције и негује особени ритам строфа. Ритмичности доприноси, такође, избор и распоред глаголских облика, којима се завршавају колони и који се често, глаголском формом сродни, понављају према принципу „укрштене риме“.

Арсенију се химнограф обраћа као: „преосвештене светитељу“, „освештене светитељу“, „благотлагодљива главо“ и „трубо анђелска“. Атрибути и синтагме у зазивима, које песник понавља у Служби, сведоче о целовитости песничког лика, доприносећине само ритмичности него и испреплетености структуре песничког састава те повезаности његових појединих делова.

2.6.2 Служба светоме српском архиепископу Арсенију I и Служба светоме српском архиепископу Јевстатију I

Досадашња књижевноисторијска испитивања, предузета у различитим временским периодима, омеђена хронолошким циклусима значајног трајања, понудила су неколико веома прихватљивих одговора на главна питања настанка химнографских састава посвећених светим српским јерарсима, Арсенију и Јевстатију I. Она се тичу, пре свега, хронолошких оквира уобличавања и трајања двеју Служби поменути архиепископима Српске цркве, као и целовитог сагледавања главних елемената који су могли да подстакну настанак химнографских дела. Истраживачи су нарочито узели у обзир природу књижевног стварања познатог писца, чији су књижевни јунаци, и у хагиографским делима, били поменути архиепископи.³³² Ослонивши се на досадашња научна сазнања о блискоски двају химнографских састава светим архиепископима, пре свега на пољу ауторства, предузели смо додатна испитивања, усмеривши нашу пажњу у два тока: испитивање елемената сродности на спољашњој равни која се очитује у структури и садржини двају песничких састава, те праћење унутрашњих елемената њихова „додира“. Пратили смо изабране поетичке одлике двају химнографских састава, пре свих, одабир мотива и начин песничког обликовања, као и одређене стилско-поетичке елементе – ритмичност и карактеристичне песничке фигуре.³³³

Рукописна традиција двеју Служби веома је неуједначеног обима – наспрам веома богате вишевековне традиције Службе светоме архиепископу Арсенију I, стоји наслеђе Службе светоме архиепископу Јевстатију I, сведеног обима, од свега неколико познатих преписа обликованих у временском распону од непуна два столећа. Степен сложености структура двеју Служби такође је неједнак. Химнографски састав посвећен Арсенију јавља се у више различитих структурално уобличених форми, те тако има преписа са потпуно развијеном литургијском структуром, са свим песничким циклусима за све делове дневног богослужбеног круга, са малим и великим вечерњем те јутрењем светоме. У српкословенском писаном наслеђу осведочени су и преписи ССАА чије је песништво намењено само вечерњем и јутарњем богослужењу.³³⁴ Песничко-богослужбени

³³² Трифуновић 1970а : 292–294, 295–296; Богдановић 1991 : 176; Шпадијер 2014а : 78–79; Шпадијер 2022 : 521–526.

³³³

³³⁴ Службу светом српском архиепископу Арсенију налазимо заједно, у истом кодексу, са Службом светом српском архиепископу Јевстатију I, у зборницима Пећ 78 (Србљак и Требник) и НБС 18 (Празнични минеј за фебруар–август и Србљак). Оба химнографска састава у овим кодексима имају веома сродну структуру – само обично вечерње и јутрење светоме. Стога, у нашим испитивањима узимамо преписе ССАА из поменутих зборника.

састав посвећен Јевстатију I, у свим данас познатим преписима познаје само два циклуса, обично вечерње и јутрење светоме. Поменуте целине у обе Службе обликоване су у складу са правилима актуалне богослужбене праксе.³³⁵

За вечерње богослужење предвиђено је појање, прво по три стихире „на Господи вазвах“, Арсенију гласа петог, а Јевстатију гласа шестог. Први циклус строфа завршава се „славом“, у оба случаја истог мелодијског обрасца, шестог гласа. Следе три паримије, све преузете из циклуса општих читања за светога јерарха, али неједнаког избора. Исте су, у обе службе, прва и трећа паримија, док се друга разликује.³³⁶ За паримијама долазе по три стихире „на стиховно“, у Служби Арсенију гласа другог, у Служби Јевстатију гласа првог. Други циклус стихира вечерње у ССАА завршава се „славом“ гласа осмог, а прати је тропар светоме истога мелодијског обрасца. У ССАЈ „слава“ и тропар су, такође, мелодијски сродни, али су обликовани за појање у четвртом гласу. ССАА са цесничким циклусима за мало и велико вечерње има сложенију структуру поменутих богослужбено-химнографских целина.³³⁷

Јутрење у обе Службе почиње циклусом „седилних по стихологијама“. У ССАА он је, и структуром и саставом, саобразан правилима Јерусалимског устава и посвећен је само штовању светога Арсенија, док је овај циклус у преписима ССАЈ који су, такође обликовани према одредбама поменутог црквеног типика, особене садржине, будући да има и песништво намењено штовању и другог празника, Претпразновања Богојављења.³³⁸ Главни песнички састав јутрења, канон светоме, у ССАА шестога је гласа, док је у ССАЈ у трећем гласу. Структура му је очекивана, саобразна законитостима жанра. Укрштен је, уобичајено, са каноном Богородици, у ССАА осмога гласа, а у ССАЈ гласа трећег. Завршни циклус стихира после канона, у обе Службе сведеног је састава – Арсеније има две стихире „на хвалите Господа“ и „славу“, док су Јевстатију намењене по једна стихира и једна „слава“.³³⁹

Обе Службе посвећене су неговању култа поглавара Српске цркве и главним својим литургијским склопом су светитељске, обликоване ради штовања светих епископа.³⁴⁰ На ову блискост двеју служби указују нарочито, својом садржином, богослужбене рубрике, исписане на самом крају сложених химнографских творевина. Избор читања из јеванђеља и апостола заједнички је обема службама, а веома је близак и службама византијског песничког наслеђа, које се састављене за штовање црквених поглавара.

У погледу блискости унутрашњих елемената двеју Служби уочава се изразита ритмичност, која се препознаје у поступку понављања појединих целих колона или само једног његова дела, у форми синтагме. Овом стилском одликом песник повезује више строфа у јединствену целину – стихире у циклусе здружене јединственим мелодијским обрасцем и врстом строфе, а тропаре у песме канона. Применом истог поступка, у оквиру једне строфе, химнограф гради чврсту

³³⁵ Овом приликом нећемо разматрати веома сложено питање неуједначености структуре Службе архиепископу Арсенију. Као што смо навели у претходној напомени, за наша испитивања користимо преписе Службе чија је структура веома слична, скоро подударна, структури Службе Јевстатију I. Поред преписа који се јаљају, заједно са ССАЈ, у заједничким кодексима, користили смо и преписе Цетиње 22 и 19.

³³⁶ У ССАА то је паримија „От уст праведнаго капљет премудрост...“, друга по реду у поретку општих читања за светитеља-јерарха. Вид. Паримејник 2000: 268. О одељак о паримијама у ССАЈ.

³³⁷ Прво издање ССАА у: Србљак. Књига друга: 7-49. Ђорђе Трифуновић је издање ССАА приредио према препису из Србљака Народне библиотеке Србије (РС 18). Стихире малог вечерња пренео је из издања Службе Синесија Живановића.

³³⁸ Види одељак у раду о песништву Претпразновања Просвештенија.

³³⁹ У преписима ССАЈ у зборницима мешовитог садржаја ситуација је нешто другачија. Стихира у поменутом циклусу је више, али нису све посвећене Јевстатију. Вид. табеларни преглед структуре ССАЈ.

³⁴⁰ На доњој белини листа 776 Никодимова типика, руком писаревом, исписана је напомена о служењу епископу Јевстатију I: М(ѣ)с(е)ца. сег(о) .д. памет(ь) с(вѣ)т(а)го еустаѳна архиеп(н)с(коу)па србскаго. слоуж(ь)ба с(вѣ)т(н)е)љска.

структуру и додатно остварује мелодичност у изразу. Понављање као стилско-структурални поступак налазимо у обе Службе, у свим богослужбено-химнографским циклусима.

Издвојићемо, овом приликом, примену анафоре у форми непосредног обраћања светоме на почецима строфа, која у стихирама „на Господи вазвах“, у ССАА почиње хајретизмима „Радуј се. преосвештене светитељу/освештене светитељу/благоглагољива главо...“ док се исти поступак примењује у стихирама „на стиховно“ у ССАЈ где гласи „Оче Јевстатије...“. У обе Службе, поменуте групе стихира имају сродне завршетке. Непосредно обраћање је развијеније и обухвата два или три колона – моли се/молиши се Христу/ моли даровати душам нашим мир и велију милост. У ССАА, песник је, додатно, развио рефрен тако што је завршном пару колона додао још по два, у којима се, опет, обраћа светоме архиепископу: небесни чловече. земаљни анђеле. Арсеније оче свештене/освештене/преосвештене.

У обе Службе, потом, рефрен имају прва, четврта и осма песма канона светоме. У ССАЈ рефрен имају још пета и седма песма. Свака песма има свој рефрен, који се понавља у завршном колону свих њених тропара, готово неизмењено. У ССАА други и трећи тропар прве песме завршавају се колоном „...Господу појушта/Господеви појушта. славно бо прослави се“.³⁴¹ Тропар четврте песме на крају имају похвалу „...слава силе твојеј Господи.“ У ССАЈ тропари прве песме завршавају се колоном „...појем Господеви/Господеви појем. славно бо прослави се.“, а четврта „...исполнише се васа твојејо хваљенија“ Осма песма у обе службе има заједнички рефрен, незнатно измењен у ССАЈ: Арсенију „... Господа васпевајте/појте дела. и превазнесите јего ва веки.“; Јевстатију I – „...благословите васа дела Господа. појте и превазнесите ва васе веки.“

Две строфе, „слава“ по стихирама „на Господи вазвах“ у ССАА и „слава“ по стихирама „на стиховно“ у ССАЈ, зближене су особеним поетским паралелизмом – избором и распоредом сродних мотива. Не преноси се ништа дословно, из једне строфе у другу. Песник, заправо, бира сродне мотиве, док сличним њиховим редоследом, гради композицију строфа: „васија васесветлаја ... памет“ (ССАА) : „Памет твоја ... просија“ (ССАЈ); „верније просвештајушти“ (ССАА) : „озарајушти стаду твојему срца и просвештајеш мисли“ (ССАЈ); „токи неискудно благоуханија точешти“ (ССАА) : „рака божаставних ти мошти ... ухајушти“ (ССАЈ); „просвештенаго Арсенија хвалами поштем“ (ССАА) : „нас научајушта благодарити. и славити Господа тебе прослављајуштаго“ (ССАЈ). Поједине мотиве у ССАА развија до форме песничке слике („цвет добропесанми“, „божаставна ластавица“).

У другом делу обеју строфа, приметна је особена ритмичност остварена анафором у завршним колонима – у ССАА последња три колона почињу хајретизмом „Радуј се“, док завршне колоне у ССАЈ песник започиње везником „и“ како би истакао снагу благоухајуште раке и њен значај за штоватење спомена светога архиепископа.

³⁴¹ Први тропар завршава се „славно славити те: Славно бо прослави се“.

Табела број 32. „слава“ по стихирама „на Господи вазвах“ гласа шестог у ССАА и „слава“ по стихирама „на стиховно“ гласа четвртог у ССАЈ

Служба светоме архиепископу Арсенију Велико вечерње, „слава“ по стихирама „на Господи вазвах“ гласа шестог	Служба светоме архиепископу Јевстатију I „слава“ по стихирама „на стиховно“ гласа четвртог
Васија васесветлаја данас светитеља памет. верније просвештајушти. и токи неискудно благоуханија точешти. ва њу же сабравше се. цвети добропесаними врхи своје увезше. Просвештенаго Арсенија хвалами поштем. И сего освештенеј главе радосно вазгласим. Радуј се. божаставна ластовице. васем гласешти пут покајаније. Радуј се благоуханијем раки твојеје јављ житије своје. радуј се. надежде васем хвалештим те. Прилежно моли о душах наших.	Памет твоја. јерархо Господањ. просија паче слначнаго сијанија. озарајушти стаду твојему срца и просвештајешти мисли. ибо ваистину рака божаставних ти мошти. јако труба велегласно свидетелствујет. ухајушти благодетију Божијеју светаго Духа. и прогонешти смрад греховни. и нас научајушта благодарити. и славити Господа тебе прослављајуштаго.

Сродним поступком песник гради седилну гласа четвртог после треће песме канона Арсенију и светилни на крају канона светоме Јевстатију I:

Табела број 33. Седилна у ССАА и светилна у ССАЈ

Служба светоме архиепископу Арсенију	Служба светоме архиепископу Јевстатију I
Данас светитеља памет васија нам. Слнцаобразно лучами сијајушти. света јављеније васем простирајет...	Свештена и светоносна и славна паче слнца. озарајушти нас памет светаго ти успенија. јуже светло празнујим...

Бројни су мотиви који се јављају у обе Службе посвећене штовању двају архијереја Српске цркве, Арсенију I и Јевстатију I, а који се издвајају не само у песничким него и у прозним делима архиепископа Данила II.³⁴² Такви су, на пример: источник, овце, огањ, очи, пастир, сунце, учитељ, цвет. Међу њима, нарочито су важни они које химнограф вешто развија у песничке слике у функцији обликовања општег лика светога архијереја.

Свети архијереји у обе службе приказани су као пребивалиште Христово, његов дом на земљи:

Васедатељнаја и васемогуштаја мудрост и сила Владичња. стлп истини пресветенаго те сатвориши. Дом се саздала јест... (ССАА, 5п1т);

...небесноје сакровиште сам себе саделал јеси... (ССАЈ, велико вечерње, 1 стхГв).

Данило II ефектно користи контраст како би представио узоран живот светих архијереја на земљи и њихово свесно опредељење одрицања свега „земаљског“. Песник се већ на почетку ССАА, архиепископу обраћа: *...небесни чловече. земаљни анђеле...* (велико вечерње, 1стх „на Господи вазвах“), а за Јевстатија каже, такође у почетним колонима Службе: *...земаљнаја оставив. небесних важделев...* (велико вечерње, 1стх „на Господи вазвах“).

Важан елемент обликовања песничког лика светога архиепископа јесте истицање угледа у збору светих архијереја. Арсенија песник ословљава као: *...архијереом божаставноје удобреније...* (тропар гласа осмог), а Јевстатија, веома слично, као: *...архијереом божаставнаја красото...* (тропар гласа четвртог). У ССАЈ, алудира, чини се, на околности његова избора за архиепископа: *...начелник светитељем сподоби се. законо бист архијереј безлобан и бескрван...* (3стх „на стиховно“ гласа првог).

И Арсеније и Јевстатије посебно су посвећени доследном неговању учења о светом тројству. Арсеније је: *Тројице проповедник јављ се...*, док је Јевстатије *...и бист пастир Христове цркви. уче словесније овце веровати ва Тројицу јединосуштвују ва једином божастве...* (стихира гласа шестог по 50. псалму); *...и от усну својеју благочасно научил јеси васех клањати се Тројици једносуштнеј темже памет твоју светују штуите...* (кондак гласа шестог по шестој песми); *...и бист пастир христове цркви. уче словесније овце веровати ва Тројицу јединосуштнују...* (стихира по 50. псалму).

У оба песничка дела, и у ССАА и у ССАЈ, присутни су елементи који одликују поетику једног писца као и јединствен песнички поступак који се нарочито препознаје у чврстој, симетрично грађеној композицији, складно компонованим колонима и строфама, особеној и интензивној ритмичности, изведеној применом више поетских алата, те у вештом обликовању песничких слика према већ познатим мотивима и топосима. Чини се да је Данило II посебну пажњу посветио избору мотива и развијању песничких слика с намером да два архиепископа Српске цркве прикаже као достојне чланове поворке светих архијереја. Овим поступком он је успео не само да изгради два засебна књижевна лика него је, личном избору већ познатих мотива и њиховом композиционом слагању, доделио нова, јединствена значења универзалног, општег лика светога архијереја у старој српској црквеној поезији.

³⁴² Трифуновић 1976 : 62-71.

III СВЕТИ АРХИЕПИСКОП ЈЕВСТАТИЈЕ I
У СТАРОЈ СРПСКОЈ ЖИТИЈНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

3.1 Пролошко житије Светог архиепископа Јевстатија I

3.1.1 Ђуро Даничић о Пролошком житију светог архиепископа Јевстатија I

Историјски оквир књижевног лика светог архиепископа Јевстатија I реконструисао је још Ђуро Даничић, препознавши у поетском јунаку једног химнографског састава, историјску личност Јевстатија I, шестог архиепископа Српске цркве, истога оног светог архијереја, чији се спомен врши 4. јануара, на дан његова престављења.³⁴³ Потврду за овакву аналогију нашао је Даничић у месецослову Никодимова типика, у који је уврштен свети Јевстатије I. На доњој белини рукописа Јерусалимског устава, приметио је педантни Даничић, забележено је за Јевстатија „да је свети и да му је „служба светитељска“, 4 јануара“. Поменути химнографски састав, „целу службу“ како истиче, Даничић је пронашао је једном рукопису Народне библиотеке у Београду, у пергаментном минеју за децембар, јануар и феруар, бугарске језичке редакције, заједно са службом првом српском архиепископу, светоме Сави. И не само да је у кодексу била исписана служба Јевстатију I, него и пролошко житије светоме. Увидевши књижевноисторијски значај овог кратког прозног састава, Ђ. Даничић је преписао поменуто житије, али га није публикувао.³⁴⁴

За Даничићеве исписе из пергаментног минеја Народне библиотеке није се знало до средине шесте деценије двадесетог столећа, када је публикуван Мошин *Опис ћирилских рукописа из Југославенске академије* (данас ХАЗУ). Означивши га сигнатуром IV d 115, Владимир Мошин је у Опис унео, у целости, препис Јевстатијева житија сачињен Даничићевом руком. Текст исписан на 6 листова хартије од којих су последња два празна (сви увезани у платно), Мошин је насловио: SV. JEVSTATIJE. SRBSKI ARHIEPISKOP. IZ RUKOPISA NARODNE BIBLIOTEKE, с напоменом у форми поднаслово: *Izdvojeno iz fasc. „Књижевна оставština dr. Ђуре Daničića. Nerečatano“*.³⁴⁵ Скренувши пажњу на трајни губитак минеја, који је изгорео у немачком бомбардовању Београда, априла 1941. године, Мошин је текст пролошког житија донео савременим писмом, верно преневши знаке интерпункције, тачку и запету, као и, ретко обележене, разрешене скраћене речи.

Пролошко житије светом архиепископу Јевстатију I са страница београдског пергаментног минеја, до данас је остао усамљен, једини познати препис овог кратког прозног састава, чији је изворник, на несрећу, трајно уништен. Нити један данас познати препис Службе светоме архиепископу, без обзира да ли се налази у минеју или зборнику типа србљака, нема пролошко житије Јевстатијево. Како бисмо што потпуније сагледали књижевни лик овог српског светог архијереја, у наше испитивање уврстили смо и Даничићев препис пролошког житија из Архива ЈАЗУ. Даничићеве напомене преносимо савременим писмом, док текст Пролошког житија доносимо старим слогом. У оба случаја, наше издање прати Даничићеве белешке, поштујући принцип „ред за ред“. Преносимо и све редно-надредне знаке.

³⁴³ Истога је монашког имена и архијереј Српске цркве чији се спомен врши 16. августа (Јевстатије II).

³⁴⁴ Ситнији списи 1925 : 316-318, 316 (ССАЈ у рукопису НБ 15).

³⁴⁵ Народна библиотека Србије поседује фотографије ове свеске (сигнатура Ф 2179) сачињене са микрофилма (сигнатура А 3331).

У народној библиотеци при Ћ министарству просвете има минеј месеца декембра, јануара и фебруара писан на кожи по бугарски, у и у њему цела служба четвртом архиепископу српском, св. Јевстатију, с кратким животом светитељевим. Истина пре патријарха имали смо два ~~архијепиепископа~~ Јевстатија архиепископа. Али се зна – н. п. из рукописа архиепископа Никодима (види Гласник XI, 194) – да се архиепископ Јевстатије други престадио 16 августа, а

кости су му и сад у пећи у ћивоту

26

† му је дан и у ~~нашем~~

† Нема дакле сумње да је ова служба старијему ~~Никодиму~~ Јевстатију, који је по споменику штампаном у Гласнику XV, стр , био четврти архиепископ српски, **Ѓ** и коме **Р** и данас леже кости у ћивоту у Пећи.

Р – као што каже А. Гилџфердинг (Рус. вес. 1858, IV, Смѣсь 53) –

Ѓ а по „сказанију,, штампаном у Гласнику VI, стр. 25 шести,

први, за кога у Никодимову рукопису стоји да је свети и да му је „служба светитељска“, 4 јануара, у који ~~му~~ дан овом минеју спомен. †

Нисам до сад налазио ни у писаним ни у штампаним књигама живота ни службе овом светитељу. Оваке луде среће јамачно ће бити и више Срба. Надам се дакле да ће се многи обрадовати овоме житију:

За

р.н.б. 25 15

лист 3116

м(ѣ)с(а)ца генарѣ . ѿ . памѣть въ св(а)тыхъ прѣпо-
добнаго отца нашего евстатиа архиепископа
сръбьскаго.

Съ светын великии прѣподобнын отьць
нашь архиеп(н)с(ко)пъ евстатие бысть рождение.
и въспитанне земля затьскж. възрасте же до
шьдь и родители его въсхотѣшж и съчетати на
брак. и пришьдшии же ииъ по обыгаю въза
ти благословение брачное въ цръкви свѣтаго
михаила, тъ же пръвѣе самъ вниде къ еп(н)
скопу и възять свѣтын аггельскни образъ,
мирсткн же събравше са на бракъ отидж оста
вльше и къждо въ своа си. тъ же прѣбываше въ
свѣтон цръкви въ ~~вѣкъ~~ всѣкомъ исправлени
мнишьстѣмъ и оть сжцаго еп(н)с(ко)па бысть
36 причастникъ, пате днаконъ. по томъ же пре
звез звинтеромъ. и добродѣтелноу прословшюу
са житию его въ всѣкихъ исправленихъ, оть
тогда господствоужщихъ поставленъ бысть нгоу-
меномъ въ велицѣи цръкви спасовѣ, идеже
лежжть чьстьныж мощи свѣтаго савы. и по
семе нестринноу бнышѸ домоу свѣтыж богородицж
рекомлын хиландарь, глаголемынж поустына афонь,
и тамо посланъ бысть, и братство добрѣ оустронвь
и оупась христовное стадо. добродѣтели же житиа
его кто исповестъ. и оть тждоу поставленъ бысть
еп(н)с(ко)помъ въ велицѣи цръкви затстѣи. по семе
възведенъ бысть на великии прѣстоль
архиеп(н)с(ко)пскни, въ немже многаа лѣта
поживъ, конецъ житиа прижть. и положены бы

шж св(а)тыж и чьстныж его мощи въ велицѣи
архиеп(и)с(ко)пни и настожщимъ по немъ архи-
еп(и)с(ко)поу наковоу и съшьтъшимъ сѧ к немуу
боголюбивымъ чрьнцемъ, сотьврѣстоу бывшоу
4а праведнаго гробоу, оберѣк сѧ непорочно и нерастлимо
свѣтло тѣло его, иже въземше въ чьстнѣи хрннианици
скжтавшѣ, положишж и въ велицѣмъ спаснѣмъ
образѣ вседрьжителя Господа нашего иисус Христа .
покланѣжщи же сѧ богомжжному въчловѣчени
спаса нашего образу, и того свжтаго покланѣжт
сѧ мощемъ благословенна его наслаждажт сѧ,
того молитвами Боже? помилуи ны.

На спољној белини, уз текст житија:
За Кожн. минеј за дек. јан. феб.
буг.
био је четврти архи-
епископ јер је другоме јевста-
тију, који је био шести архиеп. спомен 16 августа (в. Гласник XI, ')
Кости су му и
сад у пећи у
ћивоту.

3.1.2 Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић о Пролошком житију светог српског архиепископа Јевстатија I

Нарочито занимање за Пролошко житије светог српског архиепископа Јевстатија I имао је проницљиви Иларион Руварац. Како му је био непознат број рукописа у збирци Народне библиотеке – јер Ђуро Даничић у својим лекцијама о службама Србима светитељима није наводио сигнатуру књиге са Пролошким житијевим Јевстатијевим – И. Руварац је писао Љубомиру Стојановићу да пронађе рукопис са кратким житијем светог српског архиепископа, наводећи све познате појединости о књизи. Руварац је молио Стојановића да му житије препише и пошаље или да замоли Љубомира Ковачевића да учини исто:³⁴⁶

Гргетег, 23. Нов 1898

Поштовани и Љубазни

Пријатељу!

Писмо ваше од 10. Нов 1898 примио сам и прочитао с помешаним чувством. Кад немате онај фрагменат Бошковићев – добро – и добро је кад се само тамо у Београду може да купи.

Због Бошковића од тада дакле свака срдња с моје стране јер немам узрока да би се могао на вас срдити: али се срдим и то с пуним правом и на вас и на вашег тазоименог колегу, што не могу да добијем оба та минеја о служби и пролошком житију нашег општег светитеља, св Архиепископа српског, Јевстатија I у оном рукопису београдском који ваш учитељ и наставник новајли Даничић помиње у оној својој лекцији о српским свецима. Ви треба да знате на памет где се у којој ли тамошњој књижици и под којим бројем налази тај рукопис – тај бугарски рукопис.

Кад сте стали и заузели катедру, на којој је он, блаженопоштовани читао ону лекцију о србима свецима. За тове мислим – а она ваша извијања и зановетања – прости су изговори и ништа више.

И најпосле – сви ви само имате добре воље да ми учините љубав, за л не би могли запитати оног замотаног до грла мудријаша названог Љубу Ковачевића, који та знања и ине под којом се нумером и у којој гомили књига чува тај рукопис – и он би вас упутио и казао где ће те наћи тај рукопис.

³⁴⁶ Писмо се данас чува у Архиву САНУ, број 6455.

Велите у вашем цењеном писму, да ће те за дан за два послати ми и V. Књигу Вукових пјесама – и да ће и ваш једномишљеник Љ. Ковачевић кроз који дан послати I књигу вукових историјских и етнографских списа. Чекајући на све то – ево дочека XIII-ти дан, а од свега тога ни трага.

Но сад долазим на најважније Стављате у изглед, да ће те се зимус заканити овамо, а да само нађете кога, да вас прати. – и само још не знате, да ли ће те доћи до Божића или о Божићу или по Божићу.

На то би вам имао приметити и односно молити вас да отложите то ваше путешастије овамо до Ускрса или до Дуова.

А знател зашто? Просто за то, што не ма овде сада места ни за једнога а камол за два или три госта. Како то? Рећи ће те ви, а ја ћу вам опет просто да кажем, да смо ове године оправљајући цркву и келијно здање могли само да оправимо кулу и да наткријемо цркву и препокријемо кућу. И то је све рађено до јучер. Али нисмо могли и преддешене настојатељске и гостинске собе уредити већ стоје празне и пуне и да се суше. А ово не верујте а ви дођите, но доћи те те на ваше зло. Јер неће те имати где главе надклонити. Ваш љубећи вас

Иларион

*

Међутим, Љубомир Ковачевић није ни лако ни брзо дошао у прилику да прегледа минејски кодекс. О свом је „подухвату“ писао је Илариону Руварцу, месец дана касније, овако:

Бадњи дан 1898, Београд

Многопоштовани пријатељу,

Крив сам пред Вама као ђаво, али се о Божићу људи мирбожају и тада опраштају један другом увреде, па се и ја надам и молим, да ми кривицу опростите.

Кад сам Ваше писмо добио, не одох одмах у Нар. Библиотеку да Вам препишем оно о арх. Јевстатију с тога, што сам имао препис, па сам мислио да Вам га пошљем. Ну кад сам после тај препис потражио, не могах га никако наћи. После само морао ићи у Ниш, где сам у некој Комисији провео 15 дана. А кад сам отишао у Библиотеку и

нашао број оног минеја, изненади ме чувар вешћу, да се тај рукопис, као и многи други, налазе у каси закључан, и да су кључеви у библиотекарској коју опасно болује код своје куће.

Шта сам друго могао чинити, но да бих Вашу љутњу ублажио и овај весели празник пријатнијим учинио, преписати из мога рукописа, који сам у Пећи купио 1894 г. од једне удове попадије, Службу арх. Јевстатија и послати Вам је, и ако знам да Вам не може заменити ону што сте тражили, јер у овој мојој служби нема прошлог животаписа.

Како је Драгиша оздравио од пре два дана, обећавам, да ћу по празнику преписати и онај животапис и послати га за Нову Годину.

Хвала за игумана Хиландара Неофита.

Поздрављајући Вас љубазно, честитам Вам божићне празнике и желим да их задовољно и здраво проведете и пријатељски сетите Вашег оданог пријатеља

Љ. Ковачевића

*

Илариону Руварцу преписао је и послао је Љубомир Ковачевић почетке строфа, стихира и тропара Службе светоме архиепископу Јевстатију I, пратећи њихов литургијски распоред у рукопису, преневши том приликом и почетке читања из паримејника, апостола и јеванђеља као и почетке ирмоса свих песама канона светоме. Препис је сачинио, како је у писму напоменуо, према рукопису који је купио у Пећи 1894, од „једне удове попадије“. Исти тај рукопис откупила је касније Народна библиотека, од породице знаменитог историчара, по његовој смрти (број 1.233). И овај рукопис је изгорео у немачком бомбардовању Београда 1941. године. Препис целе Службе, који је сачинио опрезни Светозар Матић у време откупа књиге, тада намештеник библиотечки, завршио је, срећом, у Архиву САНУ и данас има значај извора првог реда те смо га и ми уврстили у наша испитивања структуре и састава ССАЈ.³⁴⁷

Овде доносимо Ковачевићеве исписе из Службе. Преносимо изворно дужину редова Ковачевићева исписа, као и знаке интерпункције. Љ. Ковачевић је разрешавао скраћене речи без означавања рашчитаних делова лексема. Графему „ц“ пренео је са два словна знака, као „шт“.

Служба св. Јевстатију, српском архиепископу, из рукописа, писаног између првог септембра 1389 и 1. септ 1390.

На вечерњи.

³⁴⁷ Види одељак о рукописној традицији ССАЈ.

после подб. „Все упваніе“ долази:

„Всего самъ себе принесе къ Богу, небесноѹ“ итд.

„Всѣхъ мирскихъ втрекъ се, блажене, итд

„Все въсприѣль ѱси, ѱгоже въжделѣвъ“ итд.

Слава гл. 5. „На высоту встече добродѣтели

бог. прок, слава, пареміе, ѿ притче чтен.

„Паметь праведникоу съ похвалою“ итд.

отъ прѣмоудр. Соломоун чтен.

„Похвала праведникоу, веселіе людемъ“

отъ прѣмоудр. Соломоун чтен:

„Праведникъ аште постигнѣтъ скончати се“

После стихира подоб. „прѣхвални моученици“

„Отъче Евстагіе твои оуснѣ быста рѣкьи“

„Отъче Евстаѳіе, не дал си своимъ чима“

„Отъче Евстаѳіе, начелѣбникъ светителемъ“

Слава, „Паметь твоѹ архирархо гнѣ“

Тропар : „ Избранне Богом и людми

валзюбленне, архиеремъ“ итд.

На јутреѣи :

подоб. Красотѣ дѣвства“

„Красотѣ дѣвствъные твоѹ, и прѣсветлеиша добродѣтелиа ти“ итд.

подоб. прѣмоудрость

„Прѣмоудрость вышнюю навикъ и ангель=

скомоу житию“.

Подоб. повелѣно

„Повелѣноую тайноу божьствъноую приѣмъ“

песма 1. ирмос. „Соушоу добродетельною

землю сльце нашѣствова иногда“ итд.

„Прѣмоудрость Божиѹ всемоштна“

„Крепити се и моучати се и противити се

противоу невидимымъ бремень“ итд.

„Разоумъ въспримше небесны“ итд.

„Ис чрѣва прѣжде дънице рожденна“

песма 3ѣа ирмос. „Оутврженіе на те надѣюштимъ се“

Прѣвѣнца показа те Господь“

Малоумнымъ пакъ всѣ варвращаюшти се“

„Земле исчеднымъ пакы текоуштимъ“

богор. „Из двичсаго чрѣва ти ви се“

песма 4. ирмос. „Покрила ѱс(?) небеса до

бродѣтель ти Христе кѣвота бо“ итд.

„Веселе се свештенникъ неизреченнымъ“ итд.

Нан же надѣѹ се светитель из млада“

„Видѣвъ, светителю, слово безначельноѹ“

бог. Видѣти хероувимъ и серафимъ не

възможнымъ втѣ дѣвчыкыѣ кръве“

песма 5. ирмос. „ко вид Исаа образно“ итд.

„Съмисливъ свештенны прѣходештоу“

„Провидна Божиа моудрость избравши“

„Сочистивъ си доушоу и тѣло wskвръны“

„Безлѣтнаго въ лѣто породи, бракоу“

песма 6. ирмос. „Възоупи к тебѣ старыць“

„Сіѡна ти дошъдь прѣвсвештенне вче“

„Извѣста себе сътвори“

„Сыны чловѣчскыѣ сыны Божиѣ сътвараѣ“

богор. „Безлѣтнаго въ чрѣвѣ приѣмши“

конд. гл. 6. под Еже в нас.

„Съвыше втъ Бога приимъ благодѣт“

икос: „На прѣстолѣ славѣ сѣдештаго“

песма 7. ирмос: Тебе въ вгни обросивша дѣти“

„Аврамли жрътви ревновавъ вче“

„Рода земляна избавити просе“

„И тебѣ гробъ нетлѣнно тѣло соблюде“

„Сотчею волнею и доуха светаго“

песма 8. ирмос: Непостояннѣ вгны съвѣкоупльше се

„Люды свештенны прѣдзреште“

„Се жизнь и свѣтъ всѣмъ христось“

Богор. „Се дѣвица, ѡкоже пророкъ гаголаше въ чрѣвѣ“ итд.

песма 9. ирмос. „Въ законѣмъ стѣнїи писанны вбразъ видимъ“

„Дрѣвлюе разоумѣваемѣи жрътвѣ“

„Вздаждь ми выпияше светител“

На стих. заутра стих. глас . ѡ .

„Небесныхъ красоть достигъ и съ вышными“

„Тръжъство свѣтло свештенноѣ“

На литургији прок. гл. 7. чѣстна прѣдъ Господом итд итд.

До данас је остало непознато да ли је Иларион Руварац добио од Љубомира Ковачевића препис и Пролошког житија Јевстатијевог. Знамо, међутим, да га је Ковачевић сачинио, будући да се један његов примерак чува у Архиву САНУ, заједно са претходно наведеном преписком, под истим инвентарним бројем. Пошто у Ковачевићевом читању житија нема разлике, у поређењу са Даничићевим, овде доносимо само писмо и исписе из Службе, без преписа Пролошког житија.

Под истим бројем (6100), у Архиву САНУ заведен је и превод Пролошког житија светога Јевстатија на савремени српски језик, који је, такође, сачинио и исписао Љ. Ковачевић. Доносимо га, неизмењено:

„По минеју буг. редакције у
Нар. Библиотеци бр. 15 на
листу 311 и 312 живот Јев-
статија I. гласи:

Рођен је и одгојен у Зетској
земљи. кад је одрастао, роди-
тељи су га хтели оженити.
Кад су дошли да по обичају
узму брачни благослов у цркви
св. Михаила, Јевстатије
прво уђе сам к епископу и
прими свети анђелски образ.
Тада они који су дошли били
на свадбу („брак“) разиђу се
а Јевстатије остане.

Епископ га зађакони, а
после учини презвитером. Кад
се рашчу за његов добродетељан
живот, поставе га „тада
господствујушти (Урош I и Вла-
дислав?)³⁴⁸ игуманом у Милешеви.
После је послан у Хиландар,
„нестроиу бившу дому свет

³⁴⁸ У облим заградама је напомена Љубомира Ковачевића.

Богородиц“, и добро је управљао.

Отуде је постављен за архиепископа и пошто је „многа лета“ управљао црквом умро је.

Сахрањен је у архиепископији. Мошти његове целокупне³⁴⁹ извадио је његов наследник Јаков, метнуо их у часну „хранилицу“ и положио их у великом спасном образу Сведржитеља Исуса Христа.

³⁴⁹ уметнуто изнад реда.

3.1.3 О mineју за децембар – фебруар са Пролошким житијем светог архиепископа Јевстатија I

Пролошко житије светог архиепископа Јевстатија I било је исписано на страницама пергаментног mineја за децембар – фебруар који се чувао у Народној библиотеци у Београду, под инвентарним бројем 15. Археграфски опис овог обимног кодекса од 313 листова, величине „четвртине“ саставио је и објавио Љубомир Стојановић.³⁵⁰ У Каталогу рукописа Народне библиотеке, опис има редни број 209, где стоји да је књига бугарске редакције те да је исписана у XIV веку.³⁵¹ Језичку редакцију кодекса одредио је још Ђуро Даничић: „Најстарије службе Србима свецима нађох у једном бугарском рукопису. Он је у народној библиотеци, писан је на кожи...“³⁵²

У чувеним лекцијама о службама Србима светитељима, Ђ. Даничић, у вези са овим рукописом, још напомиње: „А свеци Срби којима су ту службе, јесу св. Сава и св. Јевстатије, архиепископ српски старији (јер су била два); а да је то служба том старијем, који је био архиепископом 1278. до 1285. и коме (како пише Гиљфердинг и сад леже кости у Пећи у ђивоту, види се не само из краткога живота који је такође у том рукопису уз службу и у коме пише да је после овога Јевстатија био архиепископ Јаков, него и отуда што му је спомен у овом рукопису 4. Јан. у који дан бива спомен светоме архиепископу Јевстатију и по записима...“³⁵³

Према исписима из рукописа које је Љ. Стојановић унео у опис, нема сумње да главни текст у mineју није био исписан српскословенским језиком.³⁵⁴ Даничић је ову појаву тумачио потврдом о широко распрострањеним куловима светих српских архиепископа, не само светога Саве него и његова каснијег наследника, Јевстатија I.³⁵⁵ Даничић је нагласио оригиналност и старину преписа двају химнографских састава у књизи, напоменувши да се у време служења руским богослужбеним књигама, у којима нема служби Србима светитељима, заборавило на наше изворно књижевно стварање, које се раније неговало, не само у српскословенском језичком изразу.

Пролошко житије Јевстатију I било је, очекивано, у саставу службе светоме, како је напоменуо још Даничић. Служба је, пак, налазила на последњим листовима кодекса, што се да закључити према археографском опису Љ. Стојановића. Наиме, на л. 151а, вероватно уз почетак састава за 4. јануар, налазила се напомена о месту ССАЈ у кодексу, коју је предани Љ. Стојановић унео у опис и објавио изворним писмом: вѣ тѣж. днь (4. јануара) прѣставленіе архнепископа срѣбскаго ѣвстатиа, слоуж. ници на концеъ книгѣ снихѣ.³⁵⁶ Напомене сличне садржине на белинама кодекса најчешће би остављао баш писар књиге, нарочито када би за исписивање њених састава користио више предлогака. Према археографском опису Љ. Стојановића није могуће утврдити да ли је и напомену забележио баш писар целог рукописа или је она дописана касније. Занимљиво је да се Јевстатије у наслову кратког житија назива преподобним док се у напомени о месту настанка службе у кодексу, истиче само титула светога у црквеног хијерархији – Јевстатије је овде „архиепископ српски“.

³⁵⁰ Стојановић 1903 : 62–63.

³⁵¹ Стојановић 1903 : 62.

³⁵² Ситнији списи 1925 : 316.

³⁵³ Исто.

³⁵⁴ Стојановић је, осим почетка Пролошког житија Јевстатијевог, објавио и почетак Канона светоме Сави (1956). Стојановић 1903 : 62–63

³⁵⁵ Ситнији списи 1925 : 317. Обе службе Србима светитељима у mineју, и Сави и Јевстатију I, имале су пролошка житија.

³⁵⁶ Стојановић 62. Пролошко житије било је исписано на 311б и 312а у кодексу.

На белинама других листова у кодексу уочио је Стојановић још две напомене сличне садржине – о штовању преподобног Гаврила Лесновског 15. јануара (204б и 205а) и о празновању светога мученика Георгија Кратовца 11. фебруара (257б). Својом садржином, ове две белешке ближе су напоменама календарског типа, исписане са намером означавања дана помена светога у месечном поретку памети. Нема података о постојању и месту служби овим светима у кодексу. Важно је, међутим, скренути пажњу да је реч о две памети (Гаврило Лесновски и Георгије Кратовац) које су имале важну улогу у неговању духовности на простору што се у границама српске државе нашао након Милутиновог освајања македонских области и померања границе српске државе на југ до линије Охрид–Прилеп–Штип.³⁵⁷

За разлику од ССАЈ, Служба светоме Сави, била је исписана на унутрашњим листовима минеја, према календарском распореду светих памети.³⁵⁸ Тако су се у истом кодексу нашао два химнографска састава, намењена литургијском прослављању двају српских архијереја, а која нису била исписана, српскословенском језичком редакцијом. Према исписима из рукописа које је сачивио Љ. Стојановић, као и према преписима прошлог житија Јевстатијевог које су израдили Ђ. Даничић и Љ. Ковачевић, у правопису минејских текстова јављају се два словна знака, „мало јус“ и „велико јус“. Према поменутиим ортографским одликама, ова се књига могла користити на простору нарочитог штовања словенских светитеља, Гаврила Лесновског и Георгија Кратовца, где је, судећи према језичкој редакцији могла и настати.

У трагању за писаром овог минеја, важне смернице даје Стојановићево запажање записа на самом почетку књиге, на првој страни, изнад заставице: Бог да прости Станислава каџизмѣ писавшего ꙗко. Илија Велев је у имену „Станислав“ препознао име писара кодекса.³⁵⁹ Према положају записа у односу на заставицу као и према садржају његове уводне молитвене форме („Бог да прости“), Велев сматра да је то исти онај Станислав, који је учествовао у преписивању чувеног Лесновског пролога и Оливерова минеја.³⁶⁰ Станислав је у више својих записа користио поменуту уводну молитвену формулу, а у Оливеровом минеју своје име исписао је, управо, у оквирима саме заставице. Станиславу је И. Велев атрибуирао још неколико рукописних књига које су, сматра овај македонски истраживач, биле исписане у скрипторијуму лесновског манастира, у току четврте и пете деценије XIV века. Међу њима је, према мишљењу Велева, и Пролог број 705 из Приновљене рукописне збирке Народне библиотеке Србије.³⁶¹

На предњој корици минеја, вероватно на унутрашњој страни, био је исписан још један запис: Сиа књига ѿ црковъ светаго Предитеча крститеља ѿлана, зовемн мненн месец дек. въ .ѧ. дньн светаго пророка Наумѧ ꙗко по стихологи на Господи възвах стихира глас .ѧ. Према садржини његовој, објављеној у археографском опису, не можемо знати да ли је из времена настанка кодекса или је исписан касније. Како год било, запис сведочи о служењу књигом у цркви Светог Јована Претече, још увек у науци неидентификованој. Чак је и И. Велев, који тврди да је кодекс исписан у манастиру

³⁵⁷ У ратним сукобима са византијским одредима 1284. године Милутинова војска освојила је македонске области и померила српско-византијску границу знатно на југ, на линију Струмица – Просек – Прилеп – Охрид – Кроја. Ви., Историја српског народа. Прва књига 1981 : 441. Гранична линија званично је призната, од стране Византије, мировним уговором из 1299. Вид. Историја српског народа. Прва књига 1981 : 447.

³⁵⁸ Стојановић означава 1956 као страну на којој почиње канон светоме Сави.

³⁵⁹ Велев 1997 : 100–102.

³⁶⁰ Лесновски пролог чува се у Архиву САНУ, број 53 (опис број 83). Археографски опис у: Стојановић 1901 : 40–42. Оливеров минеј некад је био у рукописној збирци Народне библиотеке у Београду, број 62 (опис број 191). Кодекс је нестао у току I светског рата. Археографски опис у: Стојановић 1903 : 58–59.

³⁶¹ Велев 1997 : 93–98. Атрибуција је изведена крајње произвољно и веома слободно, без одговарајуће палеографске аргументације.

Леснову, изразио сумњу да је могао бити и намењен манастиру у којем је настао.³⁶² Имамо ли на уму да је црква лесновског манастира посвећена Светоме архангелу Михајлу, онда се као „власник“ књиге у запису помиње нека друга црква, не лесновска, која је била посвећена светом Јовану.

Југозападно од манастира Лесново, на јединственом духовном простору на којем се током XIV столећа примењују две правописне традиције, једна са применом словних знакова „малог јус“ (Ɱ) и „великог јус“ (Ɱ̅) и друга, српскословенског језичког израза, те њихово мешање и смењивање, налазио се манастир посвећен светоме Јовану Претечи, недалеко од села Слепче. Књига је можда неко време била у поменутом манастиру, где је могла бити исписана и напомена о власништву, на унутрашњој стани њене предње корице. Исто тако, могуће је да се у запису помиње црква манастира Светог Јована Крститеља код Сера, на Меникејској Гори, који је у току пете и шесте деценије XIV столећа имао важну државно-административну и црквено-политичку улогу у организацији и управљању Серском облашћу, након српског освајања њене територије и придруживања држави Стефана Душана.³⁶³ Поменимо још и манастир светога Јована Бигорског, западно од Леснова, недалеко до Дебра, као једног од могућих власника минеја у одређеном временском периоду.³⁶⁴

У рукописном минеју Народне библиотеке у Београду број 15 нашли су се изворни песнички састави намењени нарочитом штовању првог српског архиепископа, светога Саве и његова каснијег наследника на трону, Јевстатија I. Поред два химнографско-литургијска састава изворне српске књижевности, на страницама овог минеја била су исписана и два кратка прозна дела – пролошка житија поменутих светим архијерејима Српске цркве. Судећи по саставу овог кодекса, можемо претпоставити да је он преписан, како би се из њега служило у важном црквеном седишту или неком развијеном духовном центру где српскословенски није увек морао бити једини књижевни и богослужбени језик. Неспорно је, међутим, да је духовно зрачење Српске цркве у време обликовања књиге, било веома интензивно и пресудно за обликовање њене садржине.

Препис Пролошког житија Јевстатијевог у београдском минеју једини је до данас познати испис овог хагиографског састава намењеног литургијском штовању овог архијереја Српске цркве. Не можемо искључити могућност да је то, можда, био и једини препис, настао баш у радионици у којој је обликован и цео кодекс, и то за литургијске потребе неког манастира са простора који, ни у време светитељева живота, а ни обликовања његова култа није био интегрални део Српске архиепископије, у административном и организационом смислу. Да састављач Житија није добро познавао историјске прилике као ни околности важних догађаја из светитељева живота сведочи неколико појединости, које он развија као главне мотиве свога састава, а које немају подлогу у историјским збивањима него су, судећи према истим местима у Општирном житију светитељевом – нетачности.

Састављач Пролошког житија користи мотив женидбе као и мотив монашења без знања родитеља који су изостављени у Општирном житију. Женидба се у хагиографском саставу

³⁶² Велев 1997 : 181.

³⁶³ Сачувана и до сада проучена правна акта сведоче о посебном старању краља и цара Стефана Душана о манастиру Светога Јована код Сера. Обухватан преглед и тумачење повеља и писама на грчком језику које је издавала канцеларија Стефана Душана, дао је Драгић М. Живојиновић. Вид. Живојиновић Д. М. 2021 : 69–90.

³⁶⁴ Поменута три манастира, Лесново, Свети Јован код Сера и Свети Јован Бигорски тенденциозно су представљени као носиоци развоја писмености, нарочито у периоду после XVI столећа у тзв. „средњовековној Македонији“. Атанасов, Велев, Тошић 1997 : 11–17; 145–171; 303–311. Истина, сва три манастира имали су развијене писарске радионице још из времена византијске управе територијом на којој су се налазила, пре него што је поменути простор ушао у састав српске државе.

архиепископа Данила II уопште не помиње, а родитељи су представљени као побожни људи који препознају благодат Господњу и с благосоловом и радошћу прате сина на животном путу.³⁶⁵

Табела број 34. Пролошко и опширно житије – мотив одласка у манастир

Пролошко житије Јевстатију I	Опширно житије Јевстатију I
<p>кад је одрастао, родитељи су га хтели оженити. Кад су дошли да по обичају узму брачни благослов у цркви св. Михаила, Јевстатије прво уђе сам к епископу и прими свети анђелски образ. Тада они који су дошли били на свадбу („брак“) разиђу се а Јевстатије остане. Епископ га зађакони, а после учини презвитером.</p>	<p>Јер дошавши до умнога размишљања и оствивши своје родитеље, и уставши, пође на пут Господом обећани му. И дошавши у крај зетске земље, уђе у манастир арханђела Михаила, који се зове славна епископија. И ту прими монашки образ из руке свеосвећеног епископа Неофита.</p>

У Пролошком Житију наилазимо на друге историјске нетачности. Састављачу Житија било је познато да је свети боравио у српском светогорском манастиру, чији је био и игуман, али наводи да је Јевстатије I управљао манастиром у којем су биле мошти Светога Саве, док је у Хиландару само боравио. Са тог места постављен је, како састављач наводи, за архиепископа Српске цркве:

... игоуденомъ въ велицѣи цркви спасовѣ, идеже лежътъ чѣстьныѣ мощи сватаго Савы ... и оть тждоу поставленъ бысть на великии прѣстољ архнеп(н)с(ко)пскни.

Опширно житије даје другачији след догађаја – након што се замонашио, Јевстатије је боравио у манастиру Светог архангела Михајла, седишту зетске епископије, одакле отишао на ходочашће у Јерусалим, а из Свете земље отпутовао је на Свету Гору. После неког времена изабран је за игумана Хиландара, потом је преузео престо зетске епископије, па тек онда архиепископски престо.³⁶⁶

Зашто је састављено Пролошко житије, сачињено од низа мотива који немају историјску подлогу? Чини се да је у време обликовања овог састава било важно приближити и додатно утемељити светачке ликове црквених поглавара Српске цркве, па тако и лик српског архиепископа Јевстатија I, нарочито на просторима који су после Милутинових освајања прикључени Српској земљи и укључени у организацију Српске цркве. Састављач житија могла је да буде личност пореклом са простора који није био обухваћен административним уређењем

³⁶⁵ Животи краљева и архиепископа српских 1935 : 224. Одломак из пролошког житија доносимо према рукопису превода Љубомира Ковачевића.

³⁶⁶ Животи краљева и архиепископа српских 1935 : 228–238.

Српске цркве у време обликовања штовања светога Јевстатија I те није познавала историјске околности његова деловања. Отуда, можда, у житију налазимо више мотива без историјске потке. Поменута тежња о неговању штовања српских светих могла је бити одраз новог црквено-политичког програма, започетог у првим деценијама XIV столећа, за време владавине краља Милутина, и развијаног, у измењеним историјским околностима, и у време Душанове владавине.³⁶⁷

*

Судећи према текстуалном окружењу, препис ССАЈ у рукопису Народне библиотеке број 15 био би још један из традиције ССАЈ у минејским кодексима. Служба Јевстатију I у овим је књигама исписивана на последњим листовима књижног блока, баш као и у поменутом празничном минеју. На истом месту у књизи, подсетимо, налазе и преписи ССАЈ у још три минеја (служабна) за јануар – НБКМ, РНБ и НББ.³⁶⁸ У насловима сва три преписа Јевстатије је и „преподобни отац наш“ и „архиепископ српски“.

³⁶⁷ Поповић 2016 : 81–97. О култоима српских краљева у поменутом контексту: Марјановић-Душанић 2016 : 35–59.

³⁶⁸ Види одељак о рукописном наслеђу ССАЈ.

3.2 Опширно житије Светог архиепископа Јевстатија I

3.2.1 Увод

Опширно житије Светог архиепископа Јевстатија I интегрални је део Зборника житија краљева и архиепископа српских (*Даниловог зборника*), јединственог зборника прозних састава у нашој старој књижевности. Зборник је осмишљен као хронолошки приказ живота српских владара и црквених поглавара. У данашњем облику овај хагиографски свод српских светих обухвата житија од краља Уроша I до његова праука Душана, и житија архијереја Српске цркве, од првог духовног наследника Светога Саве, Арсенија I, до трећег српског патријарха, Јефрема. Стога је и садржина већине сачуваних преписа Зборника организована у два засебна одељка – у првом су здружена житија и житијне белешке српских владара, а у другом хагиографски састави и белешке о архиепископима и првим српским патријарсима. Овако уређена садржина има и своје формалне одлике, будући да обе целине почињу уводним напоменама.

Данилов зборник је дело сложеног склопа за чије је обликовање одговорно неколико састављача – редактора, који су, истовремено, били и писци појединих житија и житијних белешки. Најстарија дела у *Зборнику*, три владарска житија, Драгутиново (и Урошево), Јеленино и Милутиново, те два хагиографска састава о животу српских архиепископа, Арсенија I и Јевстатија I, настала су из пера Данила II (Пећког).³⁶⁹ Остали састави, животопис Стефана Дечанског и хагиографски састав посвећен Душану краљу (до 1335. године), те Житије архиепископа Данила Пећког као и више белешки о архиепископима и патријарсима српским, обликовани су у књижевним радионицама Даниловог ученика и Данилових настављача.³⁷⁰ Данило је, нема сумње, не само саставио житија, него их је први и здружио, с намером да више састава посвећених српским владарима и духовним предводницима Српске цркве окупи у јединствену генеалогску целину, „неку врсту српског пролога“, како је *Зборник* видео Димитрије Богдановић.³⁷¹

Хагиографска дела архиепископа Данила, међутим, не представљају просту хронологију догађаја јер нису осмишљена као низови историјских чињеница обликованих законима поетике хагиографског стварања. Његова житија састављена су као књижевне/литерарне биографије које својим стилем, мотивском потком и сложеном унутрашњом структуром уносе нове уметничке тежње, кључне за „преображај“ и нову форму хагиографског жанра у српској књижевности.³⁷² У њима се ишчитивају размишљања средњовековног писца о природи и смислу књижевног

³⁶⁹ Да је Данило Бањски аутор и *Житија архиепископа Јоаникија* претпоставио је Ђорђе Трифуновић, а испитивањем мотивске структуре и стила дела, потврдила Љиљана Јухас-Георгиевска. Вид. Јухас-Георгиевска 2011 : 271–299 (са старијом литературом).

³⁷⁰ Пићањем генезе Даниловог зборника, текстуалним везама између познатих преписа, као и реконструкцијом броја могућих аутора састава Зборника, најдетаљније се бавио Гордон Мак Данијел. Сажет приказ резултата његових испитивања у: Мак Данијел 1991 : 217–224. Исти аутор сматрао је Пећки скрипторијум радионицом у којој је Зборник могао добити свој коначни облик (Исто, 223). Време уобличавања зборника, према Ђорђу Трифуновићу, треба тражити у годинама „ближе крају XIV века“ (У уводу на енглеском језику који прати репринт издање Зборника: *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih* 1972), док Гордон Мак Данијел сматра да је реч о нешто ранијем периоду (између 1340. и 1345. године).

³⁷¹ Богдановић 1991 : 177. Сам Данило је, у уводу другог дела Зборника, у одељку који садржи житија српских архиепископа, сведочио о намери здруживања житија српских краљева у својеврсну целину. Вид. Животи краљева и архиепископа српских 1935 : 176. Поједине податке у почетним деловима житијних текстова аутор је сматрао подразумеваним када је састављао уводни одељак наредног житија, што је драгоцен потврда о пресудној улози архиепископа Данила у првобитном обликовању Зборника.

³⁷² Богдановић 1978 : 85–97.

стварања, препознају се, врло јасно, зрачења актуалне православне философско-теолошке мисли и њен утицај на поетику књижевног дела.³⁷³ Стога, свеобухватно испитивање, не само Зборника као целине, него и његових делова – житија владара и црквених поглавара – захтева свеобухватан приступ истраживача са обавезним и опрезним испитивањем културноисторијских прилика у временима настанка сваког сачуваног преписа.

Богата библиографија о Даниловом зборнику и појединим његовим житијима, језички и тематски веома разноврсна, сведочи да је реч о књижевном делу старе српске књижевности о којем се често писало.³⁷⁴ Већ у првим радовима размишљало се о аутору и замисли о обликовању Зборника.³⁷⁵ Веома рано, пре него што је приређено прво издање *Зборника*, научна јавност је, захваљујући Јанку Шафарику, сазнала за његову посебну текстуалну грану, засебно постојање неких житија из Даниловог зборника.³⁷⁶ Цела генерација истраживача бавила се питањем интерполације, текстуалног проширивања и измена у саставу појединих житија. Опсежна испитивања овог проблема подстакла су и одговоре на питање о генези Зборника као и, њему сродног, реконструисања текстуалних веза између сачуваних преписа.³⁷⁷ Уочене су и делимично описане везе појединих житија са другим саставима српске средњовековне писмености, као што су аренге владарских повеља, препознате као значај показатељ у реконструкцији генезе појединих житијних текстова који су се преписивали одвојено од других житија из Зборника.³⁷⁸ Нарочито су значајни покушаји реконструкције састава житија из пера Данила II.

Међутим, коначни и јединствени одговори на бројна питања Даниловог зборника још увек нису дати. Овој, за историју књижевности, својеврсној неизвесности нарочито је допринела бурна историја појединих преписа Зборника, који су били повремено загубљени, као и њихова прилична недоступност, с обзиром на место им чувања.³⁷⁹ Иако нови књижевноисторијски погледи на српску средњовековну књижевност користе понуђене одговоре – пре свих, о ауторству састава у Зборнику, целих житија и појединих интерполација – нема, још увек, јединственог мишљења о главним хронолошким оквирима, како састављања Зборника данашњег облика, тако и редоследа настанка појединих састава у њему. Досадашња издања Зборника била су основни извор у претходним књижевноисторијским разматрањима, али су се истраживачима нудили и као драгоцен „алат“ за приређивање његова критичког издања.³⁸⁰ Почетком 2024. године објављено је (у три тома) критичко издање свих састава овог јединственог дела наше литературе, чији је приређивач, Томислав Јовановић, осим, издања житија, припремио и обимну студију о Зборнику.³⁸¹

³⁷³ О елементима исихазма у делима Данила II вид. Трифуновић 1976 : 12 и Калезић 1991 : 117–129.

³⁷⁴ Преглед најзначајнијих радова о Данилу II као и о његову књижевном раду, уз драгоцене осврт на историјске прилике и уметничке тежње његова времена у: Шпадијер 2014 : 75–94.

³⁷⁵ Преглед проучавања овог питања: Трифуновић, Витић 1999 : 117.

³⁷⁶ Шафарик 1859 : 39–40. Прави пример приступа испитивању хагиографских састава у преписима изван Даниловог зборника дали су Ђорђе Трифуновић и Зорица Витић у чијем је научном фокусу било *Житије краља Драгутина*. Вид. Трифуновић, Витић 1999 : 117–141.

³⁷⁷ Шпадијер 2014 : напомене 189 и 190.

³⁷⁸ Маринковић 1991 : 225 Шафарик 231 (са старијом литературом).

³⁷⁹ Преписи Даниловог зборника чувају се у три државе, како у државним установама тако и у црвеним и манастирским библиотекама.

³⁸⁰ О досадашњим издањима Данилова зборника у: Шпадијер 2014 : 79 (напомена 189).

³⁸¹ До завршетка наше тезе, на жалост, није било прилике да користимо ово издање јер није било доступно јавности. будући да нису биле завршене све етапе издавачког процеса.

Како бисмо сагледали целовит књижевни лик светог архиепископа Јевстатија I, у наш рад уврстили смо, не само приказ његова химнографског лика, него и лик овог светог архијереја Српске цркве у хагиографској књижевности. Стога смо у анализу увели и Опширно житије српског архиепископа Јевстатија I из Даниловог зборника, главни извор наших истраживања у области хагиографије. Методологија рада и главна полазишта у испитивању Житија делимично је измењен у односу на изабрано становиште у испитивању Службе Јевстатију I, према којој је сагледан његов хагиографски лик. Овакав приступ одредила су, донекле, истраживања Даниловог зборника

Наша анализа, у испитивању хагиографског лика Јевстатија I, биће усмерена у неколика особена правца.³⁸² Житије Јевстатијево посматраћемо у контексту дела старе српске књижевности, а са становишта историје и теорије књижевности.³⁸³ Рукописну традицију овог житија српског архиепископа представићемо прегледно, у целости, са одговарајућим археографским појединостима и детаљним приказом текстуалног окружења *Житија* у сваком препису. Овакав приступ могао би бити главно полазиште будућим испитивањима историје штовања српских архиепископа, нарочито ако се у разматрање уврсте и драгоцени археографски елементи у вези са местом настанка одређеног преписа Зборника. Посебна пажња биће усмерена на испитивање мотивске структуре Житија, књижевног поступка и особених стилских одлика дела. Приказаћемо, нарочите особине књижевног јунака, светог архијереја Српске цркве. У завршном делу, јединственим погледом обухватићемо и хагиографски и химнографски лик светога и приказати из у контексту поетике једног писца и његова времена.

³⁸² Сложена текстолошка питања хагиографског састава посвећеног Јевстатију заправо су питања текстологије Даниловог зборника те нису могла бити разматрана у нашем раду. Реконструкцијом особености рукописног наслеђа Даниловог зборника могу се утврдити и одлике рукописне традиције појединих житија из Зборника, па тако и хагиографског састава посвећеног Јевстатију. Она подразумевају детаљна испитивања текстуалних веза свих сачуваних преписа овог састава као и могућих текстуалних додира, пре свега природом и пореклом измена, са истим променама у другим саставима у Зборнику. Овако посматран Данилов Зборник могао је одредити тему студије Т. Јовановића (прва књига критичког издања). Вид. Зборник краљева и архиепископа српских. Том 1. О зборнику краљева и архиепископа српских, Београд 2023. (преузето из узајамне електронске библиотечке базе – Cobbis <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/nbs/133718281>).

³⁸³ У раду ћемо користити издање Даниловог зборника из 1935. године, а примере из Житија Јевстатијевог доносимо према преводу који је за потребе тога издања сачинио Лазар Мирковић.

3.2.2 Рукописно наслеђе Житија Светог архиепископа Јевстатија I

Познато је укупно дванаест преписа Опширног житија Светог архиепископа Јевстатија I. Пет преписа *Зборника житија краљева и архиепископа српских* сачувано је у српскословенском и рускословенском језичком руху, и они су настали од средине XVI века до краја XVIII столећа. Сачувана су и два преписа житија у зборницима који, поред Данилових хагиографских састава, садрже и друга дела изворне српске средњовековне књижевности, као и један фрагментарно сачувани препис.

То су:

1. Зборник житија краљева и архиепископа српских, II + 210 л, 300 x 200 mm; текст 215 x 140 mm, 27–28 редова на страни. Кодекс је исписан српскословеским језиком 1553. године у Милешеви за манастир Хиландар где се и чувао до 1896. године када је уступљен митрополиту Димитрију ради проучавања и припреме издања.³⁸⁴ Све до 1984 није се знало где је књига, када је пронађена у оставштини Јована Томића, приликом њене архивске обраде. Књига се чува у Историјској збици Архива САНУ (бр. 14509).

Књижни блок је састављен од 28 свешчица, углавном са по 8 листова у свакој (15. свешчица има 4 листа, 17. има два листа и 28. шест листова). Бројне ознаке за почетак и крај свешчице налазе се на средини доње белине првог и последњег листа тетраде. Садржина кодекса осмишљена је као јединствена целина, састављена од два засебна одељка што је показала и анализа књижног блока. Први део садржи Житија српских краљева и исписан је на листовима првих 16 свешчица (1а–123б). Како је за завршетак последњег састава у овој целини био потребан само још један лист, писар је додао један дволист (данас засебна, 17. свешчица), од којих је први (124а–124б) послужио за исписивање завршних редова Душановог житија, док је „а“ страна другог (л. 125) листа остала неисписана. На „б“ страни поменутог листа су уводни редови нове садржинске целине, Житија српских архиепископа.

Садржај:

Житије краља Уроша (1а–11б)

Житије краља Драгутина (12а–27б)

Житије краљице Јелене (27б–51б)

Житије краља Милутина (51б–86а)

Житије Стефана Дечанског (86а–116а)

Житије Душаново (116а–124б)

Житије архиепископа Арсенија (125б–159б)

Житије архиепископа Јевстатија I (159б)

О архиепископу Јакову (175а)

О архиепископу Јевстатију II (175б)

О архиепископу Сави III (176б)

³⁸⁴ Трифуновић, Витић 1999 : напомена број 4.

О архиепископу Никодиму (177а)

Житије архиепископа Данила II (178б)

О постављењу првог српског патријарха, Јоаникија (206б)

О постављењу другог српског патријарха, кир Саве (207б)

О постављењу трећег српског патријарха, кир Јефрема (209а)

2. Зборник житија краљева и архиепископа српских, III+ 178 л, 310 x 205 mm, углавном по 26 редова текста на страни. Кодекс је исписан српском језичком редакцијом³⁸⁵, средином XVI столећа и имао је занимљиву историју, чији је најстарији период забележен на самим страницама књиге, у запису Григорија Јурашка.³⁸⁶ Он је књигу купио и поклонио манастиру Сучевица (Румунија), о чему, у својој белешци, обавештава и читаоца. Књига се некад чувала и у Библиотеци универзитета у Лавову (сигнатура 198 III) одакле је нестала после 1944. године.³⁸⁷ Бригом Александра Наумова, Анджеј Кашлеј, варшавски библиотекар, саставио је, у току девете деценије прошлог столећа, први каталогски опис рукописа који су у варшавску Народну библиотеку доспели након Другог светског рата. У каталогу је описано и пет кодекса из лавовске Универзитетске библиотеке, а један од њих је био и овај, до тада загубљени, Данилов зборник. Кодекс се и данас чува у Народној библиотеци у Варшави (Акс. 10780).³⁸⁸ За књигу је знао Ђуро Даничић те је његов текст уврстио у издање Данилова зборника 1866. године.³⁸⁹

Садржај:³⁹⁰

Увод (1–2)

Житије краља Уроша (3–16)

Житије краља Драгутина (17–52)

Житије краљице Јелене (53–102)

Житије краља Милутина (103–169)

Житије Стефана Дечанског (171–230)

Житије Душаново (231–248)

Увод (249–251)

Житије архиепископа Арсенија (251–294)

³⁸⁵ Истакнути румунски слависта, Јон Раду Мирчеа, у језику овог кодекса препознао је српски, са бројним елементима словенског језика који се користио у Молдавији у XVI столећу. Вид. Мирсеа 1966 : 396. Ђуро Даничић је утврдио да је језик основног текста другачији од језика записа и описао га као „језик како су Срби писали у оно вријеме, али не са свијем чист“. Вид. Животи краљева и архиепископа српских 1866 : VII.

³⁸⁶ Животи краљева и архиепископа српских 1866 : IV. Записе је објавио и Љ. Стојановић (Стари српски записи и натписи. Књига прва 1902 : број 714 и 715).

³⁸⁷ Мирсеа 1966 : 396.

³⁸⁸ Археографске напомене о кодексу као и опис садржаја у: Наумов 1991 : 211-216.

³⁸⁹ Животи краљева и архиепископа српских 1866. Репринт овога издања приредио је, о свом трошку, Ђође Трифуновић 1972.

³⁹⁰ Опис садржаја преносимо из рада А. Наумова. Вид. Наумов 1991 : 213.

- Сава II (294–296)
- Данило I (296)
- Јоаникије I (296–314)
- Житије архиепископа Јевстатија I (315–343)
- О архиепископу Јакову (343–345)
- О архиепископу Јевстатију II (345–346)
- О архиепископу Сави III (346–347)
- О архиепископу Никодиму (347–348)
- Житије архиепископа Данила II (348–349)
- О постављењу првог српског патријарха, Јоаникија (349–350)
- О постављењу другог српског патријарха, кир Саве (350–354)
- О постављењу трећег српског патријарха, кир Јефрема (354–356)

3. Зборник житија краљева и архиепископа српских, 227 л, 310 x 200 mm, текст је величине 250 x 220 са по 25 редова на страни. Исписао га монах Азарија 1567. године, влашко-молдавском језичком редакцијом. Данас се чува у манастиру Сучевица (Румунија), бр. 17/420.³⁹¹ Овај препис Зборника, заједно са варшавским, драгоцен је извор за испитивања текстуалног склопа њихова предлошка. Он је, вероватно, припадао текстуалној грани на чијем је почетку протограф који је могао, бар у једном његовом делу, да обликује сам Данило, будући да у наведеним преписима нема његова Житија.

Садржај³⁹²:

- Увод (1а)
- Житије краља Уроша (10а)
- Житије краља Драгутина (15а)
- Житије краљице Јелене (34б)
- Житије краља Милутина (66б)
- Житије Стефана Дечанског (109а)
- Житије Душаново (147а)
- Увод и Житије архиепископа Арсенија (158а)

³⁹¹ Детаљан археографски опис рукописа у: Мирсеа 1966 : 400-412. Јон Раду Мирчеа посебно је проучавао језик и ортографију овога кодекса и поредио их са варшавским преписом Даниловог зборника. Уочио је, за историју текста Зборника драгоцену запажање, важну улогу писара монаха Азарије, не само у обликовању језика и ортографије преписа него и у изменама текста на лексичко-синтексичком нивоу. Мирсеа 1966 : 402-403.

³⁹² Опис садржаја доносимо према прегледу Ј. Р. Мирчее. Вид. Мирсеа 1966 : 403-405.

- О архиепископи Сави II (186a)
- Житије архиепископа Јевстатија I (199б)
- О архиепископу Јакову (218a)
- О архиепископу Јевстатију II (219a)
- О архиепископу Сави III (219б)
- О архиепископу Никодиму (220б)
- О престављењу архиепископа Данила (221б)
- О постављењу првог српског патријарха, Јоаникија (221б)
- О постављењу другог српског патријарха, кир Саве (222б)
- О постављењу трећег српског патријарха, кир Јефрема (225a).

4. Зборник житија краљева и архиепископа српских, III + 175 л, 320 x 217 mm. Кодекс је преписао хиландарски епископ и јеромонах Теодосије 1763. године.³⁹³ У Библиотеку Карловачке митрополије донет је из Хиландара, између 1775. и 1779. године, по препоруци Јована Рајића, тада ковиљског архимандрита, трудом хиландарског проигумана Тимотеја Јовановића. Све новчане расходе у вези са настанком и допремањем књиге из Хиландара у Карловце, надокнадио је Викентије Јовановић Видак.³⁹⁴ Књига се данас чува у Патријаршијској библиотеци, Рс 45.³⁹⁵

Садржај³⁹⁶:

- Предговор (1a)
- Житије краља Уроша (2a–10б)
- Житије краља Драгутина (10б–23a)
- Житије краљице Јелене (23a–44a)
- Житије краља Милутина (44a–74б)
- Житије Стефана Дечанског (74б–99б)
- Житије Душаново (99б–107б)
- Житије архиепископа Арсенија (108б–126a)
- Житије архиепископа Саве II (126a)

³⁹³ Јеромонах Теодосије је био веома плодан писар XVIII столећа с нарочито развијеном вештином преписивања књига. Он је и приређивач издања *Канона заједничких Светоме Симеону и Светоме Сави на осам гласова* Теодосија Хиландарца (Венеција, 1776).

³⁹⁴ Тодић 2020 : 36.

³⁹⁵ Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије 2012: опис бр. 544. О интерполацији епизоде о школи за девојке у тексту *Житија краљице Јелене* у овом кодексу вид. Тодић 2019 : 3–14.

³⁹⁶ Попис садржинских целина сачинили смо након прегледа кодекса „de visu“.

- Данило I (127a)
- Житије архиепископа Јоаникија (128a–1346)
- Житије архиепископа Јевстатија I (1346–147a)
- О архиепископу Јакову (147a)
- О архиепископу Јевстатију II (1476)
- О архиепископу Сави III (148a)
- О архиепископу Никодиму (1486)
- Житије архиепископа Данила II (149a–171a)
- О постављењу првог српског патријарха, Јоаникија (171a)
- О постављењу другог српског патријарха, кир Саве (1716)
- О постављењу трећег српског патријарха, кир Јефрема (173a)

5. Зборник житија краљева и архиепископа српских, IV + 543 л, 300 x 205 mm. Преписивање кодекса осмислио и започео хиландарски игуман Тимотеј Јовановић (1–143 л.), а довршио јеромонах Тодосије (од 144 л.).³⁹⁷ Предузимљиви управитељ хиландарског братства започео је преписивање кодекса с намером да припреми предложак за штампање *Даниловог зборника*.³⁹⁸ Да је овај примерак *Зборника* настао с намером да се с њега штампа то важно дело старе српске књижевности, сведочи изглед књиге. Кроз цео књижни блок исписивана је само предња страна листова, а текст је смештен између две вертикалне линије. Хијерархијски однос садржинских целина остварен је применом мастила друге боје и изменом величине слова. Препис одликује одсуство строгог односа према изворнику, нарочито у првом делу који творе Житија српских краљева, где су уочене бројне измене у виду проширивања и превода позајмљеница.³⁹⁹ Патријаршијска библиотека, Рс 51⁴⁰⁰

Садржај⁴⁰¹:

Предговор (1a–6a)

Радослав краљ (6a)

³⁹⁷ Тодић 2020 : 33–50.

³⁹⁸ Намера штампања Даниловог зборника само је део замисли хиландарских монаха, игумана Тимотеја и епископа Теодосија, о штампању више култних састава српских светих. Први корак у остваривању ове велике идеје јесте штампање Теодосијевих *Заједничких канона*, 1776. године. О издавачким плановима двојице Хиландараца и судбини књига које су обликоване за потребе штампања, драгоценост сведочанство јесте белешка карловачког митрополита Стефана Стратимировића од 26. септембра 1803. године, коју је, због њеног значаја за историју наше старе књижевности, у целости објавио Бранислав Тодић. Издање белешке пропраћено је обимним и убедљивим тумачењем, аналитично изложеним и обликованим у контексту културне историје, из пера врсног познаваоца културе и уметности XVIII столећа. Вид. Тодић 2020 : 33–34.

³⁹⁹ Тодић 2020 : 41–45. Б. Тодић убедљиво тврди да је Тимотеј унео измене с намером да будућу штампану варијанту *Зборника* учини што ближе разноврсној публици. Стога се одлучио на измене, не само језика, него и стила дела.

⁴⁰⁰ Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије 2012: опис бр. 50.

⁴⁰¹ Попис садржинских целина сачинили смо након прегледа кодекса „de visu“.

Владислав краљ (7а)
Житије краља Уроша (10а–31а)
Житије краља Драгутина (31а–74а)
Житије краљице Јелене (74а–135а)
Житије краља Милутина (135а–209а)
Житије Стефана Дечанског (209а–273а)
Житије Душаново (273а–294а)
Житије архиепископа Арсенија (294а–346а)
Житије архиепископа Саве II (346а–370а)
Житије архиепископа Јевстатија I (370а–405а)
Житије архиепископа Јакова (405а–408а)
О архиепископу Сави III (408а)
Житије архиепископа Данила II (410а–477а)
О постављењу првог српског патријарха, Јоаникија (477а)
О постављењу другог српског патријарха, кир Саве (479а)
О постављењу трећег српског патријарха, кир Јефрема (483а)

У Зборник су преписана и три састава посвећена кнезу Лазару:

488а – *Врше мисли* Антонија Рафаила Епактита
518а – Пролошко житије кнеза Лазара
525а – Слово о кнезу Лазару.

Позната су још два преписа Житија архиепископа Јевстатија I и то у зборницима са непотпуним саставом Даниловог зборника, чију садржину чине житија српских архиепископа.⁴⁰² То су:

⁴⁰² Житија Даниловог зборника, појединачно или здружена са још неколико његових хагиографских састава, преписивана су заједно са другим прозним саставима старе српске књижевности, у више зборника. Неки од њих сачувани су до наших дана и драгоцен су извор рецепције Даниловог прозног стваралаштва у разна времена. Тако су житија краљева Уроша и Драгутина те краљице Јелене ушла у састав Сопоћанског зборника, који је преписао поп Дмитар 1526. године (данас у Руској националној библиотеци, Санкт Петербург, рукописна збирка А. Ф. Гиљфердинга бр. 55). Археографски опис овог кодекса Левшина 2021 : 58–59. Житија краља Драгутина и краљице Јелене нашла су се у још два зборника – један је исписао граматик Георгије око средине XVI столећа и он се чувао у старој збирци Народне библиотеке у Београду (број 21), док други потиче с краја XVI или почетка XVII века и чува се у Народној библиотеци „Кирил и Методиј“ у Софији (број 267 (544)). Издање Житија краља Драгутина из поменутог преписа Трифуновић, Витић 1991 : 117–141). Житије краљице Јелене налази се и у Орестовом зборнику из 1536. године (данас у манастиру Хиландару, број 482). Преглед рукописне традиције Житија краљице Јелене у: Тодић 2019 : 6–7.

6. Зборник Константина Студеничког, I +56 листова, 312 x 193 мм. Књига је обликована у Студеници, у току шесте деценија XVIII столећа (1757–1760), када је њен архимандрит био Константин, а игуман кир Рувим. Књига је у највећем делу исписана славеносрпским језиком уједначеним типографским уставним писмом, док у појединим саставима има и полууставних и курзивних словних облика.⁴⁰³ Кодекс се чува у Националној и свеучилишној библиотеци у Загребу (Р 4186).

Садржај:

Студенички родослов и Житије Светога Симеона (1а–8б)

Житије архиепископа Арсенија (9а–26а)

О Сави II (26а)

О Данилу I (2665а)

Житије архиепископа Јоаникија (27а)

Житије архиепископа Јевстатија I (32б)

О архиепископу Јакову (42б)

О архиепископу Јевстатију II (43а)

О архиепископу Сави III (43а)

О архиепископу Никодиму (44а)

Житије архиепископа Данила II (44а)

Студенички типик – извод (45а)

Проповед на празник Рођења Пресвете Богородице (48а)

Студенички летопис (50а)

7. Стефан Верковић сачинио је 1860. године препис житија српских архиепископа, према Зборнику Константина Студеничког.⁴⁰⁴ Кодекс се чувао у Народној библиотеци у Београду, бр. 43. Уништен је у немачком бомбардовању Београда 1941. године. Према опису Љубомира Стојановића, у кодексу је, поред одабраних Житија српских архиепископа, Данила Другог, било и Житије Симеона Немање.

8. Зборник житија краљева и архиепископа српских (фрагмент), XVI век, 12 листова; 274 x 184 mm. Фрагмент се чувао у Цркви Сабора Светог архангела Гаврила у селу Попинци. У новије време изгубио му се траг.⁴⁰⁵ Данашњи одломак чине листови са бројним ознакама, које су унете графитном оловком, док је књижни блок још био целовит. Судаћи према редоследу у књижном

⁴⁰³ Најновији археографски опис кодекса са културноисторијским освртом на мотиве његовог настанка у: Духовно и културно наслеђе манастира Студеница 2019 : одредница број 152, 279–281 (са старијом литературом о овом кодексу). Вид. Убипарип 2019а.

⁴⁰⁴ Каталог Народне библиотеке у Београду 1903 : опис број 514. На крају описа напомена Љубомира Стојановића о издању састава из овог кодекса (Starine XIII, 167; Гласник LXIII, 263).

⁴⁰⁵ Издање текста фрагмента са старијом литературом вид. Јовановић 2023 : 69–89.

блоку, сачувани листови (171–182) некада припадали обимном кодексу у чијем су саставу била, не само житија архиепископа, него и житија српских краљева –Даниловом зборнику у целини.

Садржај одломка чине делови из житија архиепископа српских:

Житије архиепископа Арсенија (1а–4а)

О Сави II (4а–5а)

О Данилу I (5а)

Житије архиепископа Јоаникија (5а–12б)⁴⁰⁶

Житије архиепископа Јевстатија I (8б).

Опширно житије Светог Српског архиепископа Јевстатија I није изостављено ни у преписима Даниловог зборника сачињеним током XIX столећа.⁴⁰⁷

9. Клирик богословске школе, Григорије Јанковић преписао је Зборник за Павела Јозефа Шафарика 1829. године; кодекс је данас у Народном музеју у Прагу, IX A 6, cod. B (Š).

10. П. Ј. Шафарик је сачинио још један препис 1831. године; кодекс је данас у Народном музеју у Прагу IX A 6, cod. A (Š)

11. Полазник Семинара у Лавову, Бјержецки преписао је за Шафарика Данилов зборник 1838/39. године; кодекс је данас у Народном музеју у Прагу IX A 6, cod. C (Š).

12. Пахомије Јовановић преписао је Зборник у Сремским Карловцима за грофа Николаја Петровича Румјанцева, 1824. године; кодекс се данас чува у Руској националној библиотеци у Москви, у Збирци рукописних књига грофа Румјанцева, сигнатура Ф 256.

3.2.3 Структура Житија

3.2.3.1 Композиција и мотивска структура

Прва запажања о композицији Житија светога српског архиепископа Јевстатија I изнео је Ђорђе Трифуновић седамдесетих година прошлога столећа, у студији и данас подстицајној за нова испитивања књижевног рада архиепископа Данила Пећког.⁴⁰⁸ Пратећи главне чиниоце Данилове житијне прозе, Ђ. Трифуновић је изнео основна запажања о композицији Зборника, као и појединих његових хагиографских састава, имајући на уму да је за целовито решење овога питања неопходно предузети свеобухватно текстолошко проучавање Зборника.⁴⁰⁹

До данас најдетаљнији преглед структурално-типолошких карактеристика опширног Јевстатијевог животописа сачинила је Љиљана Јухас-Георгиевска.⁴¹⁰ Ослонивши се у раду на

⁴⁰⁶ Садашњи поредак листова не прати текст Житија у континуитету. Исправан редослед листова дао је Томислав Јовановић Вид. Јовановић 2023 : 71–72.

⁴⁰⁷ О преписима које наводимо вид. сажет преглед у: Јовановић 2023 : 72–74.

⁴⁰⁸ „Читаво Житије се, иначе, разлучује у две тематске целине: живот од „јуности“ до смрти (293–314) и чуда на гробу у Жичи и пренос тела у Пећ (314–319)“ Вид. Трифуновић 1976 : 24.

⁴⁰⁹ У свеобухватној и, још увек, незаобилазној студији Ђорђа Трифуновића о бројним елементима у прози архиепископа Данила II, глава IV посвећена је питању композиције Данилових житија.

⁴¹⁰ Јухас-Георгиевска 2008. 37–63.

ранија издања ЈевЖ⁴¹¹ на српскословенском и на савременом српском језику, чију је организацију садржине (углавном уједначену у свим досадашњим едиционим подухватима), доследно пратила, Љ. Јухас је саставила опсежан попис свих мотива у делу, затим тумачила њихову дистрибуцију те начин уметничког обликовања. Водећи извор у поменутом тумачењу, композициона схема ЈевЖ коју је за превод на савремени српски језик уредио Лазар Мирковић, састоји се од једанаест засебних садржинских одељака којима је преводилац дао и наслове.⁴¹² То су:

Јевстатије, син побожних родитеља из Жупе Будимљанске, жели да учи књигу, и његов напредак у учењу.

Јевстатије оставља родитеље и одлази у Зету, у манастир Арханђела Михаила, где прима монаштво од епископа Неофита. Подвизавање Јевстатијево.

Јевстатије намерава да иде у Јерусалим на поклоњење, што и постиже.

Повратак из Јерусалима и одлазак у Свету Гору у Хиландар. Подвизавање у Хиландару.

Јевстатије постаје игуман Хиландара.

Јевстатије постаје епископ манастира Арханђелова у Зети.

Јевстатије постаје архиепископ.

Смрт Јевстатијева у Жичи.

Чуда на гробу Јевстатијеву.

Пренос Јевстатијева тела из Жиче у Пећ.

У почетним редовима увода ЈевЖ Данило подсећа да је састав који следи део јединствене целине чије је обликовање већ започео („Опет добра реч божанствене силе...“), заокруживши ово „сведочење“ на крају почетне мисли увода (...“пошто сам напред писмено изложио према сили свога разума.“). Овде писац најављује „житије праведника“ и сажето, али ефектно подсећа на главне опште одлике светог лика његова јунака („...јер ће живети на векове, и од Господа је њихова награда, а њихова брига је за вишњом и горњом чашћу, утврђење царству и пристаниште утехе...“).

Следи, потом, целина важна за реконструкцију поетике средњовековног књижевног стварања у старој српској књижевности уопште, у којој писац сведочи о природи пишчеве улоге „посредника“ и принципима рада у излагању онога што је по својој суштини неисказиво. Читаоца обавештава о начину рада књижевника („...гледам у оно што је преда мном, **смео** у нади да **не мудрујем** високо, но да **гледам** оно што приличи смиренима и према времену, јер велико је стицање само спомињати житија праведника.“). Овакав приступ стварању намеће, пре свега, будућа рецепција дела, о којој говори у наставку увода:

„Јер не (пишем) вести противнима или онима који неће добро да слушају, но ка духовнима који у сласт слушају речи духовне, и свакако се брину за истину, и који су се знаменали истинитом светлошћу и који благочастије ка Христу јављају један другоме.“

Излагање о мотивима и чиниоцима књижевно-уметничког стварања Данило закључује размишљањем о писцу, које саопштава у првом лицу једнине. Писац није само посредник у саопштавању речи Господњих. Он је, пре свега, „освећен светлошћу разумнога виђења“. Захваљујући овом дару, он може да препозна јунака чији је живот оличење Божје промисли и

⁴¹¹ У наредним редовима користимо скраћеницу ЈевЖ за Општирно житије Јевстатијево. У анализи и приказу резултата наших испитивања, ослањамо се на штампано издање Данилова зборника са преводом Лазара Мирковића на савремени српски језик из 1935. године.

⁴¹² Мирковићев превод Житија користимо у наредним редовима. Пошто примере доносимо ради илустрације или потврде објашњења мотивске структуре, не преносимо место примера у издању.

којем је писац, стога, дужан да састави похвалу, будући да је обдарен и „даром божаствених речи“.

У завршном делу увода писац разложно и доста опширно сведочи о дидактичности хагиографског текста, истовремено подсетивши слушаоце, бираном лексиком, на узоран живот његова јунака:

„Јер ми треба, вазљубљени да се трудимо... да се законско оправдање изврши у нама, као (што се изврши) и у овом блаженом светитељу нашем, који се у прошлој времену подвизавао подвигом доброга исправљања, и победи ђавола, и јави се житељ небесне обитељи и грађанин вишњег Јерусалима.“

Јевстатијев узоран живот, није само пример који треба следити у духовном узрастању, него је и подстицај за књижевно стварање:

„...јер доброта овога мужа чини мени смерноме многе плодове речима.“

Друго поглавље писац обликује користећи неколико главних мотива, које не развија уједначено. Уводни мотиви ове целине, место рођења и порекло светога, дати су у форми кратких али садржајних саопштења. О родитељима Јевстатијевим хагиограф говори уопштено, истичући њихову побожност. Читалац одмах сазнаје да „Јевстатије беше рођењем из краја Жупе Будимљанске, син неких богобојажљивих родитеља“. Детињство и рану младост Данило приказује посредно, описом интересовања светога и истицањем његових врлина у поменутом животном добу. Тако су већ на почетку другог поглавља присутни елементи почетне карактеризације лика. Данило напомиње како Јевстатије „од своје младости није бринуо за љубав родитеља“ усмеривши, доследно, своју љубав ка Господу. За приказ Јевстатијевог лика веома је важан мотив „Божјег избора“ или „знаменовања светога док је још веома млад“ који Данило развија користећи сажету слику „рањавања љубављу“ док је Јевстатије био још дете („...који је то дете ранио љубављу према Богу“).

Писац је, даље у Житије, истакао јунакову опредељеност за живот у врлини: „живео је у младости без злобе у сваком корисном исправљању, и учећи се потребном обичају“ посебно се задржавши на приказу његове побожности: „Свагда и увек идући у свету Божију цркву, у сласт слушаше божаствена пјенија и читања речи из књига“. Избором поменутих мотива, гради се идеална слику о јунаку.⁴¹³ Млади Јевстатије, обдарен „смотреном и целоумном памећу“, одлучан је у намери да непрестано развија духовност и продубљује свој унутрашњи свет. Стога моли родитељски благослов како би се додатно образовао. Други део поглавља приказ је Јевстатијевог брзог и интензивног напредовања у стицању нових знања „тако да се он, ученик, показао већи од премудрих учитеља.“ Интелектуалност Јевстатијева, изражена још у младости, подржана је, у току рада са учитељима, драгоценим врлинама као што су уздржавање од јела или пића, небрига о одећи и одсуство носталгичних сећања. Данило заокружује поглавље индивидуализацијом јунака, коју постиже истицањем усмерености Господу и уздањем у њега, чију је наклоност свети непрестано уживао. Она је истакнута симболичко-метафоричким исказом, који попут поенте, стоји на крају овог поглавља: „Кога хоће Бог, тому даје у његовој младости крепкост силе божаствене“.

Почетак трећег поглавља обележава сажето обликован мотив монашког пострига Јевстатијевог. Овај одељак започет је назнаком о могућем преокрету у души јунаковој, која је наступила након размишљања, додуше, без помена посебних побуда о стицању монашког чина.

⁴¹³ Јухас-Георгиевска 2008 : 42.

Писац не приказује субјективни свет јунака те мотивацији његовој, како запажа Љ. Јухас-Георгиевска, недостаје психолошка димензија.⁴¹⁴ Последични догађаји, након донете одлуке, приказани су са уочљивом динамиком, кратко, у једноставном низу. У завршном делу приказа поменутог уводног мотива, саопштене су историјско-географске реалије, место пострига (манастир арханђела Михајла, седиште Зетске епископије) као и монашко име часног оца који је Јевстатија рукоположио (епископ Неофит).⁴¹⁵

Писац, затим, развија мотив побожности, измењен у поређењу са оним обликованим у другој целини. Приказ побожности младића „назнаменованог од младости своје Господом“ замењен је приказом побожности младог монаха. Данило вешто развија поменути мотив с намером да прикаже идеални лик монаха – пострижника. За Јевстатија је почео нови животни циклус, што препознаје и он сам, а који је био природна последица његова побожног живота у младости. Јевстатијеви монашки подвизи постали су нова животна реалност:

„И од тада поче пазити на свако добро дело, на исправљање законско, водећи себе трпљењу и живећи у великој смерности према свима, разматрајући све добро, и чистећу душевну нечистоту испирајући је као у купци воде животне. Топлим сузама кваasio је лице своје у све часове дана и ноћи...“

Овде Данило, први пут у приповедање уводи непосредно казивање књижевног јунака – Јевстатијева молитва, експресивна и псаламски надахнута, доприноси карактеризацији хагиографског лика.⁴¹⁶ Јевстатије је одлучан и искрен, храбар и одговоран у прихватању пута који му је намењен. Свестан људских слабости, али жељан да испуни дато му још од рођења, „пут сазнања Господњих“, Јевстатије моли за непрестано присуство Божје и његов благослов. Молитва се завршава кратком похвалом Богу у којој се препознаје јунаков водећи животни принцип – вера у Васкрсење.

Писац, потом, истиче напредовање и духовно узрастање у новом окружењу („И живећи ту у манастиру... добро навиче сваке добре обичаје, божаствене поуке и законска правила.“) које, убрзо, доноси нашем јунаку посебан углед међу монасима („...тако да је достојно рећи да је био у свему савршен и љубљен од свију житеља тога места.“). Трећи садржински одељак писац заокружује понављањем мотива подвизавања, сада садржином измењеног: „Благообразно и целомудрено живљаше и извршиваше подвиге: ноћна стојања, молбе и молитве и божаствене псалме, глад и жеђ, и пребивање у наготи и легање на голу земљу.“ Јевстатије непрестано учи из традиције и предања, те се у новим подвизима угледа на древне Оце, прве монахе – подвижнике.

Четврти целина описује Јевстатијево поклоничко путовање у Јерусалим.⁴¹⁷ Писац овом целином обогаћује садржај житија и уводи нови амбијент, значајан за општи план дела, који својом семантиком учествује у развоју карактеризације лика. У почетном делу одељка сажето, али ефектно, предочава се жеља за путовањем, и то применом симболично-метафоричних слика „рањавања Господњом љубавном стрелом“ и „разгарања пламеном божаствене вере“. Наративни ток првог дела ове целине већ је примењен у претходном одељку – након пишевог садржајног, али сажетог представљања новог мотива (путовања у Свету Земљу), као покретача будуће радње, следи молитва хагиографског јунака у првом лицу једнине.⁴¹⁸ Као и претходна, и ова молитва има

⁴¹⁴ Исто.

⁴¹⁵ Вуковић 1996 : 349.

⁴¹⁶ У овој Јевстатијевој молитви Љ. Јухас-Георгиевска препознаје утицај Доментијановог књижевног дела, пре свега у Савиној молитви коју изговара припремајући се за бекство у Свету Гору. Јухас-Георгиевска 2008 : 45.

⁴¹⁷ Ову целину Данило је обликовао угледајући се на Доментијанов опис Савиног путовања у Свету Земљу, запажа Љ. Јухас-Георгиевска. Вид. Јухас-Георгиевска, 2008 : 44-46.

⁴¹⁸ Љиљана Јухас-Георгиевска проналази аналогију у Савиној молитви изговореној непосредно након његовог преласка у манастир Ватопед, запавивши, чак целе исказе, преузете из ове молитве (Јухас-Георгиевска 2008 : 46)

псаламски тематски оквир (десети стих 37. псалма), који најављује јунаково душевно стање. Јевстатијева жеља за ходочашћем обојена је посебним узбуђењем и искреним поуздањем у Божји благослов:

„ ... управи ноге моје на пут миран, да не каснећи њима идем у Твој свети град, где је Онај, који је био живот свега видљивога и невидљивога, примио смрт ради мене осуђенонога, и ту ћу се поклонити месту где је лежало Твоје пречисто тело, и умним очима обухватићу дивна и пречудна чудеса Твоја, о којима слушам.“

Јевстатијева молитва је ритмична и експресивна, обликована језгровитим филолошким дискурсом који успешно дочарава слојевитост емотивног стања јунаковог. У завршним молитвеним речима предочена је духовна корист путовања:

„ ... то ћу наћи вечно насићење и прећи ћу ка истинитој вери и красоти, и угледаћу добра Јерусалима све дане живота мојега.“

Како би изградио приповедно ткиво које повезује микроцелине у ширу и развијенију причу, Данило прибегава својеврсним коментарима, примени властитих мисли у приповедању:

„И Бог свагда уветљив милосрђем и свевидећим оком гледајући овога блаженога од његове младости, и овде му јави своју милост, испуњујући његове прозбе.“

Писац тако повезује уводни мотив ове целине – жељу за путовањем – са приказом конкретних околности које ће омогућити његову реализацију, као што је, на пример, сусрет са непознатим монасима који су већ кренули пут Јерусалима.

Мотив пута није развијен – читалац је обавештен о дешавању применом очекиваних формулација и стилских решења. Следи, потом, похвала јунаку, његовој решености на подухват, а посебно, посвећеној посети бројних светих места у Јерусалиму и његовој околини. Данило сведочи о интензивним емоцијама Јевстатијевим приликом посете Христовом гробу („ ... и поклонивши се љубављу свесрдачне наде гробу Господњем и свима божаственим страдањима Његовим ... „) и истиче добробити ходочашћа у виду обновљене, нове духовности јунакове:

„ ... постаде истинити посматрач, обновивши новом благодаћу Христовом душевне и телесне саставе, и поцрпе пучину доброте Божјега човекољубља, хотећи да свима излије реке благослова.“

И ову целину Данило заокружује изводом из Новог завета, који у форми поруке упућује читаоцу:

„Пазите пажљиво како ходите, не као немудри, но као премудри, искупљујући време, јер су дани зли.“ (Посланица светог апостола Павла Ефесцима 5, 15).

Данило у наредном поглављу прати нови подвиг свога јунака и описује његов боравак на Светој Гори, у манастиру Хиландару. Нарочиту пажњу писац посвећује унутрашњем монологу Јевстатијевом, својеврсном разговору са сопственом душом, који доноси у првом делу поглавља. У опширном и разложном обраћању, протканом посебним емотивним набојем и високим степеном драматичности и експресивности, јунак изговара признање о грешној природи људске душе и неопходност будности као оруђа очувања свести о покајању које је једини исправни пут

спасења.⁴¹⁹ Врхунац драмског набоја писац остварује у тренутку јунаковог обраћања, и то прекорним тоном, не само себи самом него човеку уопште. Јевстатије је подсетио на благодат Божју, као на драгоцен дар и неопходни предуслов покајања. Својме казивању је доделио форму питања, подсетивши на речи апостола Павла: „Зар не знаш, човече, да те благодат Божја води на покајање?“

У другом делу ове целине, Данило описује Јевстатијев подвиг у Хиландару, наводећи његове врлине: ревност у извршавању монашког послушања, прихватање сваког дела без противљења, с радошћу и посебном вољом. Писац истиче посвећеност молитви, редовно учешће у богослужењу, појању и свеноћном бдењу. У подстицајном духовном окружењу Јевстатије постаје предани свештенослужитељ који посредује у молитвеном сусрету заједнице са Господом, али и тихи молитвеник, заступник свога братства пред њим. У Хиландару Јевстатије стиче још једну важну карактерну особину светога архијереја – постаје „добропотребан“ заједници, која своју наклоност и верност исказује посебним поштовањем:

„ ... и веома се поче истицати његов живот, тако да је био познат и љубљен од многих богобојажљивих и часних мужева, старих житеља тога места, и многи су са њиме говорили беседе духовне.“

Писац заокружује пети садржински одељак својеврсним коментаром у чијој је основи мотив лета орла са златним крилима.⁴²⁰ Намера му је да истакне јунакове духовне вредности, стечене врлине и добра дела, као драгоцене предуслове стицања небеског царства:

„Јер све пропадљиво овога света, који брзо пролази, као небопарни орао високо прелете, имајући крила позлаћена – добра дела, устреми се на пренебесно, и ради тога обећа му Господ живот вечни.“

Боравку у Хиландару посвећен је и наредни одељак у којем је приказан Јевстатијев избор за игумана. О овом важном догађају писац говори на самом почетку приповедне целине, саопштивши околности избора („милосрђем доброга Бога и убеђењем целога Богом окупљенога сабора Свете Горе“), а онда, сликовито говори о одговорности свога јунака. Користећи симболе „стада“ и „пастира“, писац истиче неговање савести и исправног разумевања „дара“ игумановања у дому „пресвете Богоматере славнога манастира Хиландара“. Јевстатије постаје игуман са свешћу о угледу и нарочитој духовности заједнице коју треба да предводи: „ ... каквој је пастви умних оваца стада Христова био поверен да буде истинити пастир, чувајући стражу за стадо своје, да га се не дотакне свегубитељ лукави звер.“

У другом делу целине пишчева пажња усмерена је на приказ врлина игумана као духовног предводника – Јевстатије има „благоразумно велико чудно исправљање и доброразумно расуђивање“. Посебан углед који је стекао у заједници приказан је у краткој похвали, обликованој градацијским низом неколико краћих исказа правилне ритмичности, остварене применом истог глаголског облика у сваком од њих: „ ... и похвалише га анђелске силе, и задивише му се људи, а веома га заволеше благоверни цареви и одадоше му почаст изабраним даровима ... “.

У овом одељку Данило уводи поређење као још једно стилско решење у карактеризацији јунака – Јевстатија, први пут у делу, пореди са Светим Савом који је представљен као истински

⁴¹⁹ Љ. Јухас-Георгиевска препознала је, у овој Јевстатијевој молитви, стилско-функционалне сличности са плачем краљице Јелене у Даниловом житију ове српске владарке, у којем се она обраћа сопственој души, позивајући је на покајање. Јухас-Георгиевска 2008 : 48.

⁴²⁰ Овај мотив, познат у словенској књижевности још од Климента Охридског, Данило користи и у Служби Светом српском архиепископу Арсенију. Вид. Трифуновић 1976 : 65

узор: „ ... и тиме се труђаше да собом све изврши, као што је слушао за многе трудове и сва добра дела, која беше чинио господин наш преосвећени кир (светитељ) Сава. И овај преблажени њему свагда ревнујући, жураше се на предложећи му пут ... “. Завршни део поглавља у функцији је поуке коју обликује сам приповедач с намером да подсети на пролазност и пропадљивост људског живота, а нарочито на неопходност будности и постојање свести „ ... са којим ћемо добрим делима избећи муку неиздрживу и грозоту несагориму, и таму која никада нема светлости ... “. Поглавље закључује библијским цитатима.

У седмом одељку Данило описује Јевстатијев избор за епископа зетског. Околности овога важног догађаја из живота светог архиепископа дате су на самом почетку поглавља, без много појединости у приказу, применом готово општих формулација. Ипак, Данило веома прецизно предочава „услове“ стицања епископског чина – Јевстатије је у Хиландару био добар пастир („ ... све боголепно учећи ... „) са свешћу о утицају који, својим примером, има на непосредно окружење. Био је узор другима („образац врлине“) који је непрестано настојао да својим деловањем сачува чистоту праве вере. Важна особина узорног духовног предводника јесте и скромност те одсуство жеље за било којим обликом световне власти („ ... јер ниједне части или достојанства није желео нити помислио ... “). Овако узоран живот награђен је изливањем благодати Божје на изабранога и стицањем већих и узвишенијих части – царства небеског – о чему Данило сведочи, вешто користећи контраст појмова „земаљско – небесно“:

„ ... прими обоје: и земаљско и небесно: небесно прими, јер презре земаљско и сав се приведе Христу, и земаљску част апостолске столице, јер зажеле Вишњег и вечнога блаженства.“

Уводни део овог поглавља закружен је старозаветним стиховима из 33. и 83. псалма, са поруком о неизоставној награди која чека све оне који живе у врлини – скромне, смерне духом и незлобиве. С намером да повеже у јединствен наративни ток две целине унутар истог одељка, Данило поново користи казивање у првом лицу једнине. Пишчеве речи („Достојно ми је рећи, вазљубљени ...“) посвећене су сажетој похвали узорног живота хагиографског јунака са прикозом његова васкрсења и стицања небеског царства. Згуснутим језичким дискурсом, вештом применом више различитих глаголских облика за прошло време које је ускладио са одговарајућим партиципима, Данило с нарочитом динамиком приказује неометано путовање душе кроз митарства, којој у помоћ притичу зборови анђела и арханђела:

„ ... овај блажени према својим складним делима прими такав дар од Господа, и поживевши непорочан живот и блажена дела, пређе у васкрсење вечнога живота, знаменован великим и спасоносним печатом Новог Завета Христовог пређе неповређено ваздушна митарства, са радосћу провођен зборовима анђела и арханђела, примајући неисказану светлост виђања Свете Тројице.“⁴²¹

Глаголски облици увек стоје на почетку синтагматско-синтаксичких целина и својим распоредом доприносе ритмичности пишчевог исказа. Након приказаног споредног наративног тока, Данило представља нове, до тада непоменуте врлине светог – дар прозорљивости („ ... прозре умним очима такве вечне пренебеске награде доброзрачнога виђења ... “) и беседништва („ ... изли се благодат на усне његове ... “) – али истиче и истрајност у подвигу бдењем, молитвом, постом и бригом о својој пастви („чедима свога духовног порода“).

⁴²¹ Глаголске облике смо истакли подвлачењем.

Централно место овога поглавља има беседа коју Јевстатије изговара својој духовној деци. Као узоран и добар пастир, Јевстатије се обраћа с посебном љубављу која се препознаје већ у зазиву, на почетку беседе („Браћо и другови и чеда вазљубљена“). Према његовим речима може се саставити каталог врлина доброга хришћанина: „... последујмо добром Владици ... бежимо од варљивога света ... будимо чисти Онога који га (свет) је створио ... поштујмо Божји лик ... постидимо се знања ... да свима плодовима врлине испунимо обитељи које су тамо ... да радујући саберемо руковети што смо са сузама сејали...“. Писац у јунаковом казивању користи прво лице множине како би истакао осећај искреног свет који имају добар пастир и заједница коју предводи. Сабране књижевни јунак подсећа на неколика драгоцену животна избора која ваља пратити ради стицања царства небеског – безгрешно учење, живот „не противан“, слух добропокорив и доброразуман, дело чисто, брак чист, пост који се не горди, наслада са уздржљивошћу, обилне молитве, заступљење свима којима је то потребно, сузе и чистота.

Као и претходне целине, и овај одељак Данило закључује речима апостола Павла, овде, с поруком о узорном духовном предводнику: „Потруди се да поставиш себе искушана пред Господом, непостидна делатеља, који управља слово истине.“ (II Тим. 2, 15). Јевстатија, зетског епископа, у поменутом, седмом одељку, писац приказује као архијереја који је живео „смотреним животом, у свему чинећи и напредујући“, као чувара божјих заповести и „законских устава“.

Избор Јевстатија за архиепископа Српске цркве описан је у осмом одељку житија. Овом догађају Данило посвећује значајан уметнички простор, а одељак обликује приказом неколико складно развијених мотива. Као и претходни важни догађаји у духовном узрастању јунака – избор за игумана Хиландара и избор за епископа – ни уздизање на архиепископски престо није најављено нарочитим околностима. По Данилу реч је о „брзој и милосрдно дарежљивој милости доброга Бога“ коју је писац истакао још једном, свет како и представници световне власти избор разумеју као Божју вољу:

„ ... благоверни краљ му објави оваке речи, рекавши: „Бог нам тебе показа достојна да будеш водитељ божаственоме закону“ ... “.

Данило настоји да прикаже избор новог архиепископа као догађај важан не само за црквену организацију, него и за целу државу – све слојеве друштва који учествују у њеном уређењу. Стога поступно описује припремна догађања, као важне кораке избора црквеног поглавара – нови црквени поглавар бира се након што се претходни упокојио, затим, избору претходи сусрет српског краља и сабора са свим епископима, игуманима и властелом, с намером да изабере најчаснијег међу монасима. Данило, заправо, приказује жељени, очекивани оквир избора наследника „божаственог престола светога архијереја Христовог Саве“ што и сам истиче:

„Када је био нарочити дан и био скупљен цео сабор, учинише са овим блаженим све по обичају, и узевши га на престо светога кир Саве, прославише велегласно...“.

Други део овог одељка заузима обимна Јевстатијева молитва – захвалница.⁴²² Хагиографски јунак мотивисан је осећањем снажне радости, те своју захвалност исказује развијеном сликом коју започиње обраћањем врховном духовном узору – Господу. Следи, потом, сумња у сопствене духовне квалитете у форми питања и низ исказа, с намером да недоумицу поткрепи. У себи препознаје, једино, искрену захвалност за славу којом је Господ прославио апостоле, пророке и мученике. Скрушеним речима, са осећањем скромности и недостојности,

⁴²² Јухас-Георгиевска 2008 : 54.

Јевстатије моли од Господа „мудрост силе пресветога Духа“. Сведено обликованим мотивом буре и валова Данило приказује искушења којих је свестан његов јунак. Јевстатије признаје:

„ ... да смотрено и богоугодно пређем буру многометежног ношења валовима сујетнога грехољубивога овога живота“.

У завршном делу молитве, емотивно набијеном и динамичном, Јевстатије моли да га Господ посебно заштити док носи „свети и божанствени степен великога Ти архијереја кир Саве“; „ ...сачувај ме као непорочна делатеља, очишћена душом и телом ... даруј ми приношење многога добра: бдење, молитву, пост и блажени живот ...“. Суочен са одговорношћу намењене му угледне титуле, за коју је потребно поседовати узвишене духовне врлине, Јевстатије се, попут старозаветног јунака суочава са ограничењима своје грешне, људске природе. Свестан неминовности „страшнога дана праведнога суда“ уздањем у Божју милост, Јевстатије се присећа речи пророка Давида о чистоти људских мисли и искрености срца спасоносне снаге.

Осма садржинска целина у своме завршном одељку доноси пишчеве речи поштовања о Јевстатијевом управљању Српском црквом, али кроз призму приказа његова унутрашњег живота и личне борбе. Свестан пролазности људског трајања и грешности његове душе, Јевстатије је даром прозорљивости („богоразумно у будућности предвиђајући ово умним очима и душевним гледањем“) могао да сагледа све замке овоземаљског живота, што га је подстицало на сталну бригу о спасењу сопствене душе:

„ ... бринуо се је како ће угодити Господу и осећао је душевну жалост за спасење душе, свагда сећајући се коначнога разлучења, и упућујући душу своју на добре мисли и добропотребна дела...“

Завршни редови посвећени су напомени о старању за Жичу, узор другим црквама, како својом лепотом, тако и „неисказаним богатством“.

Девети садржински део посвећен је опису боловања и упокојења, као и погребна светога архијереја, који су приказани применом бројних, углавном традиционалних елемената.⁴²³ Порука овог одељка у Житију јесу 6. и 7. стих псалма 114. које писац истиче у првом делу поменуте целине: „Обрати се, душо моја, у свој мир, јер Господ теби добро учини и извадиће душу твоју од смрти, да угодиш Господу у светлости живих“.⁴²⁴ У уводним редовима овог одељка писац износи размишљања и лични доживљај болести и смрти. За Данила, смрт је прилика „ ... да се даде дужно Господу ...“, да свети „ ... прими обећана вечна добра од даваоца наплате Христа ...“. Тумачење ових кључних појмова хришћанског разумевања живота и света, писац експресивно износи, реторским питањем: „ ... а шта ја кажем тешке? Јер блажено је боловање такве његове смрти, у којој се прелази на слатки сан.“ Казивање о болести Јевстатијевој, обликовано сведеним низањем садржајнио представљених мотива о месту боловања, о сазнању скорог доласка смрти, о припреми и подвигу те покорном прихватању скорог тренутка престављења, писац заокружује непосредним обраћањем јунака сопственој души, које свети изговара са осећањем истинске радости „што иде на вечни живот“.

Последњи тренуци које Јевстатије проводи окружен монаштвом, туговање окупљених и растанак, описани су детаљно. Поменутом осећању радости Данило супротставља осећање туге присутно међу окупљенима око одра светога – сабрани су сви епископи, часни игумани и богобојажљиви монаси, са целим црквеним клиром. Сусрет са светим јерархом који, испуњен радошћу, лежи на посмртном одру, писац приказује са посебном динамиком и драмским набојем. Приповедање достиже врхунац у позиву Јевстатијевом да се туговање замени молитвама и

⁴²³ Јухас-Георгиевска 2008 : 57

⁴²⁴ Животи краљева и архиепископа српских 1935 : 238.

заједничким појањем за покој његовој души. Тренутак опраштања „доброг учитеља“ са „свим збором који су ту стајали око светог и блаженог тела његова“, приказан је емотивно и интензивно:

„Ходите, вазљубљени, последње целовање дајте мени који се растајем од вас“.

Након што још једном уводи говор јунака, у форми непосредног обраћања Господу, Данило закључује приповедну целину описом погребца светог. После приповедног климакса овог поглавља, оствареног јунаковим емотивним обраћањем окупљенима, а онда и Христу, писац довршава опис погребца, приказом завршних збивања, чији су протагонисти окупљена „чеда његова“. Атмосфери мира доприносе пажљиво одабрани глаголски облици: „... учинише све по достојању ... скупивши његово тело ... положише га у мраморној раци ... и разиђоше се ...“.

Два завршна поглавља Житија посвећена су, прво, чудима над гробом светог Јевстатија, а потом, преносу његова тела у Пећ. Уводне редове десетог поглавља, Данило посвећује казивању о стицању заслужене награде после смрти, која се остварује, не само обитавањем душе светог са зборовима анђела на небесима, него и чудом нетрулежнога тела његова на земљи. Мисао о светом и блаженом телу Јевстатијевом писац поткрепљује и цитатима из неколико псалама.

Значајан уметнички простор у овој приповедној целини заузима опис више чуда око гроба светог архијереја у Жичи. Најављује их појава свећа око раке и мноштво гласова, који су се повремено чули у цркви. Сугестивним описом ових знамења писац успешно ангажује не само читалачку пажњу, него у доживљају учествују и чула вида и слуха.

Прво чудо над Јевстатијевим гробом, исцељење болесног човека, представљено је у детаљном опису, кроз неколико наративних целина. Казивање о чудесном исцељењу започиње кратком напоменом о пореклу болеснога (становник је манастирског властелинства), а потом следе сажето приказани претходни покушаји лечења и опис емотивног стања његовог након бројних неуспеха. Како би што прецизније описао осећај његове безнадежности, а онда и решеност да затражи помоћ од светог архијереја, писац користи јеванђељску причу о чуду излечења оболеле жене.⁴²⁵ И овде Данило уводи унутрашњи говор јунака, у овом случају болесника, који се након краћег преиспитивања покајнички посвећује молитви у Спасовој цркви, пред иконама Христа и Богородице. И поново је све у рукама Божјим – његова је одлука да прослави светог тако што ће излечити оболелог, који се у току богослужења моли над Јевстатијевим гробом. Свети архијереј јавља се у сну болесноме човеку, који необичан сан казује архиепископу Јакову и целом сабору. Тако Данило, на крају описа првог чуда, укључује у радњу све протагонисте званичног објављивања светог – о чуду исцељења и заслугама светог архијереја за оздрављење сведочи човек који је награђен даром оздрављења, а у штовању светог, учествује сам српски архиепископ, заједно са црквеним сабором, који: „... прославише Господа Бога и овога светог угодника Његова ...“.

Помињући уопштено многа каснија чудеса око гроба, Данило нарочито истиче појаву три цвета који су израсли из самог камена, јединствени мотив у нашој хагиографској књижевности.⁴²⁶ Цветови су били вредни дивљења, не само због места њихова ницања (рака и камен над гробом светог) него и због своје лепоте, јер су били „украшени предивном лепотом изгледа“. Ђорђе Трифуновић је у овој пишчевој домишљатости приказа чуда видео и израз естетских схватања средњовековног човека о духовној лепоти која добија своју материјализацију.⁴²⁷

⁴²⁵ Јухас-Георгиевска 2008 : 57.

⁴²⁶ О значају овог мотива у идентификацији гробнице светог Јевстатија и реконструкцији саркофага над њом, чији су рељефни украси осмишљени, такође, цветном стилизацијом вид. Поповић 2009 : 69-81.

⁴²⁷ Трифуновић 1976 : 40.

Гроб светога Јевстатија остао је неотворен без обзира на бројна дешавања око његове раке. Стога Данило описује још једно чудо – жичком еклисијарху јавио се у сну младић са пламеним оружјем у рукама. Његове речи изговорене су снагом опомене и прекора:

„Зашто не бринете, видећи многа знамења код раке онога светога? Или не разумете да је телу његову речено да неће видети трулежа и да ће бити извађено из земаљскога блата?“

На крају десете приповедне целине, Данило сажето описује све важне кораке у објављивању светости: вест о јављању у сну саопштена је одмах краљу који заједно са архиепископом доноси одлуку о отварању гроба (учешће световне и црвене власти), у отвореном гробу пронађено је нетрулежно тело („... као у први дан престављења његова, или боље рећи као када је било у животу његову ...“), а потом следи свечано богослужбено прослављање са помазањем тела светога и полагањем у саркофаг („... да лежи на виђење свакој благоверној природи човековој.“).

У пишчевом сведочењу „И ту учинивши сва славословља велика по достојности на похвалу Бога и на објављење блаженога Његова светитеља...“, на крају ове целине, могли би се тражити почетни елементи литургијског штовања светога српског архиепископа Јевстатија I.

Завршмп, целином у Житију аутор затвара спољни приповедни оквир. У њој, прво, говори о преносу тела светога из Жиче у Пећ, у цркву Светих Апостола. Пренос је, како тврди Данило, изведен на високом нивоу, уз учешће целог црквеног сабора и архиепископа Јакова. У завршним редовима састава, писац саопштава и своје име те подсећа читаоца да је пред њим дело настало као плод „разума пресветаго Духа“ који је као дар примио од Господа. О себи говори у првом лицу јединине и сведочи о значају хагиографа у обликовању похвале светога:

„... даде се и мени смиреном Данилу реч за отварање уста, да похвалим богоугодни живот овога светога господина мојега, да се и кроз мене, заједно са свима, слави живоначелна Тројица...“

*

Структурално-типолошке карактеристике Житија светога српског архиепископа Јевстатија I откривају нарочиту пишчеву склоност ка обликовању композиције хагиографског састава. Структура Житија приказана је, заправо, као правилно обликован низ више наративних целина. Све засебне одељке писац обликује са посебним умећем, у складу са хронолошким следом приказаних догађаја. Иако поменуте целине гради око одређеног догађаја из живота светога, наративног носиоца сваког засебног одељка, Данило их вешто уклопа у јединствену целину, низ од једанаест узастопних делова, којима је Лазар Мирковић, као што смо већ навели, за потребе превода Житија на савремени српски језик, доделио и наслове. Често у Житију нова збивања представљају подразумевани наставак претходних што је за писца драгоцен приповедни „алат“ у обликовању ритмичног наративног тока. Складна веза међу садржинским јединицама, условљена природом представљених појава, основа је правилног композиционог редоследа и уједначеног темпа излагања.

Добро осмишљена и правилна композициона линија *Житија* остварена је, пре свега, низањем мотива у предвиђеном редоследу. Јевстатијев садржајан животни пут са бројним збивањима представља сложену књижевну грађу коју је Данило обликовао, претворивши је у уједначене приповедне целине чију потку чине пажљиво изабрани мотиви. Сваки одељак тематски је одређен и има, готово схематски обликовану, заокружену композицију. Почетни мотиви углавном су дати уопштено, најчешће у форми пишчевих речи којима се најављују нова догађања. Оправданост, некад и неминовност најављених збивања, писац поткрепљује

библијским цитатима, који су, најчешће, и носиоци поруке одређеног поглавља. У већини делова Ћитија значајан уметнички простор заузима говор јунака, најчешће у форми обраћања окупљенима. Данило прибегава и приказу разговора јунаковог са Господом, као и својеврсном унутрашњем монологу и разговору са сопственом душом. У сваком облику примењеног дијалога, писац је остварио и висок степен експресивности, приказавши емотивни набој јунаков, дубину његових мисли и убедљивост његових речи.

Архиеписко Данило у излагању прати житијну схему у погледу мотивске структуре – присутни су очекивани уводни мотиви (рађање, порекло, породица), затим мотив монашења, ходочашћа, одласка на Свету Гору и подвизавања, избора за игумана Хиландара, а потом и за епископа, затим архиепископа, те мотиви болести, смрти и погребља. *Житије* је закључено чудима и преносом моштију.⁴²⁸ Ипак, писац мудро бира мотиве које приповедно развија, као и оне које представља овлашно. Сви изабрани мотиви, без обзира на степен њихова обликовања, у функцији су карактеризације лика светога архијереја.

Иако Житије има уједначену композицију, са развијеним и постојаним главним приповедним током, писац не избегава да напусти главну линију казивања и направи, повремене дигресије. Најчешће средство гранања наративног тока јесу библијски цитати – псалмским стиховима Данило поткрепљује убедљивост свога казивања, док цитатима из јеванђеља или дела апостолских остварује целовитост приповедних одељака, у завршним њиховим редовима. Неретко прибегава и примени микрожанрова у приповедању, као што су молитва, похвала или плач.⁴²⁹ Њихова вешта примена не нарушава чврсту композициону схему хагиографског дела. Местом у наративном току, а нарочито својом семантичком сложености, ови микрожанрови, не само да доприносе поетизацији исказа него су и веома ефектно средство карактеризације лика хагиографског јунака.

3.2.3.2 Архиепископ Јевстатије I свети јерарх Српске цркве и хагиографски јунак

Хагиографски састав посвећен светом српском архиепископу Јевстатију I обликован је као похвала светитељевом духовном лику. Његов писац, архиепископ Данило Бањски, осмислио је књижевно дело сведеног обима, сложене структуре и заокружене књижевноуметничке форме, у чијем је фокусу приказ духовног узрастања главног јунака, започет већ у епизодама о најранијем периоду његова живота, а довршен у закључним целинама посвећеним упокојењу и чудима. Књижевни лик светога српског архиепископа у овом житијном саставу има своју особеност, одређену динамичним процесом карактеризације јунака. Постепено обликовање химнографског лика остварује се применом различитих приповедних техника, главном наративном линијом, али и дигресијама у приповедању, кроз све одељке дела.

Већ у првим одељцима Житија, казивањем у трећем лицу јединине, хагиограф прибегава поступку непосредне карактеризације лика, с намером да истакне врлине свога јунака – скромност, доброту и искрену љубав према вери и Господу, као и узорну посвећеност неговању практичне побожности (редовну посету цркви и учешће у богослужбеном животу заједнице). Намера је пришчева да читаоцу пружи целовити лик светога у свој његовој пуноћи. Стога Данило,

⁴²⁸ Писац ове мотиве, углавном, користи и у обликовању других хагиографских састава посвећених српским архиепископима. О сродности мотивске структуре у *Житију светога српског архиепископа Јевстатија I* и *Житију светога архиепископа Јоаникија* Вид. Јухас- Георгијевска 2011 : 271-299.

⁴²⁹ Димитрије Богдановић описао је структуру целог Зборника као мозаичну: „Данило ствара књижевни мозаик“, вели Богдановић. Новина коју доноси књижевн рад Данилов српској књижевности јесте „компликовање унутрашње структуре житија“, остварено здруживањем више микрожанрова о којима је у горњим редовима било речи, у јединствени књижевни склоп. Вид. Богдановић 1991 : 177.

већ на почетку Житија, истиче изузетност јунакове личности, откривену првог дана његова живота, када је благословом Божјим „означен“ и изабран. Писац кроз цело Житије скреће пажњу читаоцу да је Божја помоћ пратила јунака на животном путу, а била је нарочито присутна у периодима обављања одговорних послова „земаљске“ власти, као што су, на пример, управљање хиландарским манастиром, потом епископијом у Зети, а нарочито у време управљања Српском црквом.

Нарочита врлина хагиографског јунака јесте свест о неопходности старања о очувању чистоте вере уз непрестано напредовање у личној духовности. Стога је Данило, у више епизода Житија, укључио мотив подвизавања, који развија поступно, остваривши, више пута, уверљив приказ духовног преображаја јунаковог. У младости, пре стицања монашког образа, Јевстатије се подвизавао свесним одрицањем од сваке угодности световног живота, чак и телесних потреба, као што су храна, вода и удобно одевање. Након монашког пострига, сведочи писац, већ развијеним подвижничким навикама Јевстатије придружује интензивне и дуге молитве, свеноћно бдење и читање Псалтира, те дисциплиновано учешће у свакодневном богослужењу и помоћ сиромашнима и гладнима. У време боравка на Светој Гори, свети „умножава“ молитве и ноћна стајања. С радошћу и захвалношћу обавља свако намењено му дело, непрестано учи и усавршава се у вери. Као хиландарски игуман нарочито се стара о болеснима, гладнима, удовицама, убогима и бескућницима, подстакнут „непорочном вером“ и „нелицемерном љубављу ка Господу“, драгоценим плодовима духовног стицања. Угледни подвижник постао је епископ (зетски) који непрестано брине о пастви, с намером да своју духовну децу учврсти у вери и оданости Господу. Својеврсни облик подвига у периоду управљања архиепископијом јесте предано старање о верном народу, настало у складу са разумевањем пастирства као бриге о „Богом дарованој му деци“. Врхунац врлинског живота на земљи писац приказује у градацијском поретку, сведочанством о светоме који је „раван анђелима“ и „достојан апостолскога седења“.

Данило посебну пажњу посвећује нарочитим врлинама светога о којима приповеда у епизодама о важним догађајима из његова живота. О њима говори непосредно, с напоменом да их свети развија као „дарове“ (таленте), стечене по рођењу. За приказ лика светога архијереја нарочито је значајно присуство дара прозорљивости, вештине разумевања и свеобухватног сагледавања пролазности овоземаљског и свих лепота будућег, вечног живота. Овај дар красио је само изузетне подвижнике.⁴³⁰ Јевстатије је поседовао и дар „суза“ који је омогућавао јунаку дубоко и свеобухватно сагледавање греха и пропадљивости људског бића. Истовремено, дар „плача“ имао је и дејство покајања и почетка обликовања нове, обновљене и чисте духовности. Најзначајнији за карактеризацију светога архијереја јесте приказ дара беседништва којим Данило зналачки употпуњује слику архиепископског деловања.

Архиепископ Данило у својим хагиографским саставима радо користи микрожанровске форме, као што су молитва, беседа и похвала, којима уноси живост у приповедање, али и богати главни наративни ток. Истовремено, поменути заокружени и целовити облици, драгоцене су средство индиректне карактеризације, нарочито када је потребно приближити унутрашњи портрет хагиографског јунака, његову сугестивност и емотивност. У казивању о одређеном догађају из живота светога, писац знатну пажњу и уметнички простор посвећује приказу емотивне реакције јунакове, најчешће, на промену животних прилика, као што су, у Јевстатијевом случају, нове околности у вези са одласком на ходочашће, избор за игумана Хиландара, потом и за зетског епископа, а нарочито, преузимање трона Српске цркве.

С намером да афирмише Јевстатијев дар беседништва, Данило у епизоди о избору за поглавара епископије у Зети уводи узорно компоновану беседу, коју књижевни јунак изговара након избора за епископа. Искрено и топло обраћање присутном верном народу подсећање је на

⁴³⁰ Јухас-Георгиевска 2011 : 281.

дан поновног доласка Господњег, који треба дочекати у похвалном мољењу. У књижевноуметничкој форми коју одликује особена ритмичност, писац приказује јунака који се стара не само за посмртну судбину сопствене душе него несобично дели савете бринећи и о спасењу свих чланова заједнице. Дугом и ефектном беседом Јевстатијевом, Данило уобличава књижевни лик светог архијереја као духовног узора и одговорног поглавара Српске цркве са високом свешћу о заједништву.

Међу поменутиим формама посебно се издваја обимна молитва – захвалница – коју писац компоује с намером да прикаже унутрашњу борбу и духовни преображај свога јунака, након што је изабран за архиепископа Српске цркве. Овде Данило не говори детаљно о активностима и дужностима Јевстатијевим у периоду управљања Црквом, о чему сведочи у стилу жанра похвале, готово узгред и сажето, на крају приповедне целине. Пишчева је пажња усмерена на унутрашњи доживљај јунаков, веома интензиван, обојен снажном емоцијом страха пред новим изазовом и сумњом у личне духовне капацитете. Молитва има ефектну завршницу коју тематски одређује мотив – топос Страшног суда. Врхунац емотивног набоја јунаковог приказан је сведочењем о искреном признању угледног јереја и преданог монаха о страху пред Страшним судом, као о једином истинском духовном корективу.

Слојевитост у обликовању хагиографског лика Данило остварује и применом унутрашњег монолога. У обраћању сопственој души хагиограф доноси јунакове реминисценције о циљу његова живота на земљи, обојене сумњичавошћу о успешном развијању дарова стечених рођењем. Писац, заправо, ненаметљиво сведочи о важној карактерној особини свога јунака, активном промишљању и присуству непрестане бриге о сопственој души као и о свесном ангажовању појединца у вези са њеним спасењем. У речима Јевстатијевим, драматичним и снажним, наслућује се лакоисленост људска у греховности, као и вапај за опрезом и неопходним покајањем.

Архиепископ Данило обликовао је поступно хагиографски лик светог Јевстатија I. Скромни дечак постао је прво побожни младић са жељом за непрестаним духовним напредовањем, мотивисан и упоран у својим намерама, а потом и монах, окружен значајним духовним узорима. Након одлуке да се посвети монашком подвигу, Данилов хагиографски јунак делује на два поља – он је важан члан заједнице, њен свештенослужитељ и молитвеник, што постаје препознатљиво нарочито у току боравка у Хиладару. Управљање важним центром српске духовности, посебна је одговорност за посвећеног монаха, о чему сведочи и писац, који истиче још једну важну карактерну особину светог архијереја – Јевстатије постаје „добропотребан“ заједници, која своју наклоност и верност узвраћа неговањем посебног поштовања. На крају, и улога епископа захтевала је развијање нових врлина – живот узоран, омеђен промишљеним поступцима, са свешћу о значају улоге чувара Божјих заповести и „законских устава“.

Нове обавезе доносе и нова искушења, која Јевстатије превазилази непрестаним трудом и неговањем личне побожности, пре свега сталним подвизима и актуализацијом страха пред Страшним судом. Стиче се утисак да се подвизи умножавају како јунак напредује у црквеној хијерахији, али им се он препушта без устезања⁴³¹:

Благообразно и целомудрено живљаше и извршаваше подвиге: ноћна стајања, молбе и молитве, и божаствене псалме, глад и жеђ, пребивање у наготи и легање на голу земљу. (епизода о стицању монашког чина – ЈевЖ, 225);

⁴³¹ У навођењу примера користимо скраћенице: ЈевЖ – Житије архиепископа Јевстатија, ст – стихира, Гв – „на Господи вазвах“, п – песма, т – тропар. Примере из Житија наводимо савременим српским језиком, према преводу Лазара Мирковића (Животи краљева и архиепископа, 1935), тако што након скраћенице доносимо редни број стране на којој се налази пример. Примери из Службе Јевстатију донети су према „читању“, у српскословенској транскрипцији коју су уредили Ђорђе Трифуновић и Димитрије Богдановић (Србљак 1970а : 49-75).

... све испуњаваше са благодарношћу и у весељу срца ... неослабно прилеже божаственом пјенију, множећи Господу молбе и молитве и ноћна стајања. (епизода о боравку у Хиландару – ЈевЖ, 225);

... јер добрим подвигом подвизавао се, тј. бдењем и молитвама и постом, утврђујући у страху Божјем доброразумно и доброљепно сва чеда свога духовнога порода... (епизода о управљању зетском епископијом, ЈевЖ, 232);

... и даруј ми приношење многога добра: бдење, молитву, пост и блажени живот. (епизода о управљању архиепископијом – ЈевЖ 236).

Сви поступци Јевстатиеви мотивисани су жељом да „оправда“ стицање благослова и намењене улоге наследника трона светога Саве:

... и тиме се труђаше да собом све изврши, као што је слушао за многае трудове и сва добра дела, која беше чинио господин наш пресвећени кр (светитељ) Сава... (ЈевЖ 230)

И овај свети и божаствени степен великога Ти архијереја кир Саве, даровани ми Тобом, за које време се удостојих да га управљам, сачувај ме у том и сачувај ме као непорочна делатеља... (ЈевЖ 236).

3.2.4 Свети српски архиепископ Јевстатие I хагиографски и химнографски лик

Уочена слична места у Служби светоме српском архиепископу Јевстатију I и Житију архиепископа Јевстатиа I основа су претпоставке Ђорђа Трифуновића о заједничком аутору наведених прославних састава.⁴³² Одступања на синтаксичко-језичком нивоу условљена поетиком двају жанрова, не нарушавају семантичку сродност примењених решења у Служби и Житију.

Овде издвајамо још нека места у Житију и Служби, поетска решења и прозне склопове, који у основи имају исти или сродан мотив.

Издвојили смо слична места:

... сву срдачну љубав и једномислено уздање имађаше у Господа ... (ЈевЖ, 224)

... љубитељу својему Христу, кога је желео од младости... (ЈевЖ 228)

... сам себе принесе Господу ... (1стГв)

... назнаменан од младости своје Господом... (ЈевЖ 224)

От пелена те назначи благодаћу духовном (канон, 1п1т)

⁴³² Трифуновић 1970а : 295-296.

... брза и милосрдна дарежљива милост доброга Бога свега, постиже овога блаженога... (ЈевЖ 234)

... виде где се благодат Божја збива на њему ... (ЈевЖ 231)

Провидећа Божја мудрост... и тебе...себи изабрав пастира и учитеља (канон, 5п2т)

Озго од Бога примивши благодат (кондак, глас 6)

И тада поче пазити на свако добро дело... (ЈевЖ 224)

Смотрено се просвећивао сваким добрим делом ... (ЈевЖ 228)

Учећи те да добра дела чиниш (канон, 1п1т)

... није се ништа бринуо о многом јелу или пићу или о одећи нити је тужио за својим родитељима... (ЈевЖ 224)

... све пропадљиво овога света ... прелете ... устреми се на пренебесно ... (ЈевЖ 229)

Све земаљско свету је оставио (канон, 4п2т)

Све светско ни за што држећи (канон, 4п3т)

И тада поче пазити на свако добро дело, на исправљање законско...топлим сузама квасио је лице своје ... молећи се Господу... (ЈевЖ 224)

... у закону и цркви служећи

Молитвама и сузама приљежно (канон, 4п1т)

... сачувај ме као непорочна делатеља, очишћена душом и телом ... и даруј ми приношење многога добра: бдење, молитву, пост и блажени живот... (ЈевЖ 236)

Очистив душу и тело своје (канон, 5п3т)

... убоге милостињом обасипајући, сиротима и удовицама дробећи свој хлеб ... (ЈевЖ 230)

Сирочади и убогих хранитељ (канон, 5п3т)

... и поклонивши се љубављу срдачне наде гробу Господњем... (ЈевЖ 227)

и гроб Господњи са усрдном љубављу изљубив ... (канон, 6п1т)

Небеско прими јер презре земаљско (ЈевЖ 232)

...земаљско оставив, небеско зажелев... (1стГв)

... свега светскога одрекнув се, блажени, духовноме прилепи се... (1стГв)

... удостоји ... да твојом добротом побегнем од животне узбуне и да свршим у вољи разума Твога (ЈевЖ 225)

... носећи смртно тело, обуче у непропадљиво, од младости предавши се да служи Господу ... (ЈевЖ 227)

... небеско желећи, и овим учећи све што долазе к теби ... (3стГв)

... јер пастир добри положи душу знајући своје (овце), познат од својих (оваца), и зове све (овце) по имену, и изводи и уводи из неверовања у веру... (ЈевЖ 233)

... речи доброразумне поуке јављаше ... повереном његову стаду ... за корист њихова примања пренебеске славе и светлости од Господа. (ЈевЖ 233)

... и свуда раздавши стаду својему божаствена сладости учења... (3стГв)

... преочишћене руке своје подигавши на висину и са осмехом на лицу, кротко рече ... (ЈевЖ 239)

... од плотских се жеља брзо уклони подизањем руку и честим коленопреклањањем (канон, 5п1т)

Род земаљски да се избави молећи. од грехова сластољубивих. подизањем руку и сеноћним стајањем (канон, 7п2т)

*

Поред наведених места додиром двају жанровски разнородних састава, посвећених штовању истог светитеља, уочили смо и сродност у одабиру и примени књижевноуметничких поступака и у начину обликовања састава.⁴³³ Тако оба састава, и прозни и поетски, имају чврсту композицију чији саставни делови, засебне прозне и поетске целине, имају заокружене наративне токове. Композиција им је прстенаста – унутар главне која има јасне оквире, сложено је више микроцелина чије су схеме дефинисане и уједначене. Целовитост садржинских целина у житију остварена је одговарајућим распоредом мотива и начином обликовања приповедног тока, комбиновањем пришчевог казивања са говором главног јунака (унутрашњи монолог или обраћање окупљенима). У Служби, у групама стихира истога мелодијског обрасца као и у песмама канона, целовитост је остварена обликовањем ритмичних целина применом рефрена и удвајања или поетском обрадом истог мотива унутар једне поетске целине, које Данило развија у

⁴³³ Наша испитивања стила двају жанровски разнородних састава показала су да има основа трагати за елементима сродности. Међутим, поуздани резултати могли би се дефинисати након испитивања Службе и Житија Јевстатију I на изворном, српскословенском језику, а не према преводу на савремени српски језик. Примери које доносимо у раду означили су смернице будућих испитивања.

симболе и, неретко, метафоре (на пример, мотив „потомци (младоумни људи)“ и „учење“ у трећој песми, мотив „закон“ у четвртој песми, мотив „камен“ у шестој песми).

Житије, као и Службу одликује изражена ритмичност, која је условљена, првенствено, начином извођења композиције као и уједначеним обликовањем приповедних схема засебних наративних одељака који граде садржину дела. Особену ритмичност *Житију* даје понављање истога мотива, кроз цео састав, некад са измењеним, новим језичким решењима. Издвојили смо неколико карактеристичних мотива:

Мотив љубави:

... и што је више узрастом успевао, то се више водио у љубав Божју. (ЈевЖ 223)

Сву срдачну љубав имађаше у Господа ... (ЈевЖ 224)

... да има непорочну веру и нелицемерну љубав ка Господу ... (ЈевЖ 230)

... на кога се уздао тврдим умом и нелицемерном љубављу од младости своје ... (ЈевЖ 240)

Мотив „исправан живот“ – законско исправљање (законско правило, законски устав)

живео је ... у сваком корисном исправљању (ЈевЖ 223)

поче пазити ... на исправљање законско (ЈевЖ 224)

... навиче сваке добре обичаје, божаствене поуке и законска правила ... (ЈевЖ 225)

... у свему чинећи и напредујући, чуваше све божаствене заповести и законске уставе. (ЈевЖ 234)

Мотив „умне очи“:

... свагда умним очима гледајући незаситне красоте Господње... (ЈевЖ 226)

... и умним очима обухватићу дивна и пречудна чудеса Твоја ... (ЈевЖ 226)

... и ову мисао гледајући умним очима ... (ЈевЖ 227)

... да мисаоне очи и уши сеца приклони речима уста Његових... (ЈевЖ 230)

... прозре умним очима такве вечне пренебеске награде доброзрачнога виђења... (ЈевЖ 232).

Опширно житије Светог Српског архиепископа Јевстатија I саставио је Данило II као похвални хагиографски састав, намењен штовању једног од духовних следбеника Светога Саве. Данило је у *Житију* представио главне догађаје из живота светога, усмеривши своју пажњу на обликовање духовног портрета јунаковог. Развијена хагиографска традиција у српској литератури XIII века била је ученом архиепископу полазиште и значајан ослонац у обликовању лика књижевног јунака, као и у примени одређених књижевних техника, које је вешто прилагодио потребама свога времена и новим захтевима поезике жанра. Целовитост пишчеве замисли потврђује чврста композиција дела, али и заокружени приповедни одељци, који су, међусобно, у логичкој повезаности. У Даниловим житијама, уопште, уочава се тежња ка новим композиционо-стилским решењима који се огледају у примени бројних микрожанрова, плачева, молитви, похвала и беседа. Ова структурално-типолошка карактеристика, присутна и у Јевстатијевом житију, не доприноси само динамичности приповедања, него је једна од главних нових алатки у карактеризацији хагиографског јунака.

IV Закључак

Преглед сачуваног рукописног наслеђа Службе светоме српском архиепископу Јевстатију I показао је неуједначену традицију текстуалног окружења. Од шест данас познатих преписа Службе, три најстарија исписана су на страницама службених минеја за јануар, на крају књижног блока. Преостала три преписа испуњавају странице зборника разнородног састава, који су формирани накнадно за потребе богослужења, а чија је садржина, несумњиво одређена богослужбеном применом. Поменути зборници својеврсни су конволути – изворним делима старе српске књижевности додати су други богослужбени састави намењени, углавном, годишњем богослужбеном циклусу.

Преписи у службеним минејима настали су у другој половини XIV века и припадају двома веома сродним текстолошким гранама. Прву, светогорску по својој провинцијацији, представљају два настарија преписа Службе, сачувана у српкословенским рукописним минејима, данас у Руској националној библиотеци (F I п 69) и Народној библиотеци у Софији (број 521). У исто време, развијала се и друга текстолошка грана, али на просторима епископија Српске цркве. Њу данас реконструирамо само према једном, и то секундарном, извору – испису Службе који је сачинио Светазар Матић. Служба се налазила у пергаментном минеју који је, непосредно након Косовског боја, био преписан за Богородицу Хвостанску, седиште Хвостанске епископије. Како је он имао значајно место у рукописној традицији Службе, у нашем раду посматрали смо га као извор првога реда. Обе традиције, како светогорска тако и ”традиција епископија”, сведоче о раној појави развијене традиције штовања светог архиепископа. У току друге половине XIV века, неговање Јевстатијева култа било је литургијски уређено и присутно на широком простору – од Свете Горе и манастира Хиландара, чији је игуман био архиепископ Јевстатије I, до важних духовних центара и седишта епископија, нарочито на територији Косова и Метохије. Три млађа преписа Службе, обликована током XV и у првим деценијама XVI века, јављају се у зборницима неуједначене садржине, у годинама страдања српског православног становништва на простору некада самосталне српске државе. Њихово учешће у српкословенској писмености сведочанство су очувања литургијског прославања националног светитеља и трајања православља на српском етничком простору у отежаним историјским околностима.

Како бисмо одговорили једном од главних изазова историје књижевности – дефинисању хронологије коначног обликовања овог књижевног дела, а према расположивим изворима, сачуваним преписима изворног химнографског састава, Службу светом српском архиепископу Јевстатију I, посматрали смо као богослужбено-текстуалну целину, са становишта испитивања њене структуре. Реч је о сложеној химнографској форми чију структуру твори изворно песништво, стихире и тропари светоме архиепископу, али и други литургијски жанрови, усклађени према поретку дневног богослужбеног круга. Сви текстуални елементи службе, како изворни тако и „задати“, распоређени су у складу са њиховом литургијском позицијом.

Поређењем структуре и састава сачуваних преписа ССАЈ издвојене су све промене, како у распореду и обиму изворног песништва, тако и у избору других литургијских елемената са којима се оно укршта. Уочене су следеће измене: поједине строфе у Служби мењале су место или су бивале изостављене, а уочена је појава усложњавања химнографског материјала. Испитивањем сложеног склопа Службе Светоме архиепископу Јевстатију I утврдили смо обим и узроке уочених измена. Јасно је да мотиве као и природу њихових појава треба посматрати у контексту саображавања Службе актуалној богослужбеној пракси. Заправо, одступања у структури и саставу химнографског дела усклађена су са развојем штовања светог и показатељи су постојања етапа у прославања његова спомена. Целовито сагледана, ова одступања представљају главне

смернице у успостављању хронолошког редоследа настанка свих редакцијских облика Службе, усклађених са развојем култа светога.

Резултати испитивања открили су, прво, како свих шест данас познатих српскословенских преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I имају уједначену макроструктуру, са две главне целине – вечерњем и јутрењем. Судаћи према саставу главних делова последовања, временски распон исписивања свих шест рукописа са Службом овом српском јерарху, у трајању од око сто педесет година, није утицао на умножавање етапа дневног циклуса богослужења нити је изменио стабилност састава у већ постојећим богослужбено-текстуалним целинама.

Друго важно запажање издвојено увидом у састав и структуру, како сваког преписа засебно, тако и њихових међусобних веза, скреће нам пажњу на постојање заједничких химнографских целина, које повезују више преписа у јединствену богослужбено-текстуалну целину. Праћењем присуства заједничких елемената у свим сачуваним преписима, издвојене су две целине, два тока развоја писаног наслеђа изворне химнографије Јевстатију I. У традицији текста Службе сачуваној у минејским преписима ОФ РНБ, НББ и НБКМ, изворно песништво не „укршта“ се са химнографијом Претпразновања Просвештенија, у Служби се јавља ипак ој после друге седилне, али нема седилне после треће песме канона и, на крају јутрења, има само једну стихиру „на стиховно“. У другој засебној традицији текста, у преписима из зборника ФФНС, ПЕЋ и НБС, песништво посвећено светоме архиепископу се „укршта“ за песништом Претпразновања, и то у свим етапама дневног богослужбеног круга. У састав јутрења улазе три седилне – две по стихологијама и трећа, после полијелеја – као и истородна строфа после треће песме канона, те завршна целина, низ стихира „на Хвалите Господа“ и велико славословље.

Прву традицију текста Службе представљају преписи у служабним минејима за јануар, са изворним песништом светом Јевстатију I на крају књиге, а не у поретку према календарском распореду памети. Другу традицију текста представљају преписи сачувани у зборницима хетерогене садржине. Узмемо ли за принцип здруживања време настанка преписа и врсту текстуалног окружења, онда бисмо прву традицију, сачувану у служабним минејима, могли сматрати старијом, док бисмо другу, из зборника мешовитог састава, узели за млађу. Заиста, има у структури преписа Службе у минејским кодексима елемената који, додатно, потврђују њену старину.

Упоредни преглед структуре и састава свих преписа, показао је висок степен литургијске уобличености Службе, у обе традиције. У преписима сачуваним у зборницима мешовитог састава, Служба светоме Јевстатију I, у измењеном текстуалном окружењу, исписана заједно са саставима, не само песничког него и прозног жанра, организована је према захтевима богослужбне праксе Јерусалимског типика. И за Службу сачувану у служабним минејима можемо рећи да је јерусалимска. Ипак, присуство неких строфа у преписима ове традиције, као што је ипак ој (у саставу циклуса седилних на јутрењу) као и низа стихира после канона и богослужбеног упутства за литургију, чува трагове богослужбене праксе која је претходила уједанченој примени Јерусалимског устава у Српској цркви. Заправо, литургички склоп и завршна рубрика из типика, у овој традицији текста Службе, веран су одраз завршне фазе напуштања старије праксе и потпуног прихватања јерусалимске богослужбене норме током XIV столећа. Након што је примена Јерусалимског типика заживела у великој мери на простору Српске архиепископије, старија традиција текста Службе је замењена млађом, донекле измењеном. Да је смена црквених устава утицала на измене у структури текста Службе, потврђује порекло нових елемената у млађој традицији, који су, редом, одраз јерусалимске богослужбене праксе.

Посматра ли се структура ССАЈ у односу на актуални црквени устав, онда је она химнографски израз садржине упутстава богослужбеног типика на основу којих је устројена и својим склопом потврђује богослужбену форму времена у којем је сваки од њених преписа обликован. Стога су елементи структуре ССАЈ драгоцен путоказ, не само у откривању времена

обликовања Службе, него и у реконструкцији богослужбене праксе у Српској цркви током XIV, XV и XVI века.

Служба Светоме архиепископу Јевстатију I састављена је ради штовања успења новог светог јерарха Српске цркве и литургијског прослављања овог догађаја 4. јануара. Истовремено, тог се датума обележава и трећи дан циклуса Претпразновања Просвештенија (Богојављења). Четвородневни циклус поменутог Христовог празника потврђен је у српкословенској писаној традицији, како саставима који својом структуром припадају старијем, дојерусалимском периоду, тако и у оном делу нашег писаног наслеђа чији су богослужбени састави саображени упутствима Јерусалимског црквеног устава. У време састављања Службе српском архиепископу у богослужењу Српске цркве био је присутан вишедневни циклус Претпразновања Богојављења, без обзира на типик који га је прописивао. Старији преписи Службе, сачувани у прегаментним јануарским служабним минејима, не садрже песништво Претпразновања нити чувају трагове "првог везивања" светог српског архијереја за неку памет већ присутну у календару. Овакву праксу било би природно очекивати, с обзиром на старину њихових предложака које одликује, пре свега, изразита хронолошка блискост са аутографом овог дела.

Засебне песничке целине Претпразновања Просвештенија, стихире и тропар, као и канон на јутрењу (додуше само најављен уз канон светоме), налазимо у млађим преписима Службе, сачуваним у химнографским зборницима хетерогене садржине. У њима се песништво Претпразновања јавља у свим циклусима дневног богослужбеног круга, неизмењеног је обима и састава са неизмењеним местом у редоследу песничких целина. Према распореду химнографске грађе у овим преписима, стиче се утисак да, без обзира на важност празника Претпразновања, предност у литургијском штовању има свети српски архиепископ, национални свети.

Служба светом архиепископу Јевстатију I са песништвом за Претпразновање Просвештенија сведочи о једној развојној фази штовања ових двеју памети истога дана у Српској цркви. Да ова појава није локалног карактера сведочи постојање три преписа са здруженим песништвом из различитог времена, чији се настанак као и примена у литургијској пракси везује за различита места српског етничког простора.

Испитивање садржине и структуре у преписима млађе традиције текста, показали су да Служба светом архиепископу Јевстатију I није обликована постепеним урањањем једне минејске службе у другу, када се, у завршној етапи литургијског здруживања више памети, формира нова, сложена текстуално-богослужбена структура. Химнограф није изабрао одређене мање химнографске целине за штовање памети која је већ била уврштена у календар истога дана, иако је на располагању имао целу засебну службу, песнички циклус за трећи дан Претпразновања великог Христовог празника, него је изворном песништву придружио поједине песничке целине забележене у писаном наслеђу за неколико дана циклуса Претпразновања. Разлоге оваквог, јединственог спајања, несумњиво, треба тражити у изворима нелитерарне природе.

Служба српском архиепископу има и три паримије, старозаветна читања чији су текстови у целини уграђени у структуру њеног вечерња. Паримејна читања исписана су у свим преписима – избор, обим и редослед остао је непромењен, без обзира на време настанка преписа као и на текстуално окружење. Из групе општих паримија за светитеље, којих је укупно пет, химнограф је изабрао три и тако обликовао нову богослужбено-текстуалну целину, одредивши, вешто сачињеним одабиром, пралик новог светитеља, као и степен његова штовања. Лик новог светог српског архиепископа, састављач Службе је приближио пажљиво изабраним узорима, до одређеног степена идентификације. Тако је за прво читање узета паримија у службама Јовану Златоустом, Николи Мирликијском и Григорију Богослову, које налазимо и у Служби Сави Српском Теодосија Хиландарца као и у Служби архиепископу Арсенију Српском. Друга паримија Службе Јевстатију подударна је другом читању само у Служби Јовану Златоустом. Аутентичност у поступку избора, препознаје се, нарочито у одабиру треће паримије. Последње читање Службе

Јевстатију има и Служба Николи Мирликијском као и Служба Григорију Богослову, али и службе Сави Освећеном и Антонију Великом. Избор и поредак паримејних читања Службе Јевстатију сведоче о слојевитом обликовању пралика новог светог српског архиепископа, чији су узор били најистакнутији црквени оци и јерарси православне цркве, али и угледни монаси и поглавари великих монашких обитељи. За обликовање главних елемената лика светог српског архиепископа нарочито је важно "поклапање" у избору читања са онима које имају и службе двама поглаварима Српске цркве, Јевстатијевим претходницима на трону. Оваквим поступком успостављена је веза у оквирима православне хеартологије и у складу са традицијом штовања.

Једна од најзначајнијих измена у саставу и структури мањих целина у Служби архиепископу Јевстатију I јесте појава ипаккоја у преписима насталим до краја XIV столећа. Ова строфа на јутрењу, која претходи појању канона, исписана је као трећа по реду, након седилна после прве и седилна после друге стихологије. Сродну појаву уочили смо у још два изворна састава старе српске црквене поезије: у Служби Сави Српском старије традиције (претходнице химнографског опуса посвећеног првом српском архиепископу Теодосија Хиландарца), и у једном, фрагментарно сачуваном, препису Службе светоме архиепископу Арсенију. Постојано место ипаккоја у оквиру првог богослужбеног циклуса на јутрењу, у неким преписима служби светим српским архиепископима, а потом испуштање ове строфе и уступање места полијелеју, несумњива је потврда постојања две богослужбене форме поменутих химнографских састава посвећених штовању светих српских архијереја. Оваквим циклусом седилних на јутрењу, поменути преписи сведоче о присуству старије богослужбене праксе, коју одликује очекивана појава поменуте строфе, а која је постепено уступала место новој, јерусалимској традицији, са по три седилна (без ипаккоја) на јутрењу. Да је старија богослужбена форма Службе светоме архиепископу Јевстатију I замењена новом, сведочи појава полијелејног седилног на месту ипаккоја, која је потврђена у свим у млађим преписима ове аколутије.

Богослужбена упутства на крају службе представљају текстуално-литургијску целину најнестабилније структуре у чијем се саставу могу препознати трагови измена у богослужењу, условљених такође, променом важећег типика. У препису сваког сложеног химнографског састава, ове целине су одраз важеће богослужбене праксе, без обзира на старину њихова предлошка. У писаној традицији Службе светоме архиепископу Јевстатију I издвајају се две традиције у избору ових читања – старија, забележена у преписима који су сачувани у јануарским служабним минејима и млађа, у преписима Службе из зборника хетерогене садржине. Посматране засебно, и старију и млађу традицију одликује уједначеност у погледу избора поменутих читања (са стиховима) и њиховог редоследа у рубрици. Посматране напоредо, у обе традиције јасно се издвајају разлике у садржини изабраних читања. Богослужбене напомене старије традиције текста Службе Јевстатију I структуром су подударне истој целини у Савиној Служби Симеону Мироточивом и у Служби Сави Српском старијег, "дотеодосијевског" наслеђа. Са напоменама у Служби првом српском архиепископу, Служба Јевстатију подударна је и избором читања из апостола и јеванђеља. Богослужбена рубрика млађе традиције Службе архиепископу Јевстатију I, пак, одговара поретком изабраних читања истој целини у Теодосијевој Служби Сави Српском, која је, међутим, садржином одломака из јеванђеља и апостола ближа старијој традицији Службе Јевстатију I. Напомена млађе традиције ССАЈ скоро да је подударна завршној рубрици двеју служби архијерејима Српске цркве XIV века, Никодиму и Јефрему. Пратећи структуру и састав напомене старије традиције текста Службе, јасно је да су кодекси који их садрже обликовани у складу са старијом богослужбеном формом која је у претходила увођењу Јерусалимског устава. Млађа традиција текста, пак има богослужбена упутства компонована према одредбама типика јерусалимске традиције. На то упућује и неколико нових елемената у напомени, као што је помен великог славословља и отпуст.

Слојевитост односа литургијског прослављања светога и неког другог празника из годишњег круга светих памети, огледа се, на пример, и у избору ирмоса. Служба архиепископу Јевстатију I има неизмењен репертоар ирмоса у свим сачуваним преписима, без обзира да ли су у песмама канона исписани као целовите строфе или само њихови почетни колони. Изабрани ирмоси Службе налазе се, такође, у саставу песама канона истога, трећег гласа, на јутрењу за празник Сретења Господњег. Није ли химнограф избором ових строфа нарочито нагласио неопходност личног сусрета верника с Господом, као основног предуслова спасења, о чему је, својим живљењем и поступцима, сведочио, управо архиепископ Јевстатије I? Трагање за одговором на ово питање подстиче ново испитивање, пре свега, значаја празника Сретења у богослужбеној пракси Српске цркве.

Необичне је структуре, међутим, рукописна традиција сачуваних ирмоса Службе. Строфе су пуног састава у преписима сачуваним у јануарским служабним минејима и у препису из зборника-конволута с краја XV века. Ирмоси минејских служби истоветне су садржине и обима, без текстуалних измена лексичке природе. У ирмосима из поменутог зборника уочене су одређене измене, настале, вероватније конкретним редакторским радом на неком од предлогака те текстуалне гране Службе, пре него што су одраз прилагођавања и „исправљања“ текста њених ирмоса у српкословенској писаној традицији уопште. У најстаријим преписима Службе, чак, налазимо традицију ирмоса потврђену у минејским саставима изражене старине (Братков минеј) што упућује на закључак о њеном значају у време настајања предлогака преписивачког тока Службе у минејским кодексима. Они су настали, нема сумње, у време изразите њене стабилности, без обзира на јасна одступања која су нарушавала значење текста и на фонолошком и на лексичком нивоу.

У два млађа преписа Службе светоме архиепископу Јевстатију I, исписани су само почетни редови ирмоса истога корпуса. Да посматрана група ирмоса трећег гласа, присутна у песмама Канона архиепископу Јевстатију I, има стабилну структуру, сведочи, не само одабир ових строфа, неизмењен у рукописној традицији саме Службе него и природа њиховог споја са ирмосима у песмама Канона Службе на Сретење Господње. Овако стабилна традиција, без значајнијих измена, како у тренутку компоновања канона Јевстатију I, тако и током вишевековног литургијског живота, могла је бити одређена значајем Господњег празника, из чијег су канона преузете поменуте строфе.

Организација богослужења према одредбама Јерусалимског црквеног устава подстакла је, широким обухватом, талас измена структуре сложених, већ живих литургијских састава, пре свих последовања, којим је била захваћена не само преводна песничка књижевност, него и изворно ставаралаштво. Међу њима је, неизоставно, била и Служба светоме архиепископу Јевстатију I. Нови елементи у саставу неких њених литургијско–текстуалних целина, потврђени у млађим преписима из зборника мешовитог састава – избор седилних на јутрењу те састав богослужбених напомена и завршне литургијске целине Службе, строфа „на хвалите Господа“ – сведоче о смени двеју веома сродних традиција у богослужењу, које су обележиле литургијски живот Српске цркве у првим деценијама XIV века.

У сачуваним преписима овог химнографског састава у минејским рукописима XIV stoleћа ситуација је, донегле, измењена. У њима се, прво, састав њихових предлогака, саобразан традицији праксе која је претходила широко заступљеној примени Јерусалимског богослужбеног устава. Потом, у њој се може препознати и структура преписа, веома блиских аутографу. Судећи према саставу српкословенских минејских кодекса и њихових последовања, тек од средине XIV stoleћа можемо говорити о, преовлађујућој у богослужењу, јерусалимској пракси која се уједначено примењивала на широком простору Српске архиепископије. Све до краја овог stoleћа могли су бити обликовани богослужбени зборници са траговима традиције старијег богослужбеног устава, нарочито на рубовима простора који је био обухваћен духовним зрачењем

Српске архиепископије. Ипак, време настанка Службе светоме архиепископу Јевстатију I, чије примерке налазимо у mineјским кодексима, треба тражити у првим деценијама поменутог столећа, најкасније у почетним годинама друге његове декаде

Почетне етапе штовања архиепископа Јевстатија могле су се развити док је још његово тело било у Спасовој цркви, што потврђује сведочење животописца о елементима светости новог светог српског архијереја – чуда око гроба, јављање светога монаху у сну, појава цветова изниклих из каменог обележја над раком. Штовање у Жичи могло је имати и свој песнички израз – литургијско прослављање светог архиепископа. Како је реч о химнографском саставу/химнографским саставима посвећеном прослављању црквеног поглавара, чије су мошти лежале у два значајна црквена седишта, прво у Спасовој цркви у Жичи, а потом у цркви Светих апостола у Пећи, где су се већ налазиле мошти светога архиепископа Арсенија, нема разлога сумњати да је њихов састављач имао на уму примену актуалног богослужбеног устава, чији смо одраз и препознали у присуству/одсуству неких строфа у преписима Службе из XIV века. Поменуто песништво чува трагове литургијског израза Јевстатијевог култа саображеног актуалном богослужењу и не може се посматрати у контексту штовања локалног светитеља, који би можда дозволио појаву неких песничких жанрова у прославном саставу која не би била саображена важећем, него старијем, црквеном уставу.

Песништво Претпразновања Просвештенијаа, присутно у структури и саставу преписа Службе светом српском архиепископу Јевстатију I из зборника мешовитог састава, потврда су стабилног и заокруженог његова штовања и у измењеним историјским околностима након губитка државне самосталности, у неизвесном периоду отежаног очувања православља на простору Српске архиепископије. Ови преписи сведоче о важној улози лика светога Јевстатија I у неговању духовности – у веома тешким условима обављања богослужбених радњи уопште, нарочито у XV и првој половини XVI столећа, обликована су нова три преписа овог изворног састава старе српске литературе. У структуру текста ових преписа, занимљиво, уткано је песништво четвородневног циклуса Претпразновања Просвештенија (Богојављења), које није преузето из последовања за 4. јануар, када се прославља свети српски архиепископ Јевстатије I. Строфе Претпразновања пронашли смо у акулотијама намењеним и за друге дане поменутог циклуса. Једна од завршних строфа у Служби део је песништва за сам празник Просвештенија (6. јануар). Слобода редактора-састављача, поред тога што сведочи о добром познавању богослужбене примене прославних састава (и преводне и изворне књижевности) потврда је и веома успеле „адаптације“ песничког циклуса за важан хришћански празник могућностима његова богослужбеног произношења, заједно са црквеном поезијом намењеном штовању националног светитеља, чије је присуство у духовном животу, нарочито добило на значају након пада Српске државе под отоманску власт.

Испитивање текстолошких одступања спровели смо обухвативши све сачуване преписе Службе. Пратили смо измене више елемената, у оквиру мањих богослужбено-песничких целина, група стихира и песама канона светоме, издвојивши у засебан приказ одступања у тропару и кондаку. Табеларни приказ није обухватио ортографска одступања, чије су одлике особене за сваки од шест сачуваних преписа, те су детаљно представљене у оквиру археографског описа рукописног наслеђа Службе. Уочене и описане измене, првенствено лексичког и синтаксичког типа, драгоцене су додатна сведочанства постојања двеју засебних традиција текста Службе – прве, представљене преписима у mineјским кодексима, и друге, чији се представници налазе у зборницима мешовитог састава. Описана одступања у тексту приказана су у мрежи међусобних текстовних односа свих сачуваних преписа те се, према табеларним прегледима, може реконструисати и однос извода у оквиру сваке од наведених традиција текста Службе, као и места њихових додирних тачака што потврђује постојање некада заједничког им предлошка, данас непознатог. Појава особених решења у одређеном препису траг је редакторског рада предузетог у тогу његова

обликовања. Слојевито сагледане измене у свим сачуваним преписима Службе, без обзира на њихов обим, сведочанство су стабилне традиције текста овога дела. Истовремено, уочене измене омогућиле су целовит поглед наузајамне везе сачуваних преписа, што смо представили и графички, израдом стеме рукописног наслеђа Службе.

Од посебног је значаја, за реконструкцију односа изворног химнографског састава намењеног штовању светога и развоја његова култа, измена у катизми после треће песме канона Јевстатију I. Препис ФФ НС има, у поменутој сторфи, синтагму (*Крепост дајej*) „цару нашему“ која је идентичне садржине са строфом коју налазимо у минејима насталим током XIV столећа. Како је поменути препис најстарији у другој текстуалној грани, међу исписима из зборника мешовитог састава, наведени колон чврсто везује ову традицију Службе за старију грану, представљену исписима из минеја за јануар. Истовремено, ово место може бити показатељ „издвајања“ Службе из минејског кодекса, до којег је дошло током XV столећа, и њеног уклапања у садржину зборника мешовитог састава у чијој је основи песнички зборник типа Србљака. Свакако, до поменуте „транзиције“ дошло је пре редакције садржине катизми (која није извршена ни у тренутку обликовања преписа ФФ НС) јер поменуто место није измењено све до времена настанка преписа ПЕЋ, који у истој строфи има измењени колон (*Крепост дајej*) „благочастивим“. Ново решење примењено је и у њему сродном, нешто млађем изводу Службе (препис НБС).

Посебан ток нашег испитивања био је посвећен трагању за јединственим, до сада непрепознатим, одликама стила и уметничког поступка у песништву посвећеном архиепископу Јевстатију I. Језик књижевног дела, јединствена стилска решења и вешто примењена средства поетског обликовања изабраних мотива били су драгоцени ослонци у откривању главних начела песниковог рада. Пажљиво бирана лексика сведеног израза, драгоцен је алатка у обликовању њихова семантичког поља са нијансираним значењем и јасном поруком. Сложеност, али и заокруженост уметничког дела остварена је вешто примењеним принципима обликовања композиције, чијој целовитости доприноси изразита ритмичност, како основних песничких форми, стихира и тропара, тако и сложенијих целина, група стихира и песама канона. Међусобно повезане, најчешће, рефреном, поменуте целине представљају засебне композиционе елементе, који се, потом, у виду концентричних кругова, спајају у јединствену, сложену песничку форму, Службу светоме. Сложености и целовитости композиције доприноси и избор, а посебно распоред, мотива у мањим поетско-литургијским целинама. Репертоар изабраних мотива открио је начин рада нашег химнографа – реч је о изузетном познаваоцу српскословенске традиције обликовања сложених песничких састава намењених штовању светих архиепископа, Саве Српског и Арсенија, који вешто бира мотиве, пратећи поетским изразом животни пут свога јунака, Јевстатија I.

Резултати испитивања ове фазе рада усмерили су нашу пажњу на посебно расветљавање односа двају песничких састава – Службе светоме архиепископу Јевстатију I и Службе светоме архиепископу Арсенију. Ауторство Службе Арсенију, чије се порекло везује за архиепископа Данила II (Бањског), у нашој се науци уверљиво представља будући да је изведено пажљивим испитивањем језика и стила песничког и прозног састава намењених штовању првог Савиног следбеника на архиепископском трону. Јасни су елементи „додира“ песничких састава Арсенију и Јевстатију I, најпре, у структури двеју аколутија. Има преписа обеју Служби малог вечерња. Служба Арсенију без малог вечерња (у фрагментарно сачуваном препису) има ипак ој, баш као и Служба Јевстатију I из XIV века. Ове сличности сведоче, пре свега, о блискости у хронологији поменутих састава – оба су могла бити обликована (бар у форми без малог вечерња) пре него што је у богослужбеној пракси преовладала примена Јерусалимског устава. О заједничкој радиоци из које су могла настати поменута песничка дела, сведоче и веома сродни, готово истоветни, елементи уметничког обликовања, као што су целовитост сложене композиције и изражена ритмичност, а посебно, одабир и начин обликовања мотива, неопходних у карактеризацији

песничког лика светог архијереја, саображен историјским реалијама којима је одређен животни ток сваког од двојице архијереја Српске цркве. Песник је, нема сумње, из богатог репертоара познатих мотива изабрао оне, који у измењеном поетском руху, граде репертоар нових песничких решења, намењених обликовању лика светог српског архиепископа.

Како бисмо књижевни лик Јевстатија I сагледали у целости, у књижевноисторијском контексту, у истраживање смо укључили и два хагиографска састава њему посвећена – пролошко и опширно житије. Кратки пролошки састав, познат је само у једном препису, из Минеја за јануар Народне библиотеке (број 15) који је уништен у немачком бомбардовању Београда 1941. године. Житије је преписао Ђуро Даничић, али га никад није штампао. Даничићев испис заведен је у Архиву НАЗУ, и њега је, само узгред, поменуо и Анатолиј Аркадјевич Турилов, у садржајној одредници Православне енциклопедије о Јевстатију I. За Јевстатијев пролог био је заинтересован и Иларион Руварац. Ако је судити према његовој преписци са Љубомиром Стојановићем и Љубомиром Ковачевићем, жељени препис Пролошког житија, Руварац ипак није видео. Сачинио га је Љ. Ковачевић, уобличивши и превод пролога на савремени српски језик. Даничићев препис – подударан Ковачевићевом – донели смо у целости. Ђуро Даничић је сматрао, судећи према језичкој редакцији минеја, која није српскословенска, него, по његовим речима „бугарска“, да је Пролошко житије потврда широко распрострањеног штовања светог српског архиепископа. Анализом драгоцених записа из минеја, које је предани Љ. Стојановић забележио у археографском опису књиге, као и испитивањем садржине минеја, утврдили смо да је књига могла бити намењена важном духовном центру, који је у састав српске државе ушао након Милутинових освајања македонских крајева. Присуство двају састава намењених штовању српских архиепископа, Саве и Јевстатија I, који су исписани језичком редакцијом са употребом „малог“ и „великог“ „јуса“, драгоцен су траг неговања култова српских архијереја на простору који је, тек након ширења територије српске државе, јужно од Скопља, ушао у састав Српске архиепископије. Како нисмо пронашли нити један други препис Пролошког житија, мишљења смо да је оно састављено за неговање штовања Јевстатија I, управо у радионици у којој је обликован цео минејски кодекс, мада не можемо искључити претпоставку да је реч о препису који је могао настати након Милутиновог освајања македонских крајева. Састављач овог кратког хагиографског састава, вероватно није био Србин јер у њему наилазимо на низ одступања када сродна места упоредимо са Опширним житијем. Нема сумње да његов састављач није добро познавао појединости из живота Јевстатијевог, а ни прозно дело архиепископа Данила II намењеног Јевстатијеву штовању.

Напослетку, ради целовитог приказа светог архиепископа Јевстатија I у старој српској књижевности, испитали смо и одлике његова књижевног лика у хагиографији. Опширно житије, настало из пера знаменитог Данила II, било је предмет завршне етапе нашега рада. Нарочиту пажњу усмерили смо на реконструкцију могућих места додира двају састава, песничког и прозног, Службе и Опширног Житија Јевстатију I, која је уочио још Ђорђе Трифуновић, нарочито у погледу стила и заједничких мотива. Ортографско-текстолошка питања нису била одлучујућа за наша испитивања, те смо се у раду ослонили на постојећа издања Житија краљева и архиепископа српских архиепископа Данила II, чији је саставни део Јевстатијево житије. У навођењу примера користили смо превод Житија на савремени српски језик, према издању Лазара Мирковића.

Богат репертоар стилских решења, песничких слика и сродних мотива присутних у оба поменута жанра, и прозном и поетском, препознали смо у примерима из преводне и словенске, али и из изворне српске књижевности, нарочито у делима обликованим ради штовања светих архијереја. Има и оних које смо уочили у прославним саставима за светитеља, чак и апостола, као и у књижевним делима посвећеним праведницима. Писац их пажљиво бира, а онда их обликује, применом одабраног лексичког репертоара, примењује као у књижевна средства за обликовање

лика светог архијереја. Сродним местима у Служби и Опширном житију, у науци већ назначеним, придружили смо репертоар елемената књижевноуметничког обликовања, издвојен након испитивања композиције и мотивске структуре Опширног житија. Тако смо, додатно, порекло песничког дела посвећеног Јевстатију, придружили књижевном опусу архиепископа Данила II. Данилов прозни састав посвећен Јевстатију I има сложу и заокружену композицију. Саставни делови Житија својом целовитошћу зналачки су осмишљене наративне целине чврсте композиције, обликоване око главног мотива. Сродан принцип учили смо и у мањим химнографским целинама – групама стихира и тропара песама канона – унутар песничког дела сложеног склопа, као што је Служба светоме. Оба књижевна дела посвећена Јевстатију I одликује нарочита ритмичност, остварена одговарајућим, законима жанра одређеним, средствима. Применом микрожанрова у Житију, архиепископ Данило II, остварује динамичност у приповедању што даје свакој наративној целини посебан ритам. Исто тако, он их користи као средство карактеризације лика. Својом поруком, изабрани микрожанрови, исцртавају главне оквире одабране особине, која треба да одликује личност узорног архијереја.

Архиепископ Данило II, одабрао је за своје књижевне јунаке, архиепископе Арсенија и Јевстатија I, које у прозном изразу представља казивањем, готово у једном даху. На овакво размишљање упућују већ уводни редови Опширног житија архиепископа Јевстатија I. У оба састава Данило је оставио и своје име, што није случај у химнографском стваралаштву посвећеном штовању ове двојице српских архијереја. Судећи према стилско-језичким решењима те избору и уметничком обликовању мотива, као и вештој композицији и изразитој ритмичности, Службу светом српском архиепископу Јевстатију I можемо сматрати књижевном творевином архиепископа Данила II.

ИЗДАЊЕ СЛУЖБЕ

НАЧЕЛА ИЗДАВАЊА

Сви данас познати преписи и испис Службе Светоме архиепископу Јевстатију I доносе се у пуном саставу, према начелима која су развијана у оквиру Старословенистичког семинара Филолошког факултета у Београду, а којих смо се држали и у ранијим издањима. Сачуван је и пренесен изворни правопис дела те су тачке и запете као у изворницима. Скраћене речи означене титлом разрешене су помоћу полукружних заграда, док су за оне без титли употребљене угласте. Надредна слова спуштена су у ред, надредни знаци нису пренети. Киноварна слова у изворницима у издању донета су као верзална. Издвојени су, у самосталне редове, називи мањих химнографских целина (слава, богородичан, паримије, стихира, тропар, подобан, седилна, песма, ирмос, кондак, икос, светилна) као и други литургичко-појачки појмови (стих, глас). Брух-цифром означене су напомене уз издање у којима се доносе све ортографско-текстуалне интервенције настале у време обликовања изворника, као и оне унете другом руком, у каснијем периоду.

Служба Светом архиепископу Јевстатију I (РНБ)

Служабни минеј за јануар
Руска национална библиотека,
Основни фонд рукописа, F. I. п. 68

278а М(Ѣ)С(Ѣ)ЦЯ Т(О)ГО · Д̣ · Д(Ь)НЬ оуспеніе с(в)е(т)о(г)о и прѣпод[о]бнаго ѡ(т)ца нашего кѣвстатіа.
архіеп(н)с(ко)па сръпскаго. вѣт(ерьн)а на г(оспод)и възвах(ь). поставым(ь). стихъ љ̣. и поемь. стих(н)ре гл(а)с(ь)
· љ̣. под[обьн]ь]. все оупва : ~

Вьсего самь себе принесе къ г[оспо]доу. н(е)б(е)сною скровыще себѣ здѣлалъ ксї · земьнага оставивь. н(е)б(е)сныхъ
въжделѣвъ · кмоу же и оуготова се ѡбнтѣль себе створивь · х(ри)с(т)оу съ ѡ(т)цель и д(оу)хъ с(в)е(т)о(м)оу жнлице.
т⁴³⁴ѡ̣ и съ агг(е)ли прѣдстою тронци. съ дръзновеніемъ моли се ѡ д(оу)шахъ нашихъ : ~

Вьсѣхъ мирьскыихъ ѡт[ь]рекъ се бл(а)жене · д(оу)ховныимъ прилѣпи се · 278б пльтьска бо играниа и земьнннє похоти
постомь покоривь. и вѣсночьнаго пѣнннє мольбою. слъзали бо посѣлавъ · и съ веселіемъ жннєши · тѣмь прѣс(в)етоуоу
паметь ти прославилъ ксть х(ристо)съ сп(а)съ. кго же съ дръзновеніемъ м(о)ли се ѡ д(оу)шах(ь) нашихъ : ~

Все въсприель кси кго же въжделѣ бл(а)женнн кѣвстатнє · прѣосв(е)щеннє г[оспо]д[ь]нѣ оугодннчє · и въздѣ раздавъ
стадоу своємюу. б(о)ж(ь)ствьна сладости оученннє · нли же наслаждьше се оутврждаемь. ѡт[ь] всакоє съблазнѣ
вражнє и крамолын. тѣмь х(ри)с(т)а прославляемь. давьшоумоу ти бл[а]г[о]д[ѣ]ть таковоюю. кго же съ
дръзновеніемъ м(о)ли се ѡ д(оу)шахъ нашихъ : ~

сл(а)ва · гл(а)с(ь) · љ̣ .

На высоту вьстече добродѣтелен. неб(е)сныхъ⁴³⁵ желяє. и смь всѣхъ оутє приходѣще к̣ тебѣ · н(е)б(е)снѣхъ
моудрствовати и земьнннхъ подмысль оукланнати се. и скврнь пльтьскых(ь) љдалнати се · т⁴³⁶ѡ̣ же тако финнєк
процвьте · въ домоу г(оспод)ни наслажд[ь] се · и м(о)лиши се непрѣстанно сп(а)сти се д(оу)шамь нашнмь : ~

и н(н)ннє бо(городичьн) · таж(е) · прок(н)ннн · и паремнє : ~

Паметь праведникоу съ похвалою, бл(а)г(осло)влюеннє г(оспод)ннє на главѣ кго. бл(а)ж(е)нъ моужь нже ѡбрѣте
моудрость. и смртьнъ нже вн 279а дѣ прѣмоудрость болїен ксть въ тон ходити. патє зл(а)та и сребра събранннє.
ч(ь)стно же ксть патє каменннє многоцѣнннє все чьстно · недостоинно тоє ксть · ѡт[ь] оусть бо тоє нзидеть правьда.
законь же и м(н)л(о)сть на кзыцѣ носить. н(ы)ннє слншнте мн чєда · ч(ь)стннє бо г(лаго)лю и бл(а)ж(е)нъ чл(о)вѣкъ
нже моє поутн храннтъ нсходннца бо мога нсходннца жнтню. и готоваєть се хотѣнннє ѡт[ь] г(оспод)а · сего ради молю
вась · и простыраю мн глас(ь) с(ы)нонь чловѣчьскомь · како аз̣ прѣмоудрость вьселнхъ · свѣтъ и разъмь и мысль.
мн свѣтъ и оутврждєннє. мога моудрость · и мога же моць · аз̣ мене любєщнхъ люблю. просєщнн же мене

⁴³⁴ Изнад „т“ написана „тита“.

⁴³⁵ Тако у изворнику.

⁴³⁶ Изнад „т“ написана „тита“.

ѡбрѣщюуть бл[а]г[о]дѣ[ѣ]тъ. разоумѣнте н(ы)нѣ незлобивын коварство . ненаказани вложите въ срьдца. оуслышите мѣ пакы ч(ь)стна бо г(лаго)лю. и ѡт[ь]врѣзоу ѡт[ь] оустьнь праваа. тако истинноу възоути гьртань мон. мрьзкын же прѣд мѣноу оустньиль живы. с правдою все рѣчи оустьнь мнихъ . ни едино въ ныхъ стрѣптиво . ни трѣптиво вса права соуть разоумѣюцимь . и права ѡбрѣтаюцимь бл[а]г[о]дѣ[ѣ]тъ . оучоу бо вась истинна . и да боудеть ѡ г(оспод)и надежда ваша . и испльните се д(оу)ха : ~

ѡт[ь] прѣмоудро(сти) соломоніе . чтеніе . ѳ . 279б

Поухала праведникоу веселіе люд[е]мь. бесьмртна ҃сть память ҃го . тако ѡт[ь] в(ог)а вѣсто ҃сть. и ѡт[ь] чл(о)в(ѣ)къ. и згодна ҃сть г(оспод)оу д(оу)ша ҃го. въсхоците збо ѡ моужи прѣмоудрости. и възлюбите и накажите се. начетѣкъ бо ҃е любѣи съблюденіе. закономь потѣте прѣмоудрость, да въ вѣкы ц(а)р(ь)ствоуєте . вѣщаю вамь не крыю ѡт[ь] вась таинны в(о)жніе. тако ть прѣмоудрсть наставникъ ҃сть. прѣмоудрымь исправитѣль. и всакоу моудрость. и дѣломь хоудожество . и вѣмь моудрость, наказа прѣмоудрость. ҃сть бо въ нѣи д(оу)хъ разумѣнь с(вѣ)тын. ѡт[ь] снаниа свѣта присносоущаго. и ѡбразь бл(а)г(о)сти в(о)жніе. тако ҃сть в(о)жніе пророкы оустраити . бл(а)голѣпна же ҃сть сл(ь)нца. и до всакоу звѣздн положеніа. свѣтоу сьсуждема ѡбрѣтаетъ се правага та оугодившимь ҃и. ѡт[ь] болѣзни избави. настави на стьзе правнѣ. дастъ имь разоумь с(вѣ)тыныхъ. съхранни ихъ ѡт[ь] лаущихъ. и посла ихъ крѣпкъ. пода имь да разоумѣють вѣи. тако силнѣе ҃сть всако бл(а)говѣрїе. и не крѣпнтъ се никогда злоба. прѣмоудрость ни прѣидеть проноранвнхъ ѡбычаа соудь. рекоше бо въ севѣ смыслнѣше неправо. на силнмь праведномоу. непощеднмь прѣп[о]добнѣа ҃го. ни 280а же оуспраимъ се сѣдинь староу мнгого годнщноу. боудеть бо намь крѣпос(ть) законь. и ѡла имь праведнааго тако недобрь намь ҃сть. и соупостатоуєте дѣломь нашнмь. и понашаютъ намь съгрѣшенїа законоу. и запрѣщаетъ намь грѣхы оученнѣа нашего. възвѣщаеть разоумь имѣти в(о)жн. и ѡт[ь]рока г(оспод)нѣа себе нарицаеть. быс(ть) намь въ ѡбличеніе мыслемь нашнмь . так(о) неприлична инѣмь жизнь ҃го. и измени стьзе ҃го и ѡт[ь]стоупаетъ[ь] ѡт[ь] поуѣн нашнхъ тако не ѡт[ь] чьстнѣа. и блажить послѣднѣа праведннхъ. выднмь збо аще словеса ҃го истинна. и раждьзѣмь въ исходѣ ҃го. пороугомь и моукою испнтаемь ҃го. и разоумѣемь дльготрѣпненіе ҃го. смртню не бл(а)гоу ѡсѣднмь того. боудеть бо кемоу посѣщенїе ѡт[ь] словесе ҃го. таже подмыслише и заблоудише. и ѡслабн тѣхъ злоба ихъ. и не разоумѣше таинны в(о)жніе. и не соудише тако ты ҃си в(ог)ь едннѣ. животь имѣе и смьртню ѡбладае. и сп(а)сае въ врѣме печали. и избавляе ѡт[ь] всакого зла. щедрь м(н)л(о)стнвѣ. и дае прѣпод[о]бнмь бл[а]г[о]дѣ[ѣ]тъ. и твога мншца грьдынмь протнвѣаетъ се ∴

ѡт[ь] прѣмоудро(сти) соломоніе . чтеніе . ѳ .

Праведнѣ аще постигнетъ сконьчати се въ покои боудеть. старо 280б сть бо ч(ь)стьнаа нь не мнгогѣтнѣа. ни въ чнсло лѣтъ изѣтѣна ҃сть. сѣдны же соуть моудрость чл(о)в(ѣ)комь. и дѣло старости. житнѣ бескврьнѣно. згоднѣ в(о)говн быс(ть). възлоубленѣ быс(ть). и живын междоу грѣшннкы. прѣставленѣ быс(ть) да не злоба измѣнитъ разоума ҃го. или лсть прѣльститъ д(оу)шоу ҃го. раченнѣ бо зло погобнтъ добрага. и глоумленнѣ похоти прѣлагаеть оумь незлобывѣ. сконча вьсе въ малѣ. испльнитъ лѣта дльга оугоднѣа бо вѣ д(оу)ша ҃го в(ог)овн. сего ради потьща

се от[ь] срѣды злобы. ини же видѣвше и не разоумѣше. не положише въ помышленныи таковаго. яко бл[а]г[о]дѣ[ть] и м(н)л(о)сть въ прѣпод[о]бныхъ его. и посѣщеніе въ избранныхъ его :

На стих(овно) стих(н)ре глас(ь) · ѧ · под[обьнь] прѣх[вални]

Ѡ(ть)че икъстатіе. твои оустыни быста · рѣкы д(оу)ховныи точиши. нсхъша въроу ср[ь]дца напаіающи · и заблюждыше оучениемъ б(о)ж(ь)ствыни мѣ възвращающа · и тьмьнымъ свѣтомъ б(о)ж(ь)ствынаго зчєннїа просвѣщае. н(ы)нѣ моли се х(ри)с(т)оу даровати дѣшамъ нашимъ миръ и велию м(н)л(о)сть :~

Ѡ(ть)че икъстатіе. не даль єси сконца очима с(ь)на. и брѣвѣма сконца дрѣманиа · нмьже и д(оу)шоу свою от[ь] похоти свободи · слызми непрѣстаннѣми 281а оцѣщае · и н(ы)нѣ молиши се х(ри)с(т)оу :~

Ѡ(ть)че икъстатіе. начельникъ с(вети)т(е)лемъ спод[о]би се · законно · быс(ть) архіерѣи безлюбьнїи и бескврннїи · паче же и от[ь]лоучєнь от[ь] грѣх(ь). самъ себе непорочноу жрътвоу принєсь х(ри)с(т)оу · єгоже молиши се х(ри)с(т)оу · даровати д(оу)шамъ нашимъ велию м(н)л(о)сть :~

слав(а) глас(ь) · ѧ ·

Паметь твоѣа архіерархо г(оспод)нѣ · просїавъ паче слыньчїнааго сїганиа. озрающїи стадоу твоємоу ср[ь]дца · и просвѣщающи мысли. и бо въ истинноу рака б(о)ж(ь)ствыни хъ ти мощи. яко троуба вельглас(ь)но свѣдѣтельствоуєтъ · оухающи бл[а]г[о]дѣ[ть]ю божнєю светого доуха · и прогонєши смрадъ грѣховныхъ · и насъ наоучающа благодарити и славити господа · тебе прославльшаго :~

троп(арь) глас(ь) · ѧ ·

Избраннє б(о)гомъ. и людии възлюбѣнє. архіерѣомъ б(о)ж(ь)ствынаа красота · агг(е)льскын сьслоужьбьннїе · таиннамъ б(о)ж(ь)ствыни мѣ видителю. съ вѣдми с(вє)тymi м(о)ли х(ри)с(т)а б(ог)а извавити се намъ твоимъ м(о)л(н)твами от[ь] золь икъстатіе б(ла)женє сп(а)сти се намъ чтоуцимъ съ любовнїю твою с(вє)тѣю паметь : ~ сѣд[альнь] глас(ь) · ѿ · красотѣ д(ѣ)вствѣ : ~

Красотѣ д(ѣ)вствыни твоє · и прѣсвѣтлѣнша добродѣтелиа ти. чини агг(е)льски дивнше се г(лаго)люще · како въ плъти соущє бесплѣтнаго врага побѣди · 281б что же те нар(е)чємъ и мѣ земьны чєда твоѣа. аще и непостижно нь обачє въпнємо ти. рад[о]уи се прѣосв(ѣ)щеннє с(вети)т(е)лемъ похвало : ~

гл(а)са · ѿ · под[обьнь] · прѣмоудростъ : ~

Прѣмоудростъ вышнѣюю навикъ · и агг(е)льскомоу житнїю исправитель · вѣсе прикель єси послоушающихъ тебе · бл(а)женє трыпѣннїю бо чинь бы(сть). и кротости оудивлєннїе. инокомъ ообразъ и дѣтскимъ разоумъ. старимъ крѣпитель тѣмъ же и ми по дльгоу съшдыше се. с(вє)тоую паметь твою прославлємъ г(лаго)люще · м(о)ли х(ри)с(т)а б(ог)а · грѣхомъ оставлєннїе : ~

єпакоуи · гл(а)са · ѿ · под[обьнь] повелѣно :

Повелѣноую таиноу б(о)ж(ь)с(ь)твѣноу приємъ въ разоумѣ своємъ · въ кровь въждєлѣвъ се нев(е)снаго житнїа · скоро приде възнѣмъ ч(ь)ствныи кр(ь)сть х(ри)с(то)въ на рамо · г(лаго)лє непрѣстано вѣдмъ прѣклонєн н(е)б(е)са

въсхожденіемъ · и плѣть закловавъ ѿт[ъ] д(ѣ)в(н)це вѣхъ вельгласно зоветъ сп(а)сти се · выпити же и гла(гола)ти
сл(а)ва бѣисльной ти м(н)л(о)сти · єдине прѣм(н)л(о)стиве : ~

кан(о)у(нь) · гл(а)с(ь) · ї · пѣс(ьнь) · ѧ · їмω(сь):

боушоу глоубородителъноу землю · слнце нашествова ннгда. тако стѣна бо ѿгоустѣ соба полы водын. люд[е]мъ
пѣшемъ глоубенноу проходецимъ. и б(о)гооудно поюцимъ. поемъ г[осподе]ви славынь бо прослави се : ~

282а Прѣмоудрость б(о)жнѧ вѣсемошьнаѧ · въсельшиѧ се въте ѿ(ть)че · ѿт[ъ] пелень назнамена те бл[а]г[о]д[ѣ]тню
д(о)уховноу · настаѧѧе исправляѧти · и наоучити пѣти · поимъ г(осподе)ви славынь бо прослави се : ~

крѣпити се и моужати се · и противити се противъ невидимымъ бранемъ вражнимъ · и г(оспод)нею помощію
оутврждающе се · звати г(осподе)ви поемъ славу : ~

Разоумъ вѣсь приелше н(є)б(є)снн. веселетъ се земльнн. просвѣтъ бо свѣтъ въспавши ѿт[ъ] земльнаго неможеннѧ. и
цвѣтоу архіерѣнскоу процвѣтъшоу. и б(о)гооудно поюще поемъ г(осподе)ви славу нь бо прослави се : ~

богородичьнь

Из чрѣва прѣжде днице⁴³⁷ рожденна · ѿт[ъ] ѿт[ъ]ца прѣвѣчно слово б(о)жнѧ · въ послѣдкъ же свѣтъ · нс тебе
бракоуненскоусннѧ родити се б(огороди)це · избрѧви⁴³⁸ скетыне свое звати · и въспѣвати г(осподе)ви пою : ~

пѣс(ьнь) · ї · їмω(сь) :

оутвржденіе на те надѣюцимъ се г(оспод)н · оутврѣдан цр(ь)к(ь)въ свою · юже стежа ч(ь)стьною си крѣвю : ~

Прѣвѣнца показа те г(оспод)ь · стадоу своему прѣвѣнствовати · прѣос(вє)щенна архіерѣѧ. еже стѣжа ч(ь)стьною
си крѣвю : ~

Младозимнымъ пакы вѣс · въвращаючи се на земльныє помысли. къ исправленію гави те г(оспод)ь. прѣос(вє)щенне
бл(а)жене ювсфатіе : ~

земле исчеднымъ пакы текоущимъ 282б къ исправленію. б(ог)ь слово плѣть бивъ гави те : ~

бо(городичьнь)

Изъ д(ѣ)вичьскаго чрѣва ты гави се. сл(ь)нце праведноє. озарѧе земльныхъ чювьствѧ. и настаѧѧе въистноу · къ
своему си б(о)ж(ь)ствоу : ~

пѣс(ьнь) · ѧ · їмω(сь).

Покрила єс(ть) н(є)б(є)са добродѣтель ти х(ри)с(т)е · кыкота бо прѣшд[ъ]ши ѿсв(ѣ)щеннѧ твоего · негѣнныє твое
м(а)т(є)ре · въ цр(ь)к(ь)въ славы твоеє · на роукоу приелши въпнѧше испльнише се вѣса твоего хваленнѧ : ~

Веселе се св(є)щенныкъ неизреченынымъ слоужитель · въ законнѣн цркви слоуже. м(о)л(н)твоу и слъзѧи прилежно
· просе всемъ ѿставленнѧ грѣхом(ь) · д(о)ухоподвижно въпнѧше испльнише се вѣса твоего хваленнѧ : ~

⁴³⁷ Тако у изворнику.

⁴³⁸ Тако у изворнику.

На нь же надѣгасе с(вє)т(нѣ)ль · из м[а]да върастоуь от[ъ]роче · рад[о]уи се встече въ гороу с(вє)тоую · земл'наа вса мироу составивь · и самъ себе прилѣпивъ законоу творѣоу и вл[а]д[ы]цѣ · испльниае заповѣди⁴³⁹ б(о)ж(ь)ств'ныи воле · и выпиташе испльнише се вса твоего хвалениа : ~

Видѣвъ с(вє)т(нѣ)лю слово безначелноу · плътию къ намъ пришьдшаа · все чл(о)в(ѣ)кыи любьзно призываюца · вса мира ни вътгоже вѣлѣнивь · все срѣд'но съ любовию выпиташе испльнише се вса твоего хвалениа : ~

Видѣти хероукии 283а и серафимъ невъзможнии · от[ъ] д(ѣ)в(ы)чьскыи крове плъть зандовавъ · къ намъ неизреч(є)н'ною волею приде въ разоуми тии наставити вѣс · съ любовию выпиюще иемоу · испльнише се вса твоего хвалениа : ~

пѣс(ьнь) ѿ ирмос(ь):

Ико видѣ исанга образно на прѣстолѣ висоцѣ б(о)га · сотъ агг(є)ль славою дари приносила · соклан'ныи выпиташе азъ провидѣхъ въпл'шанга б(о)га · свѣта неветерна мироуь обладаюца : ~

Смысливъ св(ѣ)щен'ни · прѣходецоу плъти слабостноую славоу · плътнихъ воле скоро ѡклони се · въздѣнииель роукѡ и честнии колѣноупокланяниа тебе люблю б(о)ж(є) мон ис(о)усе · свѣта неветерна и мироуь обладаюца : ~

Провиднаа б(о)жнга моудрость · избравши оубницоу павла съсоуда себѣ избран'наа · възимаюца от[ъ] землє оубога · и посаждае на прѣстолѣ б(о)гатихъ · и тебе прѣосв(є)щен'не б(о)жн иевсѣатниє · себе избравъ пастира и оучителя · и наставника всѣмъ любещиимъ х(р)ис(т)а · свѣта неветерна и мироуь обладаюца : ~

Очисти въ си д(о)ушоу и тѣло от[ъ] скверны · и прѣпод[о]бна себе и праведна незлобна оучителя показавъ · сирии же и оуб(о)гынми питатель · и обидимыи помощникъ · и озло 283б вленииимъ прииматель · тѣмъ же съ дръзновеніемъ выпиеши · тебе люблю б(о)ж(є) мон ис(о)усе · свѣта неветернаго и мироуь обладаюца : ~

бо(городичнь)

Безлѣтнаго въ лѣто породни · бракоу неискоуснага д(ѣ)вство и рожд[ъ]ство съпрегши паче оуми · да чл(о)в(ѣ)ка संबожши · и чл(о)в(ѣ)ка б(о)га порождъши паче ис(тє)ства и разоумаа · свѣта неветерна и мироу' : ~

пѣс(ьнь) · ѿ ирмос(ь) : ~

Възоупи к' тебѣ старѣцъ видѣвъ очима сп(а)сеніе же люд[є]мъ прииде от[ъ] б(о)га х(р)ис(т)е ты б(о)гъ мон : ~

Сисона тии дошд[ъ] прѣосв(є)щен'не о(т)ъче · и гробъ г(осподь)нъ оусредною любовию संबолизавъ · и о камень съблазна николи же потъкъ се бл(а)годѣтню б(о)жнєю сп(а)санємъ : ~

Извѣста себе створи · съ образию б(о)ж(ь)ств'номоу · възьмъ кр(ь)сть скоро въ слѣдъ єго иде · земльниихъ немоци н(ы)нѣ от[ъ] ноудоу оудали се : ~

С(ы)ныи чл(о)в(ѣ)чьскыи · с(ы)ныи б(о)жнєи стварае · потъща вѣс бл(а)жене покланати се прѣс(вє)т(о)и тронци · єдиномоу соущьствоу : ~

⁴³⁹ Тако у изворнику.

БОГОРОДИЧНЬ

Безаѣт'наго въ чрѣвѣ приѣм'ши б(огороды)це · несказан'ноу чл(о)в(ѣ)чьскому породни незреч(е)н'но · въздон на сп(а)сеннѣ всѣмъ вѣрныимъ : ~

Ко(н)д(акъ) · глас(ъ) · ҃ · под[обьнь] · ꙗже ѿ нас(ъ) съврѣ :

Съ выше сот[ъ] б(ог)а приѣмъ бл(а)г(одь)ть · въ св(е)тытельскою под[о]воу ѡблкъ' се · и сот[ъ] оуст'ноу сво 284а юю благоч'ьствно наоучилъ ꙗси · все кланати се тронци єдиносоущнѣи · тѣмъ же память твою с(в)етоу ю ч'тоуце · прославляемъ б(ог)а прославльшаго те : ~

икос(ъ) :

На прѣстолѣ славѣ сѣдещаго б(ог)а възделѣвъ всеръдно · и к нему приведе свое си стадо вѣрно · процвѣте въ домоу юго ꙗко краснын финникъ · насажденъ въ домоу г(оспод)ни · оумножи ꙗко и кедръ чѣда свога · кротости и смѣренню наоучи все · и воспѣватни и славити б(ог)а прославльшаго те :

пѣс(ьнь) · ҃ · ірм(о)с(ъ).

Тебѣ оу ѡгннѣ ѡбросивша дѣти б(о)гословеца те · и въ д(ѣ)в(ы)цоу нетлѣн'ноу въсельша се б(ог)а слова поемъ · бл(а)г(о)ч'ьствно воспѣвающе благословенъ богъ сотъць нашихъ : ~

Ѹбраамн жрѣтви реѣновавъ · сотъче прѣѡсв(е)щен'не ꙗвсѡ-атни · ꙗко їнсакъ свою доушоу принесе х(р)с(то)выи · жрѣтвоу ч(и)стоу и непорочноу · бл(а)гоч(ь)ствно воспѣвае бл(а)г(о)с(лове)н(ъ) : ~

Рода земляна избавити просе · грѣхъхъ сластолюбивныхъ · възденнѣмъ роукоу · и всенощнымъ столаниемъ · и слъзаци бо мнозѣми цр(ь)к(о)в'ною слоужьбою · и ч'стимъ въздыханиемъ · бл(а)гоч(ь)ствно воспѣвае бл(а)г(о)с(лове)нъ б(ог)ъ сот[ъ]ц(ъ) наших(ъ) : ~

И тебѣ гробъ нетлѣн'но тѣло съблюде · б(о)жнѣмъ мановениемъ · на прославление и ч(ь)сть ѡбъстоюще с(в)етоу ти ракоу · и бл(а)го 284б ч(ь)ствно воспѣвающе бл(а)г(ослове)нъ б(ог)ъ сот[ъ]ц(ъ) нашихъ : ~

бо(городичнь)

О(ть)чю волюю и д(оу)ха с(в)е)таго ѡсенениемъ · с(ы)на б(о)жнѣа приѣла ꙗси б(огороды)це · несказан'но понесъшии · и незреч'но порождьшии · юмоу же вѣрни поемъ бл(а)г(ослове)нъ б(ог)ъ сот[ъ]ц(ъ) наших[ъ] : ~

пѣс(ьнь) · ѱ · ірм(о)с(ъ)

Непостояннѣ ѡгни съвѣкоупльше се · иже бл(а)гоч(ь)ствнѣа прѣдстоюще юноше · пламенемъ же неврѣждени · б(о)ж'ьствноу пѣс(ьнь) поахоу бл(а)г(о)с(ло)вите в'са дѣла господа : ~

Людѣ св[е]щен'ны прѣдзрече · ѡбычага твоего оустава · смѣреннѣа же и кротости · и б(о)ж(ь)ствнаго Ѹченнѣа испльнѣаки · ѡдѣ медоточивноу ти оустноу · б(о)жню пѣс(ьнь) воспѣвахоу бл(а)г(осло)в(н)те : ~

Се жизнь и свѣтъ · всѣмъ х(ри)сто(с)ъ прїиблнжн се · въздае комоуждо противѣ дѣломъ · неч(ст)ивымъ стр(а)сть · бл(а)го(ч)стивымъ же бл[а]г[о]дѣ[т]ь и славоу · вельгласно⁴⁴⁰ въпншаше въспѣвае бл(а)г(о)с(ло)внте в'са : ~
бо(городнчнь)

Се д(ѣ)в(и)ца такоже пр(о)рокъ гла(го)лаше въ чрѣвѣ прїемши породе иенманонла · иже ис(тъ) с нами б(ог)ъ · на землн гвн се и съ ч(л)о(вѣ)кы пожнве · имоу же вѣрны поемъ бл(а)г(о)с(ло)в(н)те : ~
пѣсьнь · ѿ · рмось : ~

Въ законнѣмъ стѣны писани ообразъ видимъ вѣрны · вѣсако сот[ъ]роче ложесна развѣрзае с(в)ето б(ог)говн. тѣмъ прѣворожденно слово · сот[ъ] сот[ъ]ца безначелнаго с[ы]на · прѣворождена из м(а)тере неискоуспнне бракоу величаемъ : ~

285а Дрѣвліе разоумѣваемън жртьвѣ · закономъ прїносещнхъ · иже б(о)ж(ь)ствьны прѣосв(е)щенныкы · цѣломоудрнь новнне бл[а]г[о]дѣ[т]и св(е)щенствоуе · г(оспод)на прѣданна хлѣба · и чаше паметьствовати · въ оставленіе грѣхомъ · в'сѣмъ гасно исповедаше величае : ~

Въздаждь ми въпншаше с(в)ет(н)ель · прїчестна б(ог)оу · иже новопннн въ ц(а)р(ь)ствн твоёмъ · дара испльнннн ми се · и бескончнаго веселна · и оу тебѣ прѣбывати · иго же хвалеще величаемъ : ~

Св[е]щенно проповѣдателя · въ истинноу б(о)жнн рачнтеля · гредѣте оусрѣдно своёго си оучнтеля · и въспнтателя оубстоюще ракоу · и оухающе бл[а]г[о]дѣ[т]ню б(о)ж(ь)ствьною · юже въспѣваще величаемъ : ~
бо(городнчнь)

Прѣвѣше обнчннн и несказанно д(ѣ)в(ы)це б(огородн)це х(рист)а породн сего н(ы)ннн оумоли избавннн се нам сот[ъ] находа поганьска · и ? в'сакого врѣда и междоусобьннне рати · да те непрѣстаньно б(огородн)цю възвеличаю : ~

Свещенна и свѣтоносна и славна паче сльнца · озарающн насъ паметь светого тн оуспенннн · южеже свѣтло празноуемъ прославающа господа · давъшаго ти благодѣть :

На стнх(овно). Заоутра · ст[н]х[н]ре гласъ · ѿ :

Н(е)б(е)сныхъ красоть достнж · и съ вышнн 285б ми лнкостогааны въдваріае се · прѣсвѣтлы с(ветн)т(е)лю ивѣстафнне · в'егда м(о)ли се г(оспо)де)вн · о свѣршающнхъ твою паметь : ~

Трѣжство свѣтло · св(ѣ)щенно(е) о)внтѣлице слав(ы) б(о)жнне · всѣхъ събираетъ чедь црковнннхъ · на похваленне с(ветн)т(е)ла · радостно х(ри)с(т)а славец · прославающаго с(в)етоую (иго) паметъ.

На л[н]т[о]у[ргн]. прок(н)мень) гла(са) · ѿ · ч(ь)стна прѣд[ъ] г(о)с(по)д(о)мъ сьм(рь)тъ). с(тн)х(ь). что въздамъ · г(оспо)д(е)вы · ап(о)с(то)ль · с(в)ето(мо)у · тако намъ подобаше · Яла(ле)оута · Гла(са) · ѿ · бл(а)ж(е)нь моуж(ь) бои се г(оспод)а · ѿ(ь)г(елн)е · д(ь)невн · и с(в)ето(мъ) сот[ъ] юана · Язь иель дв(ѣ)рь · При(ч)с(тъ)нь · д(ь)невны и с(в)ето(мо)у · рад[о]у(н)те се пра(вед)ны).

⁴⁴⁰ Тако у изворнику.

Служба Светом архиепископу Јевстатију I (НБКМ)

Служабни минеј за јануар
Народна библиотека Кирил и Методиј, Софија
број 521

1986 М(ѢСѢ)ЦА ТОГО Д' оуспѣннѣ с(вє)т(о)го ѡ(ть)ца нашего євѣстатїа архїеп[н]с[ко]па срьбскаго:

вєт(ерь) на г(оспод)и възвах(ь) пос(тавиль) 199а с(ти)х(ь) ѧ. и поємь. ст(и)х(ы)ры гл(а)сь ·ѧ· подовьнь. в̄се
ѡпванїе:

В'сєго самь себе принесе къ г(оспод)оу. н(є)б(є)сноє скрovyще себе сьдѣлалъ єси . земьнага ѡставиль, н(є)б(є)сныхъ
вьдєлѣвь . ємоу же и ѡготова се ѡбнтѣль себе сьтвориль . х(ри)с(т)оу сь ѡ(ть)цємь и д(оу)хѡмъ с(вє)томоу жнлнцє.
тѣмь и сь агг(є)ли прѣд[ь]стоє тронци . сь дрьзновєнїємь м(о)ли се ѡ д(оу)шахъ нашихъ:

В'сѣхъ мнр'скихъ ѡт[ь]рек' се бл(а)женє . д(оу)ховнымь прилѣпи се . пльт'ска бо нграннїа и земьныє похоти постомь
покориль. и в'сєнош'наго пѣннїа м(о)лбою. слъзми бо посѣлавъ . и сь веселїємь жнєши . тѣмь прѣс(вє)тоую паметь
ти прославиль єс(ть) х(ристо)сь спась. єго же сь дрьз'новєнїємь м(о)ли ѡ д(оу)шахъ нашихъ[ь] :

В̄се вьспрїєль єси єго же вьждєлѣ бл(а)жен'нє євѣстатїє . прѣѡс(вє)щєн'нє г(осподь)нѣ ѡгод'ннчє . и вьздѣ раздавъ
стадоу своємоу. б(о)ж(ь)ст(ь)в'на сладости ѡчєннїа . нмы же наслаждѣше се ѡтврьждєнїемь. ѡт[ь] всакоє сьблазни
вражнїє и крамолы. тѣмь х(ри)с(т)а прославляємь. дав'шоумоу ти бл[а]г[о]д[ѣ]ть таковою. єго же сь дрьзновєнїємь
м(о)ли ѡ д(оу)шахъ нашихъ[ь] :

слава . глась . ѧ .

На высоту вьстєє добродѣтелиєн. н(є)б(є)сныхъ желанє. и снмь всѣх(ь) ѡчє прїходѣщєє к' тебѣ . и н(є)б(є)снага
моудрєст'вовати и земьныхъ помыслъ ѡкла 199б нгати се. и сквьрнь пльт'скихъ ѡдаллати се . тѣм' же тако финнїк'сь
процвѣтє . вь домоу г(оспод)ни наслаждѣ[ь] се . и м(о)лнши се непрѣстан'но сп(а)сти се д(оу)шамь нашимь :

и н(н)нїа прок(нлнь) д(ь)нев(ь)н(ь).

таж(є) парємнїє. ѡт[ь] прнтчєн чьтєнїє

Паметь правєд'ннкоу сь пох'валою, бл(а)г(о)с(ловє)ннїє г(осподь)нїє на главѣ єго. бл(а)женъ моужь нже ѡбрѣтє
моудрость. и сьмр'тнь нже вндѣ прѣмоудрость. болє єс(ть) вь тои ходити пачє зл(а)та и сребра сьбран'на. ч(ь)стно
же єс(ть) пачє каменнїа многоцѣн'на. в̄сє ч(ь)стно недостонно тоє єс(ть). ѡт[ь] ѡстѣ бо єє изыдетъ правда. закон' же
и м(н)л(о)стѣ на єзыцѣ носитѣ. н(ы)нїа слышнтє мн чєда, ч(ь)стнаа бо г(лаго)лю . и бл(а)женъ чл(овѣ)кь нже моє
поутн храннтѣ. нсходнща бо мога нсходнща жнтню. и готоваєт' се хотѣннїє ѡт[ь] г(оспод)а . сєго рад[н] м(о)лю вас(ь),
и простыраю мон гл(а)с(ь) с(ы)ноль чл(овѣ)ч'ьсколь . тако азь прѣмоудрость вьселнх(ь) . сьвѣтъ и разоумь и мысль.
мон сьвѣтъ и ѡтврьждєннїє. мога моудрость . и мога же моцѣ . азь менє любєщнхъ люблю. просєщн же менє ѡбрѣщоутъ
бл[а]г[о]д[ѣ]ть. раззмѣнтє н(ы)нїа незлобнвы ковар'ство . ненакажєнн вьложнтє вь ср[ь]дцє. ѡслышнтє менє пакы

ч(ь)стна бо г(лаго)лю. и сот[ь]врѣзоу сот[ь] Ѹстънь праваа. гако истинѣ Ѹчить грьтань мон. мръзь 199б кы же прѣд мною Ѹстныль живы. с̣ правою все рѣти Ѹстънь монх(ь). ни єдино въ них(ь) стрѣптиво, ни трѣпливо . вс̣а права соутъ разѸмѣюцимь. и права обрѣтаюцимь бл(а)годѣтъ. Ѹчюу бо вас(ь) истинѣ . и да боудеть о г(оспод)и надежда ваша . и испльните се д(оу)ха:

прѣмоудро(сти) соломонви

Похвала праведникоу. веселіе людемь. бесьмртна кс(ть) память єго . гако сот[ь] б(ог)а вѣсто кс(ть). и сот[ь] чл(овѣ)къ. и Ѹгодна кс(ть) г(оспод)оу д(оу)ша єго. въсхошнте Ѹбо о моужн прѣмоудрости. и възлюбите и накажите се. начѣткъ бо кє любѣи съблюденіе. закономь поѣтѣте прѣмоудрость, да въ вѣкы ц(а)р(ь)ствоуєте . вѣцаю вамь не крыю сот[ь] вас(ь) тинны б(о)жніе. гако ть прѣмоудрсты настаѣникъ кс(ть). прѣмоудрымь исправитель. и вс̣акоу моудрость. и дѣломь хоудожество . и вс̣емь моудрость, наказа прѣмоудрость. ксть бо въ нєн д(оу)хъ разѸмьнь с(вє)ты. сот[ь] снганія свѣта пр(н)сносоуцаго. и образь бл(а)гости б(о)жніе. тако кс(ть) б(о)жніе пр(о)роки Ѹстрагати . бл(а)голѣпна же кс(ть) сл(ь)нца. и до вс̣акоє звѣзды положеніе. свѣтоу сьсоуждема обрѣтаєт̣ се правага та Ѹгоднѣшимь єн. сотъ болѣзни избави. настаѣн на стъзе правнє. дастъ нм̣ разоумь с(вє)тыхъ. съхрани нхъ сот[ь] лаюцихъ. и посла их(ь) крѣпкъ. подас(ть) нмь 200а да разоумѣютъ вс̣и. гако силнѣє кс(ть) вс̣ако бл(а)говѣрїе. и не крѣпит̣ се никогда злоба, прѣмоудрости. ни прѣндеть проноранвыхъ обычага соудь. рекоше бо въ себѣ с̣мысливше неправо. на сил нмь праведномоу. непощєднмь пр[ѣ]под[о]бнїа єго. ни же Ѹсрамнм̣ се сѣдинь. староу много годнїцоу. боудеть бо намь крѣпость законь. и оуловнмь праведнаго гако недобрь намь кс(ть). и соупостатоуєтъ дѣломь нашимь. и понашаєтъ намь сьгрѣшеннїа законоу. и запрѣщаєтъ намь грѣхы Ѹченїа нашего. възвѣщаєтъ разоумь нмѣти б(о)жн. и отрока г(осподь)нїа себе нарицаєтъ. быс(ть) намь въ обличеніе мыслємь нашимь . гако непрнлчнн инѣмь жизнь єго. и измѣни стъзе єго, и сот[ь]стѸпаєтъ сот[ь] поуты наших(ь) гако сот[ь] нечистотъ. и бл(а)жить послѣднїага правед̣ныхъ. вид[н]мь Ѹбо аще словеса єго истинїна. и раждьзѣмь въ исходѣ єго. пороугомь и моукою испытакємь єго. и разоумѣємь дльготрѣпненіе єго. сьмртню не бл(а)гою осоуднмь того. боудет̣ бо ємоу посѣщенїе сот[ь] словесе єго. таже помысливше и заблуднше. и ослабы тѣх(ь) злоба их(ь). и не разоумѣше тинны б(о)жніе. и несоуднше гако ты кєси б(ог)ь єдинь. животь нмѣє и сьмртню облад[а]є. и сп(а)сає въ вѣмє печали. и избав̣ 200б лїає сот[ь] вс̣акого зла. щєдрь м(н)л(о)стивь. и дає пр[ѣ]п[о]добнымь бл[а]г[о]дѣ[т]ь. и твога мншца грьдымь протнвнт се :

прѣмѸдро(ст)ь соломонє

Праведнѣ аще постиг̣неть скончати се въ покой боудеть. старость бо ч(ь)ст(ь)на нь не многолѣтїна. ни въ чнсло лѣтъ изѣтєна кс(ть). сѣдины же соутъ моудрость чл(овѣ)комь. и дѣло старости. житнє бескврьн̣но. Ѹгоднѣ б(ого)ви быс(ть). възлюблєнъ быс(ть). възлюблєнъ бысть, и живы междоу грѣшнїкы. прѣставлєнъ быс(ть) да не злоба измѣннть разоума єго. нан лсть прѣлстнть д(оу)шоу єго. раченїе бо зло погоубнть добрага. и глоумлєннїе похоти прѣлагаєтъ Ѹмь незлобнвь. скон̣ча вс̣є въ малѣ. испльннть лѣта дльга, Ѹгодна бо бѣ д(оу)ша єго б(ого)ви. сего ради

потыща се ѿт[ъ] сръды злобы. нны же видѣвъше и не разꙋмѣше. не положише въ подншлени таковаго. тако бл[а]г[о]дѣ[т]ь и м(н)л(о)сть въ прѣ[т]п[о]добныхъ его. и посѣщеніе въ избранныхъ его ∴

На стих(о)вѣно. ст(н)х(н)ры гл(а)съ .ѧ. под[обьнь]. прѣхвалны ∴

Ѡ(ть)че евъста-фїе. твои зсѣнѣ быста рѣкы д(о)ꙋховныи точещи. исъхша вѣрою ср[ъ]дца напагаючи. и заблоудышени зчєннємь б(о)ж(ь)ствѣнымъ възвращающа . и тѣмънымъ свѣтомь б(о)ж(ь)ствнаго зчєннїа просвѣщае. н(ы)нїа м(о)лн се х(рист)оꙋ даровати д(оꙋ)шамь нашимь мнрь и велїю м(н)л(о)с(ть) ∴

Ѡтьче евъста-фїе. не даль єси сконца ѿчїма 201а прекид

ти пѣти. поємь г(осподє)ви славѣнъ бо прослави се ∴

Крѣпити се и мѡꙋжати се. и противити се противѡꙋ невид[н]мымъ бранемь вражнємь. и г(оспод)нїю помощїю зтврѣждающе се звати г(осподє)ви поєм(ь) славѣ ∴

Разоꙋмь вѣс приємѣше н(є)в(є)сны, веселѣт се земльни. просвѣтѣ бо свѣтъ въсиявшн. ѿт[ъ] землянаго немѡжєнїа . и цвѣтоꙋ архїєренскоꙋ процвѣтшоꙋ. и бого згодѣно поюще поємь г(осподє)ви славно бо ∴

бо(городнчѣнь)

Ис чрѣва прѣжде днїце рождєнїа. ѿт[ъ] ѿ(ть)ца прѣвѣчїно слово б(о)жнїе. въ послѣдѣкъ же свѣтъ . ис тебе бракоꙋненскоꙋсныи родити се б(огороды)це. избави с(вє)тыиє своє звати и въспѣвати г(осподє)ви поємь ∴

пѣс(ьнь) .Г. ірмос(ь).

Ѡтврѣждєнїе на те надѣющїи се г(оспод)н. оꙋтврѣждає цр(ь)к(ь)вѣ свою . юже стежа ч(ь)стїною си кровню ∴

Прѣвѣнїца показа те г(оспод)ь. стадоꙋ своємꙋꙋ прѣвѣнствѡвати . прѣос(вє)щенїа на архїєрєа. єже стѣжа ч(ь)стїною си кровню ∴

Иладоꙋмъ пакы вѣс . възвращаючи се на земляныи помысли. къ исправлєнїю гави те г(оспод)ь. прѣос(вє)щенїе бл(а)жєнє евъс-фатїе ∴

Землє исчєднымъ пакы текоꙋщїмъ къ исправлєнїю. б(ог)ь слово плать бивѣ гави те ∴

бо(городнчѣнь)

Изь д(ѣ)внчьскаго чрѣва ти гави се. сл(ь)нцє правєдноє. ѡзрає земляныхъ чоꙋвствѣнїа. и наставлїає въстїноꙋ . къ своємꙋꙋ си б(о)ж(ь)ствꙋ ∴

пѣснь . ѧ . ірмос(ь).

Покрила єс(ть) н(є)в(є)са добродѣтелѣ ти х(рист)е . квѡта бо прѣш[ъ]дѣши ѡс(вѣ)щєнїа твоєго не 201б тлѣнныи твоє м(а)тере. въ црѣкѣвъ славы твоєє . на роꙋкоꙋ приємѣши въпнїашє . исплннїше се вѣса твоєго хѣлїєнїа ∴

Веселе се с(вє)щенныкъ неизрєч(є)нныи слꙋжитєль. въ законѣ и цр(ь)кви слꙋжє. м(о)л(н)твою и слъзами прилежѣно . просє вѣсємь ѡставлєнїа грѣхѡмь . д(оꙋ)хоподвижѣно въпнїашє . исплннїше се вѣса твоєго хѣлїєнїа ∴

Бездѣтнаго въ чрѣвѣхъ приємѣши в(о)городыце . несказанемоу чл(овѣ)чьскомоу породни неизреч(е)н'но . въздон на сп(а)сеніе всѣмъ вѣрныимъ :

ко(нь)д(ькъ) гл(а)сь . ѿ . под[обьнь] иже ѿ нас(ь)

съ выше от[ь] в(о)га приємъ бл[а]г[о]дѣть . въ с(вѣ)т(нѣ)льскою под[о]боу ѡблѣк' се . и от[ь] оуст'ноу своєю бл(а)гоч(ь)стно наѹчилъ еси . всѣ кланіати се тронци єдиносоущнѣи . тѣмъ же паметь твою с(вѣ)тоую ч'тоуще . прославляемъ в(о)га прославльшаго те :

пѣс(ьнь) .

На прѣстолѣ славѣ сѣдѣщаго в(о)га възделѣвъ всѣ срьд'но . и к'ниемоу приведъ свое си стадо вѣрно . процѣвте въ домоу его яко красны финикъ . насажденъ въ домоу г(о)сподни . ѹмножи яко и кедръ чѣда свога . кротости и смѣренню наѹчи всѣ: и воспѣвати и славити в(о)га прославльшаго те :

пѣс(ьнь) . ѿ . ѿмос(ь) .

Тебѣ въ ог'ни ѡбросивша дѣти в(о)гословеца те . и въ д(ѣ)воу нетлѣн'ноу вселѣша се в(о)га слово поемъ . бл(а)г(о)ч(ь)стно воспѣвающе , бл(а)г(о)с(ловѣ)нь в(о)гъ от[ь]ць :

Ѹбраамни жрѣт'ви реѣновавъ . от[ь]че прѣвос(вѣ)щеніе євстафіе . яко нсаака свою д(о)ушоу 203а принеси х(р)и(сто)вы . жрѣтвоу ч(н)стоу и непорочноу . благоч(ь)стно воспѣвае . бл(а)г(о)с(ло)вень в(о)гъ от[ь]ць наших[ь] :

Рода землянаго избавити просе . грѣхъ сластолюбивыхъ . въздѣниемъ роукоу . и в'сенощнымъ стоіаніемъ . и слъзми бо мнозѣми . цр(ь)ков'ною слоужбою . и честымъ въздыханіемъ . бл(а)гоч(ь)стно воспѣвае , бл(а)г(о)с(ловѣ)нь в(о)гъ :

И тебѣ гробъ нетлѣн'но тѣло съблюде . в(о)жнемъ мновеніемъ . на прославліеніе и чьсть , ѡбьстоюще с(вѣ)тоую ти ракоу . и бл(а)гоч(ь)стно воспѣвающе . бл(а)г(о)с(ловѣ)нь в(о)гъ от[ь]ць наших(ь) :

во(городичнь)

О(т)ч(е)ю волю и д(о)уха с(вѣ)т(а)го ѡсененіемъ . с(ы)на в(о)ж'а приела еси в(о)городыце . несказан'но понесши и неизреч(е)н'но порожд[ь]ши . емоу же вѣрны поемъ бл(а)г(о)с(ловѣ)нь в(о)гъ от[ь]ць наших :

пѣс(ьнь) . ѿ . ѿмось .

Непостояннѣ огни съвкоупльше се . иже бл(а)гоч(ь)стига прѣдстоюще юноше . пламенемъ же неврѣждени . в(о)ж(ь)ствьноюу пѣс(ьнь) погахъ бл(а)г(о)с(лов)нѣ :

Люды с(вѣ)щен'ны прѣдзреще . ѡбычага твоего Ѹстава . смѣреніа же и кротости . и в(о)ж(ь)ствьнаго Ѹченіа испльняемъ . от[ь] мѣдоточивню ти Ѹст'ноу . в(о)жню пѣс(ьнь) воспѣвахъ бл(а)г(о)с(ло)вите :

Се жизнь и свѣтъ . всѣмъ х(р)исто)сь прїблужи се . въздае комоуждо противоу дѣломъ . нечьствымъ страсть . благоч(ь)стивымъ же бл(а)годѣть и славоу . вельгл(а)сно выпниаше воспѣвае бл(а)г(о)с(ло)вите :

во(городичнь)

Се дѣвн)ца, такоже пророкъ гла(го)лаше въ чрѣвѣ при 2036 кѣл'ши породн ел'маноушла. еже кс(ть) с' нами б(ог)ъ.
на земли гави се и съ чл(овѣ)кы поживе. келюу же вѣрнѣи поемъ бл(аго)с(ло)вите ∴

пѣс(ьнь) . ѿ . рмос(ь).

Възаконѣмъ стѣны писанны образъ в[н]днмъ вѣрны. вѣсако отроче ложесна разврзае с.(вє)то б(ого)вн. тѣмъ
пръворожденно слово сот[ъ] о(ть)ца безначелнаго с(ы)на. пръворожденна из м(а)т(е)ре неискоусныи бракоу величаемъ
∴

Дрѣвѣлю разѣмѣваемѣи жрѣтвѣ. закономъ приносецихъ. еже б(о)ж(ь)ст(ь)вны прѣвос(вє)щенныкы. цѣломоудрѣнь
новнѣ бл[а]г[о]д[ѣ]ти с(вє)щєньствоуе. г(оспод)нн прѣданїа хлѣба, и чашє памєтьствовати. въ составленїе грѣхомъ .
всѣмъ гасно исповедаше величае ∴

Въздаждми выпнѣше с(вє)т(итє)ль. причєстнн б(о)гоу . нже новопити въ ц(а)р(ь)ствн твоємъ . дара испльнити ми
се, и бескон'чнаго веселїа . и оу тебѣ прѣбивати . юго же х'валєще вел(н)чаєм(ь) ∴

С(вє)щєн'нопроповєдателя . въ истинноу б(о)жїа рачителя. гред[є]те оусрьд'но своєго си Ѹчителя, и въспнтателя
вобъстоюще ракоу. и оухающе бл[а]г[о]д[ѣ]тню божьст'вною. юже въспѣвающе величаемъ ∴

бо(городичнь)

Прѣвыше обычага и несказан'но . дѣв(н)це б(огороды)це х(рн)с(т)а породн. сего н(ы)нѣ оум(о)ли. избавити се намъ
сот[ъ] находа поганьска. и сот[ъ] вѣсакого врѣда. и междоусобныи рати. да те непрѣстан'но истиннѣю б(огороды)цѣ

Служба Светом архиепископу Јевстатију I (НББ)

Служабни минеј за јануар
Народна библиотека у Београду, број 1233

И(ѣ)с(е)ца тог(о) · ѧ · оуспѣнїе с(вѣ)т(а)го и пр[ѣ]под[о]бнаго ѡ(тѣ)ца н(а)шего євѣстатїа архїеп(н)с(ко)па сръбскаго
..

вѣт(ерь). на г(оспод)н възвах(ь). поставим(ь). с(ти)х(ь) .ѧ. поєм(ь). ст(ы)х(ы)ры. гл(а)с(ь) ·ѧ· под[обьнѣ]. все
оупванїе.

Всего самъ себе принесе къ г(оспод)оу. н(е)б(е)сноє скровнище себѣ съдѣлалъ єси. землянаа ѡставивъ. н(е)б(е)сных(ь)
въжделѣвъ ꙗмоу же и оуготова се ѡбитѣль себѣ сътворивъ. х(ри)с(т)оу съ ѡ(тѣ)цель и д(оу)хоу с(вѣ)томоу ꙗвице.
тѣмъ и съ агг(е)лы прѣд[ъ]стоє троици. съ дръзновенїем(ь) м(о)ли се ѡ д(оу)шахъ н(а)шихъ ∴

Всѣх(ь) мнр(ь)скыныхъ ѡт[ъ]рек се блажене. д(оу)ховнымъ прилѣпи се. пл(ь)т(ь)ска бо играниа и земляныє похоти
постом(ь) покоривъ, и вѣсноцнаго пѣнїа молюбоу. слъзми бо посѣлавъ. и съ веселїемъ ꙗнши. тѣмъ пр(ѣ)с(вѣ)тоую
ти памет(ь) прославилъ ꙗс(тѣ) х(ри)стоу съ сп(а)сь. ꙗго же съ дръзновенїемъ м(о)ли ѡ д(оу)шахъ наших(ь) ∴

Бсе въсприемъ ꙗси ꙗго же въжделѣвъ бл(а)ж(е)нне євѣстатїе. прѣѡс(вѣ)щенїе г(оспод)нѣ оугодїнїе. и въздѣ раздавъ
(!?)⁴⁴¹ стадоу своємоу. бож(ь)ст(ь)вѣна сладости оученїа. имы же наслаждѣше се оутврьждаємы. ѡт[ъ] всакоє
съблазны вражїе и крамолы. тѣмъ х(ри)с(т)а прославляємъ. давшоумоу ти бл[а]г[о]дѣ[ть] таковою. ꙗго же съ
дръзновенїемъ м(о)ли ѡ д(оу)шахъ н(а)шихъ.

слав(а) . гл(а)с(ь) . ѧ .

На высотоу встєт(е) добродѣтелєн. н(е)б(е)сных(ь) желеє. и смль всѣх(ь) оуче приходѣщиє к тебѣ. и н(е)б(е)снага
моудрствовати, и земляных(ь) помысль оукланїати се. и сквьрьнь пл(ь)т(ь)скыных(ь) оудалїати се. тѣмъ же ꙗко
фїнїкѣ процвьте. въ домоу г(оспод)ни наслаждѣ[ъ] се и м(о)лиши се непрѣстанно сп(а)сти се д(оу)шамъ н(а)шимъ ∴
Кни ⁴⁴² бо(огородитѣнѣ). прок(имльнѣ) д(ь)неви.

таже парелїе. ѡт[ъ] притѣ[ть] чьтен(їе).

Памет[ъ] прав[е]дныкоу съ похвалю, бл(а)гословенїе г(оспод)нѣ на главѣ ꙗго [итд а завршава се:]⁴⁴³ и да боудеть
ѡ г(оспод)н надежда ваша. и испльннтє с(е) доуха ∴

ѡт[ъ] прѣмоудрости соломиє⁴⁴⁴ чт(е)н(їе).

⁴⁴¹ Тако у изворнику.

⁴⁴² Тако у изворнику.

⁴⁴³ Тако у изворнику.

⁴⁴⁴ Тако у изворнику.

Похваля прав[е]дныкоу. веселіе люд[е]мь. бесьмртна кс(ть) памет[ь] яго [итд а завршава се:]⁴⁴⁵ и да к (!)⁴⁴⁶
пр[ѣ]под[о]бнымь бл[а]г[о]д[ѣ]ть. и твога мишца грьдымь противит се.
от[ь] прѣмоудрости соломоні⁴⁴⁷ чьтен[іе].

Прав[е]д[ь]нъ аще постигнетъ скончати се въ покон боудеть. старость бо ч(ь)ст(ь)на нь не мнсоголѣтнаа [итд. а
завршава се:]⁴⁴⁸ јако бл[а]г[о]д[ѣ]ть и м(н)л(о)сть въ пр[ѣ]под[о]бных(ь) яго. и посѣщєныє въ избранных(ь) яго
∴

На стих(овно). ст(н)х(н)ры гл(а)с(ь) . ѿ. под[обьнь] прѣхвалны м(оу)ч(е)н(и)ци .

Ѡ(ть)чє ѳвѣста-ѳїє. твои Ѹстнѣ быста рѣкыи д(оу)ховныє точєщи. нсьхша вѣроу ср[ь]дца напаающи. и заблоуждшєнє
оучєниємь б(о)ж(ь)ст(ь)вным(ь) възвращающа. и тыднымь свѣтомь б(о)ж(ь)ст(ь)внаго оучєнїа просвѣщає. н(ы)нѣ
м(о)ли се х(ри)с(т)оу даровати д(оу)шамь н(а)шимь мирь и велію м(н)л(о)сть ∴

Ѡ(ть)чє ѳвѣста-ѳїє. не даль кси свонма отица сна. и брѣѣма свонма дрѣманїа. нм⁴ же и д(оу)шѸ свою от[ь] похотн
свободи. слъзми непрѣстанными оцѣщає. и н(ы)нѣ молиши се х(ри)с(т)оу ∴

От(ь)чє ѳвѣста-ѳїє. начельникъ с(вети)т(е)ліємь сп[о]добн се, законно. быс(ть) архыєрен безлובьнь и бескврннь. патє
же и от[ь]лоучєнь от[ь] грѣхь. самь себе непорочноу жрьтвоу принєсь х(ри)с(т)Ѹ. яго же м(о)лиши се х(ри)с(т)оу
(!)⁴⁴⁹. даровати д(оу)шамь н(а)шимь велію м(н)л(о)сть .

слав(а) гл(а)с(ь) . ѿ .

Памет[ь] твога архыєрарх(о)сподн⁴⁵⁰. проснѣ патє сл(ь)нч(ь)наго снѣнїа. озрающи стадоу твоємоу ср[ь]дца. и
просвѣщающа мыслн. и бо въ истинноу рака божьствных⁴ ти моци. як(о) троуба велегл(а)сно свѣд[ѣ]телствоуєть.
оухающи бл[а]г[о]д[ѣ]тию б(о)жнїєю с(вє)т(о)го д(оу)ха. и прогонєщи смрадъ грѣховни. и на(с)ь наоуѣающа
бл(а)годарити и слав(н)ти г(оспод)а. тєбє прославльшаго.

троп(арь) гл(а)с(ь) . ѿ .

Избраннє б(ого)мь. и людми възлюблєннє. архыєрєом(ь) б(о)ж(ь)ст(ь)внаа красото. агг(е)льскы сьслоужьбннїє.
таиннамь б(о)ж(ь)свнымь вид[е]дєлю (!)⁴⁵¹. сь всѣми с(вє)тыми м(о)ли х(ри)с(т)а б(ог)а иззавити се намь твоим
м(о)лтвками от[ь] зль. ѳвѣстатнє бл(а)жєнє. сп(а)сти се намь чьтѸцим(ь) сь любовнїю твою с(вє)тоую памет[ь] ∴

На [о]утрнї. на ѿ стих(о)лог(ни). сѣд[альнь] гл(а)с(ь) ї . под[обьнь] красотѣ д(ѣ)вства .

⁴⁴⁵ Тако у изворнику.

⁴⁴⁶ Тако у изворнику.

⁴⁴⁷ Тако у изворнику.

⁴⁴⁸ Тако у изворнику.

⁴⁴⁹ Тако у изворнику.

⁴⁵⁰ Тако у изворнику – вокал „о“ исписан спојєно са речи г(оспод)нѣ

⁴⁵¹ Тако у изворнику.

Красотѣ д(ѣ)вствъныи твоѣ. и прѣсвѣтлѣиша добродетѣла яти⁴⁵². чини агг(ε)лси днвише с(ε) гл(аголю)ще. како въ пати соуще бесплътнаго врага побѣди. что же те нареч(ε)мо и мы чеда твоѣа земляны. аще и непостижно нь обаче въпниѣм⁴⁵³ ти. радоуи се прѣвосвѣщенне с(вети)т(ε)лѣмъ похвало :

Дроуг(и). сѣд[альнь] гл(а)с(ь) . ѿ . под[обьнь] прѣмоудрост(ь).

Прѣмоудрость вышнью навнкъ. и агг(ε)льскомоу жит(и)ю исправитель. все привель еси послушающих(ь) тебе. бл(а)жене трпѣнню бо чинь быс(ть). и кротости оуднвляенне. иноком(ь) образь. и дѣтс(ь)кыиь разоумь. старнмъ крѣпитель. тѣмже и мы по дългоу съш[ь]дше се. с(вє)тоую памет[ь] твою прославляемъ гл(аголю)ще. м(о)ли х(рист)а б(о)га грѣхом(ь) оставленіе подати.

епак[о]уи . гл(а)с(ь) . ѿ . под[обьнь] повелѣно.

Повелѣноую тинноу б(о)жствъноую приѣмъ въ разоумѣ своѣм(ь). въ кровь въжделѣ все н(ε)б(ε)снаго житиѣа . скоро прїиде възьмъ ч(ь)ст(ь)ны кр(ь)сть х(ри)с(то)въ на рамо. гл(агол)е непрѣстанно всѣмъ. прѣклонен н(ε)б(ε)са въсхожденіемъ . и плѣть занмовавъ от[ь] д(ѣ)в(и)це. всѣх(ь) велегл(а)сно зоветь спасти се. въпити же и гла(гола)ти. сл(а)ва бесчисльнотн м(и)л(о)стн. єдине прѣм(и)лостиве.

канон(ь) . гл(а)с(ь) . ѿ . пѣс(ьнь) . ѿ . ѿм(о)с(ь).

Соушоу глаубородителнью землю. сл(ь)нце нашествова иногда. како стѣна бо огоустѣше оба поли воды. люд(ε)мъ пѣшнм(ь) гльбыноу проходецим(ь). и б(о)гооугодно поюцимъ. поемъ господєвы славно бо...⁴⁵⁴

Прѣмоудрост(ь) божнѣ всемошная . въселѣши се въ те о(ть)че от[ь] пелень назнамена те бл[а]г[о]дѣ[т]нью д(о)уховноую. наставаѣе исправляти. и наоугити пѣти. поемъ г(о)с(подє)ви славно ...

Крѣпити се и моужати се. и противити се противоу невид[и]мыиь бранемъ вражнм(ь). и г(оспод)ннею помощню оутврѣждающе се. звати г(о)с(подє)вы поем(ь) славно...⁴⁵⁵

Разоумъ въсприѣемше н(ε)б(ε)сны. веселет се земляны. просвѣтѣ бо свѣтъ въснѣвѣши от[ь] землянаго неможенѣа. и цвѣтоу архыєренскоу процвѣтшоу. и б(о)гооугодно поюще поем(ь) г(о)с(подє)ви славно...

Ис чрѣва прѣжде д(а)ньнице⁴⁵⁶ рожденна. от[ь] о(ть)ца прѣвѣчно сл(о)во б(о)жнє. въ послѣдѣкъ же свѣтъ . ис тебе бракоуненскоусныиє родити се б(о)городнє. избавы с(вє)тыиє своѣ звати. и въспѣвати г(о)с(подє)ви поем(ь) сла... пѣс(ьнь) . ѿ . ѿм(о)с(ь).

Оутврѣженіе на те надѣющнм се г(оспод)н. оутврѣждан цр(ь)к(ь)въ свою. юже стежа ч(ь)ст(ь)ною си крѣвню.

Прѣвѣнѣца показа те г(оспод)ь стадоу своѣмоу прѣвѣнствовати. прѣвос(вє)щенна архнереѣа. єже стежа ч(ь)стною си крѣвню.

⁴⁵² Тако у изворнику.

⁴⁵³ изнад речи стоји коректорски знак облика неправилог троугла, док на белини уз исту ознаку стоји [!?]

⁴⁵⁴ Тако у изворнику.

⁴⁵⁵ Тако у изворнику.

⁴⁵⁶ Тако у изворнику.

Младооумнымъ пакы всь (!)⁴⁵⁷. възвращающи се на земельныя помысли. къ исправленню гави те г(оспод)ъ.
прѣвос(вѣ)щенне бл(а)ж(е)нне евѣсфатѣе.

Зем'ли естеднымъ пакы текоущимъ(ь) къ исправленню (!)⁴⁵⁸. богъ сл(о)во плоть бывъ гави те ∴

бо(городичьнь)

Из д(ѣ)виги(ь)скаго чрѣва ти гавы се. сл(ь)нце праведноу. озрае земельних(ь) чювствыга. и наставляе въ истинноу
. къ своемоу си б(о)ж(ь)ствоу.

пѣс(ьнь) . ѿ . їрм(о)с(ь).

Покрила ес(ть) н(е)б(е)са добродѣтел' ти х(ри)с(т)е . квота бо прѣшьдыши ос(вѣ)щенїа твоег(о). нетлѣнныя твои
м(а)т(е)ре. въ цр(ь)к(ь)въ славы твои. на роукоу приемиши выпигае. испльнише с(е) вса твоего хваленїа.

Веселе се с(вѣ)щенны къ⁴⁵⁹ незреченнымъ(ь) слоужитель. въ законнѣи црѣквы слоуже. м(о)л(н)твою и слъзми
прилежно. просе всѣмъ(ь) оставленїа грѣхомъ(ь). д(о)ухоподвыжно выпигае. испльнише се вса твоего хвале ... (такое
у рукопису)

На нже надѣя се с(вѣ)т(н)ель из мл[а]да върастомъ отроче. рад[о]уе се вст(е)че въ гороу с(вѣ)тоу. земельнаа вса
мироу оставивъ. и самъ себе прилѣпивъ законоу творцоу и вл[а]д[ь]цѣ. испльниае заповѣды б(о)ж(ь)ств'ныя воле. и
выпигае испльни ...

Видѣ въ с(вѣ)т(н)елю сл(о)во безначелноу. плътию къ намъ пришѣдша. все чл(овѣ)кы любезно призывающа. вса
мира ни въ что же вымѣнивъ. все срьдно съ любовию выпигае испльниш(е) се вса твоего хва...

Видѣти хероукимы и серафимы невъзмож'нымъ. от[ь] д(ѣ)виги(ь)кыи крѣве пл'ть занювакы. къ намъ незреч(е)нною
волею прїиде. въ разоумити и наставити вса. съ любовию выпиюще емоу испльниш(е) се вса твоего ...

пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь).

Іѣко видѣ Исаїа образно на прѣстолѣ высоцѣ б(о)га. от(ь) агг(е)ла славою дарын приносила. ожаанны выпїаше, азъ
провидѣх(ь) выпльщакма б(о)га . свѣта неветер'на мироу облад[а]юща ∴

Смысливъ с(вѣ)щенны. прѣходецоу плъти слабост'ноу славоу. плътныхъ воль (!)⁴⁶⁰ скоро оуклони се, въздѣнїемъ
роукоу. и честишь колѣноу поклонанїа . тебе люблю б(о)ж(е) мон і(со)усе. свѣта невет(е)р'на и мироу облад[а]юща ∴

Провидѣнаа б(о)жнїа моудрость. избравши оубѣнцоу Павла съсоуда севѣ избранна. възылающа от[ь] земли оу бога. и
посаждае на прѣстолѣ б(о)гатих(ь). и тебе прѣвос(вѣ)щенне б(о)жн евѣстафѣе. себе избравъ пастыра и оучителя и
наставника всѣмъ(ь) любещимъ(ь) х(ри)с(т)а, свѣта невт(е)р'на и мироу облад[а]юща ∴

⁴⁵⁷ Тако у изворнику.

⁴⁵⁸ Тако у изворнику.

⁴⁵⁹ Тако у изворнику.

⁴⁶⁰ Тако у изворнику.

Очиствѣ си д(оу)шоу и тѣло от[ъ] скверны и пр[ѣ]под[о]бна себѣ и прав(ε)дна незловыка оучителя показавъ. сырїм же и оубогым(ь) питатель. и обывд[и]мымъ помощныкъ. и озлобленнымъ прииматель. тѣмже съ дръзновеніемъ въпиѣши. тебе люблю б(ож)е мѡн і(соу)се. свѣта невет(ε)рнѣа мироу(ь) облад[а]юща ∴

Безлѣтнаго въ лѣто породи. бракоу ненскоуснаа. д(ѣ)вство и рожьдство съпрегъши пате оумѣ, да чл(овѣ)ка б(ог)а порождъши пате кс(т)ства и разоумѣ. свѣта невет(ε)рнѣа мироу(ь) облад[а]юща ∴

пѣс(ьнь) . Ѡ . їрм(о)с(ь).

Възоупи къ тебѣ старѣцъ . видѣвъ оуиѣа сп(а)сенїе. еже людемъ прїнде от[ъ] б(ог)а. х(ри)с(т)е ты богъ мѡн ∴

Сїона ты дошъд[ъ] прѣвос(в)ещенне оуе. гробъ г(оспод)нѣ оусрьдьюю любовию облобызавъ. и о камень съблз'на никѡли же потък се бл[аго]д[ъ]тню б(о)жнїю сп(а)саемъ

Извѣста себѣ сътвори. [...] образ [о] їю⁴⁶¹ б(о)ж(ь)ствьномоу. възьмъ кр(ь)ст(ь) скоро въ слѣдъ его иде. земльных(ь) немощи н(ы)нѣа от[ъ]ноудъ оудалю се ∴

С(ы)ны чл(овѣ)чьскыѣ с(ы)ны б(о)жнїе сътвараю. потъщавъ се бл(а)женне поклонѣти се пр(ε)с(в)етон тронци. єдиномоу соущствоу ∴

Безлѣтнаго въ чрѣвѣ прием'ши б(огороды)це. несказанемоу чл(овѣ)чьскомоу породїи нензрєт(ε)н'но. въздон на сп(а)сенїе всѣмъ вѣрнымъ.

ко(н)д(акь) . гл(а)с(ь) . Ѡ . под[обьнь] . еже о нас(ь).

Съ выше от[ъ] б(ог)а приемъ бл(агод)ьтѣ. въ с(в)єт(н)єльскою под[о]бѣ облык' се. и от[ъ] оустноу своєю бл(а)гоч(ь)стно наѣчнѣлъ єси. все кланѣти се тронци єдиносоущнѣи. тѣм же палет[ъ] твою с(в)єтоую чтоуце. прославагаемъ б(ог)а прославльшаго те ∴

икос(ь) .

На прѣстолѣ славѣ сѣдещаго б(ог)а възделѣвъ всесрьдно. и к нїемоу приведъ своє си стадо вѣр'но. процвьте въ домоу его тако красны финиксь. насаждень въ домоу г(оспод)ни. оумножи тако и кедръ чєда своѣа. кротости и смѣренню наѣчнѣ се, и възпѣвати и славити б(ог)а прославльшаго те ∴

пѣс(ьнь), Ѡ їрм(о)с(ь).

Тебѣ въ огни обросивша дѣти б(о)гословеца те. и въ д(ѣ)воу нетлѣнньюю въсел'ша се. б(ог)а слова поемъ. бл(а)гоч(ь)стно възпѣвающе бл(аго)с(лове)нъ б(ог)ь ∴

Авраам'ли жрѣтвы ревновавъ. о(т)чє прѣвос(в)ещенне євста-фїе. тако Исаака своєю д(оу)шоу прїинєсь х(ри)с(то)вы. жрѣтвоу ч(и)стѣ и непорочноу. бл(а)гоч(ь)стно възпѣваю. бл(аго)с(лове)нъ б(ог)ь от[ъ]цѣ ∴

Рѡда земляна избавит(и) просє. грѣхъ сластолюбѣвкьхъ. възделанїемъ р(оу)коу. и всенощнымъ стоганїемъ. и слъзми бо мнозѣми. цр(ь)ков'ною слоуж'бою. и честимъ въздыханїемъ. бл(а)гоч(ь)стно бл(аго)с(лове)н(ь) ∴

⁴⁶¹ Тако у изворнику.

И тебѣ гробъ негланно тѣло съблюде. божиєм(ь) мановеніемь. на прославленіе и ч(ь)сть. собьстоюще с(ве)тоую ти ракоу. и бл(а)гог(ь)стно въспѣвающе. бл(аго)с(лове)нь :

Ѡ(ть)чюю колюю и д(оу)ха с(ве)т(а)го ѡсѣненіемь. с(ы)на б(о)жнѣа приела еси б(о)городы)це. несказанно понесши и неизреч(е)нно порождьши. юмоу же вѣрны поем(ь) бл(аго)с(лове)нь :

пѣс(ьнь) . ѿ . їрм(о)с(ь).

Непостояннѣ огны съвькоупльше с(е). иже бл(а)гог(ь)стыга прѣдстоюще юноше. пламенем же неврѣжденїи б(о)жьствьноую пѣс(ьнь) погахоу бл(аго)с(ло)в(н)те вса д[ѣла]:

Люды с(ве)щенны прѣдзреще. обычаа твоего оустава. смѣренїа же и кротости. и б(о)жьствьнаго оученїа испльненїи. ѡт[ь] медоточивую ти оустноу. б(о)жню пѣс(ьнь) въспѣвахоу бл(аго)с(ло)в(н)т(е) :

Се жизнь и свѣтъ. всѣмь х(ристо)сь приближи се. въздае комоуждо противоу дѣломь. нечестивымь стр(а)сть. бл(а)гог(ь)стивымь же бл[аго]д[ѣ]ть и славоу. келегл(а)сно въпнѣше въспѣвае бл(аго)с(ло)в(н)те :

Се д(ѣ)в(н)ца, такоже пророкъ гл(агола)ше въ чрѣвѣ прїемши породи еманѣила. иже кс(ть) с нами б(о)г(ь). на зем'ли гави се и съ чл(овѣ)кы пожнве. юмоу же вѣрны поем(ь) бл(аго)с(ло)в(н)те :

пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь).

Въ законнѣмь стѣ[ж]⁴⁶² п(н)санны ѡбразъ видн[и]мь вѣрны. всако ѡтроче ложесна развързае с(ве)то б(о)говы. тѣмь прьворождено слов(о). Ѡт[ь] ѡт[ь]ца безначелнаго с(ы)на. прьворожденна из м(а)т(е)ре нескоусныи бракоу велнч(а)емь :

Дрѣвѣлю разоумѣваемѣи жрѣтвѣ. закономь приносещих(ь). иже б(о)ж(ь)ст(ь)кны прѣѡс(ве)щенныкы. цѣломоудрнь новнїе бл[аго]д[ѣ]ти с(ве)щенствоуе. г(оспод)нѣа прѣданїа хлѣба. и чаше (?)⁴⁶³ паметствоватьи. въ ѡставленїе грѣховь. всѣм(ь) гасно исповедаше велнч(а)е :

Въздъжда ми въпнѣше с(ве)т(н)ель. причестнѣа б(о)гоу. иже новопити въ ц(а)р(ь)стви твоемь. дара испльнити ми се. и бесконч(а)го веселїа. и оу тебе прѣбывати. юго же хвалеще велнчаемь :

С(ве)щенно проповѣдателя въ истиноу б(о)жнѣа рачнителя. гред[е]те оусрьдно своего си оучнителя. и въспнтателя собьстоюще ракоу. и оухающе бл[аго]д[ѣ]тнїю б(о)ж(ь)ст'вною. юже въспѣвающе велнч(а)ем(ь).

Прѣввыше обычаа и несказанно. д(ѣ)в(н)це б(о)городы)це х(ри)с(т)а породи. сего н(ы)нѣа оум(о)ли. избавити се намь ѡт[ь] находа поганьска. и ѡт[ь] всакого врѣда и междоусобныи рати. да те непрѣстанно истинноую б(о)городы)цоу възвелнч(н)мь :

свѣт[ильн]ь. под[об]ьн[ь] жены оуслыш[н]те

С(ве)щенна и свѣтоносна и славна паче сл(ь)нца. ѡзарающн нас(ь) памет[ь] с(ве)т(о)го ти оупеннїи. юже свѣтло праздноуемь. прослаб'ляюще г(оспод)а давьшаго ти бл[аго]д[ѣ]ть :

⁴⁶² Тако у изворнику.

⁴⁶³ Тако у изворнику.

на стих(овно). здоутра . ст(н)х(н)ры гл(а)с(ь) . ѧ .

Н(е)б(е)сных(ь) красоть достигъ . и съ вышными лик[ь]⁴⁶⁴ стоианы въдваргае се. прѣсвѣтлы с(ветн)т(е)лю ѿвѣста-ѿѣ.
всегда м(о)ли се г(о)с(поде)вы. ѿ съвршающих(ь) твою памет[ь] ∴

Трьжьство свѣтло. с(вѣ)щенноѣ ѿбитѣлице славы б(о)жнѣ. всѣх(ь) събьрають чедь цр(ь)квных(ь) . на похваленіе
с(вѣтн)т(е)ла. радос(ть)но х(ри)с(т)а славецѣ. прославляющаго с(вѣ)тоую юго памет[ь] ∴

На литургїи. прок(и)мень гл(а)с(ь) . ѧ̑ . ч(ь)стна прѣ[дъ] г(о)с(подо)мь. с(тн)х(ь). что въздамь. г(о)с(поде)вы.
ап(о)с(то)ль. тако намь подоше? ѿллоуїа. Гл(а)с(ь) . ѧ̑ . бл(а)ж(е)нь мочж(ь) воиен се г(оспод)а. ѿв(ь)гелїе.
д(ь)невы. и с(вѣ)тоумъ ѿт[ь] іѡ(а)на. азъ іесль дв(ѣ)рь. При(чь)с(тъ)нь. д(ь)невы и с(вѣ)тоумъ. радочите се прав[е]дны.

⁴⁶⁴ Тако у изворнику.

Служба Светом архиепископу Јевстатију I (ФФ НС)

Зборник служби и житија и триод цветни
Филозофски факултет Нови Сад
Легат Ђорђа Сп. Радојичића

Ѣа М(Ѣ)С(Ѣ)ЦА ГЕНЬВАРІА . Ѧ . ОУСПЕНІЕ ІЖЕ въ с(вѣ)тых(ь) ѡ(ть)ца нашего еѢсѡ-атїа архїеп(н)ск(о)па срьбскаго:~
вѣт(ѣ)рь бл(а)жень моуж(ь). на г(оспод)и възвах(ь) поставимъ, с(тн)х(ь) . Ѧ. Поємъ. ст(ы)х(ы)ры глас(ь) . Ѧ.
под[обьнь] все оупованїе:~

Вьсего самъ себе прїинесе къ г(оспод)оу. н(ѣ)б(ѣ)сноє скровище себѣ съдѣлааь⁴⁶⁵ кси. земьнага ѡставивъ.
н(ѣ)б(ѣ)снихъ⁴⁶⁶ възд[ѣ]лѣвъ. кмоу же н оуготова се ѡбытель себѣ сътворивъ. х(ри)с(т)оу съ ѡ(ть)цель и д(оу)хоу
с(вѣ)томоу жнлице. тѣмъ съ аг(г)ели прѣд[ь]стоє троици. съ дръзновенїемъ, м(о)ли се ѡ д(оу)шахъ наших(ь) :~

Всѣхъ мирьскихъ ѡт[ь]рекъ се бл(а)жене. д(оу)ховъ нимъ прилепи се. платьска бо игранга и земьниє похоти постомъ
покоривъ. и всенощнааго пѣннга мльбою⁴⁶⁷. слъзми бо посѣявъ. и съ веселиемъ жнши . тѣмъ прѣс(вѣ)тоую ти
памет(ь) прославилъ кс(ть) х(ри)сто съ сп(а)сь. его же съ дръзновенїемъ м(о)ли ѡ д(оу)шахъ наших(ь) :~

Вьсе въспрнелъ кси его же възделѣвъ бл(а)жене еѣстатїе. прѣѡс(вѣ)щенне г(оспод)ьнѡ оугодниче. и въздѣ раздавъ
стадоу своемоу. б(о)ж(ь)ст(ь)вѣ на сладости оученига. нмы же наслажд[ь]ше се и оутврждаемїи. ѡтъ всакое съблазни
вражїе и крамоли⁴⁶⁸. тѣмъ х(ри)с(т)а прославляемъ. давшомоу ти бл[а]г[о]д[ѣ]тъ таковою. его же съ дръзновенїемъ
м(о)ли ѡ д(оу)шахъ наших(ь):~

Слав(а). Гл(а)с(ь). Ѧ.

На висотоу вьстече добродѣтелиє. н(ѣ)б(ѣ)снихъ желає. и симъ всѣх(ь) оуче приходѣщих(ь) к тебѣ. и н(ѣ)б(ѣ)снаа
моудрствовати, и земьныхъ помисль оуклангати се. и сквьнь платьских(ь) оудалгати се . тѣмъ же гако финникъсь
процвѣ. Ѣб въ домоу г(оспод)ьни насажд[ь] се. и м(о)лиши се непрѣстанно спа(с)ти се д(оу)шамъ нашимъ:~

И н(н)нга. Гл(а)с(ь). Тъжде . Ѧ .

Гр[ѣ]деть къ їѡрданѣ х(ри)сто съ истина. крс(ь)тити се ѡт[ь] їѡан(а). и рече къ немоу азъ трѣбою ѡт[ь] тебе
кр(ь)стити се. и ты грѣдѣши къ м'нѣ . не смѣю съно сы прїикосноути се ѡг'ню. ты ме ѡс(вѣ)ты бл[а]д[ь]ко
б(о)ж(ь)стѣ нимъ явлюенем(ь) твоим(ь) :~

Прок(н)мень). Ѧ(ь)неви.

Тажде Паремїе. ѡт[ь] прнт'чь ттение

⁴⁶⁵ Реч подвучена графитном оловком.

⁴⁶⁶ Иза речи, коректорски знак за уметање текста, исписан оловком црвене боје; на спољној белини, истом рукопм исписано ѡбрѣль (из каснијег времена).

⁴⁶⁷ Тако у изворнику.

⁴⁶⁸ Цела реч је подвучена графитном оловком.

Памет(ь) праведникоу съ похвалою, бл(аго)с(ло)веніе г(о)с(подь)ніе на главѣ его. бл(а)жень моужь ниже оберѣте моудрость. и смьртнь ниже оувѣдѣ разумь. больше ес(ть) въ тои ходити. паче злата и сребра събран'на. чьст'но же ес(ть) паче каменїа мнсогоцѣн'на. всет(ь)стно недостоинно тои ес(ть). хот[ь] оусть бо еи изидеть прав'да. закон' же и м(н)л(о)сть на езыце носитъ. н(ы)нїа слышите ми чѣда. ч(ь)стнаа бо г(лаго)лю. и бл(а)ж(е)нь чл(о)в(ѣ)къ ниже мие пѣти хранитъ. нсходица бо мота нсходица жнтїоу. и готовает' се хотенїе хот[ь] г(оспод)а. сего ради молю васъ. и простираю мии гл(а)с(ь) с(ы)ноль чл(о)в(ѣ)чьскыи. тако азъ прѣмоудрость въселих(ь). съвѣтъ и разумь, и мисль. мии съвѣтъ и оутврѣженїе. мота моудрость. и мота же мошь. азъ мене любещих(ь) люблю. просещих' же хотъ мене оберѣцоутъ бл[а]г[о]д[ѣ]тъ. разументе н(ы)нїа незлобвїи коварьство. ненаказани же въложите въ ср[ѣ]дца. оуслышите мене пакы ч(ь)стнаа бо г(лаго)лю. и хот[ь]врѣзоу хот[ь] оустьтънъ праваа. тако истинѣ оутитъ грѣтан мии. мръзкы же прѣдъ м'ною оустни лъжкы. съ прав'дою все ретї оустьнъ миих(ь). ни єдино въ них(ь) стрп'тиво. вса праваа Ѳа соутъ разоумеющїи. и права оберѣтающїи бл[а]г[о]д[ѣ]тъ. оутю бо васъ истинѣ. и да боудеть ѱ г(оспод)и надежда ваша, и испльните се д(оу)ха : ~

хот[ь] прѣмоудрости соломонїе чтенїе

Похла правед'никоу . веселїе люд[е]мь. бесмьртна ес(ть) память(ь) его. тако хот[ь] б(ог)а вѣсто ес(ть). и хот[ь] чл(о)в(ѣ)къ и оугоднаа естъ г(оспод)оу д(оу)ша его. въсхошїте оубо ѱ моужи прѣмоудрости. и възлюбите и накажите се. начетък' бо еи люб'ви съблюденїе. закономь поч'тете прѣмоудрость. да въ вѣкы ц(а)р(ь)ствоуете. вѣщаю вамь. не крїю хот[ь] васъ танни б(о)жїе. тако ть и прѣмоудрости настав'никъ ес(ть). прѣмоудрїиць испривитель. и всакоу моудрос(ть). и дѣломь хоудожьство. и всѣм(ь) моудрос(ть), наказа прѣмоудрос(ть). ес(ть) бо въ нїен д(оу)хъ разумьнь с(вѣ)ты. хот[ь] снїанїа свѣта пр(н)сносоущнаго. и образъ бл(а)гости б(о)жїе. тако ес(ть) б(о)жїе прор(о)кы оустраити. бл(а)голѣпна же ес(ть) сл(ь)нца. и до всакоє звѣзды положенїе свѣтоу съсоуждаема оберѣтает се права таа оугодившии єи. хот[ь] болѣзни избавы. наставы на стьзе правїе. дастъ мии разумь с(вѣ)т(ы)хъ. съхранїи их(ь) хот[ь] лающих(ь). и посла их(ь) крѣпкы. подасть мии да разоумеютъ в'си. тако сильнїе ес(ть) всако бл(а)говѣрїе. и не крѣпит се никогда злоба, прѣмоудрости. ни прѣидеть пронор'ливих(ь) собычага соудъ. рекоше бо въ себѣ смьслык'ше неправо. на силоу мии прав[е]дномоу. непощедим(ь) пр[ѣ]п[о]д[о]бїа его. ни же оусраимь се сѣднїи староу многог(о)дищ'ноу. боудет' бо намь крѣпос(ть) законь. и оуловимь праведнаго Ѳа тако недобрь намь ес(ть). и соупостатоует(ь) дѣломь нашим(ь). и понашають намь. съгрѣшенїа законоу. и запрѣщаетъ намь грѣхы оученїа нашего. възвѣщають разумь мїѣти б(о)жїи. и отрока г(осподь)нїа себѣ нарицает(ь). быс(ть) намь въ об'лченїе мыслемь нашимь. тако неприлчїна нїемь жнз'нь его. и измененїи стьзе его. и хот[ь]стѣпаетъ хот[ь] поутїи наших(ь) тако хот[ь] нечїстотъ. и бл(а)жить послѣднїага праведнихъ. вид[н]имь оубо аще словеса его соут(ь) истин'на. и раждезѣмь въ исходѣ его. пороуголь и моукою испнтаемь его. и разумѣ мии длъготрѣпенїе ег(о). смьртїю не бл(а)гоу сосоудимь того. боудет' бо кмоу посѣщенїе хот[ь] словѣсе его. таже помьслик'ше избавлѣдише. и ѱ слаби тѣхъ злоба их(ь). и не разоумеше танни б(о)жїе. и не соудїше тако ты еси б(ог)ь єдинь. животь мїѣе и смьртїю облад[а]е.

и сп(а)сає въ вѣмѣ печали. и избавляє ѡт[ъ] вѣсаго зла. щедръ м(н)л(о)стивъ. и дає пр[ѣ]п[о]добнм(ъ) бл[а]г[о]дѣ[т]ь. и твоѧ мншца грьдѣмь противит се :~

ѡт[ъ] прѣмоудрости соломонѣ чтенне :~

Праведнь аще постигнетъ скончати се въ покои боудеть. старость бо ч(ъ)ст(ъ)наа нь не многолѣтна. и въ число лѣтъ изьтѣнаа ис(тъ). сѣднин же соутъ моудрость чл(о)в(ѣ)комь. и дѣло старости. житїе бескврнѣно. оугоднь б(ого)ви бысть. възлюбленъ быс(тъ). и живїи междоу грѣшники. прѣставленъ быс(тъ). да не злоба изменитъ разоума его. или льсть прѣльститъ д(оу)шоу его. раченне бо зло погоубитъ добраа. и глоумленне похоти прѣлагаетъ оумь незлобивъ. скончати вѣсе въ мале. исплнннть лѣта дльга. оугоднаа бо бѣ д(оу)ша его б(ого)ви. сего ради За потыца се ѡт[ъ] срѣди злобыи. нини же видѣвше и неразѣмѣше. не положише въ помншеннїи таковаго. како бл[а]г[о]дѣ[т]ь и м(н)л(о)сть въ пр[ѣ]п[о]добнх(ъ) его. и посѣщенне въ избраннх(ъ) его :~

На стих(овно). Ст(н)х(н)ры гл(а)с(ъ) .ѧ. Под[обьнь] Прѣхваль(ни) :~

Отъче еустаѣе. твои оустнѣ быста рѣкын д(оу)ховнїе точеїи. нсхъша вѣрою ср[ѣ]дца напаяющїи . и заблѣждьше оученнємъ божьствннїимъ възвращающа. и тьмннмъ свѣтомъ божьствнаго оученїа просвѣщає. нынѧ м(о)ли се х(ри)с(т)оу даровати д(оу)шамъ нашнмъ миръ и велїю м(н)л(о)сть :~

с(ты)х(ъ). оуста мога⁴⁶⁹

Отъче еустаѣе . не даль єси сконма ѡчнма сна. и брѣвма сконма дрѣманїа. нм же и дѣшоу свою ѡт[ъ] похоти сквобдїи. слъзми непрѣстанннми сощѣщає. и н(ы)нѧ м(о)лиши се х(ри)с(т)оу. даровати д(оу)шамъ :~

с(тн)х(ъ). оуста праведнаго пооучет се прѣмоудрос(тъ) :~

Отъче еустатїе. начелникъ с(вє)т(нѣ)лємъ сп[о]д[о]ви се законѣно. быс(тъ) архїерѣи безлобьнь и бескврнѣнь. паче же и ѡт[ъ]лоучень ѡт[ъ] грѣхъ. самъ себе непорочноу жрьтвоу приннесъ х(ри)с(т)оу. его же м(о)ли, даровати д(оу)шамъ нашнмъ велню м(н)л(о)сть :~

Слав(а). Гл(а)с(ъ) .ѧ.

Паметъ твоѧ архїерархо г(оспод)нь. проснѧ паче сл(ъ)н(ъ)чнаго снѧннѧ. ѡзарающїи стадоу твоємоу ср[ѣ]дца. и просвѣщающаа мнсли. и бо вьстинноу рака б(о)ж(ъ)ствннх ти моцїи. како троуба велегл(а)сно св[ѣ]дѣ[т]ельствоуютъ. оухающїи бл[а]г[о]дѣ[т]їю б(о)жїєю с(вє)т(о)го д(оу)ха. и прогонещїи смрадь грѣховнїи. и нас(ъ) наоучающа бл(а)годарити и славити г(оспод)а тебе прославльшаго :~

И нынѧ. Гл(а)с(ъ). Тъжде .ѧ.

Ѡ прѣславномоу чюдѣси. нже д(оу)хомъ с(вє)тымъ крыщає и огнємъ. на иордань грьдетъ кр(ъ)стити се ѡт[ъ] иѡан(а). Зб б(ог)ъ не нагъ ни чл(о)в(ѣ)къ хоудъ. нь двою ис(тъ)ствоу, єдинъ тъжде с(ы)нъ єдинороднїи. искын оубо кр(ъ)щенне како чл(о)в(ѣ)къ смьртнь. възнмає же како б(ог)ъ грѣхы мирѣ. и подає вьсѣмъ велїю м(н)л(о)сть :~

⁴⁶⁹ испистано на бочној белини

Троп(арь). Гл(а)са .ѿ :~

Избранъ б(о)г(о)мъ и люд[ь]мъ възлюб'лен'не. ар'х'теремомъ бож'ств'наа красото. агг(е)льскы съслоужьб'ниче. таинамъ б(о)ж'ств'н'имъ вид[н]телю. съ всеми с(в)етимъ м(о)ли х(ри)с(т)а б(о)га изъавити се намъ твонм⁴⁷⁰ м(о)литвамъ от[ь] зль. еустатіе бл(а)жене. сп(а)сти се намъ ч'тоуциимъ съ любовію твою с(в)етою паметь :~

На [о]утр'ни. На .ѿ. Стих(о)лог(їн). сѣд[альнъ] гл(а)с(ь) .ѿ. Праз[д'нико]у. Под[обьнъ]. Скоро вари.

Се приходитъ къ їор'дану х(ри)с(т)осъ. приглашае же пр[ѣ]д[ь]т[ѣ]ню. грѣди кр(ь)сти вѣрою. иже въсь ошцающаго мирови грѣхъ. рѣч'н'имъ строутамъ. простри свою роукоу къ врхоу моємъ б(о)ж(ь)ств'ному. роуки бо съгрѣшеніе прїндох(ь) и сцѣлти :~

Сл(а)ва. И н(ы)на. Тъжде.

Ц(а)ра въсѣх(ь) и вл[а]д[ь]коу на кр(ь)щеніе вѣр'н'и зрѣще. б(о)гопод[о]бно гредоуща въспомъ его. стъзе ср[ь]дце нашихъ оукрасимъ любовию. скверни омивающе лютыхъ съгрѣшен'и. се бо сп(а)сти родъ земльн'ихъ. на їор'даньскы строуе приходитъ : ~

На .ѿ. Ст(н)х(о)лог(їн) сѣд[альнъ] гл(а)с(ь) .ї. Под[обьнъ]. Красотѣ д(ѣ)в'ства : ~

Красоте д(ѣ)в'ств'ные твоє. и прѣскѣтл'нша добродѣтелиа ти. чини агг(е)льск'и дивнше се гл(а)голюще. како въ плъти сынъ бесплът'нааго врага повѣди. что же те нареч(е)мъ и м'и ч'еда твога земл'н'и. аще и непостижно нь ѡбаче въпиемъ ти. рад[о]уи се прѣвос(вѣ)щен'не с(в)етн)т(е)лемъ похвало : ~

Сл(а)ва. И н(ы)на. Тъжде.

Идалокоу наготу одѣвае бл(а)гоутроб'не въ одѣждоу слави. хо 11 а щеси об'нажити се плътию въ їорданѣ рѣцѣ. ѡчюдѣси прѣславному. како те подиметь вода вл[а]д[ь]ко г(оспод)и. водами поркывае прѣвышн'ага, такоже пишеть. поемъ ї(сус)е бл[а]г[о]д[ѣ]т[ѣ]лю въси твоє іав'леніе : ~

По полїелеен. сѣд[альнъ] гл(а)с(ь) .ї. Прѣмоудрость.

Прѣмоудрость вышнюю навикъ. и агг(е)льскомоу житію исправитель. в'се привель еси послѣшающих(ь) тебе бл(а)жене. трпѣнню бо чинъ быс(ть). и кротости оудивленіе. инокимъ ѡбразъ. и юнимъ разоумъ. стар'имъ крѣпителю. тѣмъ же м'и по дльгоу съшдше се. с(в)етою паметь твою прославляемъ г(а)голюще. м(о)ли х(ри)с(т)а б(о)га грѣхомъ оставленіе подати. ч'тоуциимъ съ любовию с(в)етою памет[ь] твою : ~

Сл(а)ва. И н(ы)на. Праз(д)никоу. Гл(а)с(ь) Тъжде. Под[обьнъ]. Вскр(ь)се : ~

Вел'кы кр(ь)ст(н)е)лю г(о)с(под)нъ рад[о]уи се. прїнде бо х(ри)сто)с тобою крестити се. трепещеши іако слоужитель, вл[а]д[ь]ка главоу прѣклонитъ тебѣ. прикосни се б(о)ж(ь)ств'нелъ върсе. съдрьжещааго роукою всачьскага. и бл(а)говоліеніемъ б(о)жн'емъ сп(а)сающааго родъ чл(о)в(ѣ)ч'ьскы : ~

степ(е)не антифонъ .ѿ. го, Гл(а)са. Прок(н)мень) Гл(а)с(ь) .ѿ.

⁴⁷⁰ изнад графеме м исписано је ї

Оуста мота възг(аго)лють. Ст(н)х(ь). Оуслышите сна. Всако днханіє. еуг(ге)ліє. оть іо(а)на. Р(е)че г(оспод)ь
приш[ь]дшиль къ нїємоу їоудеом(ь).⁴⁷¹

п(са)лмь .ї. ст(ы)х(ы)ра гл(а)с(ь) .ѣ. самогл(а)сно.

Изани се бл[а]г[о]д[ѣ]ть въ оустнахъ твоих(ь) прѣп[о]добне о(ть)че. и быс(ть) пастирь х(ри)с(то)вѣ цр(ь)кви. оуче
словеснїє оуб[ѣ]це. вѣрвати въ тронцоу єдинооуциноую. въ єдиноль б(о)ж(ь)ствѣ : ~

кансонь прѣд(праздннкоу) на, ѣ . и с(вє)томоу, на, ї.

Кансон(ь). Иже въ с(вє)тих(ь) от[ь]ца нашего євстафїа. глась, ї .

пѣс(ьнь) .ї. їромос(ь). Соушоу глоубородительноую землю. 11б сл(ь)нце нашьствова иногда. іако стена бо огоушешє
оуба поли водамь. люд[е]м пѣшнмь гльбиноу проходещїмь. и богооугод[н]о поюшнмь. поємь господєви : ~

Прѣмоудрость б(о)жїа всемошна. вьсельшїи се въ те от(ь)че . от[ь] пелень назнамена те бл[а]г[о]д[ѣ]тню д(оу)хов[н]ою
. наставлїає исправлїати . и наоучити пѣти . поєм(ь) г(о)с(подє)ви : ~

Крѣпити се и моужати се. и противити се противѣ невидиммь бранемь вражїнмь. и г(о)с(под)нїєю помощнїю
оутврѣждати се. и звати г(о)с(подє)ви поємь слав[н]о бо : ~

Разоумь вьспїне[м]ше н(е)б(е)снїи. веселєт[с]є земльнїи. просвьте бо свѣтъ вьснїав[ш]їи. от[ь] земльнаго неможенїа. и
цвѣтоу архїеренскоу проц[в]ѣтшоу. и б(о)гооугодно поюще поємь г(о)с(подє)ви слав[н]о бо прос(лави се) : ~

бо(городнїнь)

Ис їрѣва прѣжде д(ь)ньныце рожден[н]а. от[ь] о(ть)ца прѣвѣчно слово б(о)жнїє. въ послѣдык[ѣ] же свѣтъ. ис тебе
бракоуненскоу снїє родити се б(о)городыце . избеави с(вє)тнїє своє звати. и вьспѣвати г(о)с(подє)ви поємь слав[н]о бо
прос(лави се) : ~

Катавасїа

Гльбыне от[ь]крїль єси д[н]о. и по соухоу своих си изводить. въ нїєн погроужь сьпостати. крѣпкын въ бранѣхъ г(оспод)ь
іако прослави се : ~

пѣс(ьнь) .ї. їромос(ь). Оутврѣждениє на те надѣюшнм[с]є г(оспод)и. оутврѣждани цр(ь)ковь свою. юже стежа ч(ь)стною
си крѣвню : ~

Прѣвѣн[н]ца показа те г(оспод)ь. стадоу своємлоу прѣвѣньствовати . прѣос(вє)щен[н]а ар[х]їєрєа. єже стежа ч(ь)стною
си крѣвню : ~

Младооум[н]їнмь пакы вьсь, вьз[в]ращающи се на земльнїє полнїи. къ исправлїєннїю гави те г(оспод)ь.
прѣос(вє)щен[н]є бл(а)женє євстафїє : ~

Земліє исцѣд[н]їнмь пакы текоушнмь къ и 12а справлїєннїю. б(о)г(ь) сл(о)во плеть бьвь гавїи те : ~

бо(городнїнь) : ~

⁴⁷¹ на боčnoј белини киноваром исписано зач(ело) .лє.

ИЗЪ Д(Ъ)ВИТЬСКАГО ЧРЪВА ТИ ПАВІН СЕ. СЛ(Ь)НЦЕ ПРАВЕД'НОЮ. ОЗРАЯЕ ЗЕМЛЬНИХЪ ЧЮВЪСТВИА. И НАСТАВ'ЛІАЕ ВЪ ИСТИНУ . КЪ СКОЕМОУ СИ Б(О)Ж(Ь)СТВОУ : ~

Катакас(на) : ~

Крѣпос(ть) даєи ц(а)роу нашемоу г(оспод)ь. и рогъ помазаних(ь) своих(ь) въз'носе. ѿт[ь] д(ѣ)ви раждаєт се. гредєт' же къ кр(ь)щенію. тѣм' же вѣр'ніи възоупиємь. нѣс(ть) с(вє)та тако б(ог)ь нашъ. и нѣс(ть) праведна пачє тєбѣ г(оспод)и : ~

Сѣд(альнь). гл(а)с(ь). ѿ . Повелѣное : ~

Повѣлѣною тинноу б(о)ж(а)ст(ь)в'ною приємь въ разумѣ своємь . въ кровь въждеє все н(є)б(є)снаго житиа. скоро прїидє възъмь ч(ь)стнїи кр(ь)стѣ х(ри)с(то)вѣ на рамо. г(лаго)лє нѣпрѣстан'но всѣмь . прѣклонєн н(є)б(є)са възсхожденїєм(ь). и плоть занювавъ ѿт[ь] д(ѣ)в(и)цє. всѣхъ велєгл(а)сно зоветъ сп(а)сти се. выпити же и гла(гола)ти. сла(а)ва безъчисльнои ти м(и)л(о)сти єдинє прѣмилостивѣ . ѿ . ши.

Сл(а)ва. И н(ы)нѣ праз(д)ьникоу) : ~

Трѣжство свѣтло прѣд[ь]сѣврьшающе вси просвѣщенїем х(ри)с(то)вѣмь. добродѣтел'ми об'ланстанї се. приходнт' бо нже надъ всеми ѿт[ь] галиєє къ ѿоаннѣ. кр(ь)щенїє источити сп(а)сенїа ѿг'ниємь д(оу)ха. въ ѿорданьскихъ строуѣхъ. тако б(ог)ь родоу ч(л)о(вѣ)т(ь)скому : ~

Пѣсьнь . ѿ . ѿрлось. Покрила єсть н(є)б(є)са добродѣтел' ти х(ри)с(т)є . ис квота бо прош[ь]дѣ светые твоє и нетлѣн'ниє м(а)т(є)рє. въ цр(ь)кви слави твоєє. на роукоу приєм'шїи выпнїашє. испльнише се вса твоєго хвалєнїа : ~

Веселе се с(вє)щен'никъ незрєч(є)н'нимь слѣжитєль. въ законѣи цр(ь)кви слоужє. м(о)л(н)твою и слъзми прилєж'но . просє всемь ѿставлєнїа грѣхомь . д(оу)хоподвиж'но выпнїашє . испльнише се вса твоєго хвалєнїа : ~

126 На н' же надѣа се с(вѣтн)т(є)ль. из млада възрастомь ѿтрочє. рад[о]уєє се встєчє въ гороу с(вє)тоую. землянаа вса мироу ѿставивъ . и самъ себє прилѣпивъ законуу творцоу и владыцѣ . испльнїає заповѣди б(о)ж(ь)ств'ниє волює. и выпнїашє испльнише с(є) вса твоєго хвалєнїа : ~

Видѣвъ с(ветн)т(є)лю слово безначел'ное. плътню къ намь пришьдшаа . в'се ч(л)о(вѣ)кы любьзно призываюца. вса мира ни въ что же вьмѣнивъ . в'се срьдъчно съ любовию выпнїашє испльнише с(є) вса твоєго хвалєнїа : ~

Бо(городичнь) : ~

Видѣти хєроувимь и серафимь невьз'мож'нимь. ѿт[ь] д(ѣ)в(и)т(ь)скыє крѣви плоть занювавъ. къ намь незрєч(є)н'ною волює прїидє. въ разумити и наставити вса. съ любовию выпнїашє ємоу, испльнише с(є) вса твоєг(о) : ~

Ка-факас(на) : ~

Слышашє г(оспод)и глас(ь) твои нже р(є)чє. гл(а)с(ь) выпнїошааго въ поустини. тако възгрѣмєль єси надъ водами многїими. твоємоу свѣдѣтелствоуюцоу с(ы)ноу . вьсь бывъ соуцоумоу. д(оу)хом' же възопи. се х(ри)сто)с б(о)жнїа моудрос(ть) и сила : ~

пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь) . Їако видѣ їсаїа образно на прѣстолѣ висоцѣ б(ог)а . хот[ь] агг(е)ль слави дароносимаа . сокаан'ни
вьпниаше . азъ провидѣхъ вьпщиасемаа б(ог)а . свѣта невет(е)р'ниа миролюь обладающа : ~

Сьмисливъ с(ве)щен'ны . прѣхощецоу плъти слабост'ноую славою . плът'нихъ волю скоро оуклонїи се . възденнїемъ роукоу .
и честїимъ роукоу и колѣнокланїаниемъ . тебе люблю б(ож)е мон ї(соу)се . свѣта невет(е)р'ниа . и миролюь облад[а]юща :
~

Провиднаа б(о)жїа моудрос(ть) . избрав'шии оубїицоу пав'ла съсоуда себе из'бран'на . възымающа хот[ь] зем'ле оубога .
и посаждае на прѣ 13а столѣ богатих(ь) . и тебѣ прѣвос(ве)щен'не б(о)жїи еусфатїе . себе из'бравъ пастира и оучителя ,
и наставьника всѣмъ любещимъ х(ри)с(т)а . свѣта невет(е)р'ниа миролюм(ь) облада : ~

Очистив' си д(оу)шоу и тѣло хот[ь] скверни . и пр[ѣ]п[о]добнаа себе и правед'на незлобьва оучителя показавъ . сїнрїм'
же и оубогымъ питатель . собыдимимъ помощ'никъ . и озлобїенимъ прїиматель . тѣм' же съ дрьзнов'нием(ь)
вьпнїши . тебе люблю б(ож)е мон і(соу)се . свѣта невет(е)р'ниа и миролюм(ь) обладае : ~

Бо(городичнь)

Безлѣтнааго въ лѣто породїи . бракоу неискоусна . д(ѣ)вство и рожьдство съпрѣггыши пате оума , да чл(овѣ)ка
све(о)жиши . и чл(о)в(ѣ)ка б(о)га порожьдыи пате ис(тес)тва и разѣма . свѣта невет(е)р'на миролюь облад[а]юща : ~

Кат[а]вас(ниа) : ~

І(соу)съ животоу начелникъ . раздрѣшннїи осѣжденїе прїнде , адама прьвоздан'наго , очнщеннїа же тако б(о)гъ не
трѣбоуе . пад'шаго очнщаеуть въ нор'дани . въ нїем' же враждоу оубывь . прѣнмоуцоу всака оума мирь подаваеуть :
~

пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь) . Възоупи к' тебѣ старьць . видѣвъ очнма сп(а)сенїе . еже люд[е]мъ прїнде хот[ь] б(ог)а .
х(ри)с(т)е ты богъ мон : ~

Сїона ты дошьдъ прѣвос(ве)щен'не о(ть)че . и гробъ г(осподь)нь оусредною любовнїю соблобнзавъ . и о камень съблазна
николи же потьк' се благодѣтнїю б(о)жнїею сп(а)саемъ : ~

Извѣста себе сътвори . съ образнїю б(о)ж(ь)ств'номоу . възьмъ кр(ь)сть скоро въ слѣдъ его иде . земльнїихъ немоци
н(ы)ниа хот[ь]ноудъ ѣдалїи се : ~

С(ы)ны чл(о)в(ѣ)чьскыи с(ы)ны б(о)жнїе сътварае . потьщав' се бл(а)жен'не . покланїати се прѣс(ве)тон тронци .
единомоу соущьствоу : ~

Бо(городичнь)

Безлѣтнааго въ чрїевѣ принем'шии б(огороды)це . несказанемоу чл(о)в(ѣ)чьскомоу поро 13б дїи неизречен'но . въздон
на сп(а)сенїе всѣмъ вѣр'нїимъ : ~

Катавас(ниа) : ~

Гл(а)с(ь) словѣси свѣтил'никъ свѣта . д(ь)ньница сл(ь)нцоу пр[ѣ]д[д]ѣ[т]е[ч]а . въ поустиннїи поканте се . всѣмъ вьпнїеть
люд[ѣ]мъ , и очнстннїи се . се бо прѣдѣста х(ри)сто)сь . хот[ь] тлїе мира избав'лаеа : ~

Ко[н]д[акъ] гл(а)с(ь) . ѿ . под[овьнь] . ѿже ѿ нас(ь) : ~

Съ выше ѿт[ь] б(ог)а приємь бл[а]г[о]д[ѣ]ть . въ с(вети)т(е)льскою подобоу ѿблѣк' се . и ѿт[ь] оустноу своєю бл(а)гоч(ь)стно наоучилъ еси . въсѣхъ кланати се тронци єдиносоущи'нѣи . тѣмъже память твою с(вє)тоую чьтоуще . прославляемь . б(ог)а прославльшаго те : ~

инос(ь) .

На прѣстолѣ слави седецааго б(ог)а въжделевъ в'сєсрд'но . и къ нємоу привєдь своє си стадо вѣр'но . процвьте въ доллоу єго тако краснїи финики . насаждєнь въ доллоу г(о)с(подь)ны . оумножїи тако и кєдрь чєда свога . кротости и смѣреннїю наоучи' се . и въспєвати и славити б(ог)а прослав'льшаго те : ~

Пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь) . Тебѣ въ огни обросив'ша дѣти б(о)гословеца те . и въ д(ѣ)воу нетлѣн'ноую въсєльша се . б(ог)а слова поємь . бл(а)гоч'стно въспєвающе . бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь ѿт[ь]ць нашихъ : ~

ївраам'ли жрѣт'ви рєв'новавь . ѿ(ть)чє прѣвос(вє)щен'не євсѣатїє . тако исаака свою д(оу)шоу принєсь х(ри)с(то)ви . жрѣтвѣ ч(и)стоу и непороч'ноу . бл(а)гоч(ь)стно въспѣває . бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь : ~

Рода землѣна избавити просє . грѣхъ сластолюбывѣхъ . въздєнїемъ роукоу . и всєнощ'нїемъ стогаиїемъ . и слъзами бо мноземи . цр(ь)ков'ною слоужьбою . и чєстїимъ въздїханиїемъ . бл(а)гоч(ь)стно въспѣває бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь ѿт[ь]ц(ь) : ~

И тебѣ гробъ нетлѣн'но тѣло съблюде . б(о)жїемъ мановєнїемъ . на прославлєнїє и чьсть . ѿбьстоєще с(вє)тоую ти ракоу 14а и бл(а)гоч(ь)стно въспѣвающе . бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь ѿт[ь]ц(ь) : ~

бо(городичнь)

Отъчєю волюю и доуха свєтаго ѿсѣнїєнїемъ . сына божїа приєтъ богородыцє . несказан'но понєсьшїи . и неизрєчен'но порождьшїи . ємоу же вѣр'ни поємь . благословєнь <богъ ѿтьць>

Катавас(нїа) : ~

Юношє бл(а)гоч(ь)стивїє въ пєшь ѿгн'ноую влѣзшїимъ . шоумєць д(оу)хъ хладєнь . неврѣдїимъ сьхранн . и б(о)жїа агг(є)ла сьхождєнїє . тѣм' же въ пламени прохладдаєми бл(а)годарств'но поахоу прѣпѣти ѿт[ь]ц(ь) : ~ пѣс(ьнь) . ѿ . їрмос(ь) . Нєпостан'нѣ ѿг'ни сьвькоупльшє се . нже бл(а)оч(ь)стїа прѣдстоєще юношє . пламенєм' же неврѣждєн'нїи б(о)ж(ь)ств'ноу пѣс(нь) поахоу . бл(аго)с(ло)вїтє вса : ~

Љюдїє с(вє)щен'нїи прѣдзрѣще . ѿбичан твоєго оустава . смѣренїа же и кротости . и б(о)ж(ь)ств'наго оучєнїа испльнєнїи . ѿт[ь] мєдоточивїх' ти оустєнь . б(о)жїю пѣс(ьнь) въспѣвахоу бл(аго)с(ло)вїтє : ~

Сє жїзнь и свѣтъ . всѣмъ х(ри)с(то)с приближи се . въздає комоуждо противоу дѣломъ . нечьстивїмъ стр(а)сть . бл(а)гоч'стивїм' же бл[а]г[о]д[ѣ]ть и славоу . вєлєгл(а)сно вьпїашє въспѣває бл(аго)с(ло)вїтє : ~

бо(городичнь)

Сє д(ѣ)в(и)ца . такоже пр(о)рокъ гл(агола)шє въ чрѣвѣ приєм'шїи породїи єм'маноуїла . нже єсть с нами б(ог)ь . на землїи гавїи се и сь чл(о)в(ѣ)кы пожївє . ємоу же вѣр'нїи поєм(ь) бл(аго)с(ло)вїтє вса дєла : ~

Катакас(на).

Танноу прѣслав'ноую. вавлоньскаа показа печь, источьшїи росоу. тако строуе хотеаше. невѣщьствѣнїи сог'нь приети и сътрѣпети їордань. пльтию кр(ь)стила зиждителя. его же бл(аго)с(ло)ветъ люд[и]и и прѣвѣзносеть : ~

пѣс(ьнь) . ѿ . їромос(ь). Въ законѣ сенїи писанїи . образъ видимъ вѣрнїи. всако оточе ложесна разврьзае 14б с(вє)то богови. темъ прѣворожден'ное слово . сот[ь] о(ть)ца без'начел'наго с(ы)на. прворожден'на из матре⁴⁷². ненскоусниие бракоу величаемъ : ~

Дрѣвлю разумѣваемъи жрѣтвѣ. закономъ приносещиихъ. еже б(о)жїи прѣвос(вє)щен'никъ. целооудрѣнь новниие бл[а]г[о]дѣ[т]и с(вє)щеньствоуе. г(оспод)на прѣданиа хлѣба. и чаше памет[ь]ствовати. въ составленїи грѣховъ . всѣмъ гасно исповедаше величїи : ~

Вьздаждь ми вьпниаше с(вє)т(н)ель . причестїа б(ог)оу . иже новопити въ ц(а)р(ь)ствїи твоємъ . дара испльнїти ми се . и бесконьнаго веселїа . и оу тебѣ прѣбивати . его же хвалеце величаемъ : ~

С(вє)щен'нопроповедателя въ истинноу б(о)жїа рачителя. грѣдете оусрьд'но своего си оучителя⁴⁷³. и вьспитателя⁴⁷⁴ собьстоюще⁴⁷⁵ ракоу. и оухающе бл[а]г[о]дѣ[т]ию б(о)ж(ь)ств'ною. юже вьспѣвающе величаемъ : ~

бо(городичнь)

Прѣвыше обычїа и несказан'но . д(ѣ)в(н)це б(огороды)це х(рн)с(т)а породїи. сего н(ы)нїа оум(о)ли. избеавити се намъ⁴⁷⁶ сот[ь] находа поганьска⁴⁷⁷. и сот[ь] всакого врѣда⁴⁷⁸. и междоусобниие рати⁴⁷⁹. да те непрѣстанно истин'ноую б(огороды)цоу вьзвѣлїчимъ : ~

Катакаснїа : ~

Недооумѣють всакъ єзыкь хвалити те достоинно . ни изоумѣют' же оумъ прѣмыр'нїи пѣти те б(огороды)це. собаче блага соуцїи вѣроу прїиди . и бо любовь въ вѣси б(о)ж(ь)ств'ноую нашоу . ты бо хрїстїаномъ гаси помодї'ница тебѣ вѣлїчаемъ : ~

свѣт(ильнь). Жени оуслишите : ~

С(вє)щен'на и свѣтоносна и слав'на паче сл(ь)нца. созарающїи нас(ь) . памет(ь) с(вє)т(о)го ти оуспениа . юже свѣтло празднѣимъ. прославяюще г(оспод)а дав'шаго ти бл[а]г[о]дѣ[т]ь : ~

Дрѣга Праз(дникоу) : ~

⁴⁷² Тако у изворнику.

⁴⁷³ Подвучено графитном оловком.

⁴⁷⁴ Подвучен графитном оловком.

⁴⁷⁵ Подвучен графитном оловком стоюще.

⁴⁷⁶ Исписано на унутрашњој белини, усравно, графитном оловком: избави нас.

⁴⁷⁷ Подвучено графитном оловком.

⁴⁷⁸ Подвучен глафитном оловком.

⁴⁷⁹ Подвучен глафитном оловком.

Готови се завѣлоне нефталиме оукраши се. подими їордане зыжднтелѧ всѣхъ и б(ог)а . пльтию к' тебѣ гредоуца. наше грѣхы омити хотецааго : ~

На хвал(нтехъ) ст(н)х(ы)ри гл(а)с(ь) ѿ. Под[обьнь]. Агг(е)льскыне снли : ~

ѿгоже гл(а)сѣ въпиюцаго прѣд[ь]сказаше. прїиде х(ристо)сѣ на стрѣе, їорданскыне. и пр[е]дѣтеи р(е)че грѣди и омити ме водами . кр(ь)сти ме н(ы)ниа съшьдышаго адама бо омити прїидох(ь) . прѣваго падениѧ. бл(аго)с(ло)в(е)нь гав'лен се б(ог)ъ нашъ сл(а)ва тебѣ : ~

Высоту н(е)в(е)сноую. никако же изъ слѣд ихъ⁴⁸⁰ звѣздамъ число . ни зем'лю измерихъ. и како врьсѣ твоюемъ. бл[а]д[ы]цѣ пр[е]д[ь]теѧ⁴⁸¹ прикосну се роукою . како же крьцоу носецааго грѣстию тварь . тѣм'же зовоу ти. бл(аго)с(лов)е)нь гавлен се б(ог)ъ нашъ сл(а)ва тебе : ~

Сьпрѣстольнь о(ть)цоу и д(оу)хоу сїи. агг(е)льскыми воиньстви дароношоу се . нь малїимъ врьтопомъ ѿднв'ленъ быхъ раждае се, въ внѣлюме за м(н)л(о)срднє. тѣм' же н(ы)ниа дѣсницоу твою м'нѣ въ займъ даждь . да омити собою мирови прѣгрѣшеннѧ : ~

Затворилъ єси иногда грѣхомъ приннон . словомъ сьдрже хлѣбы н(е)в(е)сннє. и како те їорданъ видевь сьтрьпнть. юже бо строує о(т[ь]вратнть) . позна твар(ь) вса . и азъ зовоу тебѣ . бл(аго)с(ло)в(е)нь гав'лен се б(ог)ъ нашъ сл(а)ва тебѣ : ~

Сл(а)ва с(в)е)томоу. гл(а)са . ѧ : ~

Н(е)в(е)сннхъ красоть достигъ . и сь внш'ними ликостоїан'ни вьдварає се. прѣсвѣтлїи с(в)е)т(н)е)лю євстатїе. всегда м(о)ли се г(осподе)ви, о сьвршаюцихъ твою память : ~

И н(ы)ниа гл(а)са . ѧ .

Д(ь)н(ь)сѣ н(е)в(е)си и зем'ли твор'ць, приходит[ь]. пльтию на їорданъ . крьщенне просе безрѣцини . 15б да очнстыть мирь о(т[ь]в) льсти вражнє. и кр(ь)цаєт' се о(т[ь]в) рава бл[а]д[ы]ка всѣхъ . и очнщениє водою родоу чловѣчьскомоу дароуєть . томоу вьзоупїимъ. гавлен се б(ож)е нашъ сл(а)ва тебѣ : ~

Славословїе велико. и о(т[ь]в)поу[с]т[ь]. на бл(а)женахъ. с(в)е)томоу пѣс(ьнь) . ї. и . ѿ. прок(н)мень) гл(а)с(ь) . ѧ. Оуста моѧ вьзг(аго)лють. ст(н)х(ь) . Оуслышите снѧ. Ап(о)с(то)ль къ євресом(ь). гл(а)ва . тїи . алл(н)лоуїа.. гл(а)с(ь) . ѧ . Оуста праведнаго попучет се. с(тн)х(ь). Законъ б(ог)а ємоу въ срдци. ѿв(ь)г(е)лїе о(т[ь]в) іо(а)на. зачело лс. прич(ь)стнь). Въ памет[ь] вєт'ноую : ~

Ввелико оутѣшениє братнїамъ на трапезе : ~

⁴⁸⁰ У издању једна реч „изследих“.

⁴⁸¹ У претходној стихири није разрешено са два јата у издању!

Служба Светом архиепископу Јевстатију I (ПЕЋ)

Требник и Србљак, манастир Пећка патријаршија
(Мошин, опис број 85; Вуксан, опис број 78)

146 М(ЪСЕ)ЦА ГЕНБ[А]РЯ Д . УСПЕНІЕ ИЖЕ ВЪ С(ВЕ)ТЫХ(Ъ) О(ТЬ)ЦА НАШЕГО ЕЎСТАТІА АРХІЕП(Н)СКОПА СРЪБСКАГО~
В(Е)ЧЕРЬ БЛ(А)ЖЕНЬ МЪЖЬ. НА Г(ОСПОД)И ВЪЗВАХЪ ПОС(ТАВИМЪ) СТИХЪ ѿ. И ПОЕМЪ, СТ(Н)Х(Н)РЫ ГЛ(А)С(Ъ), ѿ. ПОД[ОБЬНЬ]
ВЪСЕ УПОВ(АНІЕ) ~

ВЪСЕГО САМЪ СЕБЕ ПРИНЕСЕ КЪ Г(ОСПОД)У. Н(Е)В(Е)СНОЕ СКРОВНИЦЕ СЕБѢ СЪДѢЛАЛЪ ЕСИ. ЗЕМЛЬНАА ОСТАВИВЪ. Н(Е)В(Е)СНЫХЪ
ВЪЖДЕЛѢВЪ. ЕМЪ ЖЕ И УГОТОВА СЕ ОУБИТИ СЕБѢ СЪТВОРИВЪ. Х(РИСТ)У СЪ ОУТ[Ъ]ЦЕМЪ И Д(ОУ)ХУ С(ВЕ)ТОМУ ЖИЛИЩЕ. ТѢМЪ
И СЪ АГГ(Е)ЛИ ПРѢД[Ъ]СТОЕ ТРОНИ. СЪ ДРЪЗНОВЕНЕМЪ М(О)ЛИ СЕ О Д(ОУ)ШАХ(Ъ) НАШИХ[Ъ] :~

ВЪСѢХЪ МИРЬСКИХЪ ОУТ[Ъ]РЕК СЕ БЛ(А)ЖЕНЕ. Д(ОУ)ХОВНИМЪ ПРИЛЕПИ СЕ. ПЛЪТСКА БО ИГРАНІА И ЗЕМЛЬНЫЕ ПОХОТИ ПОСТОМЪ
ПОКОРИВЪ. И ВЪСЕНОЦНААГО ПѢНІА М(О)ЛБОУ. СЛЪЗАМИ БО ПОСѢВЪ. И СЪ ВЕСЕЛІЕМЪ ЖИВЕШИ. ТѢМЪ ПРѢС(ВЕ)ТЮ ТИ ПАМЕТЬ
ПРОСЛАВИЛЪ ИС(ТЬ) Х(РИСТО)С П(А)СЬ. ЕГО ЖЕ СЪ ДРЪЗНОВЕНІЕМЪ М(О)ЛИ О Д(ОУ)ШАХЪ НАШИХЪ :~

ВЪСЕ ВЪСПРІЕЛЪ ЕСИ ЕГО ЖЕ ВЪЖДЕЛѢВЪ БЛ(А)ЖЕНЕ ЕЎСТАТІЕ. ПРѢОС(ВЕ)ЩЕННЕ Г(ОСПОД)НЬ УГОДНИЧЕ. И ВЪЗДѢ РАЗДАВЪ СТАДУ
СВОЕМУ. Б(О)Ж(Ъ)СТ(Ъ)ВНАА СЛАДОСТИ УЧЕНІА. ИЛИ ЖЕ НАСЛАЖД[Ъ]ШЕ СЕ И УТВРЖДАЕМИ. ОУТ[Ъ] ВЪСАКОЕ СЪБЛАЗНИ ВРАЖІЕ И
КРАМОЛИ. ТѢМЪ Х(РИСТ)А ПРОСЛАВЛЯЕМЪ. ДАВШОМУ ТИ БЛА[А]Г[О]Д[Ъ]ТЬ ТАКОВУЮ. ЕГО ЖЕ СЪ ДРЪЗНОВЕНІЕМЪ М(О)ЛИ О
Д(ОУ)ШАХЪ НАШИХЪ :~

СЛАВ(А) ГЛ(А)С(Ъ), ѿ.

НА ВЫСОТУ ВЪСТЕЧЕ ДОБРОДѢТЕЛИИ. Н(Е)В(Е)СНЫХЪ ЖЕЛАЕ. И СИМЪ ВСѢХЪ УЧЕ ПРИХОДЕЩИХЪ КЪ ТЕБѢ. И Н(Е)В(Е)СНАА
МЪДРСТВОВАТИ, И ЗЕМЛЬНЫХЪ ПОМЫСЛЬ УКЛАНИАТИ СЕ. И СКВРЬНЬ ПЛ[Ъ]ТЬСКИХЪ УДАЛИАТИ СЕ. ТѢМЪ ЖЕ ИАКО ФИНИЗЪ
ПРОЦВѢТЕ. ВЪ ДОМУ Г(ОСПОД)НИ НАСАЖ[Ъ]ДЪ СЕ. И М(О)ЛИШИ СЕ НЕПРѢСТАННО СП(А)СТИ СЕ Д(ОУ)ШАМЪ НАШИМЪ :~

И Н(Ы)НІА. ТЪЖДЕ .

ГРЕД(Е)ТЬ КЪ ИОРДАНУ Х(РИСТО)С ИСТИНА. КРСТИТИ СЕ ОУТЪ ИОАННА. И Р(Е)ЧЕ КЪ НИМУ АЗЪ ТРЕБЮ ОУТ[Ъ] ТЕБЕ КР(Ъ)СТИТИ СЕ.
И ТЫ ГРЕДЕШИ КЪ МНѢ. НЕ СМѢЮ СѢНО ПРИКОСНУТИ СЕ ОГНЮ. ТЫ МЕ О С(ВЕ)ТЫ БЛА[А]Д[Ы]КО Б(О)Ж(Ъ)СТ(Ъ)ВНЫМ(Ъ)
ЯВЛЕНІЕМЪ ТВОИМЪ :~

ПРОК[ИМЬНЬ] Д(Ъ)НЕВН.

ТАЖЕ ПАРЕМІЕ. ОУТ[Ъ] ПРИТЧЕН ЧЪТЕНІЕ.

ПАМЕТЬ ПРАВЕДНИКУ СЪ ПОХВАЛОЮ, БЛ(АГО)С(ЛО)ВЕНІЕ Г(ОСПОД)НІЕ НА ГЛАВѢ ЕГО. БЛ(А)ЖЕНЬ ЧЛ(ОВѢ)КЪ ИЖЕ ОУВѢТЕ
МЪДРОСТЬ. И СЪМРЪТНЬ ИЖЕ УВѢДЕ РАЗУМЪ. БОЛЬШЕ ИС(ТЬ) ВЪ ТОН ХОДИТИ. ПАЧЕ ЗЛАТА И СРЕБРА СЪБРАННА. Ч(Ъ)СТНО ЖЕ
ИС(ТЬ) ПАЧЕ КАМЕНІА ИНОГОЦѢННА. ВЪСЕ Ч(Ъ)СТНО НЕДОСТОННО ТОЕ ЕСТЬ. ОУТ[Ъ] УСТЬ БОІЕ ИЗЫДЕТЬ ПРАВДА. ЗАКОНЪ ЖЕ И
ИНОСТЬ НА ЕЗЫЦѢ НОСИТЬ. Н(Ы)НІА СЛЫШИТЕ МИ ЧЕДА. Ч(Ъ)СТНАА БО Г(ЛАГО)ЛЮ. И БЛ(А)ЖЕНЬ ЧЛ(ОВѢ)КЪ ИЖЕ МОЕ ПЪТИ
ХРАНИТЬ. ИСХОДИЩА БО МОА ИСХОДИЩА ЖИВОТУ. И ГОТОВАЕТ СЕ ХОТЕНІЕ ОУТ[Ъ] Г(ОСПОД)А. СЕГО РАДИ МОЛЮ ВАСЪ. И ПРОСТИРАЮ
МОИ ГЛ(А)СЬ С(Ы)НОМЪ ЧЛ(ОВѢ)ЧЬСКИМЪ. ИАКО АЗЪ ПРѢМУ 166 ДРОСТЬ ВЪСЕЛИХ(Ъ). СЪВѢТЬ И РАЗУМЪ. И МЫСЛЬ. МОИ СЪВѢТЬ

и Ѹтврѣженіе. моа мѸдрѡс(ть). моа же моѷшь. азъ мене любещиѷхъ люблю. просещиѷхъ же ѡт[ь] мене ѡбрѣщѷтъ бл[а]г[о]д[ь]ть. разѸмѣите н(ы)нѣ незлобиви коварьство. ненаказани же вѣложите вѣ ср[ь]дца. Ѹслышите мене паки ч(ь)стнаа бо г(лаго)лю. и ѡт[ь]врѣзѷ ѡт[ь] Ѹсть нѣ праваа. іако истинѣ Ѹчитъ грѣтанъ мон. мрзкы же прѣд[ь] мною Ѹстниль живы. съ правдою вѣсе речн Ѹстънѣ монѷхъ. ни єдино вѣ ниѷхъ стрѣптиво. вса праваа сѷтъ разѸмѣюцимѣ. и права ѡбрѣтаюцимѣ бл[а]г[о]д[ь]ть. Ѹчю бо васъ истинѣ и да бѸдет ѡ г(оспод)и надежда ваша, и испльните се д(оу)ха : ~

прѣмѸдрѡсти солом[о]новн ~

17а Похвала праведникѸ. веселіе людемѣ. весьмрѣтна єс(ть) памет[ь] єго. іако ѡт[ь] б(ог)а вѣсто єс(ть) и ѡт[ь] чл(овѣ)кѣ. и Ѹгоднаа єс(ть) г(оспод)Ѹ д(оу)ша єго. вѣсхошнѣтѣ Ѹбо ѡ мѸжи прѣмѸдрѡсти. и вѣзлюбите и накажите се. начетѣк бо єе любви съблюденіе. закономѣ почтѣтѣ прѣмѸдрѡсть. да вѣ вѣкы ц(арь)ствѣтѣ. вѣщаю вамѣ. не крыю ѡт[ь] вас(ь) танин б(о)жїе. іако тѣ и прѣмѸдрѡсти наставникѣ єс(ть). прѣмѸдрїимѣ исправитель. и вѣсакѸ мѸдрѡсть. и дѣломѣ хѸдожьство. и всѣмѣ мѸдрѡс(ть). наказа прѣмѸдрѡс(ть). єс(ть) бо вѣ нїен д(оу)хъ разѸмѣнѣ с(вє)ты. ѡт[ь] сїанїа свѣта пр(н)сносѷшнаго. и ѡбразъ бл(а)гости б(о)жїе. тако єс(ть) б(о)жїе пр(о)рокы Ѹстраати. бл(а)голѣпна же єс(ть) сл(ь)нца. и до всакоє 17б звѣзды полоєніе свѣтѸ съсѷждаєма ѡбрѣтет се права таа Ѹгодившимѣ єн. ѡт[ь] болѣзни избави. настави на стѣзе правїе. дастъ имъ разѸмѣ с(вє)тыѷхъ. съхранїи ихъ ѡт[ь] лающиѷхъ. и посла ихъ крѣпѣкѣ. подасть имѣ да разѸмѣють вѣси. іако силнѣє єс(ть) всако бл(а)говѣрїе. и не крѣпит се никогда злоба, прѣмѸдрѡсти. ни прѣидетъ пронорливнѷхъ ѡбычаа сѷдѣ. рекоше бо вѣ сѣкѣ сѣмыслившє неправѡ. на силѸ имѣ праведномѸ. непощєднѣ прѣп[о]дѡвїа єго. ни же Ѹсрамим[ь] се сѣднѣ старѸ мнѡгогодищнѸ. бѸдет бо намѣ крѣпѡсть законѣ. и Ѹловимѣ праведнаго іако недобрь нам(ь) єс(ть). и сѷпостатѸетъ дѣлом[ь] на 18а шимѣ. и понашаєтъ намѣ. сѷгрѣшенїа законѸ. и запрѣщаєтъ намѣ грѣхы Ѹченїа нашего. вѣзвѣщаєтъ разѸмѣ имѣти б(о)жїи. и отрока г(оспод)нїа сѣкѣ нарицаєтъ. быс(ть) намѣ вѣ ѡбличенїе мыслєм[ь] нашим[ь]. іако неприлична инѣмѣ жизнь єго. и изменєнїи стѣзе єго. и ѡт[ь]стѸпаєтъ ѡт[ь] пѸти нашихъ іако ѡт[ь] нечистѡтѣ. и бл(а)жить послѣднѣа правед'ных(ь). видимѣ Ѹбо аще словеса єго сѷтъ истинна. и раждєзѣмѣ вѣ исходѣ єго. порѸгомѣ и мѸкою испнтаємѣ єго. и разѸмѣ имѣ длѣготрѣпенїе єго. сѣмрѣтїю не бл(а)гою ѡсѷднї' того. бѸдет бо ємѸ посѣщенїе ѡтѣ словесе єго. таже помыслившє и заблѸдише. и ѡ слаби тѣх[ь] злоба ихъ. и не 18б разѸмѣше танин б(о)жїе. и не сѷдише іако ты си б(ог)ь єдинѣ. живѡтѣ имѣє и сѣмрѣтїю ѡбладає. и сп(а)сєє вѣ врѣмє печали. и избавлаєє ѡт[ь] всакого зла. щєдрѣ м(н)л(о)стивѣ. и дає прѣподобнымѣ бл[а]г[о]д[ь]ть. и твоа мишца грѣднѣмѣ противит се :~

прѣмѸдрѡс(ть) соломѡнє

Праведнѣ аще постигнетъ скончати се вѣ покон бѸдет'. старѡсть бо ч(ь)стнаа нѣ не мнѡголѣтнаа. ни вѣ числѣ лѣтъ изъ чѣтенна єс(ть). сѣдннѣ же сѷтъ мѸдрѡсть чл(овѣ)комѣ'. и дѣло старѡсти. житїе бесквѣрнѡ. Ѹгоднѣ б(о)г)вн быс(ть). вѣзлюблєнѣ быс(ть). и живїи междѸ грѣшники. прѣставлєнѣ быс(ть). вѣсхыщєнѣ быс(ть). да не злоба изменитъ разѸма єго. или льсть прѣльститъ д(оу)шѸ єго. 19а рачєнє бо злогѸбитѣ добраа. и глѸмленїе похотн

прѣлагаеть ѿмь незлобивь. скончи все вѣ малѣ. испльнить лѣта дльга. Ѹгоднаа бо бѣ д(оу)ша его бл(агосло)ви. сего ради потыща се от[ь] срѣди злобын. ини же видѣвшє и неразѿмѣше. ни положише вѣ помншленїи таковаго. како бл[а]г[о]дѣ[ть] и м(н)л(о)сть вѣ пр[ѣ]п[о]добныхъ его. и посѣщенїе вѣ избранныхъ его :~

На стих[о]вно. ст[и]х[и]ры гл(а)са, ѧ. под[обьнь] прѣхваал(ни) ~

Ѡ(ть)че евстатїе. твон Ѹстнѣ быста рѣкы д(оу)ховныє точєщїи. нсьхша вѣрою ср[ь]дца напаяющїи. и заблѸждьшеє Ѹченнїемь б(о)ж(ь)ствнымь вѣзвращающа. и тѣмныхъ, свѣтомь б(о)ж(ь)ствнаго Ѹченїа просвѣщає. н(ы)ниа м(о)ли се х(рист)Ѹ даровати д(оу)шамь нашимь мир и велїю м(н)л(о)сть.

19б с(ты)х(ь) оуста моа възгл(агол)ють ~

Ѡ(ть)че евстаѳїе. недаль еси свонма ѿнима сына. и брѣвма свонма дрѣманїа. ни же н д(оу)шѸ свою от[ь] похоти сководїи. слѣзми непрѣстанными соцѣщає. и н(ы)ниа м(о)лиши се х(рист)оу. даровати д(оу)шамь нашимь мирь и велїю м(н)л(о)сть ~

ст(ыхъ). оуста правед(ника)

Ѡ(ть)че евстатїе. начелникъ с(вети)т(е)лїемь спод[о]ви се законно. быс(ть) архїерен безлобьнь и бескврньнь. пате же н от[ь]лѸченъ от[ь] грѣхъ. самь себе непорочнѸ жрѣтвѸ принесъ х(рист)оу. его же м(о)ли, даровати д(оу)шамь нашимь велнїю <мнлостъ> :~

сл(а)ва гл(а)с(ь), ѧ.

Паметь твоя іерархо г(оспод)нь. просїа пате сл(ь)н(ь)чнаго сїанїа. озарающїи стадѸ твоємѸ ср[ь]дца. и просвѣщающаа мнслы. и бо вѣ истинѸ рака б(о)ж(ь)ствныхъ(ь) ти 20а мощїи. како трѣба келегласно свѣдѣ[ть]телствѸеть. оухающїи бл[а]г[о]дѣ[ть]тїю б(о)жїєю с(ве)т(о)го д(оу)ха. и прогонєщїи смрадѸ грѣховнїи. и нас(ь) наѸчающа бл(а)годарити и славити г(оспод)а тебе прославльшаго :~

и н(ы)н(а) тѣжде ~

Ѡ прѣславномѸ чюдеси. иже д(оу)ховь с(ве)тымь кр(ь)щає и огнемь[ь]. на іордань гр[е]деть кр(ь)стити се от[ь] іоанна. б(о)г(ь) не нагъ ни чл(о)в(ѣ)къ хѸдѣ. нь двою іес(тє)ствѸ, єдинъ тѣжде с(ы)нь єдинороднїи. нскы Ѹбо кр(ь)щенїе како како чл(о)в(ѣ)къ смьртнь. вѣзнимає же како б(о)г(ь) грѣхы мирѸ. и подає вьсѣмь велїю м(н)л(о)сть ~ тропарь гласа, ѧ

Избрань б(о)гомь. и людми възлюбленне. архїересомь б(о)ж(ь)ствнїа красото. агг(е)л(ь)скы сьслоужьб^ннїе. таинамь б(о)ж(ь)ств(ь)нымь(ь) виднтелю. сѣ всѣмн с(ве)тыми 20б м(о)ли х(рист)а б(о)га иззавити се намь твонми м(о)л(н)твами от[ь] зль. евстатїе бл(а)жене. сп(а)сти се намь чѣтѸщїимь сѣ любовїю твою с(ве)тѸю паметь : ~

на ѧ, ст[и]х[о]лог[и]и сѣд[алнь] гл(а)са ѧ . скоро ва

Се приходитъ къ сорданѸ х(рист)ос(ь). приглашает же пр[ѣ]дт[е]ню. гредн крсти(ти) вѣрою. иже вьсѣочнїающаго мировн грѣхъ. рѣчнїимн стрѣзми. простри свою рѣкѸ къ врѣхѸ моємоу б(о)ж(ь)ствномѸ. рѣкы бо сьгрѣшенныє прїндох исцѣлнти : ~

сл(а)ва и н(ы)н(ѣ) тѣжде.

Ц(а)ра въсѣх[ъ] и вл[а]д[ы]кѣ на кр(ь)щеніе вѣрніи зреще. в(о)гоп[о]добно гредѣща въспомнѣ его. стѣзе сръдць наших[ъ] зкрасимъ любовію. скврѣни омивающе лютыхъ сѣгрѣшеніи. се бо сп(а)сти родъ земельныхъ. на врдан'скыи 21а стрѣе приходитъ : ~

на, ѣ ст[и]х[о]лог(ни) гл(а)с(ь), ї . Красотѣ д(ѣ)въ(ствныи) ~

Красоте д(ѣ)въ(ствныи) твои. и прѣсвѣтлѣишии добротѣ твои. чини агг(е)лсции дивнше се гл(агол)юще. како въ плъти сы бесплътнаго врага повѣди. что же те наречѣмъ и мы чѣда твои землѣни. аще и непостижно нѣ оубаче вѣпѣмъ ти. рад[о]уи се прѣвос(вѣ)щенне с(вѣтн)т(е)лѣмъ похвало : ~

сл(а)в(а) и н(ы)н(ѣ) тѣж(дѣ) ~

Идаловѣ наготѣ одѣвае бл(а)гозѣробне въ одеждѣ славы. хоцеши оубажити се плътѣ въ врданѣ рѣцѣ. о чюдеси прѣславномѣ. како те подимѣтъ вода вл[а]д[ы]ко г(оспод)н. водами поркывае прѣвышнѣа, якож(е) пишѣтъ. поемъ ї(соу)се вл[а]г[о]д[ы]т[ѣ]лю въси твои явленіе : ~

по полѣлен сѣд[альнѣ] гл(а)с(ь), ї Прѣмѣдрост(ь)

Прѣмѣдрост(ь) вышнюю навикъ. и агг(е)лскомѣ житію исправитель. въсе привель еси послѣшающихъ тебе бл(а)жене. тръпѣнію бо чинъ быс(ть). и кротости удивленіе. инокимъ оубразъ и юнимъ разѣмъ. старімъ крѣпителю. тѣмже и мѣи по дльгѣ съшѣдше с(е). с(вѣ)тѣю память твою прославляемъ гл(агол)юще. м(о)ли х(рист)а в(о)г(а) грѣхомъ оставленіе подати. чѣтѣцимъ съ любовію с(вѣ)тѣю память твою : ~

сл(а)ва и н(ы)н(ѣ) праз[дннкоу].

Беликыи кр(ь)ст(итѣ)лю г(оспод)нѣ рад[о]уи се. прѣиде бо х(ристо)с тобою кр(ь)стити се. трепещеши яко слѣжителъ, вл[а]д[ы]ка главѣ прѣклонити тѣбѣ. прикосни се в(о)ж(ь)ствѣмъ вѣсѣ. съ дрѣжещаго рѣкою въсѣтскаа. и бл(а)говолѣнѣмъ 22а в(о)жѣмъ сп(а)сающаго рад[ы] чл(о)в(ѣ)чьскыи : ~

степе(не), антифон(ь), ѡ , го гл(а)са . прок(имьнѣ) гл(а)са, ѡ . зста моа възгл(аго)лють. ст[ы]х[ъ] зѣслышите сіа. въсако днханіе. еу(а)г(ге)лѣ сот[ъ] їо(а)на. р(е)че г(оспод)ь къ пришѣдшимъ(ь) ~ зачало ѡ⁴⁸²

ѡ[а]л[ом]ѣ, ї . ст[ы]х[ы]ра гл(а)с(ь), ѡ .

Изліа се бл[а]г[о]дѣтъ въ зстнахъ твоихъ прѣп[о]добне о(ть)че. и быс(ть) пастиръ х(ристо)вѣ цр(ь)кви. зче словесныи оубце. вѣровати въ тронѣ единосѣщнѣю. въ единомъ в(о)ж(ь)ствѣ : ~

кансон[ъ] прѣд[ъ]праз(дннкоу) на, ѡ . и с(вѣ)томѣ на, ї . гл(а)с(ь), ї .

пѣс(ьнѣ), ѡ .

ірмос(ь) сѣшѣ гльборо ~

⁴⁸² Исписано на спољној белини.

Прѣмѹдрость в(о)жїа вѣсеиощна. вѣсельшїи се вѣте ѡ(ть)чє. ѡт[ь] пелень назнамена те бл(а)годѣтїю д(оу)ховною.
наставлає исправлати. и наѹчи пѣти. поемь г(осподє)ви славно бо прослави с(є) ~

Крѣпити се и мѹжати се. и про 22б тивити се противѹ невид[и]мимь бранемь вражїимь. и г(оспод)нїю помощїю
ѹтверждати се. и звати г(осподє)ви поемь славно бо ~

Разѹмь вѣсприемше н(є)в(є)сныи. веселет се земльнїи. просвьте бо свѣтъ вѣсїавшїи. ѡт[ь] земьнаго неможенїа. и
цвѣтѹ архїеренскѹ процвѣтшѹ. и в(о)гоѹгодно поюще поемь г(осподє)ви.

бо(городичнь)

Ис чрѣва прѣжде дѣннице рождена. ѡт[ь] ѡ(ть)ца прѣвѣчно слово в(о)жїє. вѣ послѣдѣк же свѣтъ. ис тебе бракѹ
неискѹсныи родити се в(огороды)це. избави с(вє)тые свое звати и вѣспѣвати г(осподє)ви поемь славно бо прослави се ~
Катавасїа.

Гльбынѣ ѡт[ь]кримь єси дѣно. и по сѹхѹ своиѹ си изводить. вѣниен погрѹжь⁴⁸³ сѣпостати. крѣпкын вѣ бранєх[ь]
г(оспод)ь яко прослави се : ~

23а пѣс(ьнь), г'.

їрм(о)с(ь). оутвержденїє ~

Прѣвѣнца показа те г(оспод)ь. стадѹ своемѹ прѣвѣнствоватьи. прѣвос(вє)щенна архїереа. єже стежа ч(ь)стною си кровїю
: ~

Иладоѹмнїимь пакы вьсь, вѣзвращающїи се на земьныи помысли. кѣ исправленїю гави те г(оспод)ь. прѣвос(вє)щенне
бл(а)женє євстатїє : ~

Землє исцѣднїимь пакы текѹщим' кѣ исправленїю. в(ог)ь слово пльт[ь] бывь гави те : ~

бо(городичнь)

Изь д(ѣ)внчяьскаго чрѣва ти гави се, сл(ь)нце праведное. ѡзарає земьныхъ чювствїа. и наставлає вѣистинѹ кѣ своемѹ
си в(о)ж(ь)ствѹ : ~

Катавасїа ~

Крѣпость даєи бл(а)гоч(ь)стивымь г(оспод)ь. и рогъ помазанных[ь] своиѹхъ вѣзносе. ѡт[ь] д(ѣ)вы раждает се. гред[є]т
же кѣ кр(ь)щенїю. тѣм же 23б вѣрнїи вѣзпїемь. нѣс(ть) с(вє)таа яко в(ог)ь нашь. и нѣс(ть) праведна патє тебе
г(оспод)и : ~

сѣд[альнь]. гл(а)с(ь), й'. Повелѣное ~

Повелѣнѹю таниѹ бож(ь)ст(ь)внѹю прїемь вѣ разѹмѣ своемь. вѣ кровь вѣжделѣвь н(є)в(є)снаго житїа. скоро прїиде
взьмь ч(ь)стнїи кр(ь)сть х(ристо)вь на рамо. г(лаго)лє непрѣстано вѣсѣмь. прѣклонєи н(є)в(є)са сѣхожденїемь. и

⁴⁸³ грѹ исписано изнад реда.

пльть[ь] занювавь от[ь] д(ѣ)вице. всѣхъ велегл(а)сно зоветъ сп(а)сти се. вѣпити же и гла(гола)ти. слава безчисленно
нти м(н)л(о)сти. едине прѣм(н)л(о)стиве : ~

вщ[н]. сл(а)ва и н(ы)нѣ праз[дннкоу]

Трѣхъство свѣтло прѣд[ь] съврѣшающе вси просвѣщеніем' х(ристо)вѣмь. добродѣтели облистани се. приходит бо
иже надъ всѣми от[ь] галилеє къ іоаннѣ. кр(ь)щеніе исто 24а чити сп(а)с(е)ніа огнемь д(оу)ха. въ орданскыхъ
стрѣлахъ. тако в(ог)ь родѣ чл(о)в(ѣ)чьскомѣ : ~

пѣс(ьнь), ѧ .

ірм(о)с(ь). Покрѣла есть н(е)б(е)са до ~

Веселе се с(ве)щенникъ неизреченнымъ слѣжителъ. въ законнѣи цр(ь)кви слѣже. м(о)л(н)твами и слѣзми прилежно.
просе всѣмь оставленіа грѣхомь. д(оу)хоподвижно вѣпѣше. испльнише се вса твоег(о) хваленіа : ~

На и же надѣсе с(вѣ)т(н)т(е)ль. из млада вѣзрастом(ь) отроче. рад[оу]е се вѣстете въ горѣ с(ве)тѣю. землянаа вса мирѣ
оставивъ. и самъ себѣ прилепивъ закона творцѣ и вл[а]д[ы]цѣ. испльниае заповѣди б(о)ж(ь)ствѣныя волє. и вѣпѣше
испльнише се вса твоего хваленіа): ~

Видѣвъ с(ве)т(н)т(е)лю слово безначелное. пльтію къ намъ припѣшаа. 24б все чл(овѣ)кы любезно⁴⁸⁴ призывающа
вса мира нивѣчтоже вѣмѣнивъ. все срд[ь]чно съ любовію вѣпѣше испльнише се вса твоего хваленіа : ~

бо(городичнь)

Видѣти херѣвимъ и серафимъ невѣзможнымъ. от[ь] д(ѣ)вчѣтскыя крѣвы пльть занювавь. къ намъ неизреч(е)нную
волею прїиде. въ разѣми тни наставити вса. съ любовію вѣпѣюще емаѣ, испльнише се вса твоег(о) : ~

Катаваста.

Слышаше г(оспод)и глас(ь) твои иже р(е)че. гл(а)с(ь) вѣпѣющаго въ пѣстыни. тако възгрѣмѣль еси надъ водами
многыми. твоємѣ свѣд[ѣ]телствѣющѣ с[ы]нѣ. всъ бывъ сѣшомѣ. д(оу)хомъ же възьпи. се х(ристо)с б(о)жїа
мѣдрост(ь) и сила : ~

пѣс(ьнь), ѣ

ірмос(ь). ꙗко видѣ нсана образно ~

25а Смысливъ с(вѣ)щенны. прѣходещи пльти слабостнѣю славо. пльтныхъ волю скоро зклони се. възденіемъ рѣкѣ. и
честїнѣ рѣкѣ и колѣно кланганіем[ь]. тебе люблю б(о)ж(е) мои і(соу)се. свѣта невет(е)рнѣа. и миром[ь] обладающа ~

Провиднаа б(о)жїа мѣдрост(ь). избравшии зѣицѣ павла сѣда себе избранна. вѣзидлающа от[ь] земліе збога. и
посаждае на прѣстолѣ богатихъ. и тебѣ прѣвос(в)ещенне б(о)жїи еустатїе. себѣ избравъ пастыра и зчителѣа, и
наставника всѣмь любещимъ х(рист)а. свѣта неветѣрнѣа миром[ь] облада(юща) ~

⁴⁸⁴ Тако уизворнику.

Ѡчистиѡ си д(оу)шѡ и тѣло ѡт[ь] сквръни. и пр[ѣ]под[о]бнаа себе и праведна незлобнѡа ѡчителиа показавь. сїнрим же и ѡбогымь пнтатель. ѡбы 25б димимь помощникь. и злѡбленимь прїиматель. тѣм же съ дръзновенїемь вѣпїешн. тебе люблю б(о)ж(е) мон і(сооу)се. свѣта нвеч(е)рнѡа мирѡм[ь] ~

бо(городичнь)

Безлѣтнаго вѣ лѣто породн. бракѡ ненскѡсна. д(ѣ)вство и рожд[ь]ство сѣпрегши паче ѡма, да чл(овѣ)ка ѡбожнши паче юс(те)ства и разѡма. свѣта невечернѡа. мирѡм[ь] ѡбладающа~

Катавас(їа)

І(соу)с животѡначелникь. раздрѣшннѡ ѡсѡжденїе прїнде, адама прѣвозданнаго. ѡчищенїа же тако б(о)г[ь] негрѣвѡе. падшаго ѡчищаеть вѣ иордани. вѣ нем же враждѡ ѡбывь. прѣнмѡщѡ вѣсака ѡма мирь подаваеть : ~

пѣс(нь), 5 .

ирмос(ь) Вѣзъпи к тебѣ ста.

Ѡона ты дошд[ь] прѣѡс(в)ещенне ѡ(т)ч(е). и грѡвь г(осподь)нѡ ѡсрбною 2ба любовїю ѡблѡбнзавь . и ѡ камень сѡблазна никѡли же потѣк се бл[а]г[о]д[ѣ]тїю б(о)жїею спасаем(ь) ~

Извѣста себѣ сѣтворїн. сѣ ѡбразню б(о)ж(ь)ствномѡ. вѣзъм[ь] кр[ь]сть скоро вѣ слѣдѣ его иде. земльннхъ⁴⁸⁵ немощн нынѡа ѡтѣнѡдѣ ѡдаан се :~

Ѡ(ы)ны чл(овѣ)чьскыє с(ы)ны б(о)жїе сѣтварае. потѣцав се бл(а)женне. поклонїати се прѣс(в)етѡи тронци. єдиноѡѡ сѡщїствѡ : ~

бо(городичнь)

Безлѣтнаго вѣ чрѣвѣ прнемшїн б(о)городы)це. несказаемѡѡ чл(овѣ)чьскомѡ породїн нечреч(е)нно. вѣздон на сп(а)сенїе всѣмь вѣрннмь :

Катавас(їа).

Глас(ь) словесн свѣтннникь свѣша. дѣнница сл(ь)нцѡ пр[ѣ]дт[е]ча. вѣ пѡстынн поканте се. вѣсѣмь вѣпнеть людемь и ѡчиститн се. се бо прѣд[ь]ста хрнстѡс. ѡт[ь] тає мира избавлаѡе :

2бб ко[н]д[акь] гл(а)са, 5 . под[обьнъ] єже ѡ нас(ь)~

Ѡъ выше ѡт[ь] б(о)га прнемь бл[а]г[о]д[ѣ]тѣ. вѣ с(ветн)т(е)льскѡю подобѡѡ ѡблѣк се . и ѡт[ь] ѡстнѡ своєю бл(а)гоч(ь)стно наѡчнль єси . всѣхъ кланїати се тронци єднносѡщннѣн. тѣм же паметь твою с(в)етѡю чѣтѡце . прославлаемь б(о)га. прославльшаго те :~

икос(ь)

⁴⁸⁵ ннхъ испнсано изнад реда.

На прѣстолѣ славы сѣдѣшаго б(ог)а вѣждѣлѣвъ вѣсе ѹсрьдно. и къ нѣмѹ привѣдѣ свое си стадо вѣрно . процвѣте вѣ домѹ
его тако красни финнѣѹ . насаждѣнь вѣ домѹ г(оспод)ни. ѹмножи тако кѣдрѣ чѣда своа. кротости и смѣренїю наѹчив се.
вѣспѣвати и славити б(ог)а прославѣшаго те :~

пѣс(ьнь), ѹ.

ирмос(ь) тебе вѣ огни обросившаго ~

Йбраамни жрѣтвы ревновавѣ. ѡ(ть)чѣ прѣѡс(вѣ)щенне еустафїе. 27а тако исаака свою д(оу)шѹ принес(ѣ) х(ристо)вы .
жрѣтвѹ ч(и)стѹ и непорочнѹ. бл(а)гоч(ь)стно вѣспѣвае . бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь ѡт(ь)цѣ нашихъ :~

Рода земльна избавити просѣ . грѣхѣ сластолюбивыхъ. вѣзденїемъ рѹкѹ. и вѣсенощнымъ стоанїемъ. и слъзали мноземн
. цр(ь)ковною слѹжбою . и честїимъ вѣздыханїемъ . бл(а)гоч(ь)стно вѣспѣвае. бл(аго)с(ло)вень~

И тебѣ гробѣ нетлѣнно тѣло съблюде . б(о)жїемъ мановенїемъ . на прославленїе и ч(ь)сть . ѡбъстоюще с(вѣ)тѹю ти
ракѹ. и бл(а)гоч(ь)стно вѣспѣвающе, благословень б(ог)ь ѡт(ь)цѣ нашихъ:~

бо(городичнь)

Ѡ(ть)чѣю волюю и доуха с(вѣ)т(а)го ѡсѣненїемъ. с(ы)на б(о)жїа приеть б(о)городыце . несказанно понесши . и
неизрѣ(ѣ)нно пророжд[ь]ши. емѹ же вѣрнїи поемъ бл(аго)с(лове)нь б(ог)ь ѡт[ь]ц(ь)⁴⁸⁶ наших[ь] :~

27б Катавасїа).

Юноше бл(а)гоч(ь)стивїе вѣ печь огньнѹю вѣлѣзшїимъ. шѹмещѣ д(оу)хѣ хладнѣ неврѣдими съхрани. и б(о)жїа
агг(ѣ)ла съхожденїе . тѣм же вѣ пламени прохладдаемн бл(а)годарьствѣвно поахѹ прѣпѣти ѡт[ь]ц(ь): ~

пѣс(ьнь), й.

ирмос(ь). Непостанным(ь) ог(немь)

Людїе с(вѣ)щеннїи прѣдзреще . обычан твоего ѹстава . смѣренїа же и кротости. и бож(ь)ствнаг(о) ѹченїа испльнїенїи.
ѡт[ь]цѣ медоточивых ти ѹстьнь . б(о)жїю пѣс(ь)нь вѣспѣвахѹ бл(аго)с(ло)вите вѣса :~

Се жизнь и свѣтъ. всѣмъ х(ристо)с приближи се. вѣздае комѹждо противѹ дѣломъ. неч(ь)стивым[ь] стр(а)сть.
бл(а)гоч(ь)стивим же бл[а]г[о]дѣ[т]ь и славѹ. вѣлегл(а)сно вѣпїаше вѣспѣвае бл(аго)с(ло)вите вѣса~

бо(городичнь)

Се д(ѣ)вица, такоже пророкъ гла(го)лаше вѣ чрѣвѣ приемшїи породи 28а емманѹила. еже ис(ть) с нами б(ог)ь . на
земли гави се и съ чл(овѣ)кы поживе . емѹ же вѣрнїи поем[ь] бл(аго)с(ло)вите вѣса дѣла г(оспод)на~

Кат(а)васїа.

Таннѹ прѣславнѹю. вавлонска показа печь, источьши росѹ. тако стрѹе хотеше. не вещьстввнїи огнь приети истрѣпѣти
иордань . плѣтїю кр(ь)стима зиждителя. его же благословеть людїе и прѣвѣзносеть его~

пѣс(ьнь), ѱ.

⁴⁸⁶ Натписано изнад реда.

ірдось. Вѣ законѣ сени~

Дрѣвлюе разѹмѣваемѣи жрѣтвѣ. закономъ приносеших[ь]. еже в(о)жѣи прѣвос(вѣ)щенникъ. целомѹрнѣ новие бл[а]г[о]дѣ[т]и с(вѣ)щенствѣе. г(оспод)на прѣданїа хлѣба . и чаше памятьствовати. вѣ оставленїе грѣхо⁴⁸⁷ всѣмъ гасно исповѣдаше величїе :~

Въздаждми вѣпїаше с(вети)т(е)ль причестїа в(ог)ѹ. 28а иже новопити вѣ ц(а)р(ь)ствн твоєм(ь). дара испльнити ми се. и бесконьчнанагo веселїа. и ѹ тебе прѣбывати. єго же хвалеце величаемъ :~

С(вѣ)щеннопроповѣдателя вѣ истинѹ в(о)жїа рачителя . гред[е]те ѹсрьдно своего си ѹчителя. и вѣспитателя собьстоєще ракѹ. и ѹхающе бл[а]г[о]дѣ[т]їю в(о)ж(ь)стввною. юже вѣспѣвающе величаемъ :~

бо(городичнѣ)

Прѣввыше обычаа и несказанно д(ѣ)вице в(огороды)це х(рист)а породн. сего н(ы)нѣ ѹмоли. избавити се намъ от[ь] находа поганска. и от[ь] вѣсакого вѣрѣда. и междѹсобные рати. да те непрѣстанно истиннѹю в(огороды)цѹ вѣзвеличимъ :

Кат[а]васїа.

Недоѹмѣеть вѣсакъ єзыкѣ⁴⁸⁸ хвалите дос(то)инно. ни изоумѣет же ѹмъ прѣмырными 29а пѣти те в(огороды)це . оубаче бл(а)га сѹщїи вѣрѹ прїими. и бо любовь вѣси в(о)ж(ь)ствнѹю нашѹ . ты бо хр(н)стїаномъ єси помощница тебѣ величаемъ :~

свѣт(ильнѣ).

С(вѣ)щенна и свѣтоносна и славна пате сл(ь)нца. ѡзарающїи насъ память с(вѣ)т(о)го ти ѹспенїа . юже свѣтло празданїимъ. прославїающе г(оспод)а давшаго ти бл[а]г[о]дѣ[т]ь :~

дрѹга праз[д]ьникоу].

Готовн се завѹлоне нефталнѣ ѹкрасн се. подими иордане зижднителя всѣхъ и в(о)га . плътїю к тебе гредѹща . наше грѣхы ѡмити хотецаго :~

На хвал(нте) ст[и]х[ы]р[ы] гл(а)с(ь), ѡ. агг(е)льскыє ~

Ѣгоже гл(а)са вѣпїюцаго прѣдсказаше. прїиде х(ристано)с на стрѹе иорданскыє. и пр[е]д[т]ѣ[т]и рече греди и ѡмїи мѣ водами . кр(ь)сти мѣ н(ы)нѣ сшьдшаго. адама бо 29б ѡмити прїдох(ь). прѣваго паденїа . бл(а)г(о)с(ло)вень гавлїен се в(ог)ь нашъ слава тебѣ :~

Высотѹ н(е)в(е)снѹю. никако же изъ слѣд ихъ свѣздамъ число ни землю измѣрихъ. и како врьсѣ твоємъ. бл[а]д[ы]цѣ пр[е]д[т]ѣ[т]а прикоснѹ се рѹкою . како же крышѹ носецааго грѣстїю тварь тѣмже зовѹ ти. бл(а)г(о)с(лове)нѣ гавлїен се в(ог)ь нашъ сл(а)ва тебѣ :~

⁴⁸⁷ Оштеѣење листа у виду отвора неправилног кружног облика захватило је крај речи. Сачувало се само стабло, вероватно, слова „м“.

⁴⁸⁸ Део речи исписан је каснијом руком на траци од хартије којом је надомештено оштеѣење листа. Иначе, цео лист је причвршћен уз хрбат траком од хартије што је знак неке старије, примитивне реставрације књижног блока.

СѢпрѣстольнѣ ѡ(тъ)цѣ и д(оу)хѣ сїи. агг(е)льскыи воинствѣ дароношѣ се. нѣ малимѣ врьтъпом[ѣ] ѡдвляенѣ быхѣ
раждае се, вѣ ви-флѣеме за м(н)л(о)срдїе. тѣм же н(ы)нѣ десницѣ твою мнѣ вѣ занмѣ даждѣ. да ѡмню собою мирови
прѣгрѣшенїа :~

Затворилѣ еси иногда грѣхѡм[ѣ] принои. словомѣ съдрѣже хлѣбы н(е)б(е)сныє. и како те іѡр 30а данѣ видевѣ
сѣтрьпнѣ . юже бо стрѣѣ ѡт[ѣ]вратнѣ . позна тварѣ вѣса . и азѣ зовѣ тѣбѣ. бл(аго)с(лове)нѣ гавлен се б(ог)ѣ нашѣ
слава тѣбѣ :~

Сл(а)ва гл(а)с(ѣ), ѡ .

Н(е)б(е)сныхѣ красоть достигѣ . и съ вышнїи ликостоаны вѣдваре се . прѣсвѣтлы с(ве)т(нѣ)лю еустатїе. вѣсегда
моли се г(осподе)ви, о съврѣшающнхѣ твою паметь :~

И н(ы)нѣ глас[ѣ], ѡ .

Д(ѣ)н(ѣ)сѣ н(е)б(е)си и земли творцѣ, приходнѣ плетїю на іѡрданѣ. кр(ѣ)щенїе просе безгрѣшннн . да ѡчнстнѣ мирѣ
ѡт[ѣ] льстн вражїе . и кр(ѣ)щает се ѡт[ѣ] раба бл[а]д[ѣ]ка всѣх[ѣ] . и ѡчнщенїе водою родѣ чл(овѣ)чьскомѣ дарѣетѣ .
томѣ вѣзпїнмѣ. гавлен се б(ож)е нашѣ сл(а)ва тѣбѣ :~

славословїе велнко . и ѡт[ѣ]пѣс(тъ). на блаженѣх[ѣ]. пѣс[ѣ]нь, г. ѡ . ап(о)с(то)ль кѣ 30б евресом(ѣ). гл(а)ва тнї .
евт(г)елїе ѡт[ѣ] іѡ(а)н(а) зач(ело), лс. прнч(ѣ)стнѣ вѣ памет[ѣ].

Служба Светом архиепископу Евстатију I (НБС)

Србљак, Народна библиотека Србије, Рс 18

239б М(ѣ)с(ѣ)ЦА ГІЕНВАР(А) ѿ оуспѣніе иже въ с(ве)тых(ь) ѡ(ть)ца нашего еустатіа архіеп(и)ск(о)па срѣбскаго:·
Веч(е)рь бл(а)жень мѡжъ на го(спо)ди възвах(ь) пос(та)вимъ с(ти)х(ь) § н поємъ, ст(ы)х(ы)р ы гл(а)с(ь) ·§·
под[обьнь] въсе оупока(ни):·

Въсего самъ себѣ прїинесе къ г(оспод)оу н(е)б(е)сное скровыще самъ себѣ съдѣлалъ яси. землянаа оставивъ .
н(е)б(е)сныхъ в[ь]жделѣвъ. емоу же оупотова се ѡбитель себѣ сътворивъ . х(ри)стоу съ ѡ(ть)цель и д(оух)оу с(ве)томоу
жилице. тѣмъ съ агг(е)ли прѣд[ь]стою тронци. съ дръзновенїемъ м(о)ли се ѡ д(оу)шахъ нашихъ:·

Въсѣхъ мирьских(ь) ѡт[ь]рек' се бл(а)женїе. д(оу)ховнымъ прїилѣпи се. пльтьска бо игранїа и земляниѣ похотн
постомъ покорн. и всенощнааго пѣнїа м(о)лбою. слъзми постѣ 240а авь и съ веселїемъ жнїеши . тѣмъ прѣс(ве)тѡю
ти память прославилъ естъ х(ри)сто)с сп(а)сь. его же съ дръзновенїемъ м(о)ли ѡ д(оу)шахъ наших(ь):·

Въсе въспрїиель яси него же възделѣвъ бл(а)женне еѡстатїе . прѣѡс(ве)щенне г(осподь)нь оуподниче . и въздѣ раздавъ
стадѡ своємѡ. в(о)ж(ь)ст(ь)внаа сладости оученїа . ниц же наслажд[ь]ше се и оутврждаемн. ѡт[ь] всакоѣ съблазни
вражїе и крамоли. тѣмъ х(ри)с(т)а прославляемъ. давшомоу ти бл[а]г[о]д[ѣ]ть таковоѡю. его же съ дръзновенїемъ м(о)ли
ѡ д(оу)шах(ь) нашихъ:·

слав(а) гл(а)с(ь) . § .⁴⁸⁹

На висотоу встеч(е) добродѣтелиен. н(е)б(е)сных(ь) желеае. и смыслъ всѣх(ь) оуче прїиходѣщїихъ к тебѣ . и н(е)б(е)снаа
моудрствовати, и землянихъ помысль оукланїати се. и сквьрьнь пльтьских(ь) оудалїати се . тѣм же іако финиѡ
процвѣ. въ д(о)мѡ г(оспод)ни насаж[ь]дѣ се . и м(о)лиши се непрѣстан'но сп(а)сти се д(оу)шам(ь) н[а]шим[ь]:·
и н(ы)нѡ тѣж(дѣ)⁴⁹⁰

Грѣдетъ къ іорданоу х(ри)сто)с истина кр(ь)стити се ѡт[ь] іоана. и реч(е) къ немоу азъ трѣвоѡю ѡ тебѣ кр(ь)стити се.
и ты грѣдѣши къ мнѣ . не смѣю сѣно прїикоснѡсти се ѡгню. ты же ме ѡс(ве)ты вл[а]д[ы]ко іавленїемъ твоимъ:·

Прок(и)льнь д(ь)невы.

Таже паремїе.

На стих[о]в[но] ст[и]х[и]ры глас(ь) . ѡ. под[обьнь] прѣхвал(ни)

Ѡ(ть)че еустатїе. твои ѡстнѣ биста рѣкы д(оу)ховнїе точецїи. исъхша вѣрою ср[ь]дца напаїаюцїи. и заблюждѣше
оучениемъ. и тьмнихъ, свѣтомъ бож(ь)ствнаго оученїа просвѣщае. н(ы)нѡ м(о)ли се х(ри)с(т)оу даровати д(оу)шамъ
нашимъ мирь и велїю м(и)л(о)сть:·

с(ти)х(ь) оуста мога възг(лаго)лют(ь) прѣ(моу)дрость

⁴⁸⁹ Исписано на белини.

⁴⁹⁰ Исписано на белини.

Красоте д(ѣ)вствѣныѣ твоѣ. и прѣсвѣтлѣншии доброте твоѣи. чини агг(е)льсѣи дивнше се г(лаго)люще. како въ плѣти сы. бесплѣтнааго врага побѣди. что же те наречѣмъ и мы чѣда твоѣа земльнѣи. аще и непостижно нь обаче выпѣемъ ти. рад[о]уи се прѣвос(вѣ)щенне св(е)т(нѣ)лѣмъ похвало : ~

Слав(а). И н(ы)на. Тъж(де).

И дамоуѣ наготовуѣ о дѣвѣае бл(а)г(о)уѣтробне въ о дѣждѣ славы. хоцѣши обнажити се плѣтѣю въ ѿорданѣ рѣцѣ. о чюдеси прѣславномоу. како под[ѣ]иметь вода вл[а]д[ѣ]ко г(оспод)и. водами поркывае прѣвышнѣа, такоже пишеть. поемъ ѿ(соу)се бл[а]г[о]дѣт[ѣ]лю въси твоѣ авлѣнїе : ~

По полѣсен. Сѣд[альнѣ] гл[а]д[ѣ] . ѿ. Прѣмѣдрост[ѣ].

Прѣмоуѣдрост(ѣ) вышнѣю навикѣ. и агг(е)лскоуѣ житию исправитель. все прѣнвель еси послѣшающїихъ тебе бл(а)женне. трѣпѣнїю бо чинь быс(ѣ)т(ѣ). и кротости ѣдивлѣнїе. инокымъ образѣ юнїемъ разѣмъ. старым(ѣ) 241б крѣпителю . тѣмъ же имѣи по дльгѣ съшѣдше се . с(вѣ)тѣю память твою прославляемъ г(лаго)люще . м(о)ли х(ри)с(т)а б(о)га грѣхомъ оставлѣнїе подати . чтоуѣимъ съ любовїю с(вѣ)тѣю память твою .

Слава И н(ы)на праз[дннкоу]

Велїкїи кр(ѣ)ст(нѣ)лю г(о)с(под)нѣ рад[о]уи се . прїиде бо х(ри)с(т)о(с) тобою кр(ѣ)стити се . трепещеши тако слоужитель, вл[а]д[ѣ]ка главѣ прѣклонить тебѣ. прїикосни се б(о)ж(ѣ)ствнѣмъ врьсѣ. съдръжѣщаго рѣкою всаѣскаа . и бл(а)говолѣнїемъ б(о)жїнемъ сп(а)сающааго родѣ чл(о)в(ѣ)чѣскыи :

Степен(е) Антифон(ѣ) . ѿ. го гл(а)са прик(имень) гл(а)с(ѣ) . ѿ.

Оуста моѣа възг(а)голють. ст(нхѣ) оуслишите сїа всако дых(аннѣ) еу[в]г[г]лїе от[ѣ] ко(а)на Р(е)чѣ г(оспод)ѣ прїшѣд[ѣ]шим(ѣ). пс(а)лмѣ . ѿ. ст(ы)х(ы)ра гл(а)сѣ . ѿ.

Излїпа се бл[а]г[о]дѣт[ѣ] въ оустнах(ѣ) твоих(ѣ) прѣп[о]д[о]бне о(ѣ)чѣ. и быс(ѣ)т(ѣ) пастирь х(ри)с(т)о(с)вѣ цр(ѣ)квы. оуѣ словеснѣ о вѣце. вѣровати въ тронцѣ еднносѣцноуѣ. въ еднномъ б(о)ж(ѣ)ствѣ :

кансонѣ прѣдпраз[дннкоу] на ѿ . и с(вѣ)тоуѣ на . ѿ.

пѣс(ѣ)нь . ѿ. ирмос(ѣ) соуше глыбо.

Прѣмѣдрост(ѣ) б(о)жїа всемоцна. вселшн се въ те оче . от[ѣ] пелень назнамена те бл(а)годѣтїю д(о)уховною . наставагае исправлѣти . и наѣчи пѣти поемъ г(о)с(под)ѣви славно бо прослави се :

Крѣпити се и мѣжати се. и противити се противѣ невид[ѣ]имѣ бранемъ вр(а)жїимъ. и г(о)с(под)нѣю помощїю ѣтврѣждати се. и звати г(о)с(под)ѣви поем(ѣ) славно бо :

Разоумъ въспрїемшѣ н(е)б(е)снн. веселет се земльнѣи. просвѣте бо свѣт(ѣ) въсїавшїи. от[ѣ] земльнаго неможенїа. и цвтѣ⁴⁹³ архїереискѣ процвтѣшѣ. и б(о)гооугодно поюще поемъ г(о)с(под)ѣви славно бо про:

242а бо(городнчнѣ)

⁴⁹³ Тако у изворнику.

Ис чръва прѣжде дныце⁴⁹⁴ рождена. ѿт[ь] ѿ(ть)ца прѣвѣчно слово б(о)жїе. въ послѣдк же свѣтъ ис тебе бракъненскѣснен родити се б(о)городы)це. избрани с(вѣ)тые свое звати и въспѣвати г(осподѣ)ви поемь славы бо прослави се ∴

Каѳ[а]ва(сїа).

Гльбине ѿт[ь]криль еси д'но. и по сѣхѣ своих си изводитъ. въ нѣн погроуѣ съпостати. крѣпкын въ бранѣх(ь) г(оспод)ь тако просла(ви се) ∴

пѣс(ьнь) .ї. ірмос(ь) Ѳутврѣженїе.

Пръвен'ца показа те г(оспод)ь. стадѣ своимъ пръвен'ствовати . прѣос(вѣ)щенна архїереа. еже стѣжа ч(ь)стною си кровїю ∴

Младоуумнымъ пакы въсь, възрацаючи се на земланные помисли. къ исправленїю гави те г(оспод)ь. прѣос(вѣ)щенне бл(а)женне еустатїе ∴

Земле исцѣднїимъ пакы текѣщїимъ къ исправленїю. б(ог)ь слово плът(ь) бывъ гави те ∴

Бо(городичьнь)

Изъ д(ѣ)внѣскаго чръва ти гави се. сл(ь)нце праведное. ѿзрае земельныхъ чювьствїа. и настаглае кнстинуу къ своему сы б(о)ж(ь)ствѣ ∴

Каѳ[а]ва(сїа).

Крѣпость дае и бл(а)гоч(ь)стивымъ г(оспод)ь. и рогъ помазанных(ь) своих(ь) възносе. ѿ[тъ] д(ѣ)вы раждает се. гредет же къ кр(ь)щенїю. тѣм' же вѣрнїи възпїемь. нѣс(ть) с(вѣ)та тако б(ог)ь ншь.⁴⁹⁵ и нѣс(ть) праведна пате тебе г(оспод)и ∴

Сѣд[альнь]. Гл(а)с(ь) .ї. . Повѣлѣное.

Повѣлѣноую танннѣю б(о)ж(ь)ст(ь)внѣю прїемь въ разѣмѣ своемъ . въ кровь въделѣвъ н(е)б(е)снаго житїа. скоро прїидѣ възыль ч(ь)стнїи кр(ь)сть х(ри)с(то)въ на ramo. г(лаго)ле непрѣстан'но всѣмъ . прѣклонен н(е)б(е)са съхожденїемъ. и пл(ь)ть занювавъ ѿ д(ѣ)в(н)це. всѣхъ вѣлегла)сно зовѣтъ сп(а)сти се. выпити же и гла(го)лати. слава безчисльной ти м(н)л(о)сти едне прѣм(н)л(о)ст(н)вѣ ∴ вщ(н).

242б Слав(а) И н(ы)нѣ праз(дъ)ннкоу)

Трѣжство свѣтло прѣд[ь] съврѣшающе въси просвѣщенїемъ х(ри)с(то)вѣмъ. добродѣтели ѿблнстанм' се. прїиходит бо иже н[а]дъ всемы ѿ[тъ] галлене къ іоаннѣ. кр(ь)щенїе источити сп(а)сенїа огнемъ д(оу)ха. въ іорданскихъ строу҃тахъ. тако б(ог)ь родѣ чл(о)в(ѣ)чьскому ∴

пѣс(ьнь) . д' . ірмос(ь). покрила ис(ть)

⁴⁹⁴ Тако у изворнику.

⁴⁹⁵ Тако у изворнику.

Веселе се с(ве)щенникъ неизречен'нымъ слѣжителъ. въ закон'нѣ и цр(ь)квы слѣже. м(о)л(н)твами и слъзми прилежно . просе в'сѣмъ оставленїа грѣхомъ . д(оу)хопод[ь]вижно въп'аше . испльнише се в'са твоего хваленїа :

На н'же надѣта се с(ветн)т(е)ль из млада върастомъ отроче. земльнаа вса мироу оставивъ . и самъ себѣ прїилѣпивъ закона творцѣ и вл[а]д[ь]цѣ . испльниае заповѣди б(о)ж(ь)ств'нїе волю. и въп'аше испльнише се вса твоего хваленїа :
Видѣвъ с(ветн)т(е)лю слово безначелное. пл'тню къ намъ пришдшаа . все чл(о)в(ѣ)кы любьзно прїнзывающа вса мира ни въ чтоже вьмѣнивъ . все срьд[ь]тно съ любовїю въп'аше испльнише се вса твоего хваленїа :

Бо(городичнь)

Видѣти херѣвїимъ и серафимъ невъзможнымъ. сот[ь] д(ѣ)вѣчьскыя крѣвы пл'ть занмовавъ. къ намъ неизреч(е)н'ною волюю прїидѣ. въ разѣмити и наставити вса. съ любовїю въп'июще кѣмъ, испльнише с(е) вса твоего :

Каф[а]ва(сїа).

Слышаше г(оспод)и гл(а)с(ь) твои иже реч(е). гл(а)сѣ въп'иющаго въ поустинны. тако възгрьмелъ кси над[ь] водами многыми. твоимъ свѣд[ѣ]телствѣющѣ с(ы)нѣ . вьсь бывъ соуцомъ. д(оу)хомъ же възьпїи се х(ристо)с б(о)жїа мѣдрост(ь) и сила :

243а пѣс(ьнь) ѿ ірмос(ь). ꙗко видѣ исана ообразно

Смыслывъ с(ве)щенныи. прѣходецѣ плъти слабостнѣю славоу. плътныхъ волю скоро оуклони се. въздѣнїемъ роукѣ. и честїимъ рѣкѣ и колѣнокланїемъ. тебѣ люблю б(о)ж(е) мѡи і(соу)се. свѣта невет(е)р'нїа. и мироу обладающа :

Провиднаа б(о)жїа мѡдростъ. избравшїи оубѣнцѣ павла създа себѣ избран'на. възымающа сот[ь] землє оубога. и посаждае на прѣстолѣ б(о)гатых(ь). и тебѣ прѣвос(ве)щенне б(о)жїи еустатїе . себѣ избравъ пастира и оучителя, и настав'ника вѣмъ любещїимъ х(ри)с(т)а . свѣта невет(е)р'нїа мироу(ь) облада[юща] :

Ѡчистив' си д(оу)шѣ и тѣло сот[ь] скверни . и пр[ѣ]п[о]д[о]бнаа себѣ и праведна незлобива оучителя показавъ. сїирни же и ѡбогымъ питатель . собыдимимъ помѡщникъ . и озлобленїимъ прїиматель. тѣм же съ дръзновѣнїемъ въп'еши. тебѣ люблю бо(ж)е мѡи і(соу)се . свѣта невет(е)рнїа и мироу обладае :

Бо(городичнь)

Безлѣтнаго въ лѣто породн . бракъ неискѣснаа д(ѣ)вѣство и рожд[ь]ство съпрѣг'ши паче оума, да чл(о)в(ѣ)ка об(о)жїишїи паче ис(тѣ)ства и разѣма свѣта невет(е)рнїа мироу облада[юща] :

Каф[а]ва(сїа).

Х(ристо)с животѣ начелникъ . раздрѣшити осѣжденїе прїиде , адама прьвозданаго. очистиенїа же тако б(о)г(ь) не трѣбѣе. падшаго очнщають въ іорданїи. въ немъ же враждѣ ѡбывъ. прѣнмѡущѣ всака оума мирѣ подавають :

пѣс(ьнь) . ѿ . ірмос(ь). Възъпих(ь) к тебѣ :

243б сїона ты дош[ь]дѣ прѣвос(ве)щен'не ѡ(т)чѣ. и гробъ г(осподь)нѣ оусрьдною любовїю обловнзавъ . и ѡ камень съблазна николи же потьк' се бл[а]г[о]д[ѣ]тїню б(о)жїею сп(а)саемъ :

ИЗВѢСТА СЕБѢ СЪТВОРИИ. СЪ ОБРАЗЫЮ БОЖ(Ь)СТВНОМЪ. ВЪЗЬМЪ КР(Ь)СТЬ СКОРО ВЪ СЛѢДЪ ЕГО ИДѢ. ЗЕМЛЬНИХЪ НЕМОЩИИ
Н(Ы)НИА ОТ[Ь]НОУДЪ ЗДАЛИ СЕ ∴

С(Ы)НЫ ЧЛ(О)В(Ѣ)ЧЬСКИЕ С(Ы)НЫ БОЖІЕ СЪТВАРАЕ. ПОТЪЩАВ' СЕ БЛА(А)ЖЕННЕ. ПОКЛАНЯТИ СЕ ПРѢС(ВЕ)ТОН ТРОНИ. ЕДИНОМЪ
СОУЩЬСТВЪ ∴

БО(ГОРОДИЧЬ)

БЕЗАТ'НАГО ВЪ ЧРКВѢ ПРИЕМ'ШИИ БО(ГОРОДЫ)ЦЕ . НЕСКАЗАЕМОМЪ ЧЛ(О)В(Ѣ)ЧЬСКОМЪ ПОРОДИИ НЕИЗРЕЧ(Е)Н'НО . ВЪЗДОН НА
СП(А)СЕНІЕ ВСѢМЪ ВѢРНЫМЪ ∴

КАФ[А]ВА(СІА).

ГЛАС(А) СЛОВЕСИ СВѢТІАНЫКЪ СВѢТА. Д'НИЦА СЛ(Ь)НЦЪ ПРѢД[Ь]Т[Е]ІА. ВЪ ПОУСТИНИ ПОКАНТЕ СЕ. ВЪСЕМЪ ВЪПНИЕТЬ ЛЮД[Е]МЪ
И ОЧИСТИТЕ СЕ. СЕ БО ПРѢД[Ь]СТА Х(РИСТО)С ОТЬ ТЛѢ МИРА ИЗБАВЛЯЕ ∴

КО[Н]ДАКЪ ГЛА(А)С(Ь) . ѿ ПОД[ОБЬНЬ] ЕЖЕ О НАС(Ь) ∴

СЪ ВЫШЕ ОТ[Ь] БО(ГО)А ПРИЕМ(Ь) БЛА[А]ГО[Д]Ѣ[Т]Ь . ВЪ С(ВЕТИ)Т(Е)ЛЬСКЪЮ ПОДОБЪ ОБЛЫК' СЕ . И ОТ[Ь] ЗСТНЪ СВОЕЮ
БЛА(А)ГОЧ(Ь)СТНО НАУЧИЛЪ ІЕСИ . ВСѢХЪ КЛАНЯТИ СЕ ТРОНИ ЕДИНОСЪЦНѢИ . ТѢМ ЖЕ ПАМЕТЬ ТВОЮ С(ВЕ)ТЪЮ Ч'ТЪЩЕ .
ПРОСЛАВЛЯЕМЪ. БО(ГО)А ПРОСЛАВЬШАГО ТЕ ∴

КОС(Ь) .

НА ПРѢСТОЛѢ СЛАВЫ СѢДЕЩАГО БО(ГО)А. ВЪЖДЕЛѢВЪ ВСЕ ОУСРЪДНО . И КЪ НЕМЪ ПРІИВЕДЪ СВОЕИ СТАДО ВѢРНО . ПРОЦЪВ'ТЕ ВЪ
ДОМЪ ЕГО ТАКО КРАСИИ ФИНИЗЪ. НАСАЖЕНЪ ВЪ ДОМЪ ГО(О)С(ПОД)НЫ . ОУМНОЖИ ТАКО КІЕДРЪ ЧЕДА СВОІА. КРОТОСТИ И СМѢРЕНІЮ
НАУЧИВ' СЕ. ВЪСПѢВАТИ И СЛАВЫТИ БО(ГО)А 244А ПРОСЛАВЬШАГО ТЕ ∴

ПѢС(ЬНЬ), ѿ ІУМОС(Ь). ТЕБѢ ВЪ ОГНИ ОБРАЗЫВ'ШАГО ∴

АВРААМИ ЖРЪТВИ РЕКНОВАВЪ. ОЧЕ ПРѢОС(ВЕ)ЩЕННЕ ЕУСТАТИЕ . ТАКО ИСААКА СВОЮ Д(ОУ)ШЪ ПРІИНЕС(Е) Х(РИ)С(ТО)ВЫ .
ЖРЪТВОУ Ч(Ь)СТНЪ И НЕПОРОЧНОУ . БЛА(А)ГОЧ(Ь)СТНО ВЪСПѢВАЕ. БЛА(АГО)С(ЛО)В(Е)НЬ ∴

ГОДА ЗЕМЛЯНОГО ИЗБАВИТИ ПРОСЕ. ГРѢХЪ СЛАСТОЛЮБИВЫХЪ . ВЪЗДѢНІЕМЪ РОУКОУ . И В'СЕНОЩІИМЪ СТОГАНІЕМЪ . И СЛЪЗАМИ
МНОЗЕМИ . ЦР(Ь)КОВ'НОЮ СЛОУЖБОЮ. И ЧЕСТИМЪ ВЪЗДИХАНИЕМЪ . БЛА(А)ГОЧ(Ь)СТНО ВЪСПѢВАЕ. БЛА(АГО)С(ЛО)ВЕНЬ БО(ГО)Ъ
О(ТЬ)ЦЬ НАШИХЪ ∴

И ТЕБѢ ГРОБЪ НЕТАГ'Н'НО ТѢЛО СЪБЛЮДѢ БО(О)ЖІИМЪ МАНОВЕНІЕМЪ . НА ПРОСЛАВЛЕНІЕ И Ч(Ь)СТЬ ОБЪСТОЮЩЕ С(ВЕ)ТОУЮ ТИ
РАКЪ И БЛА(А)ГОЧ(Ь)СТНО ВЪСПѢВАЮЩЕ, БЛА(АГО)С(ЛО)ВЕНЬ БО(ГО)Ъ О(ТЬ)ЦЬ.

БО(ГОРОДИЧЬ)

ОТЪЧЕЮ ВОЛКЮ И Д(О)УХА С(ВЕ)Т(А)ГО ОСѢНЕНІЕМЪ. С(Ы)НА БО(О)ЖІА ПРІИНЕТЪ БО(ГОРОДЫ)ЦЕ. НЕСКАЗАН'НО ПОНЕСЬШИ . И
НЕИЗРЕЧ(Е)Н'НО ПОРОЖДА[Ь]ШИ. ЕМОУ ЖЕ ВѢРНИ ПОЕМЪ БЛА(АГО)С(ЛО)ВЕНЬ БО(ГО)Ъ О(ТЬ)ЦЬ ∴

КАФ[А]ВА(СІА).

Юноше бл(а)гоч(ь)стивіє выпещь огоньноую вьлѣз'ше. шомещь д(оу)хъ хлад'нь . неврѣднн съхрани . и б(о)жїа агг(е)ла съхожденїе . тѣм же вь пламени прохладяемн бл(а)годарьствьвно поахоу прѣпѣти ѡ(ть)ць нашихъ б(о)ж)е
∴

пѣс(ьнь), ꙗ рмос(ь). Непостаннымь огнем(ь)

Людїе с(вє)щен'нїи прѣд[ь]зреще. ѡбичан твоєго оустава . смѣренїа же и кротости . и божьст'внаго оученїа испльненїи . ѡт[ь] медоточивїих' ти оустьнь . божїю пѣс(ьнь) вьспѣвахъ бл(а)го)с(ло)внте в(ь)са ∴

Се жнз'нь и свѣт[ь] . всѣмь х(ристо)с прїнеблжн се 244б въздае комуждо противъ дѣломь. нечьстивимь страсть . бл(а)гоч(ь)стивим же бл[а]г[о]д[ѣ]ть и славъ . вѣлегла)сно выпїаше вьспѣ(вае)

бо(городич'нь)

Се д(ѣ)в(и)ца, такоже прор(о)къ гла(го)лаше вь чрѣве прїнем'шїи породи ел'манъила. еже кс(ть)с нами б(о)гъ. на землн гавн се и съ чл(о)в(ѣ)кы пожнве. емоу же вѣрнїи поемь бл(а)го)с(ло)внте ∴

Каф[а]ва(сїа).

Танъ прѣслав'нѣю. вавлонска показа печь . источьши росъ. тако стръе хотеше. неवेशьствьнїи ог'нь прїнїети и сътрпѣти иордань. пльтию кр(ь)стима зиждителя. его же бл(а)го)с(ло)веть людїе и прѣвѣз(носете) ∴

пѣс(ьнь) . ѿ . рмос(ь). Възаконїенїи

Дрѣвлюе разъмѣваем'н жрѣтвѣ. закономь прїнносецїих(ь). еже б(о)жїи прѣѡс(вє)щен'никь. целомърьнь новїе бл[а]г[о]д[ѣ]ти с(вє)щенствъїе. г(о)с(под)нїа прѣданїа хлѣба. и чаше памятьствовати. вь ѡставленїе грѣховь . всѣмь гасно исповедаше величїе ∴

Вьздажд[ь] ми выпїаше с(вети)т(е)ль причестїа б(о)гъ . нже новопити вь ц(а)р(ь)ствн твоєм(ь) . дара испльнити ми се . и бесконьчнаго веселїа . и оу тебѣ прѣбивати . его же хвалеце величаемь ∴

С(вє)щен'нопроповедателя вь истинъ б(о)жїа рачителя. грѣд[ѣ]те оусрьд'но своєго си оучителя. и вьспнтателя ѡбьстоюце ракоу. и оухаюце бл[а]г[о]д[ѣ]тию б(о)ж(ь)ст'вною. юже вьспѣваюце величаемь ∴

бо(городич'нь)

Прѣвьше ѡбычаа и несказан'но д(ѣ)в(и)це в(о)городы)це х(рн)с(т)а породи. сего н(ы)нѣ оум(о)лн. нзбавити се намь ѡт[ь] находа поган'ска. и ѡт[ь] всакого врѣда. и междъсовнїе рати. да те непрѣ 245а станно истин'нѣю в(о)городы)цъ вьзвеличимь ∴

Каф[а]ва(сїа).

Недъмѣеть в'сакъ кзыкъ хвалити те достоинно . нн нзъмѣет' же оумь прѣмырнын пѣти те в(о)городы)це. ѡбаче бл(а)га сѡщїи вѣроу прїмн . и бо любовь вѣси б(о)ж(ь)ствнѣю нашъ . ты бо хр(н)стїаномь еси помощннца тебѣ величаемь
∴

свѣт(ильнь)

С(вє)щен'на и с(вє)тоносна и славна патче сл(ь)нца. ѿзраюци нас(ь) . паметь с(вє)того ти оупенниа . юже свѣтло
празднѣимь. прославяюще г(оспод)а давшего ти бл[а]г[о]дѣ[т]ь :

дрѣт[а] праз[дннкоу].

Готови се завѣлоне нефт'талиме оукраши се. подими иордане зиждителя всѣхъ и б(ог)а . плътю к тебѣ гредѣща. наше
грѣхы ѿмити хотецаго :

на хвал(нтє) ст(н)х(ы)ри гласъ ѿ агг(є)льскїе

ѿгоже гла(а)са впїюцааго прѣдсказаше. прїидѣ х(ристо)с на стрѣие иорданскыиє. и пред[ь]т[ѣ]ти рече греди и ѿми мє
водами . кр(ь)сти мє н(ы)нѣ съшѣдшаго . адама бо ѿмити прїидохъ . прѣваго падеїа. бл(аго)с(ло)вень гавлен се
б(ог)ъ нашъ сл(а)ва тебѣ :

Высоту н(є)б(є)снѣю. никако же нзъ слѣд их(ь) звездамь число . ни землю измирихъ . и како врьсѣ твоимь.
бл[а]д[ы]цѣ пр[є]д[ь]т[ѣ]тиа прикоснѣ се роукою . како же кр(ь)циѣ носецааго грѣстїю тварь . тѣм'же зовѣ ти.
бл(аго)с(ло)вень гавлен се б(ож)е нашъ сл(а)ва тебѣ :

ѿпрѣстол'нь ѿ(ть)цѣ и д(оу)хѣ сїи. агг(є)лскыи ми воинст'ви дароношѣ се . нь малнмь врьтопом[ь] ѿдвляенъ быхъ
раждае се, въ выфлѣеле за м(н)л(о)рдїе. тѣм' же н(ы)нѣ десницѣ твою мнѣ възаемь даждь . да ѿ 245б лию собою
мирови прѣгрѣшенїа :

Затворилъ єси нгогда грѣхомь прїиннѣ . словомь съдрѣже хлѣби н(є)б(є)сныє. и како те иордань видевъ сътрѣпнть юже
бо стрѣие ѿт[ь]вратнть . позна тварь вьса . и азъ зовѣ тебѣ . бл(аго)с(ло)вень гавен се б(ог)ъ нашъ сла(ва) тебѣ :

слава гласъ . ѿ .

Н(є)б(є)сныхъ красоть достигъ . и съ вними ликостоїаны въдварає се. прѣсвѣтлы с(вети)т(є)лю євстатїе. всегда м(о)ли
се г(о)с(подє)ви. ѿ съвършаюцихъ твою паметь :

н(ы)н(ѣ) . ѿ .

Д(ь)н(ь)с(ь) н(є)бѣ и земли твор'ць⁴⁹⁶ приходнт[ь] плътю на иордань . кр(ь)щенїе просе безрѣщныи . да очиститъ миръ
ѿт[ь] льсти вражїе. и кр(ь)щаєт' се ѿт[ь] раба бл[а]д[ы]ка всѣх(ь) . и ѿчещенїе водою родѣ чл(о)вѣчьскомѣ дарѣеть .
томѣ възпїемь. гавлен се б(ож)е нашъ слава тебѣ :

славословїе великоє . и ѿт[ь]поус(ть). на бл(а)женах(ь). пѣс(ьнь) . ѿ . ѿ . ап(о)с(то)ль къ євреом(ь). слава тнї.
єв(ь)гг(є)лїе ѿть юна зач(ало) аз. прнч(ь)стннь въ памє вєч(ноу) :

⁴⁹⁶ Почетак стихире исписан на бочној белини. У блоку текста, почетак стихире означен је синтагмом приходнть плътю, па је прва реч (приходнть) прецртана, а на белини, испред друге у синтагми (плътю), која је прва у новом реду, исписана је синтагма днньс небѣ и земли твор'ць као исправљени почетак строфе.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ – РУКОПИСИ

Гиљфердинг 2	Руска национална библиотека, Санкт Петербург Четворојеванђеље, друга четвртина – средина XIV века и XIV – XVI век
Гиљфердинг 15	Руска национална библиотека, Санкт Петербург Апостол, прва половина XIV века
Дечани 32	Манастир Високи Дечани Минеј за јул – август, 20/30 године XIV века
Дечани 40	Манастир Високи Дечани Минеј служабни за новембар, друга или трећа деценија XV века (1415/1425) и додатак око 1480. године
Дечани 45	Манастир Високи Дечани Минеј служабни за децембар са стиховним прологом, трећа деценија XV века (1415/1425)
Дечани 45а	Манастир Високи Дечани Минеј празнични за децембар, јануар, фебруар и јули, трећа деценија XVI века (1520/1525)
Дечани 45б	Манастир Високи Дечани Минеј служабни за јануар, последња деценија XVI века (1590/1600)
НБКМ 88	Народна библиотека „Кирил и Методиј“ Софија Апостол, 1362. година
НБКМ 561	Народна библиотека „Кирил и Методиј“ Софија Минеј служабни за јануар, трећа четвртина XIV века
Рс 5	Народна библиотека Србије, Београд Минеј за септембар – октобар, друга четвртина XIV века
Рс 643	Народна библиотека Србије, Београд Четворојеванђеље и праксапостол, почетак XV века
Рс 646	Народна библиотека Србије, Београд Минеј за септембар – октобар, трећа четвртина XIV века
Рс 647	Народна библиотека Србије, Београд Минеј служабни за септембар – новембар и празнични минеј за преосталих девет месеци (1234/1243, друга четвртина XIII века и прва половина XIV века) – Братков минеј
САНУ 58	Архив САНУ Минеј за септембар, октобар и новембар, 1320/30. година
САНУ 361	Архив Српске академије наука и уметности, Београд Минеј празнични за целу годину, средина XIII века
Цетиње 19	Цетињски манастир Минеј за октобар из 1613. године
Цетиње 22	Цетињски манастир Минеј за октобар новембар, трећа четвртина XIV века
Хиландар 9	Библиотека манастира Хиландара

	Изборно јеванђеље монаха Романа, 1337. година
Хиландар 10	Библиотека манастира Хиландара Четворојеванђеље монаха Дионисија, 1356. година
Хиландар 12	Библиотека манастира Хиландара Четворојеванђеље, прва половина XIV века
Хиландар 14	Библиотека манастира Хиландара Изборно јеванђеље Николе Стањевића, средина XIV века
Хиландар 23	Библиотека манастира Хиландара Четворојеванђеље дијака Бунила, трећа четвртина XIII века
Хиландар 47	Библиотека манастира Хиландара Праксапостол јеромонаха Гервасија, 1312/16 година
Хиландар 108	Библиотека манастира Хиландара Псалтир с последовањем, крај XIV века
Хиландар 308	Библиотека манастира Хиландара Ирмологион, почетак XIII века
Хиландар 323	Библиотека манастира Хиландара Служабник, трећа четвртина XV века
Хиландар 378	Библиотека манастира Хиландара Требник, XV век

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

1. Архиепископ Данило II 2010: Архиепископ Данило II 2010, *Животи краљева и архиепископа српских. 1. Извори и граматички обрађен текст. Према издању Ђуре Даничића. Загреб, 1866, Београд 2010.*
2. Архиепископ Данило II 2010: Архиепископ Данило II 2010, *Животи краљева и архиепископа српских 2. Фреквенцијски речник. Према издању Ђуре Даничића. Загреб, 1866, Београд 2010.*
3. Архиепископ Данило 1935: архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Др. Л. Мирковић. Предговор написао Др. Никола Радојчић, Београд 1935.
4. Данило Други 1988: Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*. Прир. Гордон Мак Данијел, Дамњан Петровић, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Дамњан Петровић, Београд 1988.
5. Даничић 1866: Ђ. Даничић, *Животи краљева и архиепископа српских*. Написао архиепископ Данило и други. На свијет издао Ђ. Даничић. У Загребу 1866.
6. Daničić 1972: *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*. Edited by Dj. Daničić. With an introduction by Djordje Trifunović. London, Variorum Reprints, 1972.
7. Евергетидски типик 2020: *Евергетидски типик*. Превод са старогрчког и коментари Др Александар Стојановић, Студеница 2020.
8. Карејски типик Светог Саве 1994: *Карејски типик Светог Саве*. Приредио Димитрије Богдановић ; превод на француски Викторија Стегић, Београд 1994.
9. Минея опщая 1999: *Минея опщая*, Москва 1999.
10. Паримејник 2000: *Паримејник. Пасхални период*. Света четрдесетница и света Педесетница и минејски круг празника и светих, Требиње 2000.

11. Србљак 1986: *Србљак*. Припремио и уредио Епископ рашко-призренски Павле, Београд 1986.
12. Студенички типик 1994: *Студенички типик. Цароставник манастира Студенице*. Књигу приредио, превео и поговор написао Томислав Јовановић. Београд 1994.
13. Типик архиепископа Никодима. Књига прва 2004: *Типик архиепископа Никодима*. Књига прва. Фототипија изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду, Београд 2004.
14. Типик архиепископа Никодима. Књига друга 2004: *Типик архиепископа Никодима*. Књига друга. Српскословенски текст разрешио Лазар Мирковић, Београд 2004.
15. Хиландарски типик 1995: *Хиландарски типик*. Рукопис приредио Димитрије Богдановић, Београд 1995.
16. Шишатовачки апостол 1989: *Шишатовачки апостол 1324. године*. Приредио Димитрије Е. Стефановић, Беч 1989.
17. The Synaxarion of the monastery of the Theotokos Evergetis 2000: *The Synaxarion of the monastery of the Theotokos Evergetis*. September – Februari. Text and translation bi Robert H. Jordan, Belfast 2000.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев 1989: С. С. Аверинцев, *Поетика рановизантијске књижевности*, Београд 1982.
2. Антоновић 1995: М. Антоновић, *О узроцима смењивања рашког архиепископа Данила I*. Зборник радова Византолошког института XXXIV (1995) 107–115.
3. Арранц 1979: М. Арранц, Михаил. *Как молились Богу древние византийцы. Суточный круг богослужения по древним спискам Византийского евхология*. Магист. дис, Санкт Петербург 1979.
4. Арранц 1999: М. Арранц, Михаил. *Око церковное*. Переработка опыта ЛДА 1979 г. История Типикона, Москва, 1999; http://arranz.canto.ru/files/oko_tcerkovnoe.pdf
5. Бабић 1991: Г. Бабић, *Литургијске теме на фрескама у Богородичиној цркви у Пећи у: Архиепископ Данило II и његово доба*. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 377-389.
6. Бацилли 1919: Бацилли, М. Петр. *Элементы средневековой культуры*, Одесса, 1919.
7. Бахтин 1989: М. Бахтин, *О роману*, Београд 1989.
8. Бахтин 2013: М. Бахтин, *Естетика Језичког стваралаштва*. Сремски Карловци, Нови Сад 2013.
9. Бичков 1991: В. В. Бичков, *Византијска естетика. Теоријски проблеми*, Београд 1991.
10. Богдановић 1968: Д. Богдановић, *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Византолошки институт, Посебна издања, књ. 11, Београд 1968.
11. Богдановић 1971: Д. Богдановић, *Стара српска библиотека*, *Летопис Матице Српске*, 408/5, 6 (1971) 405–431, 588–620.
12. Богдановић 1972: Д. Богдановић, *Ликови светитеља*, Београд 1972.
13. Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Нове тежње у српској књижевности првих деценија XIV века*, у: *Византијска уметност почетком XIV века*, Београд 1978, 85-97.
14. Богдановић 1988: Д. Богдановић, Димитрије. *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978.
15. Богдановић 1980: Д. Богдановић, *Најстарија служба светоме Сави*, Београд 1980.
16. Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1991.
17. Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI – XVII века)*, Београд 1982.
18. Богдановић 1997: Д. Богдановић, *Студије*, Београд 1997.
19. Брајовић 1984: И. Брајовић, *Стилско јединство у службама Теодосија Хиландарца*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXXII/2 (1984) 253-265.
20. Вруни 2008: А-М. Вруни, *Древнеславнијски ирмологиј и гимнографическије традицији Свјатой земли : К вопросу о происхождении византийского прототипа*, у: *Jews and Slavs 20 Jerusalem – Sofia* (2008) 301–316.
21. Бубало 2016: Ђ. Бубало, *Неколико запажања о повели краља Милутина за манастир Бањску*, у: *Манастир Студеница. 700 година Краљеве цркве*, Београд 2016, 19–31.
22. Бубало 2019: Ђ. Бубало, *Српска земља и поморска у доба владавине Немањића*. Књ. 1. Од сабора у Расу до сабора у Дежеву, Београд 2019.
23. Велев 1997: Велев, Илија. *Лесновиског књижеван центар*, Скопје 1997.
24. Велинова 2010: Велинова, Вася. *Няколко белешки върху ръкописа от сбирката на Националниј Литературен музей в София*, у: *Пение мало Георгию*, София, 2010, 552-555.
25. Виноградов 1977: В. В. Виноградов, *Избранные труды. Лексикология и лексикография*, Москва 1977.
26. Виноградов 1980: В. В. Виноградов, *Избранные труды. О языке художественной прозы*, Москва 1980.

27. Војводић 2005: Д. Војводић, *Зидно сликарство цркве Светог Ахилија у Ариљу*, Београд 2005.
28. Војводић 2013: Д. Војводић, *Запажања и размишљања о сликарству светилишта Спасове цркве у Жичи*, Ниш и Византија 11 (2013) 257–265.
29. Воше 2007: А. Воше, *Светитељ*, у: *Човек средњег века*. Приредио Жак Ле Гоф, Београд 2007, 327–360.
30. Вранешевић 2019: Б. Вранешевић, *Изборно јеванђеље великог војводе Николе Стањевића*, Београд 2019.
31. Вукашиновић 2012: В. Вукашиновић, *Српско богослужење: студије из литургијске теологије и праксе код Срба*, Врњци, Требиње 2012,
32. Вукашиновић 2022: В. Вукашиновић, *Богослужење у Хиландару и отачеству*, у: *Свети краљ Милутин. Владар на раскршћима светова*, Београд 2022, 487–505.
33. Вуковић 1998: С. Вуковић, *Византијске позајмљенице у службама Светог Саве* у: *Свети Сава у српској историји и традицији*. Уредник Сима Ђирковић, Београд 1998, 167–173.
34. Гаврјушина 1999: Л. К. Гаврјушина, *Свет и манастир (Уз питање о еволуцији представе о човеку у српској и руској хагиографији)*, у: *Хиландар у осам векова српске књижевности*. 1 / 28. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, Нови Сад, 15 – 20. 9. 1998, Београд 1999, 77–83.
35. Голубинский 1998: Е. Голубинский, *История канонизации святых в русской церкви*, Москва 1888.
36. Гранстрем 1953: *Описание русских и славянских пергаменных рукописей. Рукописи русские, болгарские, молдавские, сербские*. Составила Е. Э. Гранстрем. Под редакцией Д. С. Лихачова, Ленинград 1953.
37. Гроздановић-Пајић, Станковић 1991: М. Гроздановић-Пајић, Р. Станковић, *Датирање и водени знаци српских ћирилских рукописних књига Пећке патријаршије*. Археографски прилози 13 (1991) 7–249.
38. Грујић 1936: Р. Грујић, *Палестински утицај на светог Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*, Светосавски зборник. 1, Београд 1936, 277–312.
39. Давидовић 1928: Д. Давидовић, *Жича, манастир у Србији*, Летопис сербске II Будим 1828.
40. Десницкий 2007: А. Десницкий, *Поэтика библейского параллелизма*, Москва 2007.
41. Дмитриевский 1895: Дмитриевский, А. А. *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного Востока. Т. I, Тютка. Часть первая. Памятники патриарших уставов и ктиторские монастырские Типиконы*, Киев 1895.
42. Драгин 2007: Н. Драгин, *Језик Теодосијевог Житија светог Саве у препису монаха Марка из XIV века*, Нови Сад 2007.
43. Долакидзе, Желтов, Хевсуриани, Шенгелия, Мтацминдели 2006: М. Долакидзе, М. Желтов, Л. Хевсуриани, Д. Шенгелия, Г. Мтацминдели, *Типикон*, у: *Православная Энциклопедия*. Том XI, Москва 2006, 110–111;
44. Ђорђевић 1991: И. М. Ђорђевић, *Прозне и песничке слике Данила II и српске фреске прве половине XIV века*, у: *Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти*, Београд 1991, 481–495.
45. Ђурић 1979: В. Ј. Ђурић, *Свети Сава Српски – нови Игњатије Богоносац и други Кирил – према Доментијану*. Зборник за ликовне уметности 15 (1979) 93–102.
46. Ђурић 1991: В. Ј. Ђурић, *Свети покровитељи архиепископа Данила II и његових задужбина*, у: *Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти*, Београд 1991, 281–294.
47. Елесиевич 2008: С. Елесиевич, *К исследованию общих служб в славянской кириллической письменности*, Древняя Русь. Вопросы медиевистики, № 4 34 (Декабрь 2008) 5–17.

48. Ердељан 2013: Ј. Ердељан, *Изабрана места. Конституисање Нових Јерусалима код православних Словена*, Београд 2013.
49. Живојиновић М. 1991: М. Живојиновић, *Светогорски дани Данила II*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 75–81.
50. Живојиновић М. 1994: М. Живојиновић, *Хиландарски и евергетидски типик. Подударности и разлике*, Зборник радова Византолошког института XXXIII (1994) 85–102.
51. Живојиновић М. 1998: М. Живојиновић, *Историја манастира Хиландара I. Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998.
52. Живојиновић Д. М. 2021: Д. М. Живојиновић, *Стефан Душан и манастир светог Јована Претече на Меникејској Гори код Сера*, Историјски часопис, књ. LXX (2021) 69–90.
53. *Задужбине Косова*. Споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд, 1987.
- Зиројевић 1984: О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.
54. Ивановић 2013: М. Ивановић, *Метохија*. Споменици и разарања, Београд 2013.
55. Историја српског народа 1994: *Историја српског народа*. Прва књига. Од најстаријих времена до Маричке битке (1371). Уредник прве књиге Сима Ћирковић, Београд 1994.
56. Јагић 1898: В. Јагић, *Типик хиландарски и његов грчки извор (додатак к изању епископа Димитрија)* Споменик СКА XXXIV, Други разред 31 (1898) 1–66.
57. Јанковић 1985: М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
58. Јастребов 2019: И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија. Забелешке с путовања*. треће издање, Београд 2019.
59. Јовановић 2001: М. Јовановић, *Митрополит Михајло и српско-руске културне везе*, Споменица епископу шумадијском Сави. Зборник радова поводом 40. годишњице архијерејске службе др Саве (Вуковића), епископа шумадијског, Нови Сад 2001, 17–183.
60. Јовановић 2011: Т. Јовановић, *Служба светом архиепископу Јевстатију Данила Другог у препису XV века*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXXVII (2011) 75–100.
61. Јовановић 2011/2012: Т. Јовановић, *Служба светом архиепископу Никодиму Марка Пећког*, Годишњак катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима за школску 2011/2012. VII (2012) 11–32.
62. Јовановић 2013: Т. Јовановић, *Служба светом патријарху Јефрему Марка Пећког*, Књижевна историја 45/150 (2013) 405–423.
63. Јовановић 2023: Т. Јовановић, *Одломци Даниловог зборника из цркве села Попинци*, у: Научни скуп Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности XIII. XXX Дани српскога духовног преображења, Деспотовац 2023, 69–89.
64. Јовановић 2023а: Зборник краљева и архиепископа српских. Том 1. О зборнику краљева и архиепископа српских, Београд 2023. (преузето из узајамне електронске библиотечке базе – Cobbis – <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/nbs/133718281>).
65. Јовановић 2023б Зборник краљева и архиепископа српских. Том 2. Житија. (преузето из узајамне електронске библиотечке базе – Cobbis – <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/nbs/133728777>)
66. Јовановић 2023в Зборник краљева и архиепископа српских. Том 2. Житија. (преузето из узајамне електронске библиотечке базе – Cobbis – <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/nbs/133730825>)
67. Јовановић-Стипчевић 1988: Б. Јовановић-Стипчевић, *Структура, историчност и поетика грчкословенског Паримејника*, у: Кирило-Методијевскиот (старословенскиот) период и Кирило-методијевската традиција во Македонија, Скопје 1988, 57–70.

68. Јовановић-Стипчевић 1996: Б. Јовановић-Стипчевић, *Паримије у службама светоме Сави*, Археографски прилози 18 (1996) 47–54.
69. Јефтић 1991: А. Јефтић, *Еклисиологија архиепископа Данила другог. Основни аспекти*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 105–116.
70. Ђовчева 2005: М. Ђовчева, *Езикови сведетелства за произхода на Службата на пренасяне на моците на папа Климент Римски*, Старобългариска литература 33–34 (2005) 64–78.
71. Ђовчева 2007: М. Ђовчева, *Милутиновият октоих (Уваров 521, ГИМ) като свидетел за славянската богослужбена књижевина от средищата в светите земи*, у: Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш, Косовска Митровица, Манастир Бањска 2007 359–374.
72. Јухас-Георгиевска 1991: Љ. Јухас-Георгиевска, *Доментијан и Данило II*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 237–244.
73. Јухас-Георгиевска 2008: Љ. Јухас-Георгиевска, *Структурално-типолошке карактеристике Даниловог Житија архиепископа Јевстатија I*, Годишњак катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, IV (2008) 37–64.
74. Јухас-Георгиевска 2013: Љ. Јухас-Георгиевска, *Мотивска структура Житија архиепископа Јоаникија I*, у: Жива реч. Зборник у част проф. др Наде Милошевић – Ђорђевић, Београд 2011, 271–299.
75. Јухас-Георгиевска 2017: Љ. Јухас-Георгиевска, *Микрожанрови у Даниловим владарским житијима*, у: Научни скуп Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VIII. XXIV Дани српскога духовног преображења, Деспотовац 2017, 43–60.
76. Јухас-Георгиевска 2019: Љ. Јухас-Георгиевска, *Лик Светог Саве у Даниловом Житију архиепископа Арсенија*, Предавања 8 (2019) 5–21.
77. Кајзер 1973: В. Кајзер, *Језичко уметничко дело*. Превео Зоран Константиновић, Београд 1973.
78. Калезић 1991: Д. М. Калезић, *Архиепископ Данило II и питање његова припадања исихазму*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 117–129.
79. Калић 1991: Ј. Калић, *Рашко наслеђе у време Данила II*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 43–52.
80. Керн 2002: К. Керн (Архимандрит), *Литургика. Гимнографија и ортологија*, Москва 2002.
81. Кожухаров 1978: С. Кожухаров, Стефан. *Типологические параллели между византийской и славянской гимнографиями*, Славянские культуры и Балканы, София 1978, 254–260.
82. Кожухаров 1974: С. Кожухаров, *Търновска книжовна школа и развитието на химничната поезия в старата българска литература*, Търновска книжовна школа. 1371 – 1971, София 1974, 277–309.
83. Косицкая, Левшина 2013: А. Е. Косицкая, Ж. Л. Левшина, *Гимнография в проекте „Литургическоје наследие православной церкви“ цели и задачи проекта. Археография и источниковедение*, Старобългарска литература 43 (2013) 391–405.
84. Коматина 2016: И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016.
85. Коматина 2021: И. Коматина, *Краљ Стефан Урош I Велики и његов век*, Београд 2021.
86. Костић 1936: Д. Костић, *Учешће светога Саве у канонизацији светога Симеона*, у: Светосавски зборник. 1, Београд 1936, 129–209.
87. Кораћ 1998: В. Кораћ, *Седишта двеју западних Савиних епископија : Стон и Превлака*, Свети Сава у српској историји и традицији. Уредник Сима Ђирковић, Београд 1998, 85–93.
88. Костић 1928: П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини*, Београд 1928.

89. Кривко 2008: Р. Н. Кривко, *Византијские источники славянских служебных миней*, у: Письменность, литература и фольклор славянских народов. XIV международный съезд славистов. Охрид, 10–16 сентября, Скопје 2008, 76–101.
90. Кривко 2011: Р. Н. Кривко, *Древнерусская версия кондака вмч. Димитрию и её южнославянские параллели*, Лингвистическое источниковедение (2011) 290–335.
91. Кривко 2013: Р. Н. Кривко, *Славнские служебне минеи как источник по византиско гимнографии / Slavonic office menaia as a source for the history of Byzantine hymnography*, Христианскій Востокъ. Новая серія, т. 6 (XII) (2013) 378–390.
92. Кривко 2014: Р. Н. Кривко, *Кондакаръ*, у: Православная Энциклопедия. Том XXXVI. Москва 2014, 597–598.
93. Кривко 2015: Р. Н. Кривко, *Текстология и язык служебных славянских миней XI–XIV вв.* Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва 2015.
94. Кривко 2022: Р. Н. Кривко, *Иерусалимский тип служебной минеи в южнославянской письменности XIV – XV вв.* Јужнословенски филолог, Књ. LXXVIII, св. 1 (2022) 9–47.
95. Кристианс 2018: Кристианс, *Топосы в песнопениях византиской служебной минеи и проблемы их переноса на славянску почву*, Москва 2018.
96. Курцијус 1996: Курцијус, *Европска књижевност и латински средњи век*, Београд 1996.
97. Левшина 2021: Ж. Л. Левшина, *Рукописи сербского правописания Российской национальной библиотеки*. Каталог, Санкт-Петербург 2021.
98. Легких 2016: В. И. Легких, *И. Особенности формирования двух служб одному святому на примере служб на Преставление и перенесение мощей свт. Николая Мирликиского и служб свв. страстотерпцем Богису и Глебу*, Slovo, 66 (2016) 65–107.
99. Лидов 2006: А. М. Лидов, М. А. *Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид творчества и предмет исторического исследования*, у: Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и древней Руси, Москва 2006, 10–31.
100. Лихачев 2001: Д. С. Лихачев, *Текстология на материале русской литературы X – XVII вв.* При участии А. А. Алексеева и А. Г. Боброва, Санкт Петербург 2001.
101. Лихачов 1972: Д. С. Лихачов, *Поетика старе руске књижевности*. Предео Димитрије Богдановић, Београд 1972.
102. Лома 2013: *Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању опитесловенских именовловних образаца*, Београд 2013.
103. Лосев 1994: А. Ф. Лосев, *Проблема художественного стиля*, Москва 1994.
104. Љубинковић 1959: Р. Љубинковић, *Хумско-епархијско властелинство и црква св. Петра у Бијелом Пољу*, Старинар IX/X (1959) 104–114.
105. Томовић 1974: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974.
106. Магловски 1991: Ј. Магловски, *Скулптура Пећке патријаршије. Мотиви, значења*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 313–327.
107. Мак Даниел 1980а: Г. Мак Даниел, *Прилози за историју „Животи краљева и архиепископа српских“ од Данила II*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLVI, ¼, 1980 (Београд) 42–52.
108. McDaniel 1985: G. L. McDaniel, *Данилов зборник као Данилов „Festschrift“*, у: Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, 14/1 (1985) 177–181.
109. Мак Даниел 1991: Г. Мак Даниел, *Генезис и састављање Даниловог зборника*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 217–224.
110. Мано-Зиси 2000: К. Мано-Зиси, *Хиландарски писари књига и времена српског царства*, у: Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност, архитектура. Научни

- скупови Српске академије наука и уметности, књ. 95, Одељење историјских наука ; књ. 27, Београд 2000, 388–397.
111. Мано-Зиси 2004: *Писар монах Јаков и његови сарадници у хиландарском скрипторијуму (трећа четвртина XIV века)*, Хиландарски зборник 11 (2004) 227–246.
112. Марјановић-Душанић 1997: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997.
113. Марјановић-Душанић 2016: С. Марјановић-Душанић, *Свод српских светих у доба краља Милутина: династички култови* у: Манастир Студеница. 700 година Краљеве цркве, Београд 2016, 123–132
114. Матић 1952: С. Матић, *Опис рукописа Народне Библиотеке*, Српска академија наука. Посебна издања, СХСІ, 3, Београд 1952.
115. Милошевић 1970: Д. Милошевић, *Срби светитељи у старом сликарству*, у: О Србљаку, Београд 1970, 143–268.
116. Милошевић 2016: Н. Милошевић, *Богослужбена форма у Српској Цркви у време Светога Саве*, у: Манастир Студеница. 700 година Краљеве цркве, Београд 2016, 123–132.
117. Милтенова 2008: *История на българската средновековна литература*, съставител А. Милтенова, София, 2008.
118. Миљковић 2008: Б. Миљковић, *Житија Светог Саве као извори за историју средњовековне уметности*, Београд 2008.
119. Мајендорф 2008: Ц. Мајендорф, *Византијско богословље. Историјски токови и догматске теме*, Крагујевац 2008.
120. Мајендорф 2008: Ц. Мајендорф, *Свети Григорије Палама и исихастичка духовност*, Београд 2008.
121. Маринковић 1991: Р. Маринковић, *Како проучавати Данилов зборник*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 225–232.
122. Марковић 2009: М. Марковић, *Прво путовање Светог Саве у Палестину и његов значај за српску средњовековну уметност*, Београд 2009.
123. Матејић 1995: М. Матејић, *Химнографски лик Светога Саве*. У: Проучавање српских средњовековних рукописа. Зборник радова са III међународне хиландарске конференције одржане од 28. до 30. марта 1989. Уредник Павле Ивић, Београд 1995, 261–286.
124. Matejko 2007: E. Matejko, *Имосы в славянских минеях XI–XIV вв*, у: Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Beiträge einer internationalen Tagung Bon, 7–10. Juni 2005. Herausgegeben von Hans Rothe und Dagmar Christians, Paderborn–München–Wien–Zürich, 2007, 27–49.
125. Matejko 2003: E. Matejko, *Вопросы исследования древнейшей славянской гимнографии. (Ирмосы: разночтения и история текста)*, у: XIII medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava 2003, 21–48.
126. Мирковић 1918: *Православна литургика или Наука о богослужењу православне источне Цркве. I, Опћи део / по литургици Василија Митрофановића и Теодора Тарнавског за српске православне богословије израдио Лазар Мирковић*, Сремски Карловци 1918.
127. Мирковић 1961: Л. Мирковић, *Православна литургика или Наука о богослужењу православне источне Цркве. Део 2, посебни. Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника Православне источне цркве*, Београд 1961.
128. Мирковић 1965: Л. Мирковић, *Православна литургика, I*, Београд 1965.
129. Момировић, Васиљев 1991: П. Момировић, Љ. Васиљев, *Тириличке рукописне књиге цетињског манастира. XIV – XVIII вијек*, Цетиње 1991.

130. Мошин 1976: В. Мошин, *Житије краља Милутина према архиепископу Данилу II и Милутиновој повељи-аутобиографији*, Зборник историје књижевности српске академије наука и уметности 10 (1976) 109–136.
131. Мошин 1979: В. Мошин, *Правни списи светога Саве*, у: Сава Немањић – свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 101–128.
132. Мошин, Пурковић 1999: В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*. Приредила и допунила Мирјана Живојиновић, фотографије Гојко Суботић, Београд, 1999.
133. Мулич 1970: М. Мулич, *К вопросу о художественном мастерстве в древнейших славянских переводах служебных миней*, у: Симпозиум 1100-годишнина од смрти на Кирил Солунски. Книга 2, Скопје 1970, 239–256.
134. Наумов 1991 : А. Наумов, *Препис Даниловог зборника који је био у Лавову (BUL 198 III), а данас се чува у варшавској Народној библиотеци (Акс. 10780)*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 211–216.
135. Наумов 2007: А. Наумов *Служба св. Милутину, Краљу Бањском – проблем теологије и поетике*, у: Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш, Косовска Митровица, Манастир Бањска 2007, 229-239.
136. Наумов 2009: А. Наумов, *Старо и ново. Студије из књижевности православних Словена*, Ниш 2009.
137. Никифорова 2013: А. Ю. Никифорова, *Из истории Миней в Византии: Гимнографические памятники VIII–XII вв. из собрания монастыря святой Екатерины на Синае*, Москва 2013.
138. Никифорова.2013а: А. Ю. Никифорова, „Горний Иерусалим” как хронотоп византийской гимнографии, Доклад на заседанији Оддела литератур стран Азији и Африки в ИМЛИ РАН 29 априла 2013 года.
139. Недељковић 2012: *Инвентар рукописа Библиотеке Српске патријаршије*, Београд 2012.
140. Никифорова.2015: А. Ю. Никифорова, *Сакрално пространство гимнографии, Древняя русь : Пространство книжного слова. Историко-филологические исследования*, Москва 2015.
141. Новаковић 1904: С. Новаковић, Стојан. *Примери књижевности и језика старог и српско-словенскога*, Београд 1904.
142. Острогорски 1951: Г. Острогорски Георгије. *Пронија: Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1951.
143. Павловић 1965: Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца (Историјско – етнографска расправа)*, Смедерево 1965.
144. Папахрисанту 2003: Д. Папахрисанту Дионисија. *Атонско монаштво. Почети и организација*, Београд, Друштво пријатеља Свете Горе Атонске 2003.
145. Пејић 2016: С. Пејић, *Стара држава у темељима нове цркве*, у: Византијско наслеђе и српска уметност I–III. Сакрална уметност српских земаља у средњем веку. Уредници Драган Војводић, Даница Поповић, Београд 2016, 515–528.
146. Пентковская 2006: Т. Пентковская, *Ранние южнославянские переводы Иерусалимского типикона: особенности лексико-грамматической нормы*, у: Многочратните преводи в Южнославянското средновековие. Доклади от меѓународната конференција Софија, 7–9 јули 2005. Под редакцијата на Лора Тасева (отговорен редактор), Роналд Марти, Марија Ђовчева, Татјана Пентковская, Софија 2006, 397–419.
147. Пентковский 2003: А. М. Пентковский, *Иерусалимский устав и его славянские переводы в XIV столетии*, у: Преводите през XIV столетие. Доклади от меѓународната конференција Софија, 26 – 28 јуни 2003. Под редакцијата на Лора Тасева (отговорен редактор), Марија Ђовчева, Кристиан Фос, Татјана Пентковская, Софија 2004, 153–171.
148. Пентковский 2001: А. М. Пентковский, *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва 2001.

149. Пентковский 2010: А. М. Пентковский, *Византийское богослужение*, у: Православная Энциклопедия. Том VIII, Москва 2010, 380–388.
150. Пентковский 2011: А. М. Пентковский, *Византийская гимнография*, у: Православная Энциклопедия. Том XI, Москва 2011, 491–495.
151. Пентковский 2016: А. М. Пентковский, *Славянское богослужение и церковные организации в Сербских землях в X–XII веках*, у: Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви. Сборник радова, Београд – Беране 2016, 35–61.
152. Пентковский 2018: А. М. Пентковский. *Материалы для истории славянского богослужения в XI веке: Восточно- и южнославянские служебные Минеи*, Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова XVI, Лингвистическое и источниковедение и история русского языка 2016-2017. Главн редактор А. М. Молдован, Москва 2018, 245-295.
153. Петковић 1911: В. Петковић, *Спасова црква у Жичи: архитектура и живопис*, Београд 1911.
154. Петковић 1950: В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950.
155. Петровић 1991: Д. Петровић, *Дела архиепископа Данила II у Сопоћанском зборнику из 1526. године*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 203-209.
156. Светостефанска хрисовуља 2011: *Повеља краља Милутина манастиру Бањска. Светостефанска хрисовуља*. Књига 1. Фототипија изворног рукописа. Приредио Ђорђе Трифуновић, Приштина – Београд 2011.
157. Светостефанска хрисовуља 2011а: *Повеља краља Милутина манастиру Бањска. Светостефанска хрисовуља*. Књига 2. Фототипије издања и пратеће студије. Приредио Ђорђе Трифуновић, Приштина – Београд 2011.
158. Полный месяцесловъ Востока 1876: *Полный месяцесловъ Востока, Томъ. II. Святой Востокъ*. Архимандрита Сергія Москва 1876.
159. Поп-Атанасов, Велев, Јакимовска-Тошиќ 1997: Г. Поп-Атанасов, И. Велев, М. Јакимовска-Тошиќ, *Скрипторски центри во средновековна Македонија*, Скопје 1997.
160. Поповић 1991: Д. Поповић, *Гроб Архиепископа Данила II*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 329–344.
161. Поповић 1992: Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку (The Royal Tomb in Medieval Serbia)*, Београд 1992.
162. Поповић 2006: Д. Поповић, *Патријарх Јефрем – један позносредњовековни светитељски култ*, Зборник радова Византолошког института LXIII (2006) 111–127.
163. Поповић М, Поповић Д. 2007: М. Поповић, Д. Поповић, *Пустиње и свете горе средњовековне Србије – писани извори, просторни обрасци, градитељска решења*, Зборник радова Византолошког института XLIV (2007) 253–274.
164. Поповић 2009: Д. Поповић, *Цветна симболика и култ реликвија у средњовековној Србији*, Зограф 32 (2009) 69–81.
165. Поповић М, Поповић Д. 2013: М. Поповић, Д. Поповић, *Грбови црквених поглавара у Жичи*, Саопштења LXV (2013) 27–47.
166. Поповић 2016: Д. Поповић, *Свод српских светих у доба краља Милутина – кутови архијереја и пустиножитеља*, у: Манастир Студеница. 700 година Краљеве цркве, Београд 2016, 81–96.
167. Поповић 2019: Д. Поповић, *Српски владарски и архиепископски гроб у средњем веку – нова сазнања и тумачења*, у: Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића – Тематски зборник у част 800 година проглашења краљевства и аутокефалне архиепископије свих српских и поморских земаља, Београд 2019, 355–380.

168. Поповић, Шпадијер 1987: Т. Поповић, И. Шпадијер, *Заједничка служба светим апостолима Петру и Павлу и светом Петру Коришком*, Археографски прилози 9 (1987), 157–179.
169. Порчић 2005: Н. Порчић, *Осврт на спољнополитичке мотиве у делима Даниловог зборника*, Историјски часопис ЛП (2005) 135–163.
170. Ђ. Сп. Радојичић, Григоровичева ирмологија, Јужнословенски филолог XXII (1957–1958), 265–267.
171. Радојичић 1935: Н. Радојичић, *О архиепископу Данилу II и његовим настављачима*, у: Животи краљева и архиепископа српских, превео Др. Л. Мирковић Београд 1935, V–XXIX.
172. Радојичић 1965: Н. Радојичић, *Текстови и фреске*, Нови Сад 1965.
173. Радојичић 1975: Н. Радојичић, *Узори и дела старих српских уметника*, Београд 1975.
174. Радошевић 1991: Н. Радошевић, *Данило II и византијска дворска реторика*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 245–252.
175. Радујко 2000/2001: М. Радујко, *Престо светог Симеона*, Зограф 28 (2000/2001) 55–88.
176. Радујко 2020: М. Радујко, *Архијерејски престо у српским земљама од XI до XVIII века. 1*, Београд 2020.
177. Радујко 2020а: М. Радујко, *Архијерејски престо у српским земљама од XI до XVIII века. 2*, Београд 2020.
178. Рождественская 2006: М. В. Рождественская, *Создание сакралных пространств в литературе средневековой Руси (К постановке проблемы)*, Иеротопия. Создание сакралных пространств в Византии и древней Руси. Редактор-составитель А. М. Лидов, Москва 2006, 525–533.
179. Сава (Вуковић) 1998: Сава, (Вуковић), *Византијске позајмљенице у службама Светог Саве*, у: Свети Сава у српској историји и традицији. Ур. Сима Ћирковић, Београд САНУ 1998, 167–172.
180. Свети Сава 1998: Свети Сава, *Сабрана дела*. Приредио и превео Т. Јовановић, Београд 1998.
181. Сводный каталог 1984: *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР, XI – XIII вв*, Москва 1984.
182. Сводный каталог 2002: *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV век. выпуск 1 (Апокалипсис – Летопись Леврентевска)*, Москва 2002.
183. Святой Климент Охридский 2018, *Святой Климент Охридский. Обице службы*. Подготовка текста, исследование И. Христой-Шомовой, Москва – Брюссель, 2018.
184. Симић 1977: П. Симић, *Рад светог Саве на осавременевању богослужења у српској цркви*, у: Свети Сава. Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975, Београд 1977, 181–205.
185. Симић 1978: П. Симић, *Карејска служба Светоме Сави*, Богословље XXII (XXIII)/1, 2 (1978) 17–63.
186. Симић 1991: П. Симић *Архиепископ Данило II и црквени устави*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 97–103.
187. Симић 2010: П. Симић, *Хиландарски типик монаха Романа 1331. 2*, Краљево, Епархија Жичка, 2010.
188. Ситнији списи 1925: *Ситнији списи Ђуре Даничића. 1. Критика, полемика и историја књижевности*, Београд 1925.
189. Спасский 2008: Ф. Г. Спасский, *Русское литургическое творчество*, Москва 2008.
190. Србљак 1970: *Србљак. Службе, канони, акатисти*, приредио Ђ. Трифуновић, превео Д. Богдановић, Књига прва, Београд 1970.
191. Србљак 1970а: *Србљак. Службе, канони, акатисти*, приредио Ђ. Трифуновић, превео Д. Богдановић, Књига друга, Београд 1970.

192. Србљак 1970б: *Србљак. Службе, канони, акатисти*, приредио Ђ. Трифуновић, превео Д. Богдановић, Књига трећа, Београд 1970.
193. Станкова 2003: Р. Станкова, *Библејски топоси в ранните служби за србски и български свеци в рѣкописи от XIII в*, *Paleobulagica* XXVII, 4 (2003) 62–84.
194. Станојевић, Глумац 1932: С. Станојевић, Д. Глумац, *Свето писмо у нашим старим споменицима*, Београд 1932.
195. Станчев 2017: К. Станчев, *Проблема оригиналности древнеславнской гимнографији*, *Fontes Saviae orthodoxae* 1/2017 (2017) 43–55.
196. Стојановић 1982: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи, књ. I*, Београд 1982.
197. Стојановић 1901: Љ. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске академије*, Београд 1901.
198. Стојановић 1903: Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду. IV Рукописи и старе штампане књиге*, Београд 1903.
200. Суботин-Голубовић 1987: Т. Суботин-Голубовић, *Одвојене службе светима у грчким минејима XI века*, *Археографски прилози* 9 (1987) 317–320.
201. Суботин-Голубовић 1988–1989: Т. Суботин-Голубовић, *Канони у службама I. септембра у најстаријим српским минејима XIII века*, *Археографски прилози* 10–11 (1988–1989) 51–59.
202. Суботин-Голубовић 1991: Т. Суботин-Голубовић, *Минеји у Даниловом времену*, у: *Архиепископ Данило и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, децембар 1987 (= САНУ, научни скупови, књ. 58. Одељење историјских наука, књ. 17)*. Београд, 1991, 253–260.
203. Суботин-Голубовић 1995: Т. Суботин-Голубовић, *Празник Преображења Господњег у јужнословенским минејима XIII и XIV века*, *Археографски прилози* 17 (1995) 47–69.
204. Суботин-Голубовић 1995а: Т. Суботин-Голубовић, *Упоредно проучавање структуре српских и византијских минеја старијег периода*, у: *Проучавање српских средњовековних рукописа. Зборник радова са III међународне хиландарске конференције одржане од 28. до 30. марта 1989. Уредник Павле Ивић*, Београд 1995, 439–446.
205. Суботин-Голубовић 1996: Т. Суботин-Голубовић, *Служба Антиногену у ранијим српским преписима*, *Археографски прилози* 18 (1996) 69–79.
206. Суботин-Голубовић 1997: Т. Суботин-Голубовић, *Византијска химнографија и српска литургијска књижевност*, *Зборник Матице српске за славистику* 53 (1997) 71–80.
207. Суботин-Голубовић 1998: Т. Суботин-Голубовић, *Прилог проучавању богослужења у Српској цркви крајем XIII века*, *Хиландарски зборник* 10 (1998), 153–177.
208. Суботин-Голубовић 1998а: Т. Суботин-Голубовић, *О рукописима који садрже службе Светоме Сави*, у: *Свети Сава у српској историји и традицији. Уредник Сима Ћирковић*, Београд 1998, 337–347.
209. Суботин-Голубовић 1998б: Т. Суботин-Голубовић, *О двама службама светом Петру Коришком*, у: *Манастир Црна ријека и Свети Петар Коришки. Научни скуп Приштина, Зубин Поток, Црна Ријека 25–26. IV 1996, ур. Драгиша Бојовић, Приштина, Београд 1998, 211–219.*
210. Суботин-Голубовић 2000: Т. Суботин-Голубовић, *Необичан тип минеја у рукописној збирци манастира Хиландара* у: *Осам векова Хиландара, историја, духовни живот књижевност, уметност и архитектура (= САНУ, Научни скупови, књ. 95. Одељење историјских наука, књ. 27)*. Београд 2000, 365–369.
211. Суботин-Голубовић 2007: Т. Суботин-Голубовић, *Једна група минеја Милутиновог времена*, у: *Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш, Косовска Митровица, Манастир Бањска 2007, 351–359.*
212. Суботин-Голубовић 2009: Т. Суботин-Голубовић, *Шта је све нестало из српских минеја XIII века?*, *Зборник радова Византолошког института* 44 (2009) 381–394.

213. Суботин-Голубовић 2012: Т. Суботин-Голубовић, *Минеј за јул и август из времена краља Милутина: рукопис Дечани 32*, у: Дечани у светлу археографских истраживања, Београд 2012, 191–202.
214. Суботин-Голубовић 2022: Т. Суботин-Голубовић, *Култови светих и писана реч у средњовековној Србији*, Београд 2022.
215. Татић-Ђурић 1991: М. Татић-Ђурић, *Богородица у делу архиепископа Данила II*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 391–408.
216. Теодосије 1973: Хиландарац, Теодосије. *Живот светог Саве*, изд. Ђуре Даничића, приредио и поговор написао Ђорђе Трифуновић, Београд 1973. (Фототипија издања Ђуре Даничића из 1860).
217. Тимотијевић 1998: М. Тимотијевић, *Serbia sancta и Serbia sacra у барокном верско-политичком програму Карловачке митрополије*, у: Свети Сава у српској историји и традицији. Уредник Сима Ћирковић, Београд 1998, 387–433.
218. Тодић 1991: Б. Тодић, *Иконографски програм фресака из XIV века у Богородичиној цркви и припрати у Пећи*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 361–375.
219. Тодић 1998: Б. Тодић, *Сликарство XIII века*, у: Манастир Хиландар, Београд 1998, 215–221.
220. Тодић 1998а: Б. Тодић, *Одраз култа светог Петра Коришког у уметности*, у: Манастир Црна Ријека и свети Петар Коришки. Научни скуп. Приштина, Зубин Поток, Црна Ријека, ур. Драгиша Бојовић, Приштина-Београд 1998, 189–204.
221. Тодић 1998б: Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998.
222. Тодић 1998в: Б. Тодић, *Репрезентативни портрети Светог Саве у средњовековној уметности*, у: Свети Сава у српској историји и традицији. Међународни научни скуп. Уредник Сима Ћирковић, Београд 1998, 225–250.
223. Тодић 2001: Б. Тодић, *Српски и балкански светитељи на фрескама XVI века у Студеници*, у: Словенско средњовековно наслеђе. Зборник посвећен професору Ђорђу Трифуновићу, Београд 2001, 653–664.
224. Тодић 2006–2007: Б. Тодић, *Сопоћани и Градац. Узајамност фунерарних програма две цркве*, Зограф 31 (2006–2007) 59–77.
225. Тодић 2016: Б. Тодић, *Задужбине краља Милутина у делу архиепископа Данила*. у: Манастир Студеница. 700 година Краљеве цркве, Београд 2016, 133–156.
226. Тодић 2019: Б. Тодић, *О школи за девојке на двору српске краљице Јелене*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXXV (2019) 3–13.
227. Тодић 2020: Б. Тодић, *Први покушај штампања Даниловог зборника*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXXVI (2020) 35–50.
228. Тодић 2021: Б. Тодић, *Фреске манастира Сопоћани*, Нови Сад 2021.
229. Томовић 1974: Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974.
230. Трифуновић 1970: Ђ. Трифуновић, *Стара српска црквена поезија*, О Србљаку. Студије, Београд 1970, 9–93.
231. Трифуновић 1970а: Ђ. Трифуновић. *Белешке о делима у Србљаку*, О Србљаку. Студије, Београд 1970, 271–366.
232. Трифуновић 1976: Ђ. Трифуновић, *Проза архиепископа Данила II*, Књижевна историја, IX 33 (1976), 3–71.
233. Трифуновић 1990: Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, (друго, допуњено издање), Београд 1990.
234. Трифуновић, Витић 1999: Ђ. Трифуновић, З. Витић, *Житије краља Драгутина у монаштву Теоктиста*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XLVII, 1 (1999) 117–141.

235. Трифуновић 2001: Ђ. Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд 2001.
236. Трифуновић 2004: Ђ. Трифуновић, *Ктиторски натпис краља Милутина у саборној цркви манастира Хиландара. Естетичко разматрање*, Са светогорских извора, Београд 2004, 123–147.
237. Турилов 2004–2005: Турилов, А. Анатолий. *К отождествлению частей некоторых фрагментированных сербских рукописей XIV века*, Археографски прилози 26–29 (2004–2005), 123–154.
238. Трифуновић 2009: Ђ. Трифуновић, *Стара српска књижевност. Основи*. Београд 2009.
239. Турилов 2006: Турилов, А. Анатолий. *К уточнению объема и состава древнейшего славянского оригинального гимнографического корпуса в древнерусской рукописной традиции (На материјале минейных служб)*, Старобългарска литература 35–36 (2006) 22–37.
240. Турилов 2016: Турилов, А. Анатолий. *Служба Климента Охридског на Боговление в составе „Николино минеи“ („Минеи Томича“)*, Славноведение 4 (2014) 3–14.
241. Турилов, Мошкова 2016а: *Каталог славянских рукописей афонских обителей..* Составили А. А. Турилов и Л. В. Мошкова. Под редакцией профессора А.–Э. Тахиаоса. Второе, исправленное и дополненное издание, Београд 2016 .
242. Турилов, Јелесијевић 2020: А. А. Турилов, С. Јелесијевић, *Нове чињенице о Светом архиепископу српском Арсенију*, у: Осам векова аутокефалије Српске православне цркве. II, Београд 2020, 259–276.
243. Урошевић 1965: А. Урошевић, *Косово*, 1965.
244. Убипарип 2013: М. Убипарип, *Српскословенски октоих из времена цара Душана са тропарима покајног канона Климента Охридског*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXXIX (2013) 269–289..
245. Убипарип 2019: М. Убипарип, *Теодосија Хиландарца Служба светоме Сави без мале вечерње*, у: Наслеђе и стварање. Свети Ђирило. Свети Сава. 869–1219–2019, II, Београд 2019, 681–706.
246. Убипарип 2019а: М. Убипарип, *Зборник Константина Студеничког*, у: Духовно и културно наслеђе манастира Студенице. Древност, постојаност, савременост. Аутор изложбе и уредник публикације Миодраг Марковић, Београд 2019, 279–281.
247. Убипарип 2019б: М. Убипарип, *Химнографски лик светога Јевстатија I, архиепископа српског*, Црквене студије 16/2 (2019) 635–643.
248. Федоров 2005: Г. П. Федоров, *Светитељи старе Русије*, Београд 2005.
249. Хафнер 1974: С. Хафнер, *Топика средњовековне српске историографије као елемент културне и политичке оријентације*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XL 3–4 (1974) 167–178.
250. Хафнер 2001: С. Хафнер, *Српски средњи век*, Београд, Нови Сад 2001.
251. Цоневъ 1910: Цоневъ, *Описъ на рѣкописитѣ и старопечатните книги на Народната библиотека в София*, София 1910.
252. Цоневъ 1923: *Описъ на славянските рѣкописи в софийската Народна библиотека. Състави Професор Б. Цонев. Том II*, София 1923.
253. Чанак-Медић 1991: Чанак-Медић, Милка. *Архиепископ Данило II и архитектура Пећке патријаршије*, у: Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 295–310.
254. Чигоја 1995: Б. Чигоја, *Најстарији српски ћирилски натписи (графија, ортографија и језик)*, Београд 1995.
255. Чанак-Медић, Поповић, Војводић 2014: М. Чанак-Медић, Д. Поповић, Д. Војводић, *Манастир Жича*, Београд 2014.

256. Ћирковић 1991: С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, у: *Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти*, Београд 1991, 53–68.
257. Ћоровић 1921: В. Ћоровић, *Доментијан и Данило. (Једна глава из „Јужнословенске хазиографије“)*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор I/1 (1921) 21–33.
258. Ћоровић 1940: В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима светога Саве*, Годишњица Николе Чупића XLIX, Београд 1940, 34–36.
259. Шафарик 1859: Ј. Шафарик, *Живот краља Стефана Дечанског*, Гласник Друштва српске словенности XI (1859) 39–40.
260. Шлихтина, Никитин, Тарикова, Лукашевич 2011: Р. Шлихтина, С. И. Никитин, И. 261. В. Тарикова, А. А. Лукашевич, *Ипакои*, у: *Православная Энциклопедия*, Том XXVI, Москва 2011, 132–134.
262. Шпадијер 1992: И. Шпадијер, *Житије Марије Египћанке у рановизантијском књижевном контексту*, Књижевна историја, XXIV/ 87 (1992) 177–192.
263. Шпадијер 1996: И. Шпадијер, *Проблем жанра у срдњовјековној књижевности*, Књижевна историја, XXVIII/100 (1996) 365–373.
264. Шпадијер 1997: И. Шпадијер, *Култ светитеља и настанак службе*, Зборник Матице српске за славистику, 53 (1997) 80–85.
265. Шпадијер 2001: И. Шпадијер, *Софијски рукопис хиландарског писара Таха Марка*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 67, св. 1/4 (2001) 113–129.
266. Шпадијер 2003: И. Шпадијер, *Химнографски жанр и богослужбена пракса – Тодосијеви канони светога Симеону и светога Сави*, Зборник Матице српске за славистику, 63 (2003) 343–351.
267. Шпадијер 2005: И. Шпадијер, *Најстарији преписи Теодосијеве Службе Светом Симеону Мироточивом*, Филологически иследования в чест на Климентина Иванова за нейната 65-годишнина, Старобългарска литература, книга 33 – 34, София 2005, 100–105.
268. Шпадијер 2011: И. Шпадијер, *Почеци старе српске црквене поезије*, Ђурђеви Ступови и Будимљанска епархија. Зборник радова, Беране – Београд 2011, 209–217.
269. Шпадиер 2011а: И. Шпадиер, *Об одном сербском анахоретском житии и особенностях его композиции*, Библистика. Славистика. Русистика, К 70-летию заведующего кафедрой библистики профессора Анатолия Алексеевича Алексеева, Санкт-Петербург 2011, 370–383.
270. Шпадијер 2013: И. Шпадијер, *Јужнословенски пустињаџи X–XIII века у најстаријој литерарној традицији*, Старобългарска литература 47 (2013) 108–120.
271. Шпадијер 2014: И. Шпадијер, *Свети Петар Коршики у старој српској књижевности*, Београд 2014.
272. Шпадијер 2014а: И. Шпадијер, *Светогорска баштина*, Београд 2014.
273. Шпадијер 2018: И. Шпадијер, *Непознати атонски препис Савине Службе светом Симеону са пролошким житијем*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 84 (2018) 103–111.
274. Шпадијер 2019: И. Шпадијер, *Службы святым сербам в рукописной минее № 11 из Свято-Пантелеимонова монастыря*, Славянское и балканское языкознание. Палеославистика. 2, Москва 2019, 408–415.
275. Шпадијер 2019а: И. Шпадијер, *Српска химнографија у доба архиепископије*, у: *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића – Тематски зборник у част 800 година проглашења краљевства и аутокефалне архиепископије свих српских и поморских земаља*, Београд 2019, 549–571.
276. Шпадијер 2019б: И. Шпадијер, *Почеци српске химнографије. Савина служба Светом Симеону*, Београд 2019.

277. Шпадијер 2020: И. Шпадијер, *Поетички ставови српских средњовековних писаца*, у: Развој поетике српске књижевности: Теорија књижевности код Срба, Београд 2020, 23–32.
278. Шпадијер 2020а: И. Шпадијер, *Почеци српске химнографије. Савина Служба светом Симеону*, Београд 2019.
279. Шпадијер 2021: И. Шпадијер, *Рукописните маргиналије и структура минеја бр. 11 из манастира Светог Пантелејмона на Атосу*, Slavonic texts and traditions. In honour of Catherine Maru MacRobert, Sofia 2021, 345–358.
280. Шпадијер 2022: И. Шпадијер, *Црквена књижевност у Хиландару и отачаству*, у: Свети краљ Милутин. Владар на раскршћима светова, Београд 2022, 507–527.
281. Христова-Шомова 2015: И. Христова-Шомова, *Драгановият минеј като свидетел на българската богослужбена и книжовна историја*, Palaeoslavica 23/2 (2015) 1–54.
282. Христова-Шомова 2020: И. Христова-Шомова, *Охридски минеј. Първа част*, София 2020.
290. Штавланин-Ђорђевић 1979: Љ. Штавланин-Ђорђевић, *Један нови (непотпуни) препис Службе српском архиепископу Арсенију*, Археографски прилози 1 (1979) 103–118.
291. Штавланин-Ђорђевић 1984: Љ. Штавланин-Ђорђевић, *Један нови седалан посвећен српском архиепископу Арсенију*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLVII и XLVIII, св. 1–4 (1984) 96–101.
292. Штавланин-Ђорђевић, Гроздановић-Пајић, Цернић 1986: Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, Књ. прва. Опис јужнословенских ћирилских рукописа, том II, Београд, Народна библиотека Србије 1986.
293. Ягич 1886; В. Ягич, *Службеныя минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь. Въ церковнославянскомъ переводе по русскимъ рукописямъ 1095–1097 г. 1. Памятники древнерусского языка т. I*, Санкт-Петербург 1886.

1. Bašlar 2005: G. Bašlar, *Poetika prostora*, Beograd – Čačak, 2005.
2. Beck MCMLIX: H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München MCMLIX.
3. Belting 2014: H. Belting, *Slika i kult. Istorija slike do epohe umetnosti*, Novi Sad 2014.
4. Brown 1981: P. Brown, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, London 1981.
5. Brown 2006: P. Brown, *Cronotop: Theodore of Sykeon and His Sacred Landscape*, у: Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и древней Руси, ред. А. М. Лидов, Москва 2006, 117–125.
6. Chitty 1966: Chitty Derwas J. *The Desert a Sity. A Introduction to the Study of Egyptian and Palestinian Monasticism under the Chtistian Empire*, Oxford 1966.
7. Connor 1991: C. L. Connor, *Art and Miracles in Medieval Byzantium. The Crypt at Hosios Loukas and its Frescoes*, Prinston 1991.
8. Delehaye 1902: H. Delehaye, *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sigmondiano. Propylaeum ad зыакта sanctorum Novembris*, Bruxellis 1902.
9. Eko 1992: U. Eko, *Umetnost i lepo u estetici srednjeg veka*, Novi Sad 1992.
10. Hannick 1978: Ch. Hannick, *Aux origines de la version Slave de l'Hirmologion*, у: Fundamental Problems of Early Slavic Music and Petry. Ed. Ch. Hannic 1978, 5–120.
11. Huizinga 1964: J. Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, Zagreb 1964.
12. Jagić 1873: V. Jagić, *Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa*, Starine JAZU, V, Zagreb 1873, 1–108.

13. Jolles 1978: A. Jolles, *Jednostavni oblici*, Zagreb 1978.
14. Krivko 2011–2012: R. N. Krivko, *A Typology of Byzantine Office Menaia of the 9th–14th c*, *Scrinium. Journal of Patrology, Critical Hagiography, and Ecclesiastical History*, 7–8. *Ars Christiana*. In memoriam Michail F. Murianov (21.XI 1928 – 6.VI 1995). Part 2, 2011–2012, 3–68.
15. Le Gof 1999: Le Gof, Žak. *Srednjovekovno imaginarno*, Sremski Karlovci, Novi Sad 1999.
16. Lotman 1976: J. M. Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Beograd 1976.
17. McDaniel 1980: G. L. McDaniel, *The Lives of the Serbian Kings and Archbishops by Danilo II (Textual History and Criticism)*, University of Washington 1980.
18. Mircea 1966: I. R. Mircea, *Les vies des rois et archeveques serbes“ et leur circulaton en Maldivie. Une copie inconnue de 1567*, *Revue des études sud-est européennes*, IV/3–4 (1966) 393–412.
19. Mulić 1975: M. Mulić, *Srpski izvori „Pletenija sloves“*, Sarajevo 1975.
20. Mošin, Traljić 1957: V. A. Mošin, S. M. Traljić, *Vodeni znakovi XIII. i XIV. vijeka. I*, Zagreb 1957.
21. Mošin, Traljić 1957a: V. A. Mošin, S. M. Traljić, *Vodeni znakovi XIII. i XIV. vijeka. II*, Zagreb 1957.
22. Talbot 1991: A. M. T(albot), *Asceticism*, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, New York, Oxford 1991, 203–204.
23. Popović 2009: D. Popović, *Desert as Heavenly Jerusalem: the imagery of sacred space in making*, y: *New Jerusalem. The translation of sacred spaces in christian culture*, ed. A. M. Lidov, Moscow 2009, 151–175.
24. Hannick 2006: Ch. Hannick, *Das Altslavische Hymnologion. Edition und Kommentar* (= *Monumenta Linguae Slavicae Daalecti Veteris. Fontes et Dissertationes*, 50) Freiburg 2006.
25. Šafarik 1865: Šafarik, J. Pavel. *Geschichte der serbischen Schriftthums*, Prag 1865.
26. Špadijer 2012: Špadijer, Irena. *The Symbolism of Space in Medieval Hagiography*, *Средновековни тактове, автори и книги.Сборник в чест на Хайнц Миклас* (= *Кирило-Методијевски студии*. Кн. 21). София 2012, 300–308.
27. Uspenski 1979: B. A. Uspenski, *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*, Beograd 1979.
28. Valiavitcharska 2014: V. Valiavitcharska, *Rhetoric and Rhythm in Byzantium: The Sound of Persuasion*, Cambridge University Press 2014.
29. R. Velek i O. Voren, *Teorija književnosti*, Beograd 1974.

БИОГРАФИЈА

Миланка Убипарип рођена је 16. јула 1973. године у Мркоњић Граду, Босна и Херцеговина. Основну школу завршила је у Гакову (општина Сомбор), а средњу економску школу у Сомбору. Уписала Филозофски факултет у Новом Саду 1992. године где је и дипломирала 23. јануара 1998. са оценом 10 (десет). Кандидаткиња је уписала постдипломске студије на Филолошком факултету у Београду школске 1998/1999. (смер: Наука о књижевности) где је и стекла академски назив магистра филолошких наука након одбрањеног магистарског рада на тему „Заједничка служба светим деспотима Бранковићима – књижевно-историјска и текстолошка студија“. У току постдипломских студија на Филолошком факултету похађала је Старословенистички семинар који је водио проф. др Ђорђе Трифуновић где је стекла неопходна знања из методологије научноистраживачког рада из археографије, палеографије, филигранологије и других помоћних историјских наука. Посебно интересовање развила је према проучавању писаних извора и текстологији у сагледавању изворних дела словенских књижевности. Миланка Убипарип је запослена у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије од 1. фебруара 2001. године где је ангажована на пословима израде археографског описа рукописних књига, кодиколошке анализе и описа садржаја, као и испитивања историје кодекса (пројекти *Опис ћирилских рукописа Приновљене збирке Народне библиотеке Србије; Опис рукописа манастира Дечана; Опис рукописа Грујићеве збирке Музеја Српске православне цркве*). Стручно звање вишег археографа стекла је 2009, а звање археографа саветника 2016. године. У Народној библиотеци Србије укључена је и у рад више стручних тела. Учествовала на међународном пројекту – сарадњи између Народне библиотеке Србије и Центра за византијско–словенске студије „Иван Дујчев“ из Софије. Сарађује и на пројектима институција културе и науке у земљи: изложба *Свет српске рукописне књиге* (2016), *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији* (2017) и *Духовно и културно наслеђе манастира Студенице – древност, постојаност, савременост* (2019). Била је на сарадник пројекту Министарства просвета и науке Републике Србије *Обрада српског писаног наслеђа и израда речника црквенословенског језика српске редакције* (број 178030). Објавила је више стручних и научних радова из области археографије ћирилских рукописних књига и историје старе српске књижевности. Бави се изворном српском химнографијом, проучавањем и издавањем рукописне традиције као и богослужбеном применом и трајањем појединих састава.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Миланка Убипарип

Број досијеа 2016/30007

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Архиепископ Јевстатије I у старој српској књижевности

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 06.03.2024.

Миланка Убипарип

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Миланка Убипарип

Број досијеа 2016/30007

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Архиепископ Јевстатије I у старој српској књижевности

Ментор проф. др Ирена Шпадијер, редовни професор

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 06.03.2024.

Миланка Убипарип

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Архиепископ Јевстатије I у старој српској књижевности

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

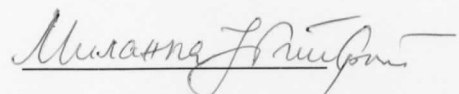
1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 06.03.2024.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.